PDF4Kurd

پـــــــــــارسان

لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی-دینییە

سەبارەت بە (کاکەیی)

نوسینی: ئەیوب رۆستەم

چاپی یەکەم

2006ی عیسایی - 2706ی کوردی

لە بڵاوکراوەکانی مەڵبەندی رۆشنبیریی هەورامان

ناوی کتێب: پارسان
نووسەر: ئەیوب رۆستەم
کۆمپیوتەر: نووسەر
نەخشەسازی: کەژاڵ حسین

www.pertwk.com

سەرپەرشتیاری چاپ: ئازاد عارف حەمەشەریف
چاپ: ئۆفسێتی قانیع
تیراژ:
چاپی یەکەم
ژمارەی سپاردن:
نرخ:

مافی لە چاپدانی ئەم کتێبە پارێزراوە بۆ نووسەر

پێڕست

4	پێشکەشە بە
7 - 5	پێشەکی
25 - 8	سەرەتایەکی مێژوویی
43 -26	ڕێورەچەی یارسان لە تێکستو سەچاوە جیاجیاکاندا
50 – 44	بۆچی ڕێورەچەی یارسان تا ئێستاش تەمومژاوییە؟
58 – 51	یارسان- کاکەیی – ئەهلی هەق – علی ئیلاهی
78 – 59	خوێندنەوەیەکی مێژوویی بۆ ڕێورەچەی یارسان
87 - 79	پەیوەندی ڕێورەچەی یارسان بە دینە کۆنەکانی (مهیرپەرستی - میترائیزم) و زەردەشتییەوە
117 - 88	پێنج رابەرە دینییە گەورەکەی یارسان
– 118 152	ئەو بازنانەی سان سەهاك لە گەورە.......
– 153 166	بنەما دینییەکانی ڕێورەچەی یارسان
- 167 260	سروودو پەخشانە پیرۆزەکانی یارسان
– 261 283	شوێنە پیرۆزەکانی شوینکەوتووانی........
– 284 289	ئایا یارسانەکان نوصەیرین؟
– 290 301	وێنەکان
- 302 307	سەرچاوەکان
308	سوپاسو پێزانین

www.pertwk.com

پێشکەشە بە:.....

هەموو بیرێکی ئازاد
هەموو ئەقڵێکی کراوە
هەموو خامەیەکی داهێنەر

www.pertwk.com

پێشەکـــــی...

ئەگەرچی لەوە دڵنیابووم نووسین سەبارەت بە ڕێوڕەچەیەکی دینی وەك (ڕێوڕەچەی یارسان) کە پڕە لە (ڕاز و هێما و نهێنی)، کارێکی زۆر گران و تا ڕادەیەکیش تاقەتپڕوکێنە، هاوکات لەوەش دڵنیابووم ناکرێت ئەوانەی لەم بوارەدا زانیاری و سەرچاوەیان لا کۆبووەتەوە قڕوقپی لێبکەن، چونکە چەندین سەرچاوە و نووسین کە لە لایەن (نووسەران، مێژوونووسان)ی کورد و بیانی و ژمارەیەك لە (گەڕیدە و خۆرهەڵتناسان)ەوە نووسراون لە بەر دەستمدا بوون، کۆکردنەوەی ئەو سەرچاوانە لای من ڕازێکی درێژیان هەیە و سەرەتای ڕازەکەش بۆ ساڵی (1974ز) دەگەڕێتەوە، لەو ساڵەدا لە گەڵ کوڕێکی خوێندەوار و ڕۆشنبیری کاکەیی کە دەرچووی کۆلێژی (ماف)بوو، لە ناو شۆڕشی (ئەیلوول)دا بووین بە هاوڕێ و زۆربەی کات پێکەوە بووین، هەرچەندە ئێمە وەك خێزان و بنەماڵەی خۆمان تێکەڵاوییەکی زۆرمان لە گەڵ کاکەییەکانی (هاوار، هاوارە کۆن، دەرەتوێ)ی ناوچەی هەورامان هەیە، بەڵام ئەو تێکەڵاوییە هەرگیز نەبووەتە هۆی ئەوەی لە لایەن ئەو بەڕێزانەوە زانیاری دینیم دەستبکەوێت، بەڵام ئەو هاوڕێیەم لە ئەنجامی تێکەڵاوی بەردەوام و نزیکی زۆرمان لە یەکتری و قسەوقسەڵۆکی ڕۆژانەمانەوە، هەندێك زانیاری سەرەتایی کەپاشان بۆمدەرکەوت زۆر ڕواڵەتی بوون بۆی باسدەکردم، لە ساڵەکانی دواییدا کەوتمە هەوڵی کۆکردنەوەی سەرچاوە و تێکست تا وای لێهات زۆربەی ئەو سەرچاوانەی سەبارەت بە (یارسان) نووسیویانە، بە کتێبی (سەرەنجام)یشەوە کە ئێستا دوو وێنەم لایە دەستی خۆم بخەم، ئەو دوو وێنەی (سەرەنجام) کە کتێبی پیرۆزی یارسانەکانە بەم شێوەیەن:

1 – دەستنووسی (سەرەنجام) لە لایەن (کاکا ڕەدائی)یەوە نووسراوە.

2 – ئەو (سەرەنجام)ەی دکتۆر صدیقی بۆرەکەیی لە دوو توێی (659) لاپەڕەدا و بە پەراوێز و لێکدانەوەی تێکستەکانەوە لە (چاپخانەی حەیدەری) بە چاپی گەیاندووە. هەرچەندە من پێشتر و بە تایبەتی لەم (11) ساڵەی دواییدا لە ڕێی (سازدانی بەرنامەی تەلەفزیۆنی، نووسینی وتار و لێکۆڵینەوە، بەستنی کۆڕ و سیمینار، دواتریش لە هەردوو بەرگی کتێبی (هەورامان)دا بەرکوڵێکم سەبارەت بە (ڕێوڕەچەی یارسان)خستووەتەڕوو، بەڵام ئەگەر (سەرەنجام)م دەستنەکەوتایە هەرگیز نەمدەوێرا خۆم لە قەرەی دانانی کتێبی تایبەت بە (یارسان) بدەم، بۆیە پێموایە ئەو یەڕێزانەی بە بێ ئەم سەرچاوەیە سەبارەت بە (یارسان) نووسیویانە، زۆرجار هەر لە پەراوێزی زانیارییەکاندا ماونەتەوە.

ئەم کتێبەی ئێستا لەبەردەستدایە بەرهەمی چەندین شەو ڕۆژ خوێندنەوە و بەراوردکردن و تاوتوێکردنی ناو تێکستەکانە، هەوڵمداوە بە پێی توانا زانیارییەکان چڕبکەمەوە، لە گەڵ ئەوەشدا هەندێك ڕاز و گێڕانەوە خۆیان قووتکردووەتەوە چونکە بۆ باسەکان پێویستبوون.

ڕێوڕەچەی یارسان زۆر هەڵدەگرێت قسەی سەبارەت بکرێت و دەربارەی بنووسرێت, چونکە هەڵقوڵاوی ناو جەرگەی ژیانی کوردەوارییە و بەشێکە لە کولتووری دینیمان, هاوکات سامانێکی ئەدەبی و عیرفانی گەورەمانی تێدا پارێزراوە, ئەو کەسانەش (یارسان) بەشتێکی تر تێدەگەن هەق وایە بۆ تێکستە دینییەکانیان بگەڕێنەوە, بۆیە زۆر بە دڵخۆشییەوە ئەم کتێبە دەخەمە پێشچاوی خوێنەورانی کورد و ئومێدەوارم بە چاوی گەورەیی خۆیانەوە لە کەموکوڕییەکانی بنواڕن, لە بەر ئەوەی هیچ مرۆڤێك ناتوانێت فریشتە بێت, کەواتە دەبێت کەموکوڕیش لە کارەکانیدا هەبن.

ئەیوب ڕۆستەم

شەوی 25/26 / 2 / 2006

7/6/ **ڕەشەمێ** (2705) **کوردی**

سەرەتایەکی مێژوویی

لەبەر ئەوەی لەم کتێبەدا باسی ڕێوڕەچەیەکی دینی کوردی دەکەم, باشتر وایە بە شێوەیەکی خێرا ئاوڕێك لە پێشینەی مێژووی گەلی کورد بدەمەوە, لەوەشەوە دەسپێدەکەم چەند زاراوەیەك هەن زۆجار لە نێوانیاندا تێکەڵاویدەکرێت وەك: (میللەت, نەتەوە, ناسیۆن), سەبارەت بە (میللەت) لە سەرەتاوە بەو پێکهاتە مرۆڤایەتییانە وتراوە کە پەیرەوکاری دینێکی دیاریکراوی تایبەت بوون, لەم بوارەدا وتراوە (میللەتی جوولەکە, میللەتی گاور, میللەتی ئیسلام), ئەو پێکهاتانە ئەگەرچی (زمان, ڕەوشت, دابونەریت)یان جیاوازبووبێت, تەنها لە سەر بنەمای یەکبوونی دینەکەیان پێیانوتراوە (میلەت)[1].

پاشان ژمارەیەك لە زانا و لێکۆڵەرەوانی ئەورووپی چوونەتە سەر ئەو بڕوایەی کە (میللەت) دەبێت بەو خەڵکانە بوترێت (زمان, یان خوێن, یان نەژاد)ێکی سەربەخۆیان هەیە, ئیتر لە بری زاراوەی (میللەت) زاراوەی (ناسیۆن)یان بەکارهێناوە, زاناکانی سەردەمی (ڕێنسانس) زیاتر لەم بوارەدا قووڵبوونەتەوە و ئەوەیان دەرخستووە کە تەنیا (زمان, یان خوێن, یان نەژاد) بۆ جیاکردنەوەی پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکان لە یەکتری بەسنین, بەڵکو پێویستە (داب و نەریت)یش بۆ جیاکردنەوەیان بە هەند وەربگیرێن, هەر لەوەوە زاراوەی (نەتەوە)

هێنراوەتە ئاراوە و ئیتر هەر کۆمەڵە مرۆڤێك لە (خوێن, زمان, ڕەگەز, داب و نەریت)دا تێکەڵاوبووبن پێیانوتراوە (نەتەوە).

لەسەر ڕۆشنایی ئەمەی باسکرا, زۆربەی زانا نەژادناسەکان ئەوەیان سەلماندووە کورد نەتەوەیە چونکە:

ا - نەژاد و خوێن و داب و نەریتیان یەکە

ب - بەیەك زمان قسەدەکەن

ج - هەموو خەصڵەتەکانی نەتەوەیان تێدایە

بۆ ئەوەی بچمە سەر باسکردنی (بنج و بناوانی کورد) پێویستە بڵێم چەندین کەس و لە سەرچاوەی جیاجیادا, ئایا لە چوارچێوەی گشتی باسەکانیاندا بووبێت, یاخود بە شێوەیەکی تایبەتی, باسیان لە (ڕەچەڵەك, زمان, شوێنی نیشتەجێبوون, شێوازی ژیان و گوزەران...هتد)ی کورد کردووە, لە خوارەوە وەك نموونە نەوەك سەرژمێرکردنیان ناوی ژمارەیەکیان دەهێنم:

1 - **فەیلەسووف و مێژوونووس و جوگرافیا ناسەکان, لەوانە:** (سترابۆن, هیرۆدۆت) کە دوو فەیلەسووفی یۆنانی بوون, مێژوونووسی ئەرمەنی (مایسای خۆرنسکی), جوگرافیاناسی ئیتالی (مارکۆ پۆلۆ), جوگرافیاناسی فەرەنسی (ریکلۆس), جوگرافیاناسی رووسی (بازیل).

2 - **سەرۆك لەشکر و سیاسە تمەدار و کونسوڵەکانی بێگانە, لەوانە:** (ئێگزنەفۆن)ی سەرۆك لەشکری یۆنانی, (باسیل نیکیتین و ئەلکسەندەر ژابا) کە هەردووکیان کونسولی رووسیا بوون, هەروەها سیاسەتمەداری ئینگلیزی (مستەر ریچ).

3 - **موژدەگار و کەشیشە مەسیحییەکان, لەوانە:** ڕاهیبە دۆمنیکانییەکان و هەردوو کەشیشی ئیتالی بەناوەکانی (گارزۆنی و رافائێل) و کەشیشی فەڕەنسی (تۆمابوا).

4 - **گەورە نیگارکێشەکان, لەوانە (ژیرۆم, یۆژین, دیلاکروا),** دەوترێت تابلۆی کچە کافرۆشی کورد بەرهەمی یەکێك لەم هونەرمەندانەیە.

5 - **گەورە شاعیر و نووسەرەکان, لەوانە:** (لامارتین و بۆدلێر).

6 - **بازرگانەکان, لەوانە:** ڤاسیلی گاراگارای کازاخستانی و جان پاتێست تاڤێرنی فەڕەنسی.

7 - **ئەفسەران و فەرمانبەرانی حکومەت و سیخوڕەکان, لەوانە:** (مێجەر سۆن, ئێدمۆندز, فرەیزەر, راوڵنسن, فیلکس جۆنز, جریکۆف, خاتووهێنی هارۆڵد هانسن) و دەیانی تریش.

8 - **گەڕاڵ و مێژوونووس و جوگرافیا ناسە عەرەب و فارسەکان, لەوانە:** (تەبەری, ئیبن حوقەل, ئیبن خوردازبە, مەسعوودی, ئەستەخەری, فیردەوسی, یاقووتی حەمەوی, ئیبن خەلدوون, حەمدولای مستەوفی قەزوینی, میسعەر کوڕی موهەلهەلی خەزرەجی, ئەبو عەلی فارسی, ئەبو فیدای ئەیوبی, یەعقووبی[2]) و چەندانی تریش.

9 - **ئەو مێژوونووسە کوردانەی بە عەرەبی نووسیویانە لەوانە:** ئیبن مستەوفی، ئیبن خەلەکان، ئیبن ئەلئەپیر، ئەبو حەنیفەی دینەوەری).

10 - **مێژوونووس و لێکۆڵەرە کوردەکان،** وەك (شەرەفخانی بەدلیسی، سەی عەلی رەیس، محەممەد ئەمین زەکی بەگ، حوسێن حوزنی موکریانی، خەسرەوخانی ئەردەلانی، مەستوورەی کوردستانی، ئیبراهیم مەلا حوسێنی ئەردەلانی، مەلا حەسەنی قازی هەورامانی، مەلا عەبدولای قازی=شەیدا[3]، رەفیق حلمی، مەلا جەمیل بەندی رۆژبەیانی، بلەج شێرکۆ، سورەیا بەدرخان، دکتۆر کەمال مەزهەر ئەحمەد، فوئاد حەمەخۆرشید) و چەند کەسێکی تریش.

ئەگەر بێنە سەر تاوتوێکردنی نووسینەکانی ئەمانەی کە ناومانهێنان و ئەو نووسینانەی تریش کە ناوی نووسەرەکانیانمان نەهێناون، بۆماندەردەکەوێت جیاوازی زۆر لە نێوانیاندا هەن و ئەنجامێکی پاککراو سەبارەت بە رەچەڵەکی کورد بە دەستەوە نادەن، بەلام جۆرە کۆدەنگییەك لە نێوان زۆربەیاندا هەیە بەوەی نەتەوەی کورد بەرەچەڵەك (ئاری)یە، سەبارەت بە وشەی (ئاری)ش دوو بۆچون بەم شێوەیە هەن:

1 - **ناوی (ئاری)** بە واتای شەریف دێت و لە (ئاوێستا)شدا بە هامان واتاوە هاتووە[4].

2 - **(مەردۆخ) نووسیویەتی:** شتێکی ئاشکرایە وشەی (ئاری) لە هەردوو زمانی (کوردی و فارسی کۆن)دا بە مانای (ئاگر) هاتووە و بۆیە ناوی (ئارییەکان) بە مانای (ئاگرییەکان)، یان ئاگرپەرستەکان دێت[5].

نەتەوە و هۆزە گەورەکانی (ئاری) بە شێوەیەکی گشتی ئەمانەن:

1 - **ئەنردان:** بریتین لە هیندییەکان و دانیشتوانی ناوچەکانی (سەند و پەنجاب= پێنج ئاو) و کەشمیرییەکان.

2 - **لاتین:** بریتین لە (فەرەنسی، ئیسپانی، پورتوگالی، ئیتالی، رۆمانی)یەکان.

3 - **جەرمەن:** بریتین لە (ئەڵمانی، ئینگلیزی، ئەسکەندناڤی)یەکان.

4 - **ئۆسلاو:** بریتین لە رووسەکانی (پۆڵەندا و مەجەر) و صرب و چیکییەکان.

5 - **سەڵت:** بۆمییەکانی ئەورووپای خۆرئاوا.

6 - **هایی:** ئەمانە ئەرمەن و (ئارارات)یشیان پێدەڵێن.

7 - **بلاچ:** لە دانیشتوانی بەلجیکا و بولگاریا پێکدێن.

8 - **چەغزی:** بە شێکن لە رووسەکان و سەقالییەکان و مووزەردیشیان پێدەڵێن.

9 - **ئابادیان:** ئاباد یەکەم پەیامبەری ئاسیای ناوەڕاست بووە، لەم کۆمەڵە تەنها چەرکەسەکانی کافکاس ماونەتەوە.

10 - **ئادیان:** رەچەڵەکیان دەچێتەوە سەر (ئازاد ئابادان).

11 - **ئاجامی:** بریتین لە ئارییەکانی بنەماڵەی (یاسان جام)، عەرەبەکان وشەی (ئاجام)یان کردووە بە (عەجەم)، پێشدادییەکان کە لە (کەیومەرس)ەوە دەستپێدەکەن لە نەوەی (یاسان ئەجەم)ن.

12 - **مادایان:** نەتەوەکانی (کورد، ئەلوا، گێلان، دەیلەم) لەم بەرەیەن گوایا لە نەوەی (مادا کوڕی یافت کوڕی نووح)ن.

13 - **پارس:** ئەو ئارییانەن لە وڵاتی (پارس)ی ئێستا و دەریای عوممان و رووباری (ئەهوان)دا جێگیربوون، ئەمانیش بە هەمان شێوەی (مادایان) لە نەوەی (مادا کوڕی یافت کوڕی نووح)ن.

هەر وەك لە سەرچاوە مێژووییەکاندا باسکراوە، ئارییەکان لە هەزارەی چوارەمی بەر لە زاییندا لە باشووری (رووسیا)وە بەسەر باکووری کافکاس و دەریای (رەش)دا هاتوونەتە خۆرئاوای ئاسیا، هەر کە هاتوون بوون بە دوو بەشەوە، بەشێکیان روویانکردووەتە ئەوروپا و نەتەوەکانی ئەوێیان لێدرووستبووە، بەشەکەی تریان هاتوونەتە خۆرئاوای نزیك و تا باشووری هیندوستان رۆیشتوون، ئەم بەشەیان کە بەرەو ئاسیا بوونەتەوە لە (تورکمانستانی) ئەمڕۆدا ماوەی هەزار ساڵێك ماونەتەوە، پاشان روویانکردووەتە باشووری ئێران، ماوەیەکیش لە باشووری ئێراندا ماونەتەوە ئینجا بوون بە دووبەشەوە، بەشێکیان بەرەو شاخی (هیمالایا) رۆیشتوون و لە (هیندوستان و پەنجاپ)ی ئێستادا گیرساونەتەوە، بەشەکەی تریشیان بە ناو (ئێران)دا[6] بڵاوەیان لێکردووە، ئەم بەشەیان پاش بڵاوبوونەوەیان زۆربوون و دەسەڵاتیان پەرەیسەندووە و ئەوانەیان لە ناوچە دەشتایەکانی ئێراندا نیشتەجێبوون بە (پارس) ناسراون و ئەوانەشیان بە رەوشتی کۆچەرایەتی روویانکردوەتە چیاکانی زاگرۆس پەل پەلبوونەتەوە و پاشان نەتەوەکانی: (لۆلۆ، گۆتی، کاسی، میتانی، سۆباری، خاڵدی= کاڵدی، کاردۆش، ماد)یان پێکهێناوە، لەهەندێك سەرچاوەی تریشدا نووسراوە: هەرچەندە زانیاری ورد سەبارەت بە رەگوڕیشە و شوێنی دایکزادی ئارییەکان نییە، بەڵام چەند بەڵگەیەك هەن دەیسەلمێنن پێش بڵاوبوونەوەیان بە جیهاندا لە لێوارەکانی خۆرهەڵاتی دەریای (خەزەر) کە ئەمڕۆ ئاسیای ناوەڕاستی پێدەوترێت ژیاون، دوو هەزار ساڵ پێش زایین لەوێوە بۆ شوێنە جیاجیاکانی جیهان کۆچیانکردووە، بەشێکیان چوونەتە (هیند) و بەشێکی تریان لە دەشتەکانی ئێراندا بڵاوبوونەتەوە کە گەورەترین لکیان (ماد و پارس) بوون، بەشی سێیەمیشان بەرە و باکووری ئەوروپا کۆچیانکردووە[7].

لە خوارەوە لە سەر هەریەك لەم نەتەوە ئارییانە کەمێك باسدەکەین:

1 - **لۆلۆ:** لۆلۆکان لە هەرێمەکانی شارەزوور، سلێمانی ئێستا و زەهاودا نیشتەجێبوون، (محەممەد عەلی سوڵتانی) بە پیشبەستن بە کتێبی (دودمان ئاریایی) ناوی چەند شوێنێکی هێناوە گوایا کەوتوونەتە خۆرهەڵاتی هەرێمەکەیانەوە، ئەو شوێنانەی بە (هاشمار، هار هار= خارخار، نارمان=هەورامانی ئێستا) ناوبردووە[8]، لە بەڵگەکانی سەردەمی (ئاشوور ناسر پاڵی دووەم)دا دەرکەوتووە وڵاتی زاموا کە مەملەکەتی (لۆلۆکان) بووە شارستانییەت و ئاوەدانییەکی چاکبووە و خەڵکەکەشی دەستی دیار و باڵایان لە هونەر و پیشەسازیدا هەبووە، (پرۆفیسۆر سپایزەر)یش پێیوایە لۆلۆکان باپیرە گەورەکانی (لوڕ)ی ئێستان و پێشینەیان بۆ هەزارەی سێیەمی بەر لە زایین دەگەڕێتەوە، سەبارەت بە دەستنیشانکردنی مەڵبەندی ژیان و نیشتەجێبوونی لۆلۆکان جیاوازی لە

سەرچاوە مێژووییەکاندا هەن, هاوکات سەبارەت بە مەڵبەندی حوکمڕانیان جیاوازی هەن, هەندێك پێیانوایە ئەو مەڵبەندە (گردی یاسین تەپە) و هەندێکیش پێیانوایە (گردی بەکراوا) بووە, بەڵام زۆربەی بۆچوونەکان لە سەر ئەوە یەکدەنگن ئەو مەڵبەندە (گردی خورماڵ) بووە.

2 - **گۆتی:** سەبارەت بەم نەتەوەیە (مامۆستا رەشید یاسمی) نووسیویەتی: گۆتییەکان لە باکووری خۆرهەڵاتی شارەزوور واتا (هەورامانی ئێستا)دا ژیاون, لە سەرەتاوە لە گەڵ (لۆلۆکان کەتوونەتە ململانێ و ناکۆکییەوە و پاشان هەتاکو شارەزوور هاتوون, بەڵام (شاری کاشاری) پادشای ئەکەد و کوڕەزای (نارام سین) رێی زیادەڕەوی بەرامبەریان داخستووە[9].

(پرۆفیسۆر سپایزەر)یش نووسیەیەتی: لە و نزیکییە زۆرەی کە لە نێوان ناوی گۆتییەکان و سۆمەرییەکاندا هەیە, بڕوا وایە لە سەردەمە کۆنەکان و لە ناو ویلایەتەکانی (سۆمەر)دا نەتەوەی (گۆتی) ژیابن, پاشان وردە وردە دەسەڵاتیان پەیداکردووە و ئەو شوێنانەیان خستووەتە ژێر دەسەڵاتی خۆیانەوە, ئینجا بەرەو ولاتی (ئەکەد) کشاون[10], سالی (2649پ. ن) هەموو ولاتی (سۆمەر و ئەکەد)یان خستووەتە ژێر دەستییانەوە, پاشان (لۆلۆ)کانیش تێکەڵاویانبوون و دەسەڵاتەکەیان ماوەی (125) ساڵ و (45) رۆژی خایاندووە, بەڵام پاش سەرکەوتنی (پادشای ئوور) بەسەریاندا بۆ چیاکانی زاگرۆس گەڕاونەتەوە., لە ناوەڕاستی سەدەی هەژدەمی پێش زایین بۆ هێشبردنە سەر (بابل) هاوکاری (کاسییەکان)یان کردووە.

3 - **کاسی:** ئەم نەتەوەیە سەرەتا لە ناوچەی (قرماسین= کرماشانی ئێستا)دا نیشتەجێبوون و ئەکەدییەکان پێیانوتوون (کاشۆ), لە ناوەڕاستی سەدەی هەژدەمی (پ. ن) ولاتی (بابل)یان گرتووە حکومەتی (کاردۆنیاش)یان دامەزراندووە, کاسییەکان نزیکەی (600) ساڵ حوکمڕانییانکردووە, پاش ئەوەی دەسەڵاتەکەیان رووی لە لاوازی ناوە و تێکچووە, بۆ ناوچەی لۆرستان گەڕاونەتەوە, لە گەرمەی لەشکرکێشییەکەی ئەسکەندەری مەکدۆنی بۆ سەرولاتی ئێران کاسییەکان جەنگی سەختییان لە گەڵدا کردووە.

4 - **خاڵدی = کاڵدی:** لە بەڵگەکانی جەنگ و لەشکرکێشییەکانی (سەرگۆنی دووەم)ی پادشای ئاشووردا هاتووە: سنووری ولاتی خالدییەکان لە سەردەمێکدا لە باکوورەوە پاڵیداوە بە (ئەلکسەندەر پول و کافکاس)ەوە, لە باشووریشەوە هەتاکو (رەواندوز و سەرچاوەکانی زێی گەورە)درێژبوەتەوە, لە خۆرئاواوە بە (رووباری فوڕات) و لە خۆرهەڵاتیشەوە بە (گۆمی ورمێ) گەیشتووە, بە هۆی زیادبوونی دەسەڵاتی مادەکان و نیشتەجێبوونی (ئەرمەن) لە خۆرهەڵاتی ولاتەکەیانەوە (خاڵدی)یەکان تیاچوون و نەماون.

5-**سۆباری:** بۆ یەکەمجار ناوی (سۆباری) بە سەر پارچە بەردێکەوە کە مێژووەکەی بۆ سەدەی سییەمی پێش زایین دەگەڕێتەوە بینراوە, سۆبارییەکان ماوەیەکی دور و درێژ دژ بە ئاشوورییەکان جەنگاون, لە دوادوای دسەڵاتی ئاشوورییەکاندا ناویاننەماوە و نەتەوەیەکی تر بە ناوی (نایری)یەوە شوێنیانی گرتووەتەوە.

6 - **میدیا = مادەکان:** هەر یەك لە (هۆڤی رۆبنسۆن و هنری پرستید) پێیانوایە مادەکان بە شێکن لە نەتەوەکانی (هیند و ئەورووپی), لە ساڵەکانی (2500پ.ن) لە خۆرهەڵاتی دەریای (قەزوین) ژیاون, زۆربەیان بە کشتیاری و ئاژەڵدارییەوە خەریکبوون, لە سەدەی نۆیەمی (پ. ن) بەرە و چیاکانی خۆرئاوای ئێران

کۆچیانکردووەو لەوێدا دەسەڵاتیان پەیداکردووە و بەرە بەرە ناوچەکانی دەور وبەریان خستووەتە ژێر دەسەڵاتی خۆیانەوە, لە سەدەی حەوتەمی (پ. ن) هەموو تیرەکانی ماد لە ژێر دەسەڵاتی یەکێك لە سەردارەکانیان بەناوی (کەیقوباد= دیاکۆ= دیوکس) کە سەرۆکی تیرەی (بوون) بووە یەکیانگرتووە و حکومەتێکی بەهێزیان پێکهێناوە, چەندین جەنگی گەورەیان دژ بە ئاشوورییەکان کردووە و دواجار لە ڕێی بەستنی هاوپەیمانییەك لە نێوان (هواخشترە= خشتریت= هشتریت) کە سێیەمین پادشای مادەکان بووە و لە گەڵ پادشای بابل توانیویانە بەسەر ئاشوورییەکاندا سەربکەون و پایتەختەکەیان لەگەڵ زەویدا تەختبکەن, هەندێك لە خۆرهەڵاتناسەکان وتوویانە(میدییەکان) هەر کوردن و زمانی کوردی و میدی هەر یەکێکە, (راوڵنسن) نووسیویەتی: میدیەکان سەرچاوەی نەتەوەی کوردن.

7- **نایری:** سەبارەت بە نایرییەکان, (مێجەرسۆن) لە کتێبەکەیدا نووسیویەتی: (تەگەلات پلاسەری ئاشووری) و نەوەکانی وتوویانە (نایری) ئەو نەتەوەیە بوون لە دەوروبەری سەرچاوەکانی هەردوو ڕووباری _دیجلە و فورات)دا ژیاون, هەرێمەکەیان هەمان ئەمو هەرێمەیە (ئێگزنەفۆن) ساڵی (401 پ. ن) کۆردوئینەکانی تێدا بینیوە, هەر لە درێژەی نووسینەکەیدا هاتووە نایرییەکان پاشان ناویان گۆڕاوە بۆ (کورد).

8- **کاردخۆی:** سەبارەت بەم نەتەوەیە دوو بۆچوون هەن, یەکەمیان پێیوایە وشەی (کاردخۆی) هەر وشەی (گۆتی) کۆنە و پاشان گۆرانی بەسەردا هاتووە و بووە بە (کاردخۆی), بۆچوونی دووەمیش پێیوایە ئەم کاردخۆیانە لە ناوەراستی سەدەی حەوتەمی بەر لە زاییندا هاتوونەتە کوردستان و وردە وردە دەسەڵاتی خۆیان بەسەر خێڵەکانی دەوروبەریاندا سەپاندووە, پاشان لە گەڵیاندا بوونەتە یەك.

پاش خستنەڕووی ئەم چەند دێڕەی سەرەوە سەبارەت بە نەتەوە ئارییەکان, دێمە سەر ئەوەی ئایا ئەم نەتەوانە تا چ رادەیەك بنج و بناوانی کورد پێکدێنن, لەم بوارەدا:

1- (**باسیل نیکیتین**) **نووسیویەتی:** ئەگەرچی بۆ باسکردن لە رەگوریشەی گەلێك پێویستە بگەڕێینەوە بۆ چەند پێوەرێك وەك: (ناوەکەی, رەگەزی, زمانی) لە هەمان کاتیشدا نابێت باوەری رەها بەم پێوەرانە بهێنین, چونکە زۆرجار تێکەڵوپێکەڵییان تێدا دروستدەبێت, هەر لە درێژەی نووسینەکەیدا هاتووە (کەردۆخییەکان) کە (ئێگزنەفۆن 400 پ. ن) باسی لێوە کردوون, باوەڕ وایە باپیرە هەرە دێرینەکانی کورد بن, بەڵام زانایەکی گەورەی وەك (لیهمان) ئەم بۆچوونەی پەسەندنەکردووە و نووسیویەتی: کەردۆخییەکان باپیرە هەرە کۆنەکانی (جۆرجییەکان)ن کە ئێستا لە _(کافکاس)دا دەژین[11], هەر لەم بوارەدا (محەممەد ئەمین زەکی بەگ) نووسیویەتی: (ئێگزنەفۆن) لە باسی گەڕانەوەی لەشکرە دەهەزار کەسییەکەیدا باسی لە نەتەوەی (کاردۆك) کردووە و وتوویەتی وڵاتەکەیان هەتاکو (بوهتان) درێژدەبێتەوە[12]..

2- (**خاتوو هێنی هارۆڵد هانسن**) **نووسیویەتی:** کورد نەتەوەیەکی (هیندۆ ئەوروپایی)ن و زمانەکەیان کە چەند شێوەزارێکە خزمی زمانی فارسییە, هەروەها نووسیویەتی: کوردەکان بە درێژایی ژیتنیان لەو شاخانەدا ژیاون کە ئێستاش لێیان دەژین, هەر لە درێژەی نووسینەکەیدا هاتووە (زەینەفۆن) لە ساڵی (400 پ. ن) و

(سترابۆ 64پ. ز–20 ز) باسی ئەو گەلەیان کردووە دەتوانین بە پایپرە گەورەی کوردەکانی ئەمڕۆیان دابنێین[13].

3- **سێر سیدنی سمیث** - لە لێکۆڵینەوەیەکدا بە ناو ونیشانی (مێژووی کۆنی کوردستان) کە بۆ (محەممەد ئەمین زەکی بەگ)ی ناردووە و دەقەکەی لە کتێبی خولاصەیەکی تاریخی کورد و کوردستاندا بلاوکراوەتەوە, نووسیویەتی: مێژووی ئەو زانیارییانەی دەرهەق بە کوردستان دەستکەوتوون زۆر تێکەڵ و پێکەڵن, بۆ درووستکردنی بیر و بۆچوونێکی یەکالاکەرەوە بەسنین, ئەم ناوچەیە پێشتر نەتەوەیەکی تێدا نیشتەجێبووە بە ناوی (شۆباری= سۆباری), ئەم نەتەوە بە زمانێك دواون نە (سامی) بووە و نە (هیندۆ ئەورووپی) بەڵکو لە زمانە کافکاسییەکان بووە[14].

4- **لە ژێر ناو و نیشانی کوردستان** لە سەدەکانی (13–19ز) لە سەرچاوە ئیتالییەکاندا, ژنە نووسەری بەناوبانگی ئیتالی (میریلا گالیتی=mirella galleti) نووسیویەتی: لەو کاتانەدا (زەینەفۆن) بە خۆی و دەهەزار سەربازەکەیەوە شکاوە و بە ناو خاکی کوردستاندا پاشەکشێیکردووە, پاشان ئەو بەسەرهاتەی لە کتێبەکەیدا بە ناوی (ئاناباسیس) بلاوکراوەتەوە, ناوی کوردی بە (carduchi= کەردۆخی) هێناوە, لەو کتێبەدا باسی لەوەکردووە کوردەکان زۆر بەسەختی پەلاماری لەشکرەکەیان داوە و بە هەموو شێوازێکی جەنگی بەرەنگاریبوونەتەوە و بە تەواوی هەراسانیانکردووە, چەکی دەستیان (تیر و کەوان) بووە و تیرەکانیان ئەوەندە بەهێز و درێژبوون قەڵغانی سەربازەکانی ئەویان سمیوە, لە درێژەی نووسینەکەیدا هاتووە پاش حەوت ڕۆژ جەنگی بەردەوام و نائارامیەکی زۆر ی ئینجا توانیویانە دەربازبن و هەناسەیەکی ئارام هەڵبکێشن, هەر لە هەمان سەرچاوەدا هاتووە (سترابۆن) لەو نەخشە جوگرافیەی بلاویکردووەتەوە, ناوی کوردی بە (kyrtioi) هێناوە[15].

5- **زانای گەورە (مار) وتوویەتی:** کوردەکان گەلێکی ڕەسەنن, هەر لە دێر زەمانەوە لە کێوەکانی (ئاسیای بچووك) نیشتەجێبوون, زمانەکەیان لە زمانێکی نزیك لە زمانی جۆرجییەکانەوە گۆڕاوە بۆ زمانێکی هیندۆ ئەورووپی نزیك لە زمانی ئێرانی, هەر لەم بوارەدا (گارزۆنی) گەورە موژدەگاری مەسیحی نووسیویەتی: پەیوەندییەکی زۆر پتەو لە نێوان زمانی کوردی و زمانی فارسی نوێدا هەیە[16].

6- (**فلادیمێر مینۆرسکی**) سالی (1938ز) لە کۆنگرەی نێودەولەتی خۆرهەلاتناسان کە لە شاری (برۆکسێل) بەستراوە وتوویەتی: کوردەکان بە ڕەچەڵەك دەچنەوە سەر (بختانییەکان), مینۆرسکی لە بۆچوونەکانیدا سەبارەت بە کورد بە زمانی کوردی و شێوازی ژیانی کۆمەڵی کوردەواری پشتئەستووربووە[17], ئەو وای بۆچووە زمانی کوردی بە هەموو شێوەزمانەکانییەوە زمانێکی ئێرانییە, بەلام کاریگەری زمانی میدی لە سەرە, هەر لێرەدا پێویستە ئەوە بخرێتەروو کە (هیرۆدۆت) سەبارەت بە (بختانییەکان) وتوویەتی: بختانییەکان لە گەڵ (ئەرمەن) ولاتی سیانزەهەم بوون لە ئیمپراتۆریەتی (ئەخمینی=ach menidea).

7- (**موشیر ئەلدەولە حەسەنی پیر نیا**) **نووسیویەتی:** لە دەوروبەری سالەکانی (2400 پ. ز)دا ئارییەکانی هیند و ئێرانی خاوەن یەکێتی زمان بوون[18].

8- (**ئیبن خەلدوون**) **نووسیویەتی:** کورد و فارس و هەموو هۆزەکانی تری ماد لە بنەڕەتدا بران[19].

7- (**دکتۆر وەلید حەمدی**) **سەبارەت بە رەچەڵەکی کورد نووسیویەتی:** کورد نەتەوەیەکی ئارییە, پیش دوو هەزار ساڵ زیاتر لە پێش زایینەوە هاتوونوتە کوردستان, شوێنەوارە گلێنەکانی سۆمەرییەکان کە مێژوویان بۆ هەمان سەردەم دەگەڕێنەوە ئاماژەیان بۆ ئەم نەتەوەیە کردووە[20].

بەلام (**بلەج شێرکۆ**) **لە کتێبەکەیدا بەناو نیشانی** (**القضیة الکردیة ماضی الکرد و حاضرم**) **کە لە ساڵی** (1986ز) **لە بەیرووت بلاوکراوەتەوە وتوویەتی:** (سترابۆن) لە کتێبەکەیدا کوردی بە (gutu= گۆتۆ) ناوبردووە,

زۆربەی مێژوونووسەکانی نەتەوە سەردەستەکان, چ عەرەب, چ فارس چ تورك, لە نووسینەکانیاندا زۆر بێویژدانەو دوور لە راستی لە رەچەڵەك و پێشینەی مێژوویی کورد دواون, بەلاَکم کەمێکیشیان بە شێوەیەکی زانستییانە و دوور لە دەمارگیری نەتەوەیی و گیانی خۆ بەزلزانین هاتوونەتە مەیدان و نووسین و لێکۆڵینەوەکانیان نرخ و بەهای خۆیان هەن, ئەوانەی کە بەدەمارگیرییەوە رازی پڕوپوچ و بێبنەمایان داوەتە پاڵ کورد, هەوڵیانداوە بنج و بناوانی کورد بە مەبەستی تایبەتی خۆیان لێکبدەنەوە و هەمیشە نەفەسی داگیرکارانەیان بە نووسینەکانیانەوە دیارە, کەسێکی وەك (عەلی کوڕی حوسێنی مەسعوودی) لە کتێبەکەیدا (مروج الذهب), نەك هەر ئەوەی هەوڵیداوە رەچەڵەکی کورد بشێوێنێت و ئەفسانە بداتە پاڵی, بەڵکو لە نووسینەکانیدا لەم بارەوە سێ جار خۆی بەدرۆخستووەتەوە, لە شوێنێکدا نووسیویەتی: کوردەکان لە نەوەی ئەو دێوانەن لە گەڵ کەنیزەکەکانیحەزرەتی (سولەیمان) لەپەنادا دەستیان تێکەڵکردووە و کرداری سێکسیان کردووە, جارێك وای دەرخستووە کە لە پاشماوەی ئەو کەسانەن دەکرانە قوربانی بۆ مارەکانی سەرشانی زوحاك, لە کتێبی (التنبیە والاشراف)یشدا نووسیویەتی لە نەوەی صەعصەعەی کوڕی نزاری کوڕی مەعدن و لەوێوە دەچنەوە سەر غەسانییەکان, هەروەها باسی لەوەکردووە گوایا لە نەوەی (ئەسفەندیار و مەنوچەهرن).

ئەگەربێت و کەمێك بەم دەربڕینانەی (مەسعوودی)دا شۆڕببینەوە, دەبینین لێوان لێون لە درۆ و دەلەسە و ئەفسانەی هەڵبەستراو, سەبارەت بەوەی کە وتوویەتی کوردەکان لە نەوەی بەچکە دێوەکانن, شتێکی ئاشکرایە دێو خۆی ئەفسانەیە و تا ئێستا زانست نەیسەلماندووە شتێك بە ناوی (دێو) هەبێت, هەر بەوەش رازینەبووە بمانکات بە بەچکەی دێو, بەڵکو لە هەمانکاتدا بە زۆلیش لە قەڵەمیداوین.

ئەوەشی کە وتوویەتی لە پاشماوەی قوربانییەکانی مارەکانی سەرشانی (زوحاك)ن, دەبێت ئەوە بخەینەڕوو کەسێکی ژیر نییە لەم جیهانەدا باوەڕی بەوە هەبێت مار لە سەر شانی مرۆڤ سەوزبن و تەنها بە مۆخی ئادەمیزاد بژین, سەبارەت بە (زوحاك) و داستانی مارەکانی سەرشانیشی قسە و باسی زۆر هەن و لێرەدا بواری باسکردنیان نییە, بەلاَم ئەوەندە دەڵێم (زوحاك= ئاستیاك= ئەژدەهاك) یەکێکبووە لە زنجیرەی پادشاکانی (دەوڵەتی ماد) و پێدەچێت هەر بۆ ئەوەی ریشەی پێشینەکانمان بشێوێنن ئەو هەموو داستانە ئەفسانانەی بۆ هەڵبەسترابێت, ئەگەر واشنەبێت و وەك تا ئێستا باسکراوە کەسێکی ستەمکار و زۆرداریش بووبێت, ئەوە یەکێکبووە لە دەرهاوێشە سیاسییەکانی چەندین پادشا و دەوڵەت لە ناو حوکمڕانییە کۆنەکاندا, مێژوو ناوی دەیان پادشای ستەمکار بێبەزەیی باسدەکات لە سەردەمە جیاجیاکاندا, گریمان (زوحاك)یش یەکێك بووبێت

www.pertwk.com

لەوانە, بەڵام رازی مارەکان هەر درۆ و ئەفسانەیە, هەر لێرەشەوە باس لەوە دەکەم چەندین باسوخواس هەن سەبارەت بەوەی (دەوڵەتی ساسانی) کە فارسەکان زۆر شانازی بە شارستانیەتەکەیەوە دەکەن, بیناگوزارەکەی (ئەردەشیری بابکان) کورد بووبێت, لەم بوارەدا (تەبەری) باسی لەوە کردووە (ئەردەوانی پادشای ئەشکانی) نامەیەکی بۆ (ئەردەشیری بابکان) ناردووە تیایدا نووسیویەتی: ئەی دانیشتووی ناو رەشماڵی کورد, تۆ لە رەوشتی خۆت لاتداوە و دیارە بە دەستی خۆت بۆ مردن دەگەڕێی, دەمەوێ بزانم ئەو ولآتەت چۆن خستووەتە ژێر دەستی خۆتەوە و کێ رێگەی پێداویت[21].

لە بۆچوونی تریشیدا جارێك کوردی بردووەتەوە سەر عەرەب و نووسیویەتی: لە نەوەی (صەعصەعەی کوڕی نزاری کوڕی مەعد)ن و دەچنەوە سەر غەسانییەکان, ئەمەش بۆ خۆی درۆیەکی هەڵبەستراوە, چونکە غەسانییەکان بە رەچەڵەك سامی و کوردیش بە رەچەڵەك (ئاری)یە, کە باسی ئەوەشی کردووە گوایا کورد بە رەچەڵەك دەچنەوە سەر (ئەسفەندیار و مەنووچەر)ی فارس, زۆربەی سەرچاوە مێژووییەکان پێچەوانەی ئەم بۆچوونەیان سەلماندووە و دڵنیاییانداوە ئەگەرچی کورد و فارس دوونەتەوەی ئارین, بەڵام رەچەڵەکی کورد ناچێتەوە سەر فارس, بەلکو دەچێتەوە سەر ئەو گەلە زاگرۆسییانەی کە لەم بابەتەدا نامانهێنان.

هەر لە بواری ئەم بۆچوونە هەلآنە سەبارەت بە رەچەڵەکی کورد, (ئیبن حوقەل) نووسیویەتی: کوردەکان لە نەوەی (کوردی کوڕی ماردی کوڕی عەمرۆ)ن, هەروەها (تەبەری) و (فەیرۆز ئابادی)ش نووسیویانە:کوردەکان دەچنەوە سەر (کوردی کوری عەمرۆی کوری مۆزیقیا) و لەوێوە دەچنەوە سەر (یەعروبی کوڕی قەحتان[22]) و لەوێشەوە دەچنەوە سەر (سام کوڕی نوح).

هەروەها (فیردەوسی)ش سەبارەت هەمان بابەت لە شعرێکیدا ئەوەی دەرخستووە لە نەوەی قوربانییە بەجێماوەکانی سەر شانی (زوحاك)ن.

رێورەچەی یارسان لە تێکستو سەرچاوە جیا جیاکاندا

بەر لەوەی بچمە ناوەرۆکی ئەم بابەتەوە پێویستە بڵێم: رێوڕەچەی یارسان بە جیاوازی ناوچەمان و سەرچاوە مێژووییەکان چەند ناوێکی تری هەن وەك (کاکەیی, ئەهلی هەق, عەلی ئیلاهی), ئەم ناوانەش هەر یەکە و رەگی خۆیان لە مێژووی رێوڕەچەکەدا هەیە,من لەم کتێبەدا و لە شوێنی خۆیدا تیشکدەخەمە سەر ئەو رەگانە, بەڵام لە باسەکاندا بە شێوەیەکی گشتی و لە بری هەموو ناوەکان زیاتر ناوی (یارسان) دەهێنم, چونکە

بڕوامواپە ئەم ناوە پڕبە پێستی هەڵسوکەوتی دینی شوێنکەوتوانی ڕێوڕەچەکەویە و خۆشیان بە شێوەیەکی گشتی وایان پێباشە بە (یاری و یارسان) ناوبهێنرێن.

ئەو سەرچاوانە زۆرن سەبارەت بە (یارسان) نووسیویانە, بەش بە حاڵی خۆم پاش هەوڵێکی بەردەوام کە سەرەتای بۆ ناوەڕاستی حەفتاکانی سەدەی ڕابوردوو دەگەڕێتەوە و تا ئێستاش تێیدا بەردەوامم, توانیومە ژمارەیەکی باش لەو سەرچاوانە کۆبکەمەوە, هاوکات دڵنیام لەوەی دەیان سەرچاوەی تریش هەن تا ئێستا دەستم پێیان نەگەیشتووە, بەڵام ئەوانەی کۆمکردوونەتەوە کەمنین و لە ئەنجامی تاوتوێکردنیانەوە توانیومە بە زۆربەی (بنەما, تایبەتمەندی, سرووت, کەسێتی, سروود و پەخشانەکان)ی یارسان ئاشنابیم و زانیاری زۆریشم سەبارەت بە (ڕەگوڕیشە, سەرهەڵدان, بڵاوبوونەوە, گەشەکردن, ڕێکخستەوە)ی ئەم ڕێوڕەچەیە وەرگرتووەو, لە خوارەوە ناوی ژمارەیەك لەو سەرچاوانە کە بۆ لێکۆڵینەوە و تێگەیشتن لە (یارسان) بەسوودن دەهێنم.

یەکەم - سەرەنجام = سەرئەنجام - ئەم کتێبە کتێبی پیرۆزی یارسانەکانە, خۆیان بە (کەلام - کەلامی خەزانە)ش ناویدەهێنن و بریتییە لە شەش بەش, یاخود دەتوانین بڵێن شەش کتێب بەم ناوانە:

1- **بارگە بارگە:** دانەرانی ئەم بەشەی کتێبی پیرۆزی سەرەنجام سەڕای (سان سەهاکی بەرزنجی, پیر بنیامین, سەی میر ئەحمەد, سەی مستەفا, سەی ئوبولوەفا, سەی شەهابەددین, سەی حەبیب شا, حاجی باوەیسی, هەروەها هەریەك لەگەورە ڕابەران و عاریفان و پەیڕەوکارانی سەدەی هەشتەمی کۆچی (ڕێوڕەچەی یارسان)ن, کە زۆربەیان خەڵکی ناوچە جیاجیاکانی کوردستان و ژمارەیەکیشیان لە دەرەوەی کوردستانەوە هاتوونە هەورامان, بوون بە شوێنکەوتووی ڕێوڕەچەکە هەتا بە پلەی (پیر) گەیشتوون و چوونەتە ناو بازنەی (72) پیرەوە, لەوانە: پیر مکایەڵی دەودانی, پیر ناڵی مۆردێنی, پیر شەمسی عەلەمدار, پیر ڕوکەنەددین, پیر سمایەلی سیستانی, پیر قابیلی سەمەرقەندی, پیرتایەری ئەسفەهانی, پیر کەماڵی مامۆڵانی, پیر ڕاستگۆی قەرەداخی, پیر تەقی شاهۆیی, پیر حەیدەری لوڕستانی, پیر نەڕە باڵامۆیی, پیر ئەحمەدی لوڕستانی, پیر تاجەدیینی فارس, پیر حوسێنی کاشانی, پیر مەحموودی بەغدایی, پیر ئەولعەزیزی بەسرایی, پیر ئیبراهیمی جاف, پیر سلێمانی ئەردەڵانی, پیر خالق ئەردەبیلی, پیر مەنسووری شۆشتەری, پیر عیسای شقاقی, پیر حەیدەر کەڵ مەیدانی, پیر مالیکی گۆران, پیر ناسری بەختیاری, پیر عیسای پساکانی, پیر خەلیلی موصڵی, پیر جەعفەری کوردستانی, پیر هەمزەی بیری شایی, پیر حوسێنی ئەسەموڵی, پیر ئەلیاسی مۆریاسی, پیر فەیرۆزی هیندی, پیر ئەیازی مەغریبی, پیر نگا دارتانی, پیر قەمەرسەراو قوماشی, پیر تاماسپی کرمانی, پیر تەیمووری هەورامانی, پیر ڕەحمەتی بەمبەیی, پیر قوبادی دێوانە, پیر کازمی کەنگاوەری, پیر دانیاڵی داڵەهۆیی, پیر سەفەری قەڵاجەیی, پیر مووسای میانەیی, پیر سووره هیندۆڵەیی, پیر سادقی مازیندەرانی, پیر نەعمەتی تەوەردار, پیر دلاوەری دەرەشیشی, پیر حەیاتی ماچینی, پیر قانوونی شامی, پیر حاتەمی هەمەدانی, پیر محەمەدی شارەزووری, پیر ناری هەورامی, پیر ئیسماعیلی گوڵانی, پیر نازداری شیرازی, پیر نەریمانی شاهۆیی, پیر تەیاری خۆراسانی, پیر عینوانی کەعبەیی, پیر ئەحمەدی گەنجەیی, پیر ئەحمەد بەرسایی, پیر نادر قەرەپاپاقی, پیر ماملی مایدەشتی, پیرشالیاری هەورامی, پیر مەحموودی لوڕستانی, پیر نەجمەدینی فارسی,

پیر نەقی تووکانی, پیر هاشمی رەژەوی, پیر مێردی هۆردینی, پیر بابا غەیبی هاواری, پیر فەتالی صەحنەیی, پیر عەزیزی هوانە, پیر رۆستەمی سو[23].

2- **دەورەی هەفتەوانە= حەوتەوانە:** ئەم بەشەی سەرەنجام بریتییە لە سروودی دە هەجایی=دە بڕگەیی, لە لایەن ژمارەیەك لە رابەران و پیرانی یارسانەوە لەوانە: (سان سەهاکی بەرزنجی, پیر بنیامین, خەلیفە عەزیزی سلێمانی, خەلیفەمحەممەد, خەلیفە شاشا, خەلیفە شەهابەددین, خەلیفە باپیر, خەلیفە ئەمیر, خەلیفە جەبار, داودی کۆسوار, پیر مووسای دەفتەردار, خاتوو رەمزبار, شا ئیبراهیمی ئیوەت= مەلەك گەیار, یار زەردەبام= باوا یادگار, سەی میر ئەحمەد, سەی باوەیسی, سەی حەبیب شا, سەی مستەفا, سەی ئەبولوەفا)وە لە سەدەکانی حەوتەم و هەشتەمی کۆچیدا هۆنراونەتەوە[24].

3- **گلێم وە کۆڵ-** یەکێکە لە مەتنە مەعریفییەکانی سەدەی هەشتەمی کۆچی لە لایەن هەریەك لە (سان سەهاکی بەرزنجی, پیر بنیامین, داودی کۆسوار, سەی مبر ئەحمەد, سەی مستەفا, سەی محەممەدی شارەزووری, سەی ئەبولوەفا, سەی شەهابەددین, سەی حەبیب شا, حاجی باوەیسی)یەوە هۆنراوەتەوە[25].

4- **دەورەی چلتەن:** سروودەکانی ئەم بەشەش لە لایەن رابەران و گەورە عاریفانی یارسانی سەدەی هەشتەمی کۆچییەوە هۆنراونەتەوە لەوانە: (سان سەهاکی بەرزنجی, پیر بنیامین, داودی کۆسوار, پیر مووسای دەفتەردار, رەمزبار, مستەفا دەودانی, یار زەردەبان= باوا یادگار, رۆجیار= شائیبراهیمی ئیوەت), هەروەها ژمارەیەکی تر لە عاریفانی یارسان کە خەڵکی هەورامان بوون و زیاتر نازناوەکانیان نووسراون وەك: (قانوون, صەیاد, لامی, پێشەنگ, ئەورەنگ, خەزاوی, شمشاڵ, سەیقال, عەزازیل, ئیدراك, خونچی, مەستی, غازی, وەردی , نیشان, جەرگا, سەقا, بیا, مەرزی, تەوار, سەراف, سروور, رەزتاب, قەندیل, شەمیل, تۆفیق, حەریر)[26].

5- **دەورەی عابدینی جاف** = عابدینی باشچاوەش – ئەم بەشە بریتییە لە (31) بەند و بێجگە لە بابەتی دینی چەندین باسوخواسی سەبارەت بە کشتیاری و شێوازی بەرهەمهێنانی ئەو سەردەمە, سەبارەت بە پیکهاتەی کۆمەڵایەتی تیرەکان و ناوەکانیان لەوانە: (لوڕ, لەك, لوڵو, جاف, گۆران) بە شیعر قسەوباسکراون, هەروەها باسی گیای پیرۆزی (هوم=[27]hauma) کە لە ناو کوردەواریدا (سووم)ی پێدەوترێت کراوە, هەروەها ناوی شاری (هۆرمزگان[28])ی تێدا هاتووە[29].

6- **وردە سەرەنجام** = کورتەی سەرەنجام:لەم بەشەدا باسی هەندێك بنەما و باو وبرەوی دینی لەوانە: (سەرسپاردن, جەم و جەمخانە, رۆژوو, قوربانیکردن, بەهاوسەربوون, ناونانی منداڵ, باو و برەوی‌خۆشتن, مردووشتن, نزای مردوو شتن...هتد) بە شێوەی شیعر و سروودی دینی کراون[30].

لێرەدا پێویستە بڵێین: هەموو بەشەکانی سەرەنجام بە شێوەزمانی (هەورامی=گۆران) نووسراون, تەنها (دەورەی عابدینی جاف) نەبێت کە بە شێوازی قسەکردنی جافەکانی دەشت و بناری ناوچەی شارە زوور هۆنراوەتەوە, ئەم شێوە قسەکردنەش زۆرجار لە سەرچاوەکاندا بە (هەورامی جافی) ناویهاتووە, خوێندنەوەی سەرەنجام ئەرکی رابەرە دینییەکانی یارسانە و بەو کەسەش دەوترێت (کەلامخوێن).

دووەم - ئەو کتێبانەی بە دەورە ناودەهێنرێن, وەك:

1- **دەورەی بالوولی مایی= بالوولی ماهی**, ئەم کتێبە شیعرەکانی بالوولی مایی و ژمارەیەك لە یارەکانی تێدا نووسراونەتەوە.

2- **دەورەی باواسەرهەنگی دەودانی**, شیعرەکانی (باوا سەرهەنگی دەودانی) و ژمارەیەك لە یارەکانی تێدا نوسراونەتەوە.

3- **دەورەی شاخۆشێن= موبارەك شای لۆڕستانی**, شیعرەکانی (شاخۆشێنی لۆڕستانی) و ژمارەیەك لە یارانی تێدا نووسراونەتەوە.

4- **دەورەی باوا ناووسی‌جاف**, شیعرەکانی (باواناووسی جاف) و ژمارەیەك لە یارانی تێدا نووسراونەتەوە.

5- **دەورەی باوا جەلیل**

6- **دەورەی دامیار**

7- **دەورەی شاوەیقولی قرمزی**

8- **دەورەی پیر عالی**

سێیەم- ئەو کتێبانەی بە ناوی کەلامی نووسەرەکانیانەوە ناودەبرێن وەك:

1 - **کەلامی سەی خامۆش**

2 - **کەلامی پەردیوەری**[31]

3 - **کەلامی شا تەیمووری بانیارانی**

4 - **کەلامی زولفەقار= زولفەقاری گۆران**[32]

5 - **کەلامی جەناب**

6 - **کەلامی قاصید**

7 - **کەلامی موجرم**[33]

8 - **کەلامی خان ئەڵماس**

9 - **کەلامی ئێلبەگی جاف**

10 - **کەلامی حەیدەری**

11 - **کەلامی نەورۆز= دەروێش نەورۆزی سۆرانی**

11 - **کەلامی دەروێش ئاجاق**

ئەم کەلامانە هەموویان بە شێوەزمانی (هەورامی, گۆران) نووسراون و شێوازی نووسینی زۆربەشیان شێوەی ئاخاوتنی کۆنی خەڵکی هەورامانە, تەنها (کەلامی دەروێش ئاجاق) نەبێت کە بە زمانی تورکی نووسراوە.

چوارەم - ئەو کتێبانەی لای یارسانەکان بە (دەفتەر) ناودەبریێن وەك:

1 - **دەفتەری شندرویٚ**

2 - **دەفتەری ساوا**

3 - **دەفتەری دیوانە گەورەی پەردیوەری**

4 - **دەفتەری ڕموزی یارسان**[34]

5 - **دەفتەری گەواهی غولامان**

پێنجەم - ئەو کتێبانەی لە لایەن ژمارەیەك لە نووسەران و ڕۆشنبیرانی یارسانەوە نووسراون وەك:

1- **سروودی دینی یارسان -** خاوەنی ئەم کتێبە (ماشەڵا سووری) خۆی وەك نووسەر و وەرگێڕی کتێبەکە ناودەبات, ناوبراو سروود و پەخشانە دینییەکانی (یارسان)ی کۆکردووەتەوە و بە پیتی لاتینی و هەروەها ئەلف و بێی عەرەبی لە دوو تویّی کتێبەکەیدا نووسراونەتەوە, لێرەدا پێویستە بڵێین: ئەم سروود و پەخشانانە لە دووتوێی کتێبی (دەفتەری ڕموزی یارستان)یشدا کە پێشتر لە ناو دەفتەرەکانی یارساندا ناومانهێنا, لە لایەن (سەی قاسمی ئەفزەلی شائیبراهیمی)یەوە کۆکراونەتەوە, ناوبراو لە بنەماڵەی سەیدە یارسانەکانی (کرند)ە, لە ناو ئەم دوو تێکستەدا کەمێك جیاوازی بەدیدەکرێن, بەڵام کار لە ناوەڕۆکی سروود و پەخشانەکان ناکەن و ماناکانیان ناگۆڕن.

2- **شاهنامەی حەقیقەت -** ئەم کتێبە بریتییە لە (11117) یانزە هەزار و سەدو حەڤدە دێڕە شیعر بە زمانی فارسی, نووسەرەکەی (حاجی نیعمەتولاّی جەیحوون ئاوایی)یە, ناوبراو یەکێکبووە لە ناودارانی گەورەی (یارسان) و بەڕێبەرێکی دینی لەقەڵەمدەدرێت, ئەو سروودەی یارسانەکان لە کاتی (تەڵقین)ی مردووەکانیاندا دەیخوێننەوە هینی ئەم زاتەیە و نازناوی شیعریشی (موجرم)ە, بە واتا خاوەنی (کەلامی موجرم)ە[35].

3- **کتێبەکانی (اثار الحق, برهان الحق, معرفة الروح),** نووسەری ئەم کتێبانە (حاجی نوور عەلی ئیلاهی کوڕی حاجی نیعمەتولاّی جەیحوون ئاوایی)یە,ناوبراو بە هەمان شێوەی باوکی ڕێبەرێکی دیاری یارسان بووە و چەندین پارچە شیعری دینی سەبارەت بە (ڕێوڕەچەی یارسان) بە شێوەزمانی (هەورامی =گۆران) هۆنیونەتەوە.

شەشەم - ئەو کتێبانەی لە لایەن ژمارەیەك لە (نووسەر, مێژوو نووس)ی کوردەوە نووسراون, وەك:

1- (**اوران یارسان, بزرگان یارسان, مشاهیر اهل حق**), نووسەری ئەم کتێبانە (د. صدیقی بۆرەکەیی)یە, لەم کتێبانەدا زانیاری سەبارەت بە مێژووی ژیان و بەرهەمی شیعری ژمارەیەکی زۆر لە ڕێبەران و کەسێتییە دیارەکانی یارسان نووسیوە, پێویستە ئەوەش بڵێین لە هەردوو بەرگی کتێبە بەنرخەکەشیدا بەناوی (مێژووی وێژەی کوردی)ی زۆربەی ئەو زانیاریانەی بەزمانی کوردی بڵاوکردووەتەوە, زانیارییەکانی ئەم کتێبەش سەرچاوەیەکی گرنگن بۆ ئاگابوون لە ڕێوڕەچەی یارسان.

(د.صدیقی بۆرەکەیی) کتێبی پیرۆزی (سەرەنجام)ی لەچاپداوە و لە ژێر ناوی (نامەسرانجام - کلام خزانە)-تحقیق وتفسیر -صدیق صفی زادە-بورەکئی) -بڵاویکردووەتەوە و چەندین تێکستی تری یارسانی کۆکردوونەتەوە, ئەمەش وای لێکردووە شارەزایی باشی لەم ڕێوڕەچەیەدا هەبێت[36], من زۆرم هەوڵدا (سەرەنجام)ەکەی مامۆستا بۆرەکەییم دەستبکەوێت و زۆریش بەڵێنم درایە بۆمی بهێنن بۆ ئەوەی بتوانم لە گەڵ ئەو نوسخە دەستنووسەی (سەرەنجام) کە لامە بەراوردیانبکەم, هەر بۆ ئەم مەبەستەش بۆ ماوەیەکی زۆر

کارکردنی خۆم لەم کتێبەدا راگرت, تا دواجار لە رێی برای بەڕێزم کاك (حەمیل هەورامی)یەوە بە دەستم گەیشت.

2- **کاکەیی:** کتێبێکە تایبەت بە رێوڕەچەی یارسان و بەڕێز (مامۆستا محەممەد ئەمین هەورامانی) دایناوە, تێیدا گەلێك باسوخواسی جۆرا وجۆر تایبەت بە شوێنکەوتوانی ئەم رێوڕەچەیە بلاوکراونەتەوە, هاوکات ژمارەیەك لە سروود و پەخشانەکانیان کە لە هەردوو کتێبی (دەفتەری رمووزی یارستان و سروودی دینی یارسان)دا وەریگرتوون نووسراونەتەوە, مامۆستای ناوبراو هەر وەك خۆی نووسیویەتی نەیتوانیوە کتێبی پیرۆزی سەرەنجام دەستبخات, ئەوەش تا رادەیەکی زۆر کاریگەری لە سەر نووسینەکەی درووستکردووە و نەچووەتە سەرەتاکانی سەرهەڵدانییەوەو هەر بۆنموونە هیچ باسێکی لە (بالوولی مایی و هاوەڵەکانی, باوا سەرهەنگی دەودانی و هاوەڵەکانی) کە رێبەری دوو قۆناغی گرنگی رێوڕەچەی یارسان بوون نەکردووە, لە گەڵ ئەوانەشدا باسمانکردن سەرچاوەیەکی بە سوودە و ماندووبوونێکی زۆری مامۆستای پێوەدیارە.

3- **خولاصەیەکی تاریخی کورد و کوردستان-بەرگی یەکەم -** نووسەری ئەم کتێبە مامۆستا (محەممەد ئەمین زەکی بەگ), لە لاپەڕەکانی (201–202) و لە ژێر ناو ونیشانی (عەقیدەی عەلی اللهی)دا, ئاوڕێکی سەرپێیی لەم رێوڕەچەیە داوەتەوە, بە بۆچوونی خۆی کە کاریگەرییەکی توندی دینی پیوەدیارە[37], (عەلی ئیلاهی)یەکانی بە جاهیل و بێئەقڵ و رێورەچەکەشیانی بە چەوت ناوبردووە, من پێموایە ئەگەر ئەم مێژوونووسە گەورەیە کە بە نووسینەکانی گەورەترین خزمەتی بە گەلی کورد کردووە, لەو کاتانەدا کتێب و تێکستە پیرۆزەکانی یارسانی بەردەستبکەوتایە پێدەچێ زیاتر لە تایبەتمەندیو وردەکارییە دینییەکانی تێبگەیشتایە, دڵنیام ئەوکات هەرگیز ئەم بۆچوونەی نەدەبوو.

4- **بندنجین = مندلی فی تاریخ قدیما وحدیثا -** لە ژێر ئەم ناو و نیشانەدا (مامۆستا مەلا جەمیل بەندی رۆژبەیانی) سەبارەت بە کاکەییەکان بەگشتی و کاکەییەکانی گەڕەکی (قەڵەم حاج)ەوە, لە گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق – دەستەی کورد – لاپەڕە – (305–439) وتارێکی دوور و درێژی بلاوکردووەتەوە, لەم وتارەدا گەلێك بابەتی خستوونەتەڕوو لەوانە:

- **ا- دابوشبوونی چینایەتی کاکەییەکان لە رووی بیروباوەڕی دینییەوە.**
- **ب- بنەما و ئەرکە دینییەکنیان.**
- **ج- فریشتەکانی سان سەهاك.**
- **د- پێشینەی مێژوویی زاراوەی کاکەیی و چەند بابەتێکی تر.**

ئەم وتارە بۆ تێگەیشتن لە رێوڕەچەی یارسان و زۆرێك لە تایبەتمەندییەکانی زۆر بەسوود و جێگیرە.

5- **کورد و باکووری کوردستان لە سەرەتای مێژووەوە هەتا شەڕی دووەمی جیهان –** نووسەری ئەم کتێبە مامۆستا (محەممەد رەسووڵ هاوار), لە لاپەڕەکانی (91–94) و لە ژێر ناو ونیشانی (شیعە و علوی و ئەهلی هەق)دا کورتە باسێکی سەبارەت بە یارسانەکان بلاوکردووەتەوە, لە باسەکەیدا بە (ئەهلی هەق) ناویبردوون, ناوبراو لەم نووسینەیدا سوودی لە (فلادیمێر مینۆرسکی) وەرگرتووە.

6- **پەیامی هەورامان- بەرگی یەکەم -** ئەم کتێبە لە لایەن (هادی بەهمەنی)یەوە نووسراوە, لە لاپەڕەکانی (414-434)دا باسوخواسێکی سەبارەت بە (یارسان - کاکەیی - هاواری - ئەهلی هەق - عەلی ئیلاهی) کردووە, لەم باسوخواسەدا سەبارەت بە پلە دینییەکانی یارسان, سەرسپاردن, پێشەوا سەرەکییەکانی یارسان, سەجەرەی بنەماڵەی سوڵتانی ساق= سان سەهاکی بەرزنجی), بازنەکانی (حەوتەن, حەوتەوانە) و خانەدانەکانی تری یارسان, کتێبە پیرۆزەکانی یارسان بە کورتی قسەیان لەسەر کراوە.

7- **هەورامان - بەرگی یەکەم و بەرگی دووەم -** نووسەری ئەم کتێبە (ئەیوب رۆستەم), لە لاپەڕەکانی (100-125)ی بەرگی یەکەمدا باسێکی سەبارەت بە یارسانەکان بە ناو و نیشانی (ڕێوڕەچەی یارسان لە هەوراماندا) بڵاوکردووەتەوە, هەروەها لە بەرگی دووەمیشدا لە لاپەڕەکانی (80-101)دا, باسێکی سەبارەت بە پەیوەندی خەڵکی هەورامان بە گشتی و هەڵگرانی ڕێوڕەچەی یارسان بە تایبەتی بە هەردوو دینی (میترائیزم و زەردەشتی)یەوە بڵاوکردووەتەوە.

7- **گۆڤاری هەورامان -** لە لاپەڕەکانی (85-91)ی ژمارە (1) و لە ژێر ناو و نیشانی (پیر نالی شاعرێکی گومناوی کورد) وتارێکی لە نووسینی (نامیق هەورامی) بڵاوکردووەتەوە, نووسەری ئەم بابەتە سوودی لە چەند سەرچاوەیەك وەرگرتووە و لە ناو ئەو سەرچاوانەدا ناوی (سەرەنجام)یشی هێناوە[38].

حەوتەم- ئەو سەرچاوانەی لە لایەن (نووسەر, مێژوونووس, جوگرافیاناس, خۆرهەڵاتناس, گەڕیدە و گەشتیار, ئەفسەری سیاسی) فارس و عەرەب و تورك و بیانییەکانەوە نووسراون لەوانە:

1- **فلادیمێر مینۆرسکی -** سەبارەت بە ڕێوڕەچەی یارسان گەلێك بەرهەمی نووسیون وەك:

ا- وتارەکانی لە ژێر ناو و نیشانی (ئەهلی هەق, سوڵتان ئیسحاق, بابا تاهیر)دا.

ب- کتێبەکەی بە ناوی (کورد) کە تێیدا باسێکی سەبارەت بە (دینی عەلی ئیلاهی)یەکان بڵاوکردووەتەوە و وتویەتی: (عەلی ئیلاهی) دینێکی کوردییە[39], پێویستە لێرەدا قسە لەوە بکەین, هەم (مینۆرسکی) خۆی وتوویەتی و هەم لە چەندین سەرچاوەدا باس لەوە کراوە گوایا (فلادیمێر مینۆرسکی) توانیویەتی کتێبی (سەرەنجام) دەستی خۆی بخات و بە زمانی ڕووسی بڵاویکردووەتەوە, گوایا هەر ئەوەش وایکردووە لە زۆربەی وردەکارییە دینییەکانی شوێنکەوتوانی ڕێوڕەچەی یارسان ئاگاداربێت, لەم بوارەدا نووسیویەتی: عەلی ئیلاهییەکان شیعر و ئەدەبیاتیان هەیە و ئەم شیعر و ئەدەبیاتەشیان بە شێوەزاری (گۆران) نووسراوەتەوە, بەختی گەورەم لەوەدا بوو دەستنووسە پیرۆزەکانیانم دەستکەوتن و توانیم کتێبی (سەرەنجام) لە چاپبدەم, (فلادیمێر مینۆرسکی) ساڵی (1914ز) سەردانی قیبلەی پیرۆزی یارسانەکان واتە (پەردیوەر)ی کردووە, هەروەها سەریداوە لە مەزاری (باوایادگار) و وەك خۆی نووسیویەتی لە (باوا یادگار)دا توانیویەتی ئاگاداری هەموو نهێنییە مەزهەبییەکانی (عەلی ئیلاهی)یەکان ببێت و بۆ ئەو مەبەستەش کاربەدەستە عەلی ئیلاهییەکان زۆر یارمەتییانداوە.

وەك لە نووسینەکانیدا دەردەکەوێت پیاوە دینییەکانی (عەلی ئیلاهی) زۆر باوەڕیان بە (فلادیمێر مینۆرسکی) بووە و بە تەواوی هاوکاریانکردووە, هەر لەوەوە مومێکی سەر مەزاری باوا یادگار و یەکێك لەو

www.pertwk.com

پەرداخە پیرۆزانەی بۆ خواردنەوەی ئاوی (کانی غەسلان= ئاوی کەوسەری شوێنکەوتوانی ڕێوڕەچەی یارسان) بەکاردێن بە دیاری پێیانبەخشیوە.

ئەوەی سەبارەت بە بلاوکردنەوەی (سەرەنجام) لە لایەن (مینۆرسکی)یەوە وتراوە, دەربڕینێکی هەڵەیە و فڕی بەسەر ڕاستییەوە نییە, ئەوەی ناوبراو دەستیکەوتووە و بلاویکردووەتەوە کتێبی پیرۆزی (سەرەنجام) نییە, بەڵکو هەندێك لە سروودەکانی عاریف و شاعیرەکانی سەدەی سیانزەمی کۆچی یارسانە.

2- **سیسل جۆن ئێدمۆندز** - لە کتێبی (کورد-تورك-عەرەب) کە لە لایەن (جەرجیس فەتحولا)وە کراوە بەعەرەبی, لە لاپەڕەکانی (168-184) و لە ژێر ناو و نیشانی (الکاکائیون)دا, بابەتێکی سەبارەت بە ڕێوڕەچەی یارسان بلاوکردووەتەو, لەم بابەتەدا ئاماژەیکردووە بۆ ئەو سەرچاوانەی سوودی لێوەرگرتوون و نووسیویەتی: سەرچاوەکانم بریتین لە:

ا- نامیلکەیەکی بچووك کە ڕۆشنبیرێکی کاکەیی بە زمانی تورکی بۆی نووسیوم.

ب- هەندێك هۆنراوە بە زمانی گۆرانی.

ج- ئەو تێبینییانەی کاتی گفتوگۆکردن و سەرگوزەشتە گێڕانەوە لە چەند کەسیکی (کاکەیی)م وەرگرتوون.

(ئێدمۆندن) باسی سەرەتای سەرهەڵدانی (یارسان)ی کە ئەو هەر بە (کاکەیی) ناویهێناون کردووە و ئەو سەرەتایەی بۆ سەردەمی ژیانی (سان سەهاکی بەرزنجی) گێڕاوەتەوە, هاوکات ئاماژەیداوە بەوەی گوایا ئەم ڕێکخستە سەرەتاکەی بۆ لوڕستان و (شاخۆشینی لوڕستانی) دەگەڕێتەوە, باسی بازنەکانی (هەفتەن= حەوتەن, هەفتەوانە= حەوتەوانە, حەوت خەلیفە)ی کردووە و هەندێك تێکەڵ و پێکەڵیش لە باسەکانیدا هەن, هەروەها چەند ڕازێکیشی لەو ڕازانەی یارسانەکان بە (پەرجووی دینی)یان دەزانن خستووەتەڕوو لەوانە, ڕازی خوازبێنی (دایراك خاتوون) بۆ (شێخ عیسای بەرزنجی) و ڕازی شەڕی سان سەهاك و یارانی لە گەڵ لەشکری (چیچك), هەر لە درێژەی نووسینەکەیدا باسی لەوەکردووە کە (کاکەیەکان) بە شێوەیەکی گشتی دەبن بە دوو چینەوە بە ناوی (گۆران) و (شمشێر ئاوەردە).

(ئێدمۆندن) سەردانی (شنروێ, هاوار) و شوێنە پیرۆزەکانی تری کاکەیی لە ناوچەی (هەورامانی ئەمدیو)دا کردووە.

3- **باسیل نیکیتین**-لە کتێبی (الاکراد) و لە لاپەڕەکانی (213, 214)دا سەبارەت بە یارسان بەناوی (ئەهلی هەق) کورتە باسێکی کردووە, لەو باسەدا هاتووە مەسەی ئەهلی هەق تەنها بە خوازانینی خەلیفەی چوارەمی موسڵمانان نییە, بەڵکو پەیوەستە بە حەوت قۆناغەوە کە تیایاندا زاتی (خودا) دەچێتە ناو تەنی مرۆڤەوە و لەهەموو قۆناغەکانیشدا چوار فریشتەی لە گەڵدان, هاوکات باسی لەوە کردووە دابەزینی (کەڵام)ی خوا لە سەردەمی ژیانی (عەلی کوڕی ئەبی تایب)دا نەبووە و بەڵکو لە سەردەمی (شاخۆشێن)دا ڕوویداوە.

4- **هنری راولنسن** - لە گەشتنامەکەیدا بە ناو و نیشانی (گذر از زهاب بە خوزستان) کە (سکندر امان اللهی) بۆ زمانی فارسی وەریگێڕاوە, گەلێك زانیاری بە سوودی سەبارەت بە (یارسان) بلاوکردووەتەوە, ناوبراو فەرماندەی لیوا بووە لە یەکەکانی سەر بە لەشکری (بۆمبی) و زۆربەی سەربازەکانی (یارسان) بوون,

تێکەڵاوییەکی زۆری لە گەڵ یارسانەکاندا کردووە و هەر لەو تێکەڵاوییەوە توانیویەتی ئەو زانیارییانە بەدەستبهێنێت, (راوڵنسن) گەشتەکەی خوزستانی لە ساڵی (1836)دا کردووە و هەمان ساڵ گەشتێکی تریشی بۆ ناوچەکانی (شەمێران, هۆرێن و شێخان) کردووە, گەشتنامەکەی بۆ یەکەمجار ساڵی (1839ز) لە – گۆڤاری کۆمەڵەی مەلەکی ئاسیایی – بەرگی نۆیەم–دا بڵاوکردووەتەوە.

ئەم گەشتنامەیە بە کۆنترین سەرچاوەی ئەوروپایی دەژمێردرێت کە بە تێرو تەسەلی باسی (یارسان)ەکانی تێداکرابێت, ئەگەرچی هەندێك نووسەر لەوانە (ئێدمۆندز) پێیانوایە ئەو دەرفەتەی بۆ (راوڵنسن) هەڵکەوتووە, نەیتوانیوە وەك پێویست بۆ باشترچوونە ناو بابەتە دینییەکانی یارسانەوە سوودی لێوەربگرێت[40].

5- **خاتوو لێدی شیل** - هاوسەری سەفیری حکومەتی بەریتانیا لە ئێران لە سەردەمی (شا ناسروددینی قاجار)دا, چەند ساڵێك لە ئێراندا بووە, لە گەشتنامەکەیدا نووسیویەتی: یەکێك لە دیاردە دیارەکانی ئازادی لە ئێراندا بوونی گروویەکی دینی گەورەیە بە ناوی (عەلی ئیلاهی), ئەم گرووە پێیانوایە (عەلی) خودایە[41].

5- **ئێرەجی بەهرامی**- کتێبێکی بە ناوی (اسطوره اهل حق) بە زمانی فارسی نووسیوە, نووسەری ئەم کتێبە بە درێژی باسی پەیوەندی (یارسان)ی بە دینە کۆنەکانی ئێرانی بە تایبەت (میترائیزم)ەوە کردووە, هاوکات زانیاری باشی سەبارەت بە دینی (میترائیزم) و قۆناغەکانی سەرهەڵدان و گەشەکردنییەوە خستووەتەڕوو.

6- **دیڤید ماکداوڵ** لە کتێبی (مێژووی هاوچەرخی کورد)دا نووسیویەتی: ئەهلی هەق بێجگە لە ڕێز و تەقدیر بۆ (ئیمامی عەلی) لە گەلێك شتدا لە بیر و باوەڕی (عەلەوی) دەچێت, پێگە و بنچینەی هەردوو مەزهەب کۆمەڵە بیرێکی زەردەشتین, ئەگەرچی ئەهلی هەق بە زۆربەیان لە دەوروبەری (زەهاو و قەسری شیرین)دا دەژین , کۆمەڵێکی بچووکتریشیان لەمدیو و ئەمدیوی زنجیرە چیاکانی (زاگرۆس) تا (ورمێ) هەن, هەروەها لە دەوروبەری سلێمان و کەرکووك و موصڵ, عەلەوییەکان و ئەهلی هەق ڕێژێکی زۆر بۆ دامەزرێنەری دەوڵەتی صەفەوی دادەنێن کە بە هۆی بیروباوەڕی پێچەوانەی بە بیر و باوەڕی گشتی گەیشتە حوکم, هەردوو گرووپەکەش ئاوێتەی بیر و باوەڕەکەیان لە سەر بنچینەی ئاینی ئێرانی دامەزراون[42].

7- **خاتوو هێنی هارۆڵد هانسن** لە (کتێبی ژیانی ئافرەتی کورد)دا نووسیویەتی: ئەهلی هەق خواپەرستن و لە خۆرئاوای ئێران پێیاندەوترێت (عەلی ئیلاهی), لە کوردستانی عێراقیشدا پێیاندەوترێت (کاکەیی) و بە تایبەتی لە ناوچەی (کەرکووك)دا هەن[43].

8- **محەممەد حەسەن خانی ئیعتماد سەڵتەنە** - یەکێکبووە لە ڕۆشنبیرانی دەورەی ناصری لە (ئێران)دا, بۆ ئاگادارکردنی (ناصرەدین شای قاجار), لە ژێر ناو و نیشانی (تحقیق در مذهب وطریقة علی اللهی کە بە نصیری و غالی و اهل حق نیز معروف می باشند) لێکۆڵینەوەیەکی نووسیوە, ئەم لێکۆڵینەوەیە لاپەڕەکانی (109–128)ی کتێبی (اسطوره اهل حق)ی گرتووەتەوە, نووسەرەکەی بە لێکۆڵینەوەیەکی چڕوپڕ و پسپۆڕانەی لە قەڵەمداوە و لە لایەن خۆیەوە زۆر بایەخی پێداوە و لێی ڕازیبووە, کەچی لە ڕاستیدا شتی زۆر سەیر و سەمەرەی سەبارەت بە (عەلی ئیلاهی) تێدایە کە لە هیچ سەرچاوەیەکی تردا بەرچاوناکەون, لەوانە گوایا

شوێنکەوتوانی ئەم (ڕێوڕەچە)یە پێیانوایە (خودا)ی گەورە لە شێوەی (باز و شاهین)دا خۆی نواندووە و باسی لەوەکردووە شوێنکەوتوانی (ئەهلە هەق) لەو چیا نشین و دەشتەکییانەن کە لە دونیا بێخەبەرن و هەموویان نەخوێنەوارن..هتد.

بۆچی ڕێوڕەچەی یارسان تا ئێستاش تەمومژاوییە؟

ڕێوڕەچەی یارسان ڕێوڕەچەیەکی دینی کوردییە پەیڕەوکارانی لە کوردستاندا زۆرن, کەچی تائێستاش لە ناو زۆربەی خەڵکدا بە گشتی و تەنانەت لەلایەن ژمارەیەك لە نووسەران و ڕۆشنبیرانی کوردیشەوە تێنەگەیشتن و بەدحاڵیبوون لە سەری هەیە, من وەك نووسەرێك مەبەستم ئەوە نییە داکۆکی ناڕەوا لە یارسانەکان بکەم و هاوکات پێموانییە ئەوانیش پێویستیان بەداکۆکییەکی لەم چەشنە هەبێت, بەڵام ئەوەندەی مەبەستمە ئێمەی کورد بتوانین زیاتر لەو تایبەتمەندییانەمان بگەین کە بەشێکی گرنگن لە کولتوورمان و بە دەستی مەبەست و بۆ سوودی دوژمنانمان شێوێندراون هەتاکو ئێمە لێیان نامۆ بین.

ئەگەر بمانەوێ بە شێوەیەکی واقیعبینانە ئەو هۆکارانەی بوونەتە مایەی ئەوەی ڕێوڕەچەی یارسان تەمومژێکی زۆری لەسەر بنیشێت و گەلێك جوانیشی بشێوێنرێن, یاخود ببن بە ژێر تەپوتۆزی زەمانە و داروپەردووی کەلاوە رووخاوەکانمانەوە دەستنیشانبکەین, ئەوە بە دڵنیاییەوە دەتوانین هۆکارەکان بەم شێوەی خوارەوە لە چەند خاڵێکدا ریزبەندیبکەین:

1- **یارسانەکان بەشێوەیەکی گشتی لە رووی دینییەوە زۆر گۆشەگیرن**, هەر لەوە کە دەڵێن یەکێك لە بنەما سەرەکییەکانی دینەکەیان نهێنی پاراستنە, درکاندنی بچووکترین نهێنی دینیش بە تاوانێکی گەورە دەزانن, ئەوەی بەکارێکی لەم چەشنە هەڵسێت بە کەسێکی (لادەر لەدین, بێزراو و قێزەون)ی لە قەڵەمدەدەن, دیارە ئەمەش نەوەك تەنها وەك بنەمایەکی دینی لایان پارێزراوە, بەڵکو بووە بە بەشیك لە کەسێتییان و وەك خوویەکی گەورەش پێوەی پابەندن, لە چەند هەولێکی زۆر کەم نەبێت کە لە لایەن ژمارەیەك لە نووسەران و ڕۆشنبیرانیانەوە بۆ تیشکخستنەسەر ڕێوڕەچەکەیان دراون[44], ئیتر شتێکی تر بەدیناکرێت.

یارسانەکان بەگشتی تەنانەت بەرامبەر ئەو هەموو ناو و ناتۆرە ناڕەوا و دوور لەڕاستییانەی دراونەتە پاڵیان و ئەو پڕوپاگەندە دوژمنکارانانەی بە مەبەستی شمشێرخستنە سەر گەردەملیان لە سەردەمە جیاجیاکاندا بەرامبەریان کراون, تا رادەیەکی ترسناك بێدەنگبوون, ئەم هەموو بێدەنگییەش ئەگەر لە رۆژگاری

خۆیدا هەر بڕوبیانوویەکی بۆ داتاشرابێت, ئەوە بە دڵنیاییەوە لەم رۆژانەدا هیچ بڕوبیانوویەکی نییە و پێویستە چیتر ئەم گۆمی بێدەنگییە بە جەسارەتەوە بشڵەقێنرێت و راستییەکان ئاشکرابکرێن.

2-**دابڕانێکی جوگرافی گەورە لە نێوان یارسانەکاندا هەیە**, شوێنکەوتوانی ئەم رێوڕەچەیە لە چەندین ناوچە و هەرێمی جیاجیا و دوور لە یەکتر لەوانە: (هەرێمی ئێلیزابێث پۆڵ, ناوچەی قارس, چەند ناوچەیەکی کافکاس[45], هەر یەك لە وڵاتانی (تورکیا, سووریا, لوبنان) هەروەها لە (عێراق و ئێران)یشدا دەژین, ئەوانەیان لە عێراقدان لە ناوچەکانی (گەڕەکی قەڵەم حاجی, گوندی دووشێخ) لە مەندەلی, لە گوندەکانی ناوچەی تاوغ کە بە هەژدە گوند دیاریکراون لەوانە:(ئەلبوسەراج, عەلی سەرای, بنشاخ, دایسی بچووك, تۆبزاوا, محەممەد خاچك, زەنقەر, زۆغلاوە....هتد), هەروەها ناوەندی ناحیەی داقووق و ناوشاری کەرکووك لە سنووری پارێزگای کەرکووك, لە سنووری قەزای خانەقی و گوندە شەبەك نشینەکانی پارێزگای موصڵ[46], هەروەها لە لە گوندەکانی (هاوار, هاوارەکۆن, دەرەتوێ) و کۆمەڵگەی عەنەب و ناوشاری هەڵەبجەی شەهید, چەندین خێزانیشیان لە قەزاکانی (شارەزوور, کەلار) و لە ناوچەکانی (بەدرە و زڕباتیە) و لە شارە گەورەکانی وەك (سلێمانی, بەغداد, موصڵ) دەژین.

لە (ئێران)یشدا لە ناوچەکانی (قەسری شیرین, سەرپێڵ, صەحنە, کرماشان, مایدەشت, هەلیلان, پشتکۆ, هەمەدان, قەزوین, ئازەربایجان, کرند, لەناو ئێلەکانی لەکستان لە لوڕستان و دەماوەند[47]) دەژین, چەندین تیرە و تایفەیان هەن هەر بۆ نموونە نەوەك سەرژمێر ناوی ئەمانەیان دەهێنین:

1- **قەڵخانی ئەسپەری**
2- **قەڵخانی بارامی**
3- **تفەنگچی دانیالی**
4- **گاوارە = القاصی**

ئەمانە هەموویان پێیاندەوترێت (گۆران قەلعە زنجیری) و بە پێی هەندێك سەرچاوەی مێژوویی ژمارەی خێزانەکانیان لە نێوەی یەکەمی سەدەی بیستەمدا زیاتر لە (6500) خێزان بوون, هەروەها گۆران (کرندی) کە بە پێی هەمان سەرچاوە و لە هەمان ئەو ساڵانەدا ژمارەی خێزانەکانیان (8500) خێزان بوون[48].

ئەم پەرتەوازەیی نیشتەجێبوونە و ئەم دابڕانە جوگرافییە بووە بە هۆی ئەوەی لە سەردەمە جیاجیاکاندا بکەونە ژێر کاریگەری بیروباوەڕە دینییەکانی دەوروبەریانەوە و گەلێك شتیان لە خۆیان تێکداوە, لەم بوارەدا مامۆستا محەممەد ئەمین هەورامانی نووسیویەتی: لەسەردەمی عەباسییەکاندا سەر بە (بابە خوڕەمەدین) بوون و یارمەتی(حسێن سەباح)یان داوە, پاشانیش بوون بە یارمەتیدەری گەورەی صەفەوییەکان و بە رواڵەتی (عەلی ئیلاهی) خۆیان دەرخستووە[49]. هەر لە بواری ئەو کاریگەرییە دینییانەی لە سەریان درووستبوون دەبینین کاکەییەکانی (هاوار, هاوارەکۆن, دەرەتوێ لە سنووری قەزای هەڵەبجە بەزۆری لای مەلای ئیسلام ژن مارەدەبڕن و لە پرسەکانیشیاندا فاتیحە دادەخەن, ئەگەرچی لە هەموو تێکستەکانی خۆیاندا شتێکی لەم چەشنە بەرچاوناکەوێ.

3- **کتێبە پیرۆزەکانی یارسان و بەرهەمەکانی شاعیر و عاریفەکانیان جیاوازی لە نێوانیاندا هەن**, لە هەندێك باسەخواسدا یەکدەنگی دروستناکەن, بۆ نموونە کتێبی سەرەنجام بە هەر شەش بەشەکەیەوە (بارگە بارگە, دەورەی حەوتەوانە, دەورەی چلتەن, گڵێم وەکۆڵ, دەورەی عابدینی جاف, وردەسەرەنجام), دەفتەرەکانیان وەك: (دەفتەری پەردیوەری, دەفتەری ساوا, دەفتەری دیوانە گۆرە, دەفتەری گەواهی غولامان, دەفتەری رمووزی یارستان[50]), کەلامەکانیان وەك: (کەلامی سەی خامۆش, کەلامی ئێلبەگی جاف, کەلامی خان ئەلماس, کەلامی شاتەیموری بانیارانی, کەلامی قاصید, کەلامی موجرم, کەلامی دەرویش نەورۆزی سۆرانی, کەلامی دەروێش ئاجاق), دەورەکانیان وەك: (دەورەی بالوولی مایی, دەورەی باوا سەرهەنگی دەودانی, دەورەی شاخۆشێنی لوڕستانی= موبارەك شا, دەورەی سان سەهاکی بەرنجی= سوڵتان ئیسحاق, دەورەی باوا ناووسی جاف, دەورەی دامیار, دەورەی پیر عالی, دەورەی شاوەیسقولی قرمزی), ئەو کتێبانەش کە لە لایان ژمارەیەك لە رۆشنبیرانیانەوە دانراون وەك: بەرهەمەکانی (حاجی نیعمەتولای جەیحوون ئاوایی, ماشەلا سووری, حاجی نوور عەلی ئیلاهی), بە گشتی جیاوازی لە نێوانیاندا هەن, لە هەندێك شوێندا جیاوازییەکان بچووکن و ناوەرۆکی باسەکان ناگۆڕن, بەلام لە هەندێك شوێنی تردا جیاوازییەکان بەرادەیەکی زۆر گەورەن, هەر بۆ نموونە لە بابەتێکی گرنگی وەك بەسەرهاتی ژیانی (سان سەهاکی بەرزنجی= سوڵتان ئیسحاق)دا کە هەندێك بە داهێنە رو هەندێکیش بە رێکخەرەوەی رێوڕەچەکەی دەزانن[51] جیاوازی بەرچاو هەن, بەهەمان شێوە ئەم جیاوازییانە لە مێژووی ژیانی (باوا ناووسی جاف) و هەندێکی تریش لە رێبەرەکانیان بەدیدەکرێن, لێرەدا جیاوازی سەرچاوەکان سەبارەت بە مێژووی ژیانی (سان سەهاکی بەرزنجی) دەخەینەڕوو:

1- **لە کتێبی پیرۆزی (سەرەنجام)دا نووسراوە**: ساڵی (528ك) لە دایکبووە و ساڵی (628ك) کۆچی دواییکردووە, بەم پێیە دەبێت (100) ساڵ تەمەنی گوزەراندبێت[52].

2- **لە کورتەی سەرەنجامدا کە هەر بەشێکە لە (سەرەنجام) نووسراوە**: ساڵی (650ك) لە دایکبووە و ساڵی لە دنیادەرچوونی دیارینەکراوە, دیارە ئەم دوو مێژووە بۆ لە دایکبوونی (122) ساڵ بەینیانە.

3- **لە یاداشتەکانی (کاکارەدائی)دا نووسراوە**: (سان سەهاك) ساڵی (445ك) لە دایکبووە و ساڵی (588) کۆچی دواییکردووە, بەم پێیەش دەبێت (143) ساڵ تەمەنی گوزەراندبێت.

4- **لە کتێبی (شاهنامە حقیقت)دا نووسراوە**: ساڵی (612ك) لە دایکبووە و ساڵی (912ك) کۆچی دواییکردووە , گوایا (300) ساڵ ژیاوە, ئەم مێژووە نەك هەر لەوانەی پێشووتر زۆر جیاوازە, بەڵکو لە گەڵ بڕوا و ژیریشدا نایەتەوە, دیارە نووسەر هەوڵیداوە مێژووی ژیانی (سان سەهاك) وەك (پەرجوویەك= موعجیزە)یەکی دینی بخاتەڕووو هەر بۆیە تەمەنێکی ئەفسانەیی بۆ دیاریکردووە[53], چونکە لە هیچ سەرچاوەیەك و بابەتێکی تردا نەبینراوە و نەبیستراوە کەسێك لەو سەردەمەدا ئەوەندە تەمەنی گوزەرانبێت.

دیارە لەم دێرانەی باسمانکردن کاریگەری ئەو خاڵانەمان خستەڕوو کە بوونەتە هۆی بەدحاڵیبوون و تێنەگەیشتنی تەواو لە رێوڕەچەی یارسان و تەمومژ لێنیشتنی, هەر لێرەشدا پێویستە باس لەوە بکەین

(یارسانەکان هەر چۆن خۆیان زانیاری دینی نادرکێنن, زۆربەشیان بەوە نیگەرانن کەسێکی تر دوور لە باوەڕی دینی خۆیان هەوڵی تیشکخستنسەری بابەتە دینییەکانیان بدات و تا رادەیەکیش لێی زویردەبن.

من بۆ خۆم هەر لە باوك و بنەماڵەمانەوە پەیوەندییەکی باشمان لە گەڵ کاکەییەکانی ناوچەی خۆماندا هەبووە و تا ئێستاش ئەو پەیوەندییە لە گەڵ ژمارەیەکی زۆریاندا بەردەوامە, بەڵام لەو کاتەوەی چەند بابەتێکم تایبەت بە یارسان نووسیون و کۆڕ و سیمینارم لە سەریان بەستووە, هەست بە جۆرە ساردییەك لە لایەن هەندێکیانەوە دەکەم, لە کاتێکدا من وای بۆدەچم دەبوایە لە رووی زانیاری و سەرچاوەوە, یارمەتی من و کەسانی تریشیان بدایە کە لەم بوارەدا خۆمان ماندوو دەکەین, هەرچەندە کەمێك لەو بەڕێزانە بەینا وبەین دەستخۆشیمان لێدەکەن, بەڵام لە رووی پێدانی بچووکترین زانیارییەوە تا ئێستا دوورەپەرێزن.

یارسان - کاکەیی - ئەهلی هەق - عەلی ئیلاهی

هەروەك پێشتر باسمانکرد شوێنکەوتوانی ڕێوڕەچەی یارسان بە جیاوازی ناوچەکانی نیشەجێبوونیان بە چەند ناوێکی تریش ناودەبرێن, لەوانە: (کاکەیی, ئەهلی هەق, عەلی ئیلاهی, قەڵخانی, تفەنگچی...هتد), بەڵام تەنها چوار لەم ناوانە ڕەگوڕیشەی قوڵیان لە ناو مێژووی ڕێوڕەچەکەدا هەیە, ئەوانی تریان ناوی ناوچەیین و زیاتر لە ناوی تیرەکانیانەوە هاتوون, لەم بابەتەدا ئەوەندەی بکرێت بە شیکردنەوەی ئەم ناوانەدا شۆڕدەبینەوە.

یارسان – سەرەتا پێویستە باس لەوە بکەین ئەم ناوە لە بنەڕەتدا (یاری سان)ە, بەڵام شتێکی دیارە لە هەندێك ناوچەی کوردەوریدا پیتی (ی) کاتێك ئەرکی ئامرازی پەیوەندی هەبێت قووتدەرێت, هەر بۆ نموونە خەڵکی گەرمیان بە گشتی کاتێك بیانەوێت بڵێن (ماڵی باوکم, کوڕی مامم, کچی پوورم) دەڵێن: (ماڵ باوکم, کوڕمامم, کچ پوورم) و بۆ قسەکانی تریش هەر بەم شێوەیە, هەر لێرەوە بۆماندەردەکەوێت (ی) نێوان (یار) و (سان) قووتدراوە و ناوەکە بووە بە (یارسان), بۆ زیاتر چوونە ناو ئەم باسەوە پێویستە سەرەتا باسێك لە ناوی (سان) کە بۆ چەند سەدەیەك نازناوی حوکمڕانەکانی هەورامان بووە بکەین.

ا– هەریەك لە (مەردۆخ, سیسل جۆن ئێدمۆندز, هادی بەهمەنی[54]), پێیانوایە (سان) لە وشەی سوڵتانی عەرەبییەوە هاتووە, گوایا وەك نازناوێك لە لایەن شاکانی دەوڵەتی صەفەوییەوە دراوە بە حوکمرانەکانی هەورامان, ئەمەش وەك جۆرە کەمکردنەوە و سووکایەتی پێکردنێك بە پایەی سوڵتانەکانی عوسمانی, چونکە لە بەرامبەردا ئەوانیش نازناوی (پاشا)یان بە حوکمڕان و گەورە دەرەبەگەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆیان بەخشیوە.

ب– هەندێکیش وتویانە گوایا وشەی سان لە وشەی ((شاە)ی فارسی, یان (شێخ)ی عەرەبییەوە هاتووە, پاشان لە گەڵ تێپەڕبوونی ڕۆژگار گۆڕانی بەسەردا هاتووە و بووە بە (سان).

ج– مامۆستا محەممەد ئەمین هەورامانی لە کتێبی مێژووی هەوراماندا نووسیویەتی: وشەی (سان) لە (ساتراپ)ەوە هاتووە کە وشەیەکی میدییە و مانای (حاکمی ناوچە, گەورەی ناوچە, کوێخای ناوچە, کاربەدەستی ناوچە, فەرمانداری ناوچە), دەگەیێنێ, هەر لە درێژەی نووسینەکەیدا هاتووە, وڵاتی میدییەکان بە وڵاتی (ساترابنشینان) ناوبانگیدەرکردووە, تا ئێستاش وشەی ساتراپی میدی لە فەرهەنگە جۆر بە جۆرە ئەورووپاییەکاندا بە هەمان ماناوە دێت.

یۆنانییەکان باسیان لەوەکردووە وڵاتی میدیا لە سەردەمی حوکمڕانی ئەشکانییەکاندا بۆ چەند ناوچەیەك دابەشکراوە و هەریەك لەو ناوچانەش ساتراپێك حوکمیکردووە, سەرەك هۆزەکانی ئەو سەردەمە لە ناوچە جیاجیاکاندا بۆ (ساتراپ) دیاریکراون, و حوکمیان گرتووەتەدەست. وشەی (سان) وەك پێشتر وتمان نازناوی حوکمڕانەکانی هەورامان بووە, شوێنکەوتوانی (سوڵتان ئیسحاق)یش بۆ ڕێزگرتن لە پایەی ڕۆحی ناوبراو

پێیانوتووه (سان سەهاك)، هەر كەسێكیش شوێنكەوتووی ئەو بووبێت پێیوتراوە (یارسان) بە واتا (یاوەری سان)[55].

رایەك هەیە دەڵێت: (سان سەهاك) پاش ئەوەی لە زێدی خۆیەوە كۆچیكردووە بۆ هەورامان، لە (پەردیوەر) خانو و جەمخانەی درووستكردوون و تێدا نیشتەجێبووە گوایا وردە وردە بنەمای حوكمڕانییەكی دینی دامەزراندووە و شانبەشانی بایەخدان بە بابەتە رۆحییەكان حوكمڕانیشی كردووە بۆیە پێیوتراوە (سان)، هەندێك لە یارسانەكانیش هەمان ئەم بۆچوونەیان هەیە، باسیش لەوە دەكەن ئاشكراكردنی دینی یارسان پێویستە هاوشانبێت لە گەڵ حوكمڕانییەكی دینی كوردی بەهێزدا، (سان سەهاك)یش حوكمڕانیكردووە بۆیە لەو كاتەدا دینەكەی ئاشكراكردووە.

2- **كاكەیی:** سەبارەت بە ناوی (كاكەی)یش چەند بۆچوونێك بەم شێوەیە هەن:

ا- دەوترێت (شێخ موسا[56] و شێخ عیسای بەرزنجی) كە هەردووكیان كوڕی (بابا عەلی هەمەدانی)ن، پاش ئەوەی لە زێدی خۆیانەوە كۆچیانكردووە هاتوونەتە گوندی (بەرزنجە)ی ئێستا و تێدا نیشتەجێبوون، پاش چەند ساڵێك ویستوویانە مزگەوتی بەرزنجە نۆژەنبكەنەوە، بۆ ئەو مەبەستەش كوڕەكانی (شێخ عیسا) لە ناویاندا (ئیسحاق= سان سەهاكی دواتر) كە ئەو دەم گەنجێكی تازەپێگەیشتوو بووە لەبەردەستیاندا كاریانكردووە، لە كاتی دارەڕاكردندا یەكێك لە رایەڵەكان كورتبووە و نەگەیتووەتەوە ئەمبەرو ئەوبەری دیوارەكە، (شێخ عیسا) بە (شێخ موسا)ی وتووە كاكە بكێشە= راكێشە، بەوەش ئیتر رایەڵەكە درێژبووە و گەیشتووەتەوە ئەمسەروئەوسەری دیوارەكە، هەر لەم بارەوە هەندێكی تر دەڵێن: (ئیسحاق) لەو كاتەدا دیویەتی باوكی لەوتەمەنەدا و بە ریشی سپییەوە بە دەست رایەڵەكەوە داماوە دەستبەجێ چووەتە سەر دیوارەكە و بەبرا گەورەكەی خۆی وتووە كاكە بكێشە، ئیتر دارەكە درێژبووە و بووە بەمایەی دڵخۆشی باوكی[57]، هەر بۆیە دواتر بە شوێنكەوتووەكانی وتراوە (كاكەیی)، بە واتا وشەی كاكەیی لە كاكەوە هاتووە[58].

ب- پارێزەر (عەباس عەزاوی) نووسیویەتی: ناوی كاكەیی لەوە هاتووە ماوەیەك لە هەریەك لە وڵاتانی (ئێران، عێراق، توركیا)دا چەند گروپ و كۆمەڵێك بەناوی كۆمەڵی (الاخیە) لەسەر شێوازی (الفتوە) دروستبوون، درووستبوونی ئەو كۆمەڵانە لە سەر رۆشنایی ئایەتێكی قورئانی پیرۆز بووە كە دەفەرمێت: (انما المؤمنون اخوە)، لە درێژەی نووسینەكەیدا هاتووە رێوڕەچەی كاكەیی لە هەموو روویەكەوە دەچنەوەسەر بنەڕەتی (الاخیە) و وشەی كاكەیش دەقاودەقی مانا كوردیەكەیەتی، بەڵام ئەم بۆچوونە بە رەچاوكردنی تایبەتمەندییە دینییەكانی هەڵگرانی رێوڕەچەی یارسان هیچ فڕی بە سەر راستییەوە نییە و بۆچوونێكی داتاشراوە.

ج- هەندێكیش دەڵێن: كاكەییەكان ئەوەندە پەیوەندی نێوانیان پتەوە، هەر كەسێك لە سەر رێوڕەچەكەیان بێت بە برای خۆیانی دەزانن، ئاشكراشە لە زمانی كوردیدا (كاكە) بە برا گەورە دەوترێت، هەروەها بۆ رێزگرتن لە كەسێك بۆ ئەوەی بە ناوی رووتی خۆیەوە بانگنەكرێت.

3- **ئەهلی هەق:** سەبارەت بەم ناوەش یارسانەکان پێیانوایە هەرچی بیروباوەڕی دینی ترهەن هەموویان کۆتاییان پێدێت, تەنها تەنها بیروباوەڕی ئەمانە نەمرە چونکە لە سەر هەقن و لە راستی خواپەرستی گەیشوون, هەر لەم بوارەدا دەڵێن هەر یەك لە (بالوولی مایی, حسێن کوڕی مەنسوور کە بە مەنسووری حەلاج بەنابانگبووە, بابا تایەری هەمەدانی, خواجە حافیزی شیرازی) و چەندین کەسی تریش کە لە ناو خۆشەویستی خوادا خۆیان تواندووەتەوە (لە سەر دینی ئەمان بوون[59].

4- **عەلی ئیلاهی:** عەلی ئیلاهییەکان پێیانوایە (خوا) وەك رۆح دەچێتە ناو (تەن= بەدەن)ەوە, دەڵێن (حەزرەتی جوبرائیل) لە وێنەی (دەحیەی کەلبی)دا بینراوە, بەوەش رۆحانییەت لە بەرگی جیسمانیەتدا دەرکەوتووە , هەر لێرەشەوە دەڵێن: رۆحی خوا لە تەنی (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب)دا جێگیربووە بۆ سەلماندنی ئەم دەربڕینەش با لەم چەند دێڕە شیعرە لە قەباڵەی (سڕی مەگۆ= نهێنی نەدرکاندن) وردبینەوە:

لە سڕی قودرەت حازری مەوجود ئافتاب[60] سێ نۆبەت مەکەرۆ سجوود قەباڵەی مەگۆ, باڤەرن ڤەدەر تەحقیق بزانەن, هەر ئەینە حەیدەر ڤە دەس ئەوەن حەیات و مەمات ئاشکار مەبۆ سڕی لاحەیات کەلام کەرد تەمام پادشای ئەبرار ڤە گەردی مەردان, ڤە عەهد و ئیقـــــــــــرار[61]

هەروەها هەریەك لە (حەزرەتی مەسیح, سەلمانی فارسی, ئیمام حوسێنی کوڕی عەلی کوڕی ئەبی تالیب, بالوولی مایی, باوا سەرهەنگی دەودانی, باوا ناوسی سەرگەتی, سان سەهاکی سەهاکی بەرزنجی, شاوەیسقولی قرمزی) وە بە پێی هەندێك لە سەرچاوەکان چەند کەسێکی تریش رۆحی خوداییان تێدا جێگیربووە.

عەلی ئیلاهییەکان دەڵێن عەلی نەمردووە, بەڵکو رۆحەکەی بەرزبووەتەوە بۆ ئاسمان و چووەتە ناو خۆرەوە , خۆریش هیچ جووڵەیەك ناکات هەتا فەرمان لەوەوە وەرنەگرێت.

هەر لەم بوارەدا (میترائیيەکان)یش دەڵێن: خوایەك هەیە لە ناو خۆردایە ئەوەش (میترا= مهر)ە, ئەوان ناڵێن خۆر خودی خودایە.

هەروەها حەزرەتی مەسیح پاش لە خاچدانی رۆحی بۆ ئاسمان بەرزبووەتەوە و یارسانەکان بە (مهر مەسیحا) ناویدەبەن, ناوی حەزرەتی (عەلی کوڕی ئەبی تالیب)یش بە (مهر عەلی) دەهێنن[62].

خوێندنەوەیەکی مێژوویی بۆ ڕێوڕەچەی یارسان

بەر لەوەی بچینە ناوەرۆکی ئەم بابەتەوە, پێویستە باس لەوە بکەین پێشتر لە هەردوو بەرگی کتێبی (هەورامان)دا چەند باسێکمان سەبارەت بە ڕێوڕەچەی یارسان و پەیوەندی بە دینە کۆنەکانی وەك (زەردەشتی, میترائیزم)ەوە خستووەتەڕوو, باسکردنی تیۆرتەسەلی ئەم ڕێوڕەچەیەمان بۆ ئەم کتێبە جێهێشت, پێدەچی پێویستی وامان لێبکات لەم کتێبەدا بەیناوبەین بۆ چەند پەیڤێکی ئەو باسانە بگەڕێنەوە, لەم بوارەدا لەوەوە دەستپێدەکەین (دین) لە هەموو سەردەمەکاندا تایبەتە بەمرۆڤەوە و لە ناو هیچکام لە بوونەوەرەکانی تردا شتێك نیە ناوی دین بێت, تێڕوانینەکان بۆ دین جیاوازن, هەیانە وەك دیاردەیەکی کۆمەڵایەتی لێیدەڕوانن[63] و هەشیانە سەرچاوەکەی بۆ (سروش و ئیلهام) دەگێڕنەوە[64], کەچی دەبینین هەر لە کۆنەوە تا ئێستا ڕۆڵی گەورەی گێڕاوە و دەیگێڕێت, لێرەدا هەوڵدەدەین لە چەند دیدیکەوە پێناسەی دین بکەین:

1-**دین لە ڕووی زمانەوانییەوە بە وشەیەکی عەرەبی لە قەڵەمدراوە,** لە هەندێ شوێندا و بە مەبەستی جیاجیا بە کارهێنراوەو هەر بۆ نموونە لە قورئانی پیرۆزدا بە دەلالەتی (لێپرسینەوە, دادگاییکردن, سزا و پاداشتدانەوە, بەکارهێنراوە وەك دەفەرمێت: (مالك یوم الدین[65]), لە هەندێك شوێنی تریشدا بە واتای (گوێڕایەڵی و شوێنکەوتوویەوە) بەکارهێنراوە.

2-**دین لای زەردەشتییەکان بە (دئنا) بە واتای (ویژدانپاکی)یەوە ناوهێنراوە,** هەر لەم بوارەدا لە کتێبی (پەیامی هەورامان)دا نووسراوە: (دین) وشەیەکی کۆنی ئاوێستاییە[66].

3- **لەڕوانگەی زاناو فەیلەسووفە خواناسەکانەوە کە باوەڕیان بە یەکتاپەرستی هەیە,** دین بریتییە لەو یاساورێسا خواییانەی لە لایەن خوای گەورەوە بۆ مرۆڤەکان هاتوونەتە خوارەوە و پێویستە پێیانەوە پابەندبن.

4- **دین لە ڕوانگەی ئیسلامەوە بە چەند جۆرێك پێناسە کراوە,** هەموو پێناسەکانیش لە یەك ناوەرۆکدا کۆدەبنەوە کە بریتییە لە: (باوەڕبوون بە خوایەکی تاك وتەنیا, باوەڕبوون بەوەی حەزرەتی محەممەد کوڕی عەبدوڵا (د.خ) نێردراو و پەیامهێنەری خوایە بۆ سەر بەندەکانی, باوەڕبوون بە ڕۆژی کۆتایی, باوەڕبوون بە قورئانی پیرۆز و سوننەت, باوەڕبوون بە بەهەشت و دۆزەخ وەك پاداشت و سزای خوایی بۆ سەربەندەکانی.

5- **دین لە شێوە گشتییەکەیدا بریتییە لەو پەیوەندییە ڕۆحییەی لەناو مرۆڤ** و ئەو هێزانەدا درووستدەبێت بە باڵادەست و شاردراوە دەزانرێن, ئەو هێزانەی لای ئیمانداران خوایەکی تاك و تەنیایە, لای کەسانی تریش ئەو هێزە شاردراوە و ئەفسووناویانەن لە جیهانی نموونە بەرزەکاندان (عالم المثل[67]) هەموو ڕاستییەکانیش لای ئەوانە.

www.pertwk.com

ئەگەر لاپەڕەکانی مێژووی کۆن هەڵبدەینەوە دەبینین گەلەکانی وەك: (یۆنانی, ئەغریقی, ڕۆمانی, فیرعەونی, ئەکەدی, سۆمەری, ئاشووری, بابلی) و نەتەوە ئارییەکانی وەك: (لۆلۆ, گۆتی, کاسی, میتانی, سۆباری, کاڵدی=خالدی, نایری), هەروەها کۆمەڵەی جاهیلی لە نێوە دوورگەی عەرەبدا بۆ بتپەرستی پەنایانبردووە, هەر بۆ نموونە قورەیشییەکان وتویانە (نعبد الاصنام لنقترب من الله زلفی).

لە گەڵ ئەو هەموو گرنگییەی (دین) لە سەردەمە جیاجیاکاندا لای خەڵك هەیبووە و تا ئێستاش هەیەتی, کەچی هەندێك لە (بیریاران, نووسەران, فەیلەسووفان, لێکۆڵەران) چ لە خۆرئاوا و چ لە خۆرهەڵاتدا, تێڕوانینی نێگەتیفانەیان بۆ دین هەبووە, لێرەدا رای یە کێك لە فەیلەسووفانی دنیای ئیسلام دەخەینەڕوو, ئەویش (ابی عەلای مەعەری)یە, لەم بوارەدا ناوبراو وتوویەتی: مرۆڤ ئەگەر ئەقڵی هەبوو دینی نییە و ئەگەر دینیشی هەبوو ئەوە ئەقڵی نییە, لە شیعرەکانیشدا بۆچوونی نێگەتیفانەی خۆی سەبارەت بە دین خستووەتەڕوو, وەك لەم دێڕانەدا دەردەکەوێت:

فی الاذقیة ضجة مابین احمد والمسیح
هذا بناقوس یدق وذاك بمأذنة یصیح
کل یمجد دینه یا لیت شعری ما الصحیح[68]

ئەم چەند دێڕەی رابوردن بەسن بۆ ئەوەی بە ناو مێژووی دین لە ناو نەتەوە ئارییەکاندا شۆرببینەوە, لە کتێبی (تاریخ ایران باستان-جلد-1-)دا نووسراوە: ئارییەکان و هیندییەکان لە سەرەتاوەهەتاکو سەدەی چواردەی پێش زایین یەك دینیان بووە, ئەم راستییەشلە کتێبی (ڤیدا= ویدا=vedas) کە کتێبی پیرۆزی هندۆسەکانە و بە زمانی سانسکریتی نووسراوە ئاشکراکراوە, هەر لە درێژەی ئەم نووسینەدا هاتووە: ئارییەکانی ئێرانی لە رووی دینییەوە باوەڕیان وابووە (ڕووناکی, باران, رزق وڕۆزی) بۆ مرۆڤ سەرچاوەی خێر و خۆشین, بەرامبەر بەمانەش (تاریکی, مردن, نەخۆشی, وشکەساڵی) سەرچاوەی (بەدن) و هەمیشە دژی خۆشگوزەرانی مرۆڤن, هەر لەوەوە سەرچاوەکانی خێر و خۆشیان پەرستووە و کڕنووشیان بۆ بردوون و قوربانیان بۆ کردوون, لە سەرچاوە بەدەکانیش ترساون و بە دوژمنی خۆیانیان لە قەڵەمداون[69].

لە هەندێك سەرچاوەی تردا باس لەوە کراوە نەتەوە ئارییەکانی وەك (لۆلۆ, گۆتی, کاسی) کە بە کۆمەڵەی زاگرۆس ناسراون لە ژێر کاریگەری دینی نەتەوەکانی (سۆمەری, ئەکەدی, بابلی)دا بوون, چونکە هەر لە سەرەتاوە لە گەڵیاندا تێکەڵاوبوون[70].

سەبارەت بە نەتەوە ئارییەکانی وەك (ماد و پارس) هەر لە سەرەتاوە لە رووی دینییەوە باوەڕیان بە دوو بنەما هەبووە, ئەو دوو بنەمایەش بریتیبوون لە: (خێر و ڕووناکی) و (شەڕ و تاریکی), هەموو ئەو شتانەی مرۆڤ سوودی لێوەرگرتوون وەك, (رزق و ڕۆزی, ڕووناکی, باران) بەسەرچاوەی خێر و خۆشیان لە قەڵەمداون و ئەو شتانەش زیانیان بە مرۆڤ گەیاندووە وەك: (مردن, ترس, گرانی, بەڵای ڕۆژگار) سەرچاوەکانیان بۆ شەڕ و تاریکی گەڕاندوونەتەوە و لێیانترساون[71]

لە کتێبی (تاریخ دە هزار سالە ایرن)دا نووسراوە: ئارییەکان لە سەرەتاوە سەرچاوە سروشتییەکانی وەك: (خۆر, مانگ, ئاسمان)یان پەرستووە و قوربانیان بۆ کردوون, ئەمانەش ناوی خواوەندە گەورەکانیانە:

1-ئیندرا - خواوەندی هەورە برووسکە و جەنگ.

2-وارۆنا - خواوەندی ئاسمانی پڕ ئەستێرە.

3-میترا- خواوەندی خۆر.

4-ئاگی - خواوەندی ئاگر.

لە هەمان سەرچاوەدا هاتووە, ئێران بەر لە دەرکەوتنی زەردەشت لە رووی دینییەوە لە ژێر کاریگەری سەرچاوە سروشتییەکاندا بوون , بەڵام بە دەرکەوتنی ناوبراو زۆربەیان روویانکردووەتە یەکتاپەرستی[72].

شتێکی ئاشکرایە زۆربەی خەڵکی کوردستان هەتاکو سەردەمە دینی ئیسلام و گەیشتنی بە ناوچە کوردنشینەکان, ئیتر ئەو گەیشتنە لە ڕێی لەشکرکێشی و شەڕ و شۆڕ, یان لە ڕێی بانگهێشتەوە بووبێت, بە شێوەیەکی گشتی پەیڕەوی دوو دینی کۆنیان کردووە ئەوانیش (میترائیزم و زەردەشتی) بوون, ئێمە لێرەدا باسی ئەم دوو دینە ناکەین, بەڵام پێویستە باس لەوە بکەین (ساسانییەکان[73]) هەر لە سەرەتاوە لە گەڵ پیاوە دینییەکانی زەردەشتیدا یەکیانگرتووە و ئەو یەکگرتنەشیان بووە بە هۆی لەناوچوونی هەموو شوێنەوارەکانی دەوڵەتی ئەشکانی و هەتاکو کۆتایی حوکمڕانی ساسانییەکان بەردەوامبووە[74], بەوەش دینی (میترائیزم= مهر پەرستی) کە دینی ڕەسمی دەوڵەتی ئەشکانی بووە لە ژێر فشاری دەوڵەتی ساسانیدا پووکاوەتەوە, بەڵام ژمارەیەکی زۆر لە پەیڕەوکارانی ئەو دینە لە ناوچە شاخاویی و دوورەدەستەکانی خۆر ئاوای ئێران بە تایبەت لە (هەورامانی ئێستا)دا توانیویانە لە سەر دینەکەیان بمێننەوە , هاوکات پیاوە دینییەکانی میترائی لە شوێنەکانی ترەوە هاتوونەتە ئەم ناوچەیە و درێژەیان بە دینەکەیان داوە, دینی میترائیزم لە کاتێکدا وەچە پاش وەچە گوێزراوەتەوە, لە لایەکەوە کاریگەری لە سەر دینەکانی تری ئەو سەردەمە بە تایبەت (دینی زەردەشتی) درووستکردووە, لە لایەکی تریشەوە کەوتووەتە ژێر کاریگەری ئەو دینانە, بەڵام, بە شێوەیەك لە شێوەکان هەتاکو گەیشتنی دینی ئیسلام بەو ناوچانە لە ناو خەڵکدا ماوەتەوە.

پاش ئەوەی دینی زەردەشتیش لە ژێر فشاری لەشکرکێشی دەوڵەتی ئیسلامدا بە هەمان چارەنووسی میترائیزم چووە, ژمارەیەکی زۆر لە موغەکانی زەردەشتی توانیویانە خۆیان بگەیێننە ئەو ناوچانەی کە تا ئەو دەمانەش هەر لەسەر دینی میترائیزم بوون, خەڵکی ناوچەکانیش لە لایەکەوە بە هۆی کاریگەری دینی زەردەشتی لە سەریان و لە لایەکی تریشەوە بە هۆی ترسی گەورەیان لە بڵاوبوونەوە و تەشەنەسەندنی ئیسلام , جیاوازییان لە گەڵ ئەوانەدا نەکردووە هاتوونەتە ناویانەوە, بەو شێوەیەش ئیتر رۆژ لە دوای رۆژ هەردوولا زیاتر تێکەڵاوی یەکتریان کردووە و لە یەکتری نزیکبوونەتەوە, هاوکات چەند خاڵێکی هاوبەش لە نێوانیاندا هەبوون, وەك ئەوەی هەردوولایان ئاگریان بە نووری خوا لە قەڵەمداوە و بە پیرۆزیان زانیوە, هەروەها جۆرە لێکچوونێکیشیان لە نێوان (میترا و زەردەشت)دا دۆزیوەتەوە, چونکە (میترا= مهر) کە خوای ئەوان بووە, لای زەردەشتییەکانیش بە یەکێك لە (یەزد=یەزت, ئێزد)ە پیرۆزەکان دەدرێتەقەڵەم و لە پایەدا لە خوار ئاهۆرەمەزداوەیە, ئیتر بەو شێوەیە جۆرە هەمۆجینیەتێك لە ناویاندا درووستبووە و لە رووی دینییەوە لە ناو

یەکتریدا تواونەتەوە, کە دینی ئیسلامیش باڵی بەسەر زۆربەی ناوچەکاندا کێشاوە, خەڵکانی ئەو ناوچانەی کە هێشتا کاریگەری (مهر پەرستی= میترائیزم) لە سەریان بووە, هەوڵیانداوە جۆرە پێکهاتنێك لە نێوان دینی کۆنیان و دینی تازەدا بکەن[75], هەتاکو لەوەوە بتوانن دینی کۆنیان درێژە پێبدەن,هەر لە چوارچێوەی ئەو هەولآنەدا کەسێتی (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) بووە بە جێنشینی (مهر= میترا), لێرەدا ئەوە دەهێنینەوەیا, شوێنکەوتووانی دینی میترائیزم خۆر بە پیرۆز دەزانن و ڕۆژی دووجار لەم کاتانەدا:

بەیانیان بەر لە هەڵهاتنی خۆر

ئێواران بەر لە ئاوابوونی خۆر

کڕنووشی بۆدەبەن و سوپاسگوزاری خۆیان بۆ میترا دەردەبڕن, ئەوان نالێن (خۆر) خودی خوایە, بەڵکو دەڵێن: خوایەك هەیە لە ناو خۆردایە[76].

دیارە یارسانەکانیش پێیانوایە ڕۆحی حەزرەتی عەلی چووەتە ناو خۆرەوە و (خۆر)یش هەتاکو فەرمان لەو زاتە وەرنەگرێت هیچ جووڵەیەك ناکات, کەواتە ئەو خوایەی بەڕوای میترائییەکان لە ناو خۆردایە, لای یارسانەکان ڕۆحی (حەزرەتی عەلی)یە, هەر لێرەوە پێویستە ئاورێك لەوە بدەینەوە, (حەزرەتی مەسیح) پاش لە خاچدانی ڕۆحی بۆ ئاسمان بەرزبووەتەوە, لای یارسانەکان ئەم زاتە یەکێکە لەوانەی ڕۆحی خوایی تێداجێگیربووە و بە (مهر مەسیحا) ناویدەبەن, هەندێکیشیان بڕوای تەواویان بەوە هەیە (حەزرەتی مەسیح و حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) یەك کەس بوون بەلآم لە دوو قۆناغی مێژوویی جیاوازدا, کەواتە لێرەوە دەتوانین بگەینە ئەوەی (خوای میترا= مهر مەسیحا= مهر عەلی[77]).

لێرەدا پێویستە کەمێك لە سەر کەسێتی (حەزرەی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) بوەستین, ئاشکرایە کەسێتی ئەم زاتە دوو لایەنی هەیە, یەکەمیان لایەنی مێژوویی و دووەمیشیان لایەنی ڕۆحی, ئەوەی پەیوەستە بەلایەنە مێژوویەکەوە کەم تا زۆر لە سەرچاوە و کتێبە مێژوویی و دینییەکانی دونیای ئیسلامدا باسی لێوەکراوە و تا ئاستێکی باش بۆ خەڵك ئاشکرایە, بەلآم ئەوەیان پەیوەستە بە لایەنە ڕۆحییەکەوە چەندین شتی تێکەڵکراوە و هەندێکجار ئەو شتانە لێکدانەوەیەکی ئەفسانەییان بۆ کراوە, هەر لێرەوە دەتوانین لایەنی یەکەمی کەسێتی ئەم زاتە بەلایەنی (گشتی) و لایەنی دووەمیشی بە لایەنی (تایبەت) ناوببەین, سەبارەت بە لایەنە گشتییەکەی مێژووی ژیانی ڕوون و ئاشکرایە و کورتەکەی بەم شێوەیە:

1- ساڵی (601 ز) واتە سی ساڵ پاش لە دایکبوونی حەزرەتی پێغەمبەری گەورەی ئیسلام (د.خ)لە دایکبووە.

2 - ڕۆژی دووەمی هاتنی سرووش بۆ حەزرەتی پێغەمبەری ئیسلام (د.خ) و لە تەمەنی دە ساڵیبدا, پاش (حەزرەتی خەدیجە)ی هاوسەری پێغەمبەر چووەتە سەر دینی پیرۆزی ئیسلام و پێشتریش هەرگیز بتپەرستی نەکردووە.

3- نزیکترین کەس بووە بە حەزرەتی پێغەمبەر (د.خ), لە لایەکەوە کوڕی مامی و لە لایەکی ترەوە زاوای بووە, هاوکات پێغەمبەر پەروەردەی کردووە.

4-وەچەی حەزرەتی پێغەمبەر (د.خ) لەسەر ڕووی زەوی لە ڕێی (حەزرەتی عەلی)یە ماوەتەوە.

5–لەسەردەمی ژیانی حەزرەتی پێغەمبەردا (د.خ) ئاڵای ئیسلام لە جەنگ و غەزەواتەکاندا حەزرەتی عەلی هەڵیگرتووە و لەو کاتانەشدا حەزرەتی پێغەمبەر (د.خ) ئامادە نەبووبێت, لە ناو خانەوادەکەیاندا (عەلی) جێگرتووەتەوە.

6–نزیکی حەزرەتی عەلی لە حەزرەتی پێغەمبەرەوە (د.خ) هاوشێوەی نزیکی (هاروون) بووە بۆ (حەزرەتی مووسا).

7–بەدەر لە پەیوەندی خزمایەتی چەندین بەڵگە سەبارەت بە نزیکی ئەم دوو زاتە هەن, وەك ئەوەی کە پێغەمبەری گەورەی موسڵمانان (د.خ) فەرموویەتی: (انا مدینه العلم وعلی بابها=من شاری زانستم و عەلیش قاپییەکەیەتی) هەروەها لە شوێنێکی تردا فەرموویەتی: (من کنت مولاه فعلیا مولاه= ئەوەی من سەرۆکیم عەلیش سەرۆکیەتی).

8– حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب لە (خوداپەرستی, دادوەری, ئازایەتی, بێفیزی) کەمنموونە بووە و پاش خۆی بێجگە لە حەوت درهەم هیچ سامانێکی لە شوێن بەجێنەماوە[78].

تا ئێرە سەبارەت بە لایەنی گشتی کەسێتی (حەزرەتی عەلی) شتێکمان روونکردەوە, بەڵام سەبارەت بە لایەنی (تایبەت) پێویستی بەزیاتر قسەکردن هەیە, شتێکی ئاشکرایە بە درێژایی مێژووی کۆن ئەو کەسانەی کە پەیوەندی پتەو و راستەوخۆیان بە خەڵکەوە هەبووە و تا رادەیەکیش سەرچاوەی بڕیار و دەسەڵاتبوون, ئیتر ئەو دەسەڵاتە ئەگەر دینی, یاخود دەسەڵاتێکی زەمەنی بووبێت کەم تا زۆر راز و سەرگوزەشتەی ئەفسانەیی[79] دراوەتە پاڵیان, لەم بوارەشدا (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) یەکێکبووە لەو کەسانە لە دونیای ئیسلامدا چەندین ئەفسانەی جۆررا و جۆر و لە دەیان قەبیلە وقوماش دراونەتە پاڵی, پێش ئەوەی بچینەسەر چەند رازێك لەوانە پێویستە قسە لەوە بکەین (سۆفیگەری ئیسلامی) سێ زنجیرەی هەیە و هەر سێ زنجیرەکەش دەست بەدەست دەگەنەوە سەر پێغەمبەری گەورەی ئیسلام, زنجیرەی یەکەمی (زنجیرەی ئاڵتوون= زنجیرەی ئالی بەیت)بە واتە زنجیرەی نەوەکانی (حەزرەتی عەلی) و زنجیرەکەش بەم شێوەیە:

1- حەزرەتی محەممەد کوڕی عەبدوڵا (د.خ)

2- حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب

3- ئیمام حوسێن کوڕی حەزرەتی عەلی

4- ئیمام عەلی کوڕی حوسێن زەینولعابدین

5- ئیمام محەممەد ئەلباقر

6- ئیمام جەعفەری صادق

7- ئیمام موسای کاظم

8- ئیمام عەلی کوڕی مووسا ئەلڕەزا

9- شێخ مەعرووفی کەرخی

10- سیرری قەطی

11- جونەیدی بەغدادی

12- شێخ ئەبو عەلای رواری= روودباری)

13- ئەبو عەلی کاتب

14- ئەبو عوسمانی مەغریبی

15- ئەبولقاسمی گورگانی

16- شێخ ئەبو عەلی فارمەدی.

شایانی باسکردنە بازنەکانی تریش لە(شێخ عەلی فارمەدی)دا یەکدەگرنەوە ئیتر زیاتر لە سەر ئەم زنجیرانە ناڕۆم و دێمەوە سەر ئەوەی مەبەستمە بڵێم: پەیوەندی دونیای سۆفیگەری پەیوەندییەکی راستەقینەیە سەبارەت بە خۆشەویستی خودای گەورە و دوا قۆناغیشی توانەوەیە لە ناو ئەو خۆشەویستییە و گەیشتنە بە پایەی (بەقای دوای فەنا)، حەزرەتی عەلی سەرقافڵەی ئەوانەیە لە رووی رۆحییەوە بەم قۆناغە گەیشتوون، هەر بۆیە لە ناو زۆربەی هەرە زۆری موسڵماناندا خۆشەویستییەکی لە ڕادەبەدەر بۆ ئەم زاتە هەیە، بەڵام بێئەوەی گەیشتبێتە رادەی بە (خودا) لە قەڵەمدانی، بەڵام ئەوانەی زیادەڕۆیی لە رادەبەدەریان سەبارەت بە پایەی رۆحی ئەم زاتە کردووە سەدان ئەفسانە و رازیان داوەتە پاڵی، رازەکان هەندێکیان لە رووی رۆحییەوە لێوان لێون لە زیادەرۆیی و گەیشتوونەتە رادەی ئەوەی ئەم زاتە بە (خودا) لە قەڵەمدراوە، خودی (حەزرەتی عەلی) لە ژیانی خۆیدا بە توندی بەرەنگاری ئەو کەسانە بووەتەوە بەم ئاکارەدا رۆیشتوون، یەکێك لەوانە (عەبدۆڵای کوڕی سەبەء) بووە، ناوبراو سەردارێکی دینی و زانایەکی دیاری جووەکانی (مەدینە) بووە، لە دوا دوای تەمەنی پێغەمبەری گەورەی ئیسلامدا (د.خ) هاتووەتە سەر دینی پیرۆزی ئیسلام، پەیوەندی رۆحی بە (حەزرەتی عەلی)یەوە زۆر پتەوبووە، لە سەردەمی خەلافەتی (حەزرەتی ئەبووبەکری صدیق) لە هەندێك شوێندا کاروباری قەزای پێسپێردراوە، بەڵام لە سەردەمی خەلافەتی (حەزرەتی عوسمانی کوڕی عەفان)دا کەوتووەتە بەرەنگاریکردنی دەسەڵاتی خەلیفە و رۆیشتووە بۆ (میسر)، لەوێ موسڵمانانی لە دەوری خۆی کۆکردوونەتەو و بۆ پەرپاکردنی شۆڕش و راپەڕین دژی دەسەڵاتی خەلیفە هانیداون، کاتێك (حەزرەتی عەلی) بووە بە خەلیفە (عەبدولاّ) زیاتر لێی نزیکبووەتەوە و خۆشەویستتیەکی رادەبەدەری بۆی نواندووە، لە ناو خەڵکدا بە زیادەرۆییەکی گەورەوە باسی پایەی رۆحی کردووە و تا رادەیەك جارێك بە بە خودی حەزرەتی (عەلی) وتووە تۆخودایت و ئێمەت ئافەریدەکردووە، (حەزرەتی عەلی) ئەمەی بە گومڕایی و لادانێکی ترسناك لە دینی پیرۆزی ئیسلام لە قەڵەمداوە، هەر بۆیە بڕیاریداوە (عەبدولاّی کوڕی سەبەو) بۆ (مەدائن) دووخراوەتەوە، بەڵام ناوبراو هەرچەندە بە بڕیاری (حەزرەتی عەلی) دوورخراوەتەوە کەچی وازی لەو دەربڕینانەی نەهێناوە و خەڵکی بۆ بە (خودا) ناسینی (حەزرەتی عەلی) بانگهێشترکردووە.

زیادە رۆیی بە پایەی رۆحی (حەزرەتی عەلی) و بە خوازانینی لە لایەن ئەو کەسانەی بەم ئاکارەدا رۆیشتوون، بە پێی زۆربەی سەرچاوەکان لە سەردەمی ژیانی خۆیدا تیورێزە نەکراوە و تەنها لە چوارچێوەی دەربڕیندا بووە، پاش کۆچی دوایی (حەزرەتی عەلی) چەندین گروپی شیعەی توندڕە و سەریانهەڵداوە کە هەموویان (عەلی)یان بە خودا ناسیوە، لەوانە (شیعەی نوصەیری[80]، شیعەی عەلەوی، قورمتییەکان....هتد).

ئەو ئەفسانانەی سەبارەت بە پایەی رۆحی (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) هەم لای شوێنکەوتوانی ئەو دەستە و تاقمانەی کە ناوبراو بە (خودا) دەزانن, هەم لای زۆربەی موسڵمانان هێندە زۆرن لە ژماردن نایەن, هەرگیز لە بابەتێکی لەم چەشنەدا ناتوانین ئاوڕ لە هەموویان بدەینەوە, بەڵام پێویستە قسە لەوەبکەین تەنانەت ژمارەیەك لە خۆرهەڵاتناس و گەڕیدە و گەشتیارانیش لە نووسینەکانیاندا هەندێك لەو راز و ئەفسانانەیان خستووەتەڕوو, (فریا ستارك) لە سەفەرنامەکەیدا نووسیویەتی[81]: لە ناوچەی لوڕستان و لەچەقی ئەو رێگەیەدا کە بۆ (قەڵای شەداد) دەچێت تاشەبەردێکی گەورە هەیە و چەند چاڵێکی تێدان خەڵکی ئەو ناوچەیە دەڵێن ئەو چاڵانە شوێن ئەژنۆی (شەداد)ن, کاتێك کە (حەزرەتی عەلی) سەری ناوبراوی پەڕاندووە نووکی شمشێرەکەی چووەتە ناو تاشەبەردەکەوە و تا ئێستاش شوێنەوارەکەی بەو تاشەبەردەوە دیارە.

با لێرەدا ئەگەر ئەم ئەفسانەیە بگەڕێنینەوە بۆ سەرچاوە مێژووییەکان و بزانین تا چ ئاستێك راستی تێدایە, شتێکی ئاشکرایە ئەوەی لە سەرچاوەکاندا هاتووە دڵنیاییدەدا (شەداد) لە سەردەمی (جاهالییەت)دا ژیاوە و نەگەیشتووەتە سەردەمی ژیانی (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب), کەواتە ئەی چۆن گەیشتووەتە (لوڕستان) و (حەزرەتی عەلی) بەو شێوەیە کۆتایی بە ژیانی هێناوە؟, لێرەوە بۆماندەردەکەوێت کە رازەکە لە بنەڕەتدا ئەفسانە و هەڵبەستراوە.

لە هەمان سەرچاوەدا ئەفسانەیەکی تر بەم شێوەیە خراوەتەڕوو: (نویزر شا) حوکمڕانێکی کافر بووە و قەڵایەکی سەختی دروستکردووە کە بە هەمان ناوی خۆیەوە بەناوبانگبووە, (حەزرەتی عەلی) گەمارۆی قەڵاکەی داوە و ئاگاریداوە بە لەشکرەکەی هیچ کەس مافی دەرچوونی لە قەڵاکەدا نییە و ویستوویەتی (نویزرشا) دەستگیربکات, دایکی (نویزرشا) جادووگەرێکی بە توانابووە, خۆی کوڕەکەی لە شێوەی بەرانێك و سەگێکی رەشدا لە دەرگای قەڵاکەوە هاتوونەتە دەرەوە و ئەو دەرچوونەشیان بە هیچ شێوەیەك سەرنجی ئەو پاسەوانانەی رانەکێشاوە کە (حەزرەتی عەلی) لە بەردەم دەروازەی قەڵاکەدا دایناون, لە درێژەی نووسینەکەدا هاتووە: لە خوار قەڵاکەوە شوێنێك هەیە بە (کافرکۆ) بەناوبانگە, (حەزرەتی عەلی) لەوێدا پێشیداونەتەوە و هەوڵی دەربازبوونەکەیان شکستیهێناوە.

لە سەر رۆشنایی ئەم ئەفسانەیە دەبێت (حەزرەتی عەلی) لە رێی دەرکردنی بە غەیبەوە زانیبێتی کە بەران و سەگە رەشکە (نویزرشا و دایکی)بوون, ئەمەش زۆر دوورە لە راستییەوە چونکە زانینی غەیب تەنها لە توانای خودای گەورەدایە, لێرەوە بۆماندەردەکەوێت ئەفسانەکە مەبەستییەتی پایەی خودای گەورە بە (حەزرەتی عەلی) بدات.

هەر لە بواری ئەفسانەکاندا مینۆرسکی نووسیویەتی: (عەلەوی)یە کوردەکانی ناوچەی دەرسیم کە لە زۆر شوێندا بە (قزڵباش) ناویاندەبرێت, پێیانوایە (عەلی) کە وەك خودا هاتووەتە سەر زەوی بەو مەبەستە بووە کاری چاکە بکات, شیرە گەورەکەی خۆی داوە بە رووسەکان و نیشانەیەکی سەوزیشی داوە بە ئینگلیزەکان بۆ ئەوەی پێکەوە (تورك) لەناوبەرن.

هەر لەم بوارەدا باس لەوە دەکەین گوایا (حەزرەتی عەلی) لای مەسیحییەکان کەسێکی پیرۆزە و دەڵێن:

خەڵکی ئیسپانیا بە (سان یاگۆ[82]) ناویدەبەن و هەموو خەڵکانی تری مەسیحیش پێیدەڵێن (سان جۆرجیۆ[83])، پەیڕەوکارانی (سان یاگۆ) ئەو خاچەی دەیکەنە ملیان لە شێوەی شمشێرە دوو فاقەکەی (حەزرەتی عەلی)دایە، هەروەها پەیڕەوکارانی (سان جۆرجیۆ)ش پەیکەری (حەزرەتی عەلی) لە شێوەی جەنگاوەرێکی دلێری شێر و رم بەدەست درووستدەکەن.

پاش ئەم چەند دێڕەی سەرەوە کە سەبارەت بە کەسێتی گشتی و تایبەتی (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) نووسران، دێنە سەر ئەوەی زۆربەی بۆچوونەکانی ئەوانەی زیادەڕۆییان لە پایەی رۆحی (حەزرەتی عەلی)دا کردووە وەك شیعەکانی (نوصەیری، عەلەوی، ئیسماعیلی، قورمتییەکان...هتد) لە سەر ئەوە کۆکن کە:

1- حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب کەسێکی پیرۆزە و بە (مورتەضا عەلی) ناویدەبەن.

2- خودا (سرووشی= وەحی) بە (حەزرەتی جوبرائیل) داوە بۆ (حەزرەتی عەلی) بهێنێت، گوایا ئەو لێی تێکچووە و داویەتە بە (حەزرەتی محەممەد د.خ).

3- خەلافەت پاش پێغەمبەری گەورەی ئیسلام (د.خ) مافێکی هەقی حەزرەتی عەلی بووە، بەڵام لێی زەوتکراوە.

4- هەریەك لە حەزرەتی ئەبووبەکری صدیق، حەزرەتی عومەری کوڕی خەتاب، حەزرەتی عائشەی کچی ئەبووبەکر و هاوسەری پێغەمبەر (د.خ)، لە پاش لە دونیادەرچوونی پێغەمبەرەوە هەمیشە بۆ (حەزرەتی عەلی) لە بۆسەدابوون و نەیانهێشتووە هەناسەیەکی ئاسوودەیی هەڵبکێشێت.

5- هەندێك لە دەسەڵاتدارانی قورەیش کە هەر لە سەرەتای بانگهێشتی پێغەمبەرەوە (د.خ) هەتاکو ئازادکردنی مەکە بە توندترین شێوە دژایەتی پێغەمبەر و دینەکەیان کردووە و پاشان بە ناچاری ئیسلامبوون، پاش کۆچی دوایی پێغەمبەر (د.خ) ویستوویانە لە ناو ئیسلامدا دەسەڵاتی کۆنەیان زیندوو بکەنەوە و هەمیشەو بۆ پاراستنی بەرژەوەندییەکانی خۆیان هەوڵیانداوە، (حەزرەتی عەلی) دژی ویستی ئەوانە بووە و هەمیشە پشتوپەنای هەژاران و نەدارانی ئیسلام بووە و ویستوویەتی باری ژیان و گوزەرانیان باشبکات، لە بواری پشتیوانی هەژاراندا چەندین فەرموودەی بەناوبانگی هەیە، وەك ئەوەی فەرموویەتی: (لو کان الفقر رجلا لقاتلته بسیفی= ئەگەر هەژاری پیاوێك بوایە بە شمشێرەکەم لە گەڵیدا دەجەنگام)، ئەمەش خۆی لە خۆیدا هاندانی هەژارانی دونیای ئیسم بووە بۆ ئەوەی دژی سەردەستەکانیان راپەڕن، هاوکات هەڕەشەیەکی جیدی بووە بۆ سەر دەسەڵاتی بەرژەوەندی پارێزەکان، هەر بۆیە بە هەموو شێوەیەك دژایەتییانکردووە.

لە دوا دێڕەکانی ئەم بابەتەدا دێمە سەر ئەوەی (ولیام جاکسۆن) لە گەشتنامەکەیدا بە ناو و نیشانی (ایران در گذشته وحال) نووسیویەتی: گۆرانەکان لە ناو کوردەکاندا زۆر (عەلی کوڕی ئەبی تالیب)یان خۆشدەوێت، بە پێی قسەکانی خۆیان دەڵێن: (عەلی) لە یەزد خانوویەکی هەبووە، زەردەشتییەکانی ئەو ناوەش لەبەر ئەوەی لە ئازاردان بە دووربن لە هەمان ئەو گەڕەکەدا ژیاون کە ماڵەکەی (عەلی) لێبووە و شوانی وگاوانیان بۆ ئەو کردووە، هەر لەوەشەوە پێیانوتراوە (گبران) و ئەم ناوە بڕاوە بەسەریاندا، وشەی (گبران) لای فارسەکان کراوە بە(گورون) و پاشان بە (گوران) گۆڕراوە و راستییەکەشی مانای (گاو-ران) دەدات، (ئەصبغی کوڕی بناتە)

هاوڕێی ئیمامی عەلی کوڕی ئەبوتالیب (خ.ل) گێڕاویەتیەوە گوایا حەزرەتی عەلی فەرموویەتی: (زەردەشتییەکانە کتێبیان هەبوو پێغەمبەریان بۆ رەوانەکرابوو, من خۆم ئەو کتێبەم خوێدووەتەوە).

ئەگەر بە وردی لەم رازە وردببینەوە مەبەستێتی بلێت: گۆرانەکانی کورد هەمان زەردەشتییەکانی سەردەمی کۆنن و پارێزەری کولتووری دینی ئەوانن.

پەیوەندی رێوڕەچەی یارسان بە دینە کۆنەکانی (میهر پەرستی = میترائیزم) و زەردەشتییەوە

هەر کەسێك بە سەرچاوە و تێکستە پیرۆزەکانی یارساندا شۆڕببێتەوە و شارەزاییەکی باشی لە زمانی تێکستەکان هەبێت, ئەوە بە دڵنیاییەوە دەگاتە ئەو ئەنجامەی ئەم رێوڕەچە دینییە رەگی قوڵی لە مێژووی دین لای نەتەوە ئارییەکان و بە تایبەت نەتەوەی (کورد)دا هەیە, هاوکات دەگاتە ئەوەی چەند خاڵێکی هاوبەش لە نێوان ئەم رێوڕەچەیە و دینە کۆنەکاندا هەن, ئەو خاڵە هاوبەشانەش نەك تەنها لە رووی بابەتە رۆحییەکانەوە,بەڵکو لە رووی قۆناغە مێژووییەکانی (سەرهەڵدان, گەشەکردن, تەنانەت پووکانەوەی ئەو دینانەوە) لە یەکدەچن.

لەم بابەتەدا مەبەستم ئەوەیە پەیوەندی رێوڕەچەی یارسان بە هەردوو دینی (مهرپەرستی= میترائیزم و زەردەشتی)یەوە بخەمەڕوو, ئەگەرچی چەندین خاڵی هاوبەشیش هەن رێوڕەچەی یارسان و هەندێك لە دینەکانی وەك(هندۆسی, مانەوی, مەزدەکی) لە یەك نزیدەخەنەوە, بۆ چوونە ناو ئەم بابەتەشەوە لەوەوە دەستپێدەکەم , خۆرئاوای ئێران کە تا ئێستاش مەڵبەندێکی گەورەی رێوڕەچەی (یارسان)ە, هەتاکو دەرکەوتنی دینی پیرۆزی ئیسلام مەڵبەندی (مهر پەرستی= میترائیزم) بووە, ساسانییەکان لە گەڵ ئەو هەموو دەسەڵاتەی کە هەیانبووە و بووە بە هۆی لە ناوچوونی شوێنەواری ئەشکانییەکان بە دینەکەشیانەوە کە (مهرپەرستی= میترائیزم) بووە, نەیانتوانیوە (مهرپەرستی= میترائیزم) لەو ناوچەیەدا لە ناوبەرن و بە تەواوی (دینی زەردەشتی) تێدا جێگیربکەن, پاش چەندین سەدەش کە دینی پیرۆزی ئیسلام بە خێراییەکی گەورە لە ئێراندا تەشەنەیکردووە و تەنها بە چەند ساڵێك لە (رووباری فورات)ەوە هەتاکو هەرێمی (سند) رۆیشتووە, کەچی بڵاوبوونەوەی لە خۆرئاوای ئێراندا بە شێوەی هەرێمەکانی تر نەبووە و هەر لە سەرەتاوە (مهر پەرست)ە کۆنەکانی ئەو خۆرئاوای ئێران رێوڕەچەی یارسانیان لە بری دینە کۆنەکەیان جێگیرکردووە, لەم بوارەدا وەك پێشتریش لە بابەتی خوێندنەوەیەکی مێژوویی بۆ رێوڕەچەی یارسان باسمانکردووە (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) بووە بە جێگرەوەی (میترا)[84]

لەم بوارەدا سرووده کۆنەکانی یارسان و بە تایبەت سروودەکانی سەردەمی (بالوولی مایی و باوا سەرهەنگی دەودانی) باشترین بەڵگەن.

(د.صدیقی بۆرەکەیی) نووسیویەتی:بە دڵنیاییەوە دەتوانین بڵێین: کوردانی ئەهلی هەق لە ئێراندا, هەمان پاشماوەی (ماد)ە کۆنەکانن, لێرەشدا دوو دێڕ لە شیعری (شاوەیسقوڵی قرمزی[85]) بە نموونە دەهێنینەوە:

ئەسڵمەن جە کورد ئەسڵمەن جە کورد
بابۆم کوردەنان ئەسڵمەن جە کورد
من ئەو شێرەنان چنی دستە گرد
سلسلە سپای ضحاك کردم هرد[86]

واتای شیعرەکە بەم شێوەیە: نەژادم کوردە و باوکیشم کورد بووە, من ئەو شێرەم بە هاوڕێیەتی کوردان لەشکری (زوحاك)مان تارومارکرد.

ئەم جۆرە سروودانە لە ناو تێکستەکانی یارساندا زۆرن, هەر بۆ نموونە (باوا هندۆ) وتوویەتی:

جە ئەصڵ ئەلەس جە ئەصڵ ئەلەس
هیندوە نامیم جە ئەصڵ ئەلەس
جاگەم زابلەن چەنی خاس و کەس
مکۆشم پەریٚ یاران هامدەس

واتای ئەم دوو دێڕە شیعرە بەم شێوەیە: لە بنەڕەتدا ناوم (هندۆ) و شوێنم زابلە, بۆ پەرەپێدانی دینی یارانی هاودەستم تێدەکۆشم.

هەوڵدانی رێبەر و موریدە کۆنەکانی یارسان و شوێنکەوتوانیان بۆ زیندووکردنەوەی دینی کۆنیان, تەنها لە چوارچێوەی پاریزگاریکردن لەو دوو دینە نەبووە, بەڵکو هەندێك جاریش بەرەنگاربوونەوەی ئەو ستەمە بووە کە حوکمڕانانی هەر دوو دەوڵەتی لە شوێن یەکی (ئەمەوی و عەباسی) بەرامبەریان کردوویانە, بۆیە ئەگەر بە سەرچاوە مێژووییەکاندا بگەڕێین دەبینین تەنها لە سەدەکانی (دووەم و سێیەمی کۆچی)دا, چەندین راپەڕینی گەورە و شۆڕش دژی حکومەتی خەلافەت سەریانهەڵداوە, هەر بۆ نموونە:

1- راپەڕینی زەنگییەکان بە رابەری عەلی کوڕی محەممەدی بورقعی عەلەوی.

2- راپەڕینی بابەکی خورەمی

3- راپەڕینی هاشم کوڕی حەکیم ناسراو بە (المقنع).

هەندێك لەو شۆڕش و ڕاپەڕینانە توانیویانە دەسەڵاتی عەباسییەكان هەتاكو دەروازەی (ئەستەمبووڵ) رابماڵن, بەڵام دواجار دەسەڵاتدارانی خەلافەت لە ڕێی (لەشكركێشی گەورە و پارەوپوولی بێشوماری دەوڵەت)ەوە توانیویانە ئەو شۆڕش و ڕاپەڕینانە لە خوێناوی خۆیاندا بگەوزێنن[87].

پێموایە ئەم چەند دێڕەی سەرەوە بەسن بۆ ئەوەی بچمە نێو بەراوردێكەوە لە نێوان دینی (میترائیزم و ڕێوڕەچەی یارسان)دا

دینی مهر پەرستی= میترائیزم	ڕێوڕەچەی یارسان
(مهر= میترا) دەركەوتەی تەواوی خوایە و هەموو خەصڵەتەكانی خوای هەیە.	حەزرەتی عەلی كوڕی ئەبی تالیب دەركەوتەی تەواوی خوایە و ڕۆحانییەت و جیسمانییەت تێیدا جێگیربوون و بە (مهر عەلی) ناودەبرێت.
(مهر= میترا)مەردێكی دلێر و ئازایە, چەكی تایبەت بە خۆی هەیە كە بریتییە لە گورزێك (ئێزد مهر) بە دەستیەوەدەگرێت, گورزەكەی سەد تیغ و سەد كرێی پێوەین بۆ وردووخاشكردنی دوژمنان.	حەزرەتی عەلی كوڕی ئەبی تالیب نموونەی ئازایی و دلێرییە, ئەسپ و چەكی تایبەت بە خۆی هەیە وەك: دلدڵ و زولفەقار.
ژمارەی حەوت لای میترائییەكان پیرۆزییەكی گەورەی هەیە, بۆ نموونە دەڵێن: (حەوت ئاسمان, حەوت چینی زەوی, حەوت ئەستێرە, حەوت پایە و حەوت دەرگا و حەوت تاق لە پەرستگەدا, هەروەها پلە دینییەكانیان حەوتن بەم ناوامە: (قەلە ڕەشكە, هاوسەر, سەرباز, شێر, ئایندار, پەیكی خۆر, پیر.	لافتی الا علی لا سیف الا ذوالفقار (حەوتەن و حەوتەوانە و حەوت خەلیفە)یان هەیە, حەوتەن= حەوت تەنی جاویدان, ئەوانەن كە ڕۆحی خواییان تێدا جێگیر بووە و لە سەرانسەری تەمەنی دنیا ڕۆحیان لە گەڕاندایە و بۆیان هەیە لە (تەن= جیسم)دا خۆیاندەرخەن, حەوتەوانە كوڕەكانی (سان سەهاك)ن, حەوت خەلیفەش بەفەرمانی (سان سەهاك) لە ناو حەفتاو دوو پیردا هەڵبژێردراون بۆ ئەوەی بەسەرپەرشتی داود ببن بە دەلیلی یارسانەكان.
پەرستنی خۆر و كڕنووش بۆ بردنی, هەروەها بە پیرۆززانینی (میهرابە= پەرستگەی میترائی, ئاگر,	بە پیرۆز زانینی (میهرابەكەی دوكانی داود) و بە پیرۆز زانینی (جە مخانە=

ئاو...هتد), هەروەها پێی	پەرستگەی یارسان), هەروەها بە پیرۆززانینی (خۆر, ئاگر), لەوباوەڕەدان کە (حەزرەتی عەلی) کاتێک لە دنیا دەرچووە رۆحی بەرزبووەتەوە بۆ ناو خۆر, خۆریش بە بێ فەرمان ئەو هیچ جووڵەیەک ناکات.
دژایەتیکردنی فرەژنی و دوورکەوتنەوە لێی.	بەخرا پزانینی فرەژنی.
دروشمی دینییان رەوشتی بەرز و ئاکار باشییە.	(درۆکردن, دزی, خیانەتکردن, سوێندی درۆ) بە تاوانی گەورە لە قەڵەمدەدەن.
ئەم دینە تا رادەیەکی زۆر لە رووی وردەکارییەکانییەوە نهێنی بووە.	ڕێوڕەچەیەکی دینی نهێنییە, درکاندنی بچووکترین زانیاری دەربارەی دینەکەیان بە تاوانێکی گەورە دەزانن
پلەی پیر دوا پلەی دینییە لای میترائییەکان. هەر کەشێك دواقۆناغی ڕێنماییەکانی میترائی ئەنجامدا دەگاتە ئەم پلەیە.	(پیر) لای یارسانەکان یەکێکە لە پایە دینییە گەورەکان و لەسەر هەموو کەسێکی یارسان پێویستە سەر بسپێرێت بە (پیر) و (دەلیل)ەوە.
دیمەنی ئاڵی ئاسۆی بەیانیان پێش دەرکەوتنی خۆر بە دیمەنی دەرکەوتنی (ئێزد میهر) دەزانن, بە هەمان شێوە دوا پرشنگەکانی پێش ئاوابوونی خۆریش.	یارسانەکان دەڵێن هەڵسووڕانی شەو و رۆژ بە فەرمانی (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب)ە و چەرخچی شە و رۆژی پێدەڵێن.

پاش ئەوەی بەراوردێکی کورتمان لە نێوان (دینی میترائی و ڕێوڕەچەی یارسان) کرد, ئێستاش دێینە سەر بەراوردێك بە هەمانشێوە لە نێوان (دینی زەردەشتی و ڕیینی زەردەشتی و ڕێوڕەچەی یارسان)دا.

دینی زەردەشتی	ڕێوڕەچەی یارسان
(ئەشمەسپەندان= جاویدانی پیرۆز) لای زەردەشتییەکان حەوتن کە بریتین لە (ئاهورامەزدا) و ئەو شەش فریشتەی هەمیشە لەژێر فەرمانیدان.	(حەوتەن و حەوتەوانە و حەوت خەلیفە)یان هەیە, حەوتەن= حەوت تەنی جاویدان, ئەوانەن کە ڕۆحی خواییان تێدا جێگیر بووە و لە سەرانسەری تەمەنی دنیا ڕۆحیان لە گەڕاندایە و بۆیان هەیە لە (تەن= جیسم)دا خۆیاندەرخەن, حەوتەوانە کوڕەکانی (سان سەهاك)ن, حەوت خەلیفەش بەفەرمانی سان سەهاك لە ناو حەفتاو دووپیرەدا هەڵبژێردراون بۆ ئەوەی بەسەرپەرشتی داود بن بە دەلیلی یارسانەکان.
بە پیرۆززانینی (ئاتەشگە= پەرستگەی زەردەشتی) و کڕنووشبردن بۆ ڕووناکی (خۆر, مانگ, چرا) لەکاتی نوێژکردندا.	بە پیرۆز زانینی (میهرابەکەی دوکانی داود و بە پیرۆز زانینی (جەمخانە= پەرستگەی یارسان), هەروەها بە پیرۆززانینی (خۆر, ئاگر), لەوباوەڕەدان کە (حەزرەتی عەلی) کاتێك لە دنیا دەرچووە ڕۆحی بەرزبووەتەوە بۆ ناو خۆر, خۆریش بە بێ فەرمان ئەو هیچ جووڵەیەك ناکات.
قەدەغەکردنی فرەژنی.	بەخرا پزانینی فرەژنی.
دروشمیان (نییەتی چاك, کرداریچاك, ڕەفتاری چاك)ە و هەموو کردەوە خراپەکان بە تاوان دەزانن.	
هەندێك سەرچاوە دەڵێن گوایا سەرەتا سێ ڕۆژ ڕۆژوویان	(درۆکردن, دزی, خیانەتکردن, سوێندی درۆ) بە تاوانی گەورە لە

www.pertwk.com

هەبووە, ئەو سێ رۆژەش ئەو رۆژانەن کە تێیاندا (زەردەشت) بەمنداڵی دزراوە و خراوەتە ناو ئاگرەوە, پاش سێ رۆژ لەناو خۆڵەمێشی ئاگرەکەدا دەرهێنراوەتەوە. بەگەورە موویەدەکانی زەردەشتی وتراوە (پیری مۆغان= مووبدان مووبد). وشەی (جەم) لە ئاوێستادا مانای کۆبوونەوە و گلێربوونەوە دەبەخشێت. (گا) لایان پیرۆزە, وەك وشە واتای (خوا, گەورە) دەبەخشێت, , گوایا لەو سێ رۆژەدا (زەردەشت) دزراوە و لەناو خۆڵە مێشی ئاگرەکەدا بووە بە شیری مانگا ژیاوە. زەردەشت پێغەمبەر و رابەری ئەم دینەیە.	قەڵەمدەدەن. رۆژوگرتن لایان سێ رۆژە, لەو رۆژانەدایە کە (سان سەهاك) لەگەڵ لەشکری جیجك شەڕیکردووە, گوایا لەو سێ رۆژەدا خۆی و یارەکانی هیچیان نەخواردووە. (پیر) لای یارسانەکان یەکێکە لە پایە دینییە گەورەکان و لەسەر هەموو کەسێکی یارسان پێویستە سەر بسپێرێت بە (پیر) و (دەلیل)ەوە. بە کۆبوونەوە دینییەکانیان دەڵێن (جەم). (گا) لای یارسانەکان بە هێزێکی خوایی لەقەڵەمدەدرێت, لەم بوارەدا شیعریان هەیە بۆ نموونە : هەنت گروهێ جەگاو بیوەری وەزێڵ نیەنێ وەزوان هەنی. دەفتەرەکانیان بە پیرۆزی باسی(زەردەشت) دەکەن, بۆنموونە : نموونەی نەرگس نەسیم وەشبۆ زات میهماندار یانەی ئەزەڵ زۆ زەردەشت جەسایەی ئەزەڵ مایەی جۆ سەرسکە زاتان قاپی داڵە هۆ[88].

پێنج رابەرە دینییە گەورەکەی یارسان

رێورەچەی یارسان گەلێك رابەری دینی هەن, لەسەر رۆشنایی تێکستە دنییەکانیان (پێنج) لە رابەرەگەورەکانیان لەو زاتانەن رۆحی خواییان تیداجێگیر بووە, , لە قۆناغەجیاجیاکانیشدا کاریگەری گەورەیان لە سەر بلاوبوونەوە و گەشەسەندنی رێورەچەکە هەبووە, ئەمانەی خوارەوەش ناوەکانیانە:

1- **بالوولی مایی= بالوولی ماهی**

2- **باواسەرهەنگی دەودانی**

3- **شاخۆشێنی لۆڕستانی= موبارەك شا**

4- **باوانووسی جاف= باوا ناووسی سەرگەتی**

5- **سان سەهاکی بەرزنجی= سوڵتان ئیسحاقی بەرزنجی**

لەم بابەتەدا هەوڵدەدەین چەردەیەك لە مێژووی ژیان و کار و بەرهەمەکانیان بخەینە بەرچاوی خوێنەران.

یەکەم- بالوولی مایی[89]**:**

بەپێی کتێبی پیرۆزی سەرەنجام یەکەم کەسە هەوڵی بلاوکردنەوەی رێورەچەی (یارسان)ی داوە,ناوی (عەمر کوری لەهەب) و لە ناوەراستی سەدەی دووەمی کۆچی لە لورستان لە دایکبووە[90], هەر لە سەرەتای پێگەیشتنیەوە بۆ بەدەستهێنانی (زانست و عیرفان) تێکۆشاوە, پاشان کاریکردووە بۆ داهێنانی رێورەچەیەکی دینی کە تایبەتمەندییە دینییە کۆنەکانی تێدا پارێزراوبن, بۆ ئەم مەبەستەش لە زێدی خۆیەوە هاتووەتە هەورامان, دڵنیابووە لەوە لە هەوراماندا زەمینەی کارکردن بۆی لە بارە و هاوراز و هاوبیری لەو ناوچەیەدا زۆرن, پاشان بە مەبەستی خوێندنی زیاتر لە گەڵ ژمارەیەك لە یارانیدا رۆیشتووە بۆ (بەغدا) و لەوێ لە خزمەتی (ئیمام جەعفەری صادق)[91]دا خوێندوویەتی, بالوولی مایی لە کۆڕ و کۆبوونەوە دینییەکانی ئەو سەردەمەدا بۆچوونە عیرفانییەکانی خۆی بێپەردە درکاندوون, هەر لەوەوە لای (هارونە رەشید) زمانیان لێداوە و بە تاوانی (گومرا و زەندیق) فەرمانی کوشتنی دراوە, لەسەر راسپاردەی (ئیمام جەعفەری صادق) خۆی کردووە بە شێت هەتاکو شمشێر لە گەردەملی دووربخاتەوە, هەر بە هاوکاری ئەو زاتەش توانیویەتی لە (بەغدا) دەبازبێت و بگاتەوە هەورامان, لەوێشەوە رۆیشتووە بۆ (قرماسین= کرماشانی ئێستا) و تیایدا نیشتەجێبووە ئینجا دەستیداوەتە بلاوکردنەوەی رێورەچەکەی و ژمارەیەکی زۆر پەیرەوکار لە دەوری کۆبوونەتەوە.

پایەی دینی ئەم زاتە لای یارسانەکان زۆر گەورەیە, بۆ زیاتر ئاشنابوون بەو پایە دینییە باشتر وایە بچینە لای یەکێك لە شاعیرو عاریفە گەورەکانی یارسان بە ناوی (دەروێش نەورۆزی سۆرانی), ناوبراو دانەری یەکێك لە کەلأمەکانی یارسانە بەناوی (کەلأمی دەروێش نەورۆزی سۆرانی), لە یەکێك لە شیعرەکانیدا هاتووە:

بـــالوول زاتێـــوەن زاتـــی یەکانـــە
عامیـــان ماچـــان بـــالوول دێوانـــە
کـــێ دە دێوانـــە وەی تـــەور دانـــا بـــۆ؟
مەرگە و نەمەیـدان گـەردوون زانـا بـۆ

واتای ئەم دوو دێڕە بەم شێوەیە:

بالوول زاتێکی یەکانە و تاکە, کەچی خەڵکانی گێل و نەزان بالوولی دێوانەی پێدەڵێن, کێ دیویەتی کەسێکی دێوانە بە شێوەی ئەو لە مەیدانی گەردووندا ئەوەندە زانا و دانا بێت.

ئەگەر بە مێژووی ژیان و بەرهەمەکانی (بالوولی مایی‌دا بچینەوە, دەبینین بیروڕا دینییەکانی خۆی لە دووتوێی شیعرەکانیدا دەربڕیوە و هاوکات دڵنیاییداوە کە هەوڵی زیندووکردنەوەی دینی کۆنی ئێرانی لە قاڵبێکی نوێدا دەدات, بۆ سەلماندنی ئەم راستییەش با لەم دوو دێڕە شیعرەی وردببینەوە:

ئەو واتـەی یـاران ئەواتـەی یـاران
ئێمـە دێوانـەین ئـەو واتـەی یـاران
هـەنێ مـەگێلێن یـەك یـەك شـاران
تـا زینـدە کـەریم ئـایین ئێـران

مەبەستی بالوول لەم شیعرانەدا ئەوەیە گوایا هەندێك لە یاران بە شێت و دێوانەی دەزانن, کەچی ئەو لە پێناوی زیندووکردنەوەی (دینی ئێرانی کۆن[92]) یەك یەکی شارەکان دەگەڕێت.

ئەم زاتە ژمارەیەك موریدی هەبوون لەوانە:

باوا لورەی لوڕستانی, باوا رەجەبی لوڕستانی, باوا حاتەم, باوا نجوومی لوڕستانی), ناوبراوان هەر یەکە و لە سەردەمی خۆیاندا (عاریف , شاعیر, تەمبوورژەن) بوون, چەندین پارچە شیعریان لە شوێن بەجێماوە تیایاندا تێڕوانینە دینیەکانیان سەبارەت بە (رێوڕەچەی یارسان) خستوونەتەڕوو, ئەم دوو دێڕە شیعرە شیعری (باوا لورەی لوڕستانی)ن کە لە دووتوێیاندا دڵخۆشی خۆی دەربڕیوە بەوەی لە یەکێك لە (جەمە) دینییەکاندا بە تەنیشت (بالوولی مایی)یەوە بووە:

وە هەفتینـــەوە وە هەفتینـــەوە
جەمێمان نیان وە هەفتینـــــەوە
شـکارێم ئـاوەرد نـە کەمینـەوە
بـە هلـوول گـەورەما وە ئەمینـەوە

دووەم باوا سەرهەمگی دەودانی:

لەسەر رۆشنایی دێڕە شیعرێك ئەم زاتە ساڵی (324ك) لە دەور وبەری کێوی شاهۆ لەدایکبووە,, ئەمەش دێڕە شیعرەکەیە:

وەسەنەی سێصەد بیست و چوار هیجـری
هـــاتف نـــام او جـــە شـــاهۆ چـــڕی

بە وردبوونەوە لەم دێڕە شیعرە بۆماندەردەکەوێت یارسانەکان لەو باوەڕەدان ناوی (باوا سەرهەنگ) لە ڕێی سرووشێکی ئاسمانییەوە چڕاوە.

ناوبراو سەرەتا کەسێکی دەروێش مەشرەب بووە و لە پێناو دینی کوردانـدا تێکۆشاوە, ئەم دێڕانەی خوارەوەش نموویەکن لەم بوارەدا:

ســــەرهەنگ دەودان ســـــەرهەنگ دەودان
ئــــەز کــــەناممەن سەرهــــەنگ دەودان
چنـــی ئیـــٚرمانـــان مگـێلم نـــــەهەردان
مـــکۆشــــــم پــــــەریٚ ئـایـــــین
کـــــــــــــــــــــــوردان[93]

لەم دێڕانەدا باوا سەرهەنگ بە راشکاوی وتوویەتی: من ناوم سەرهەنگی دەودانە و لە گەڵ موریدان و شوێنکەوتوانمدا بە هەموو شوێنێدا دەگەڕێم و بۆ زیندووکردنەوەی ئاییینی کوردان تێدەکۆشم, لێرەدا ئەوە دەهێنینەوە یاد کە پێشتر دینی کوردان ئە دینە هەمۆجینە بووە کە لە هەردوو دینی (میترائیزم و زەردەشتی) پێکهاتوە, تێکۆشانی (باوا سەرهەنگ) و یارەکانیشی بۆ زیندووکردنەوەیان کارکردنیان بووە بۆ بلاٚوکردنەوەی ڕێوڕەچەی یارسان.

وەك لە شیعرەکانیدا دەردەکەوێت (باواسەرهەنگ) لە تێکۆشانەکەی لە گەڵ یارانیدا رووبەڕووی ئاستەنگی و بەرەنگاربوونەوە بووەتەوە, لەم بوارەدا ئەم شیعرانەی بە نموونە دەهێنینەوە:

پەی ئامانتان پەی ئامانتان
گـرد ئامادەبــان پــەی ئامانتــان
ئـەز مەڵهـەم منیـەو نـەزامانتان
مەرەســـم وە حـــەق ئیمامانتـــان

واتای شیعرەکان بەم شێوەیە:

لـە پێنـاوی ئاسـوودەییتان هـەمووتان ئامادەبن بۆ بەرەنگاربوونـەوە, منـیش دێـم بـە هاناتانـەوە و مەرهـەم دەخەمە سەر زامەکانتان و تۆڵەی ڕێبەرەکانتان دەکەمەوە.

لـە شیعرێکی تریـدا سـەبارەت بـە (هەفتـەن) قسـەیکردووە, ئاشـکرایە پلـە دینییـەکانی (میترائیـزم) حـەوت پلەن بەم شێوەیە: (کلاغ, پوشیدە, سرباز, شیر, پارسی, پیك خورشید, پدر[94]).

ئەم یله دینیانە بەزمانی کوردی لە کتێبی (مێژووی ئاینی زەردەشت)دا بەم شێوەیە نووسراون:

(**قەلە باچکە, هاوسەر, سەرباز, شێر, ئایندار, پەیکی خۆر, پیر**[95]).

لای زەردەشتییەکان (ئەشمەسپەمتان = جاویدانی پیرۆز) هەن بریتین لە فریشتەکانی دینی زەردەشتی کە ژمارەیان شەشە و لە سەرووی هەمووشیانەوە ئاهورمەزدا هەیە, وپێکەوە دەبن بە حەوت.

(هەفتـەن) لـە نـاو دینـی یارسـان و لـە سـەردەمی (سـان سـەهاکی بـەرزنجی)دا بـە حەوتـەنی جاویـدان = جاویـدانی پیرۆز ناوبراون, لای شوێنکەوتووانی ئـەم ڕێوڕەچـەیە (هەفتـەن) ئەوانـەن هـەر لـە سـەرەتای دونیـاوە هەتاکو کۆتایی دونیا ڕۆحیان هەمیشە لە گەڕاندایە و هێز و توانای خوایان تیایە, بۆیان هەیە خۆیان لە (تەن)دا نیشانبدەن

ئەمەمەی خورەووەش دوو دێڕە شیعرەکەیە:

هەفتــەم ســەرخێڵەن هەفتــەم ســەرخێڵەن
جــە ئاسمانــدا هەفتــەم ســەرخێڵەن
هەریــەك وەڕەنگــیٚ نــە گەشــت و گێڵــەن
هــەر یــەك پــەی کــاریٚ ئــاوارە و وێڵــەن

واتای شیعرەکە بەم شێوەیە: حەوت کەسم لە ئاسماندان , ئەو حەوتە هەریەکە و بەجۆرێك لـە گەشـتوگێڵدان و هەر یەکەیان کارێکم پێیان سپاردووە و بە شوێنیدا وێڵن.

(باوا سەرهەنگ) توانیویەتی ژمارەیەکی زۆر مورید و شوێنکەوتوو لە دەوری خۆی کۆبکاتەوە, ئەوانەش بۆ بلاوکردنەوەی رێوڕەچەی یارسان هەمیشە ئامادەبوون و ئەرکەکانی خۆیان راپەڕاندووە, لەوانە: (باوا قەیسەری هەورامی, باوا سەرنجی کەلاتی, باوا گەرچکی هەورامی, دایە تەورێزی هەورامی), لێرەدا پێویستە لە سەر بارودۆخی رێوڕەچەی یارسان لە سەردەمی (باوا سەرهەنگی دەودانی)دا چەند خاڵێك بخەینەڕوو:

1- رۆڵی ژن لە کارکردن بۆ بلاوبوونەوە و گەشەکردنی رێوڕەچەی یارسان لە سەردەمی ئەم زاتەوە دەستپێکردووە, بە دەرکەوتنی (دایە تەورێزی هەورامی) کە یەکێکبووە لە موریدە گەورەکانی (باوا سەرهەنگی دەودانی), شاعیر و عاریف و تەمیوورژەنێکی دیاربووە و لە جەمە دینییەکاندا رۆڵێکی دیاری بووە, پاشان لە قۆناغە جیاجیاکانی تردا چەندین ژنە عاریف و شاعیر و تەمبوورژەنی چالاك دەرکەوتوون کە شوێنپێی (دایە تەورێز)یان هەڵگرتووە, هەر بۆ نموونە ناوی ئەمانەیان دەهێنین: (دایە خەزانی سەرگەتی, رێحان خانمی لوڕستانی, لیزاخانمی جاف, جەلالە خانم, خاتوو دایراکی رەزبار....هتد)و (دایە تەورێزی هەورامی) سەرەتای سەدەی چوارەمی کۆچی لە دایکبووە و لە ناوەڕاستی سەدەی چوارەمی کۆچی کۆچی دواییکردووە, ئەمانەش دوو دێڕن لە شیعرەکانی:

جەم پەی راسانەن جەم پەی راسانەن
یاران یاوەران جەم پەی راسانەن
هەرکەس نێوەکە کەرۆ ئاسانەن
جەم پەی رۆشنی زێڵ خاسانەن

واتای شیعرەکە بەم شێوەیە: ئەی یاران جەم بۆ خەڵکانی راست و چاکەکارە, ئەوەی بیویٚ لەوێدا چاکەبکات کارێکی ئاسانە, چونکە جەم رۆشنکەرەوەی دڵی خواناسان و چاکەکارانە.

2- ژمارەیەك لە شوێنکەوتووانی (باوا سەرهەنگی دەودانی) لە تێکست و کتێبە پیرۆزەکانی (یارسان)دا ناوی خۆیان نەهێنراوە, بەڵکو نازناویان هاتووە, وەك: روتاف, قەلەم, خونکار, نەوا, رۆم, سەبوورە) ئەمەش دڵنیاییدەدا کە ناونەهێنانیان لەو سەردەمەدا بۆ پاراستنی گیانیانبووە بۆ ئەوەی بەر ستەم و چەوساندنەوە نەکەون.

هەر لێرەدا باس لەوە دەکەین خەڵکی هەورامان بە گشتی و بە تایبەت تەوێڵە و دەوروبەری تا ئێستاش بە باواسەرهەنگی دەودانی دەڵێن باواسەرهەنگی غەزایی, پێیانوایە ناوبراو بۆ بەرژەوەندی دینی ئیسلام غەزایکردووە, ئەمە خۆی لە خۆیدا تێگەیشتنێکی هەڵەیە چونکە خودی باواسەرهەنگی دەودانی لە شیعرەکانیدا پێچەوانەی ئەمەی باسکردووە.

(باواسەرهەنگی دەودانی) لە کۆتایی سەدەی چوارەنی کۆچیدا لە تەوێڵە کۆچی دواییکردووە و هەر لەوێش بە خاکسپێردراوە, ئارامگەی لە خوار گوندی تەوێڵەدایە و خەڵکی ئەم گوندە و دەورووبەری مەزارەکەی بە پیرۆز دەزانن و سەردانیدەکەن, دەورووبەری مەزارەکەشی گۆڕستانی تەوێڵەییەکانە و هەر بە (باوا سەرهەنگ) بەناوبانگە.

سێیەم - شاخۆشێنی لوڕستانی- موبارەك شا:

لەسەر رۆشنایی کتێبی پیرۆزی سەرەنجام (موبارەك شا= شاخۆشێن) کوڕی (جەلالە خانمی کچی میرزا ئامانی حاکمی لوڕستان)ە, ساڵی (406 ك= 1015ز) لە لوڕستان لەدایکبووە, جۆرە لێکچوونێکیش لە شێوازی لە دایکبوونی (حەزرەتی مەسیح و شا خۆشێن)دا هەیە بەوەی کە هەردووکیان بێباوك لە دایکبوون[96], (جەلالە خانم)ی دایکی رووبەرووی ئەو ناو و ناتۆرانە بووەتەوە کە لە کاتی خۆیدا رووبەرووی (حەزرەتی مریەم) بوونەتەوە ئەم دوو دێڕە شیعرەکەش بەڵگەن لەم بوارەدا:

کاکــــە رەیـــا ســـــواری دانــــا یـە حـوکمیٰ ئامـا جـە هـەفت ئاسمانـا خـەڵکی لوڕســتان بــە زۆڵـش مزانــا[8].

لەم شیعرەدا جەلالە خانم وتوویەتی: لە ئەنجامی حوکمێکی ئاسمانییەوە سکپڕبووە, کەچی خەڵکی لوڕستان بە زۆڵی دەزانن.

(موبارەك شا) هەر لەمنداڵییەوە نازناوی (شا خۆشێن)ی پێدراوە, لە (هەمەدان) خوێندنی تەواوکردووە, لە سەر رۆشنایی تێکستە پیرۆزەکانی یارسان لە تەمەنی (32) ساڵیدا رۆحی خودایی تێدا جێگیر بووە و بووەتە پێشەوای دینی یارسان, چەندین هاوەڵی لەسەر ریو ڕەچەکەی خۆی پێگەیانووە وەك: (بابا تایەری هەمەدانی, بابافەقیٰ لوڕستانی, بابا بوزورگی لوڕستانی, پیرشالیاری هەورامی, کاکە رەدا, هندۆلە, خوبیار, حەیدەر, قازی نەبی سەرگەتی, پیر خدر, لزا خانمی جاف, رێحان خانم....هتد), لەسەر رۆشنایی باوەڕی یارسانەکان و بە پشتبەستن بە فەلسەفەی (دوونا و دوون= گواستنەوەی رۆح لە جەستەیەکەوە بۆ جەستەیەکی تر), شاخۆشێن پێشتر (مەولا عەلی= ئیمامی عەلی) بووە وەك لەم شیعرەدا دەردەکەوێت:

مـن جـە تەریقـەت ئـاوم بـی زەلاڵ وەنــام خۆشــێن ئامــام وەرووی کــار دویست ساڵ نـەی وەر نـەدوون مـەولام ئامــام وەبیســـات وەشـــیرین کـــەلام

به مانای من كه ئێستا بەناوی خۆشێنەوە دێمە دونیاوە دوسەد ساڵێك لەمەو بەریش لە (دوون = تەن)ی مەولامدا بووم.

به پێی بڕوای یارسانەكان (پیرشالیاری هەورامی) یەكێكبووە لە موریدە گەورەكانی (شاخۆشێن), ئەگەر ئاوڕێك لە مێژووی ژیانی پیشالیارەكان بدەینەوە كە لە هەندێ سەرچاوەدا دوو پیشالیار و لە هەندێكی تریشدا سێ پیشالیارن, دەبینین ئەو پیشالیارەیان هاوتەمەنی شاخۆشێن بووە, (پیشالیاری زەردەشتی = پیشالیاری یەكەم) خاوەنی كتێبی پیرۆزی (ماریفەت)ە.

(شاخۆشێن) لەم دووبەیتییەكدا فەرماندەدات بە (پیرشالیار) كە ئەسپی بەورینی زینبكات و دوژمنانی ڕێوڕەچەی یارسان لەناوبەرێت ئەمەی خوارەوەش ئەو دەربڕینەیە:

شـــەهریار دیـــن شـــەهریار دیـــن
ئـــەز چـــەنی تۆمـــەن شـــەهریار دیـــن
جڵـــەو دوودم وەدەســـــتەن نگـــین
وەوارمـــای شـــا بـــەورت كـــەرە زیـــن

لێرەدا پێویستە قسەلەسەر ئەوە بكەین لە هەندێك سەرچاوەدا تێكەڵاوی لە نێوان (شاخۆشێن و باوا خۆشێن)دا كراوە, گوایا لە لوڕستانەوە هاتۆتە هەورامان بۆ لای (پیشالیار).

به پێی كتێبی پیرۆزی سەرەنجام (شاخۆشێن) ساڵی (467ك) كە لە تەمەنی (61) ساڵیدا دەبێت, لە گەڵ ژمارەیەك لە یاوەرانیدا لە نزیك ڕووباری (گاماسپ)دەبن, بە مەبەستی مەلەكردن دەچێتە ناو ئاوی ڕووبارەكەوە و ئیتر نایەتە دەرەوە[97].

چوارەم - باوا ناووسی جاف = باوا ناووسی سەرگەتی:

سەبارەت بە مێژووی ژیانی (باوا ناووس) جیاوازی زۆر لە سەرچاوە مێژووییەكاندا هەن, لە كتێبی پیرۆزی (سەرەنجام)دا هاتووە:

(باوا ناووسی جاف) لە سەدەی پێنجەمی كۆچیدا ژیاوە, لە سەردەمی لاویەتییەوە خراوەتە بەر خوێندن, و هەوڵی بەدەستهێنانی زانستی داوە, پاشان وازی لە خوێندن هێناوە و وەك گەڕۆكێك هەڵسوكەوتی كردووە, زۆر شوێن گەڕاوە و قسەی نەستەقی كردووە, لە بەر ئەوەی خەڵك لە قسەكانی تێنەگەیشتوون بە (شێت) لە قەڵەمیانداوە[98]. لە كتێبی (برهان الحق)دا نووسراوە: (باوا ناوس) لە ئێلی جافە و لە سەدەی پێنجەم و شەشەمی كۆچیدا ژیاوە, باسی لەوە كردووە كە تیشكی خوایی تێداجێگیربووە و هەوڵی بڵاوكردنەوەی (ڕێوڕەچەی یارسان)ی داوە[99].

له كتێبی مێژووی كوردی– بەرگی یەكەم–دا نووسراوە: باوا ناووسی جاف سالی (447 ك) لـە دایكبـووە و هـەر بـە منـدالی خراوەتەبـەر خوێنـدن, پاشـان بـۆ خوێنـدن بـە تـەواوی شـوێنەكانی كوردسـتاندا گـەڕاوە, (فەلسەفەی ئایین) و شتەكانی تری خوێندوون, پاشان گەڕاوەتەوە زێدومەڵبەندەكەی خۆی داوایكردووە خەڵك بچنەسەر ڕێوڕەچەكەی, بەم چەشنە گەلێك لایەنگری پەیداكردووە[100].

(باوا نـاووس) شـاعیر و عـاریف و تـەمبوورژەنبووە, شـیعرەكانی خـۆی و ژمارەیـەك لـە یـارانی لـە تێكسـتە پیرۆزەكـانی یارسـاندا بلاوكراونـەتـەوە, یـەكێك لـەو تێكسـتانەش نـاوی (دەورەی بـاوا نـاووس)ە, سـەبارەت بـە ڕەچەڵەكی خۆی لە شیعرێكیدا وتوویەتی:

نامــــەن بلـــە و شــــۆرەتم نـــاوس بـابۆم ئەحمـەدەن صـاحب جـا و كـووس پێكـانم وەسـەر جوقـەی پـەڕ تـاوس زات ئـا سـوارەنان چـەنی كـەیكاوس

ناوم (بلـە)یـە و بـە نـاووس ناسـراوم, باوكیشـم نـاوم ئەحمـەد كـە خـاوەنی شـوێن و نـاوی خۆیـەتی, پـەڕی تاوسم لەسەر ناوە و لە گەڵ (كەیكاوس)دا لە یەك ڕەچەڵەكین.

لێرەدا بۆماندەردەكەوێت ناوبراو ناوی (ئیبراهیم كوڕی ئەحمەد)ە, هـەر چەنـدە لـە زۆربـەی سەرچاوەكاندا بـە (بابـا نـاووسـی جـاف) ناویهـاتووە, بـەلام خـۆی لێـرەدا ئامـاژەی بـۆ ئـەو ڕەچـەڵەكەی نـەكردووە, بـەوەش كەپێیـدەوترێت (بـاوا ناووسـی سـەرگەتی) زۆربـەی تەمـەنی لـەو گونـدەدا بەسـەربردووە و مەزاریشـی لـەو گوندەدایە.

(بـاوا نـاووس) هەرچـەندە ژمارەیـەكی زۆر شـوێنكەوتووی هـەبوون, نـەیاری زۆریشـی هـەبوون كـە بەرەنگاریانكردووە و هەوڵیانداوە لـە بانگەشـەكەی ڕێبگرن, بۆیـە ئـەمیش لـە بەرامبـەردا بـۆ ئـەوە كـاریكردووە كۆتایی بەو هەولانەیان بهێنێت و سەری پێبسپێرن, لەم بوارەدا وتوویەتی:

ئـەز ناوسـەنان جـەی بـەرزە مـاوا ئاسـیاوم نیـاوە جـەی تـاش كـاوا هەركــەس نــەهارۆ بــەلا نیــاوا فــەردا مــەوینی رووشــیان سـیاوا.

واتای شیعرەکە بەم شێوەیە : من (ناووس)م لەم شوێنە بەرزەدا و لەناو ئەم بەردەلانەدا ئاشی خواپەرستیم داناوە, هەر کەسێك باراشی خۆی تێدا نەهاڕێ, دواڕۆژ ڕوورەشدەبێت.

بۆ زیاتر قسەکردن سەبارەت بەم زاتە پێویستە باس لەوە بکەین :

باوا ناووس کە ناوی ئیبراهیم کوڕی ئەحمەد و وەك خۆشی باسیکردووە کوڕی پیاوێکی ناودار و لە بنەماڵەیەکی دەسڕۆیشتوو بووە, (سەرگەت)یش وەك لە شوێنەوارە دێرینەکانیدا دەردەکەوێت گوندێکی زۆر کۆنی هەورامانە, نیشتەجێبوون تێیدا بۆ پێش سەرهەڵدانی دینی پیرۆزی ئیسلام دەگەڕێتەوە و نەوەك بۆ سەدەی پێنجەمی کۆچی کە (باواناووس)ی تێدا ژیاوە, بەو مانایە ئەم گوندە بۆ یەکەمجار ناوبراو ئاوەدانی نەکردووەتەوە, ئەی کەواتە چۆن لەوێدا نیشتەجێبووە و خەڵکانی بۆ سەر ڕێوڕەچەکەی بانگکردووە ؟ بۆ وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە دەڵێم: بارودۆخی هەورامان و باوەڕی دینی خەڵکەکەی بۆ بانگەشە دینییەکەی (باوا ناووس) گونجاوتربوون, چونکە پێشینەیەکی ئەو بیر وباوەڕە پێشینەیەکی مێژوویی لە ناویاندا هەبووە, هەوڵەکانی هەریەك لە (بالوولی مایی) و یارەکانی, پاشانیش (باوا سەرهەنگی دەودانی) و یارەکانی زەمینەی بەتەنگەوەهاتن بۆ ئەو بانگەشەیان لەو ناوچەیەدا ئاسانترکردووە.

1– ئەوانەی لە سەرەتاوە ململانێی توندیان لە گەڵ (باوا ناووس)دا کردووە, دواتر سەریان پێیسپاردووە و بوون بە موریدی دڵسۆزی, یەکێك لەوانەش (دایە خەزانی سەرگەتی) بووە, (دایە خەزان) شاعیر و عاریف و تەمبوورژەنبووە, وەك لە شیعرەکانیدا دەردەکەوێت سەرەتا زۆر دژایەتی (باوا ناووس)ی کردووە و هەوڵی کوشتنیشی داوە, بۆ ئەو مەبەستە داوای لە کوڕەکەی خۆی کردووە بەو کارە هەڵسێت وەك لەم دوو دێڕە شیعرەیدا دەردەکەوێت:

شێرە[101] کریا جەور شێرە کریا جەور
نەدەست بلە[102] مەردم کریا جەور
دادمان ڕەسان نەدەست ئی گەور[103]
دەستی وەش ئافات دندانش هزەور

واتای شیعرەکە بەم شێوەیە : شێرە ستەمان لێدەکرێت و (بلە= باوا ناوس) ستەم لە خەڵك دەکات, وەرە بە هانامانەوە و لە دەستی ئەم گاورە ڕزگارمانبکە.

2– پاشان دەبینین هەر خودی ئەو دایە خەزانەی بەو شێوەیە بەرەنگاری (باوا ناووس) بووەتەوە, بە جۆرێکی تر باسیکردووە, وەك لەم دوو دێڕە شیعرەیدا دەردەکەوێت:

تـــيری وەت کـــەفۆ دەم و دگانـــا
مەردەت زیندە کەرد جە گۆڕستانا
یـــارت گڵـــەودان جـــە وەر ئاوانـــا
جـای خـوا یـوەن هـەنش نیشـانا

مانای ئەم شێعرە بەم شێوەیە: تیرێکت بۆ هاویشتم مردووت لە گۆڕستاندا زیندووکردەوە و یاری خۆت لە گێژاوی ئاواندا هێنایە دەرێ, هەر لەوەوە بۆمدەرکەوت کە هێزێکی خوداییت هەیە, لێرەدا (دایە خەزان) بە راشکاوانە پێماندەڵێت: بەر لەوەی بچێتە سەر رێوڕەچەکەی (باوا ناووس) وەك مردووی ناو گۆڕستان و گێرخواردووی ناو گێژاوی ئاو بووە.

3- بنەماڵەی شێخەکانی (گوندی سەرگەت)ی هەورامان خۆیاندەبەنەوە سەر (باوا ناووس), وەك لە هەندێکیانم بیستووە سەجەرەیەکیان هەیە دەیسەلمێنی ناوبراو باوا گەورەیانە و هاوکات باسیش لەوە دەکەن, لە ناو ئەو سەجەرەیەدا دەرکەوتووە (باوا ناووس) لەنەوەی (باوا سەرهەنگی دەودانی)یە, من کارم بەوەوە نییە کە ئەو سەجەرەیە چۆنە و دەچێتەوە سەر کێ؟ تەنها ئەوەندە دەڵێم: (باوا ناووس و باوا سەرهەنگ) وەك لە سەرچاوە و تێکستەکانی (یارسان)دا دەردەکەوێت هەردووکیان رابەری گەورەی دینی یارسان بوون و شیعرەکانی خۆیان گەواهی ئەم راستییە دەدەن, هەر کەسێکی تریش بەڵگەیەکی پێچەوانەی لایە با بیخاتە پێشچاو بۆ ئەوەی راستییەکان باشتر دەربکەون.

پێنجەم - سان سەهاکی بەرزنجی = سوڵتان ئیسحاقی بەرزنجی:

لەسەر رۆشنایی ئەو سەرچاوانەی باسیان لە (سان سەهاك) کردووە بۆمان ئاشکرادەبێت, ناوبراو کوڕی (شێخ عیسای بەرزنجی) و دایکی ناوی (دایراك خاتوون) بووە[104], دەربارەی مێژووی ژیانی ئەم زاتە جیاوازی لە سەرچاوە مێژووییەکاندا هەن, لە (کتێبی سەرەنجام)دا هاتووە ساڵی (528ك=1133ز) لە دایکبووە و ساڵی (628ك=1230ز) کۆچی دواییکردووە, لە کورتەی سەرەنجامدا هاتووە: گوایا ساڵی (605ك=1208) لە دایکبووە بەڵام ساڵی مردنی نەنووسراوە, لە یاداشتەکانی (کاکا رەدائی)دا هاتووە ساڵی (445ك=1053ز) لە دایکبووە و ساڵی (588ك=1192ز) کۆچی دواییکردووە, لە کتێبی (شاهنامەی حەقیقەت)دا نووسراوە ساڵی (612ك=1215ز) لە دایکبووە و ساڵی (912ك=1506ز) کۆچی دواییکردووە, سەرەتای خوێندنی لەژێر دەستی باوکیدا بووە و پاشان لای (مەلا ئەلیاسی شارەزووری) خوێندوویەتی, دواتر بۆ خوێندنی (فقهی ئیسلامی) رۆیشتۆتە قوتابخانەی (نیزامییەی بەغداد), لەوێوە چۆتە شام و لەوێ مۆڵەتی مەلایەتی وەرگرتووە, پاشان حەجیکردووە و گەڕاوەتەوە بۆ زێدو مەڵبەندەکەی خۆی, لە تەمەنی (29) ساڵیدا روویکردۆتە هەورامان لە (پەردیوەر[105])ی نزیك (دەودان) نیشتە جێبووە[106], ئیتر قۆناغێکی نوێ لە رێکخستنەوەی رێوڕەچەی یارسان لەسەردەستی (سان سەهاك)دا دەستپێیکردووە.

(سان سەهاكی بەرزنجی) لە ناو هەر پێنج ڕێبەرە گەورەكەی (ڕێوڕەچەی یارسان)دا لە هەموویان زیاتر شوێن پەنجەی بە لایەنەكانی گەشەكردن و ڕێكخستنەوەیەوە دیار و كاریگەرە, بەر لەوەی بچمە سەر ئەم باسە و گرنگترین كارەكانی ناوبراو لەم پێناوەدا باسبكەم, قسە لەوە دەكەم یارسانەكان گەلێك (پەرجووی دینی= موعجیزەی دینی) دەدەنە پاڵی, من كارم بەوەوە نییە ئەو پەرجووانە تاچەندە لە گەڵ ركێفی ئەقڵ و ژیریدا دێنەوە و تا چەندەش لە ئەفسانە دەچن, بەڵام دەمەوێ ئەوە بخەمە پێشچاو (پەرجووی دینی) بەشێكە لە تایبەتمەندییەكانی سەرجەم دینە ئاسمانی و ئینسانییەكان, لەم بوارەشدا ئەم ڕێوڕەچەیە شتی خۆی هەیە, لە خوارەوە چەند خاڵێك ئاماژەپێدەكەم:

1- بابەتی درێژبوونی دارەكە لەكاتی نۆژەنكردنەوەی مزگەوتەكەی بەرنجە و كە بووەتە هۆی ئەوەی (سان سەهاكی بەرزنجی) زیاتر لە باوكی نزیكببێتەوە.

2- شەڕی ئەشكەوتی (نەوێ) و سەركەوتنی (سان سەهاك) بە سەر لەشكری (چیچك)دا, لەم بارەوە یارسانەكان پێیانوایە, كاتێك (سان سەهاك) بە مەستی كۆچكردن لە بەرزنجەوە بەرە و هەورامان كەوتووەتەڕێ, لەشكرێك كە بەسەرپەرشتی براكانی دەكەونە شوێنی و لە ئەشكەوتی (نەوێ)دا ڕووبەڕوویان بوونەتەوە, پاش ئەوەی (3)شەو و ڕۆژ لە گەڵیان جەنگیون (لەشكری چیچك) زۆریان بۆ هێناون و تەنگیان پێهەڵچنیون, (داود) كە یەكێكبووە لە یارانی (سان سەهاك) هاتووەتە لای پێیوتووە فریایانبكەوێت, ئەویش وتوویەتی: مشتێك خۆڵ لە ژێر ئەم ڕاخەرەكەم دەربكە و بە ناو لەشكری دوژمندا بیوەشێنە, پاش ئەوەی (داود) بەو كارە هەڵساوە, دنیا بە جارێك تاریكبووە و لەشكری (چیچك) بە تەواوی لە ناوچوون, ئەم دێڕانەش لە (كەلامی پەردیوەری[107]) باس لەو شەڕ و بەسەرهاتە دەكەن:

شا[108] فەرما داود بدەرە جەلا
بوەزەنە چیچك وە عەزمی غەزا
وە ئارمای شا داود ورێزا
نەما وە جەلا یۆ یوی مستەفا
سەر فرۆز ئاوەرد غولام نیلە تار
لوا پەی چیچك تایفەی كوفار
سێ شەبانە ڕۆژ غەزای چیچك كەرد
تاقی زی حەیات ژیشان بەر نەكەرد
سێ شەو و سێ ڕۆژوە تاریكی
یۆ یۆشان بڕی خارجی و تەمكی
تەمە ڕەماوە بی وە ڕۆشنایی
نە پای سێ ڕۆژە دەعوەت پادشایی[109]

3- كاتێك (سان سەهاكی بەرزنجی) چووەتە (پەردیوەر)ی نزیك دەودان (پیر مكایەڵی دەودانی) كە خاوەن زەویوزارێكی زۆر و دەسەڵاتدار بووە, سواری شێرێك بووە و مارێكی وەك قامچی گرتووە بە دەستەوە, هاتووە هەڕەشەی لە (سان سەهاك) كردووە گوایا چۆن بەبێ پرسی ئەو هاتووەتە ئەو ناوچەیە و خانوو دروستدەكات , لەو كاتەدا (داود) خەریكی دیواردرووستكردن بووە, (سان سەهاك) فەرمانی بە داود داوە لە دیوارەكە بخوڕێت و دیواریش داویەتییە غاردان, (سیروان) كە لەو شوێنەدا زۆر تەنگەبەرە گوایا ئەو رۆژە لە جۆشوخرۆشێكی زۆردا بووە, (سان سەهاك) فەرمانیداوە بێدەنگبێت و راخەرێكی لەسەر راخستووە بانگی (پیرمكایەڵ)ی كردووە بێت لە گەلچیدا دانیشێت, هاوكات دەستیكردووە بە ناو ئاوەكەدا و ماسییەكی گەورەی دەرهێناوە, بە پیر مكایەڵی وت گۆشتی ماسی بخۆ, بەڵام ئێسقانەكانی مەشكێنە, لەو كاتەدا ماسییەكی تر لە ئاوەكە سەریدەرهێنا و داوایكرد (سان سەهاك) هاوسەرەكەی زیندووبكاتەوە, (سان سەهاك)یش ماسییەكەی خستەسەردەستی بە (سڕی قودرەت و نووری خوایی) ماسییەكەی زیندووكردەوە, ئەمانەی خوارەوەش چەند دێڕێكن لە سروودی ژمارە(3) كە باسی ئەو بەسەرهاتە دەكەن:

پیره مکایل دەودانی ماوا
چەنی شێخ سەهاك كەرد پەی دەعوا
مار كەرد ڤە قەمچی سوار بە ڤە شێر
شێرش مێرانا ڤە خوازی دەلێر
سوار بی ڤە شێر رانا ڤە هەی هەی
تا رەسی ڤە لەب سیروانی بێ پەی
ئاوازش كەرد هەی شێخ سەهاك
قەبووڵم نیەن تۆ نەی ماوا خاك
قەبووڵم نیەن تۆ نە پەردیوەر
بسازی یانە بنمانی هونەر
ئەو رۆژ یار داڤێد مەسازا دیڤار
شاه ڤات ڤە داڤێد سوار بۆ دیڤار

بزان مكائیل ئامان پەرێ چێش
بچۆ ڤە راڤە بێ خۆف بێ ئەندێش
سوار بی دیڤار داڤێد دانا
ڤە جۆشی هەی هەی دیڤار مەڕانا

ئەم سرووده درێژه ئەم چەند دێڕەیمان وەك نموونە بۆ باسەكەمان هێنایەوە, لە شوێنی خۆی و لە بابەتی (سروود و پەخشانەكان)دا هەمووی دەنووسینەوە.

ئێستاش دێینە سەر كارە گرنگەكانی (سان سەهاكی بەرزنجی) لە پێناو رێكخستنەوەی (رێوڕەچەی یارسان)دا بەم شێوەیە:

1- رازی یارێتی فێری خەڵك كردووە.

2- یاران و لایەنگرانی خۆی كردووە بە پانزە بەشەوە و بۆ هەر بەشێكیان ئەركێكی تایبەتی دیاریكردووە, ئەمانەش ئەو پانزە بەشەن: (حەوتەن, حەوتەوانە, حەوت خەلیفە, چل تەن, حەفتاودووپیر, یارانی قەوەڵتاس, حەوت خادم, حەوت حەوتەوان, چل چل تەنان, نەوەدو نۆپیرەی شاهۆ, شەست و شەش غولامی كەمەرزێڕین, هەزار ویەك بەندە و خواجە وێنە, بێوەن بەندە, بەیوەر هەزار بەندە).

3- پێکهێنانی (جەم) و باو و بڕەوی گوێزشکاندنی ڕێکخستووە (گوێزشکاندن یەکێکە لە نەریتە دینییەکانی یارسان و لە ناویاندا پیرۆزییەکی گەورەی هەیە).

4- دیاریکردنی سێ ڕۆژ بۆ ڕۆژووگرتن و دیاریکردنی ڕێوڕەسمی جەژن.

5- دیاریکردنی سرووتە دینییەکان و خوێندنەوەی شیعرو ژەنینی تەمبوور لەکاتی سرووتەکاندا, هەروەها بەفەرمانی ئەو تەواوی ڕەوشتەدینییەکانی یارسان وەك: (تەڵقینی مردوو, خۆشتن, قوربانیکردن, دەستگیربوون...هتد)بەشیعر هۆنرانەوە..

(سان سەهاکی بەرزنجی) ناوبانگییەکی زۆری پەیداکردووە و ژمارەیەکی زۆر لە مەلایان و زانایانی دینی ئەو سەردەمە بوون بە موریدی, هەر ئەوەش وایکردووەچەند مەلایەکی بەناوبانگی ئەو سەردەمە دژی ڕێوڕەچەکەی بوەستن لەوانە (مەلا ئەلیاسی شارەزووری, مەلا شەفیع, مەلا شوکرولاّ, مەلا سوورە, مەلا غەفوور, مەلا نەسوور, مەلا قودوور...هتد).

پاش ئەوەی سەبارەت بە پێنج رابەرە دینییە گەورەکەی یارسان قسەوباسمانکرد, لە بەر ئەوەی (پیشالیاری زەردەشتی = پیشالیاری یەکەم)یش , لای یارسانەکان کەسێکی پیرۆزە و لە سەر رۆشنایی ژمارەیەك لە تێکستە دینییەکانیان یەکێکبووە لە گەورە موریدەکانی (شاخۆشێنی لۆرشستانی) بە پێویستی دەزانیین کەمێك سەبارەت بەم زاتە بدوێین.

1- لە دەستنووسی (سەرەنجام)دا نووسراوە پیر شالیاری یەکەم ناوی (خواداد کوڕی جاماسپی هەورامی)یە و لەسەدەی پینجەمی کۆچیدا لەهەورامان سەریهەڵداوە.

2- مامۆستا رەشید یاسمی لە کتێبی (کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او)دا نووسیویەتی: یەکێك لە موغانەکانی زەردەشت لەهەورامان بووە و ناوی (پیری شالیار) بووە, کتێبێکی لە شوێن بەجێماوە ناوی (ماریفەتو پیری شالیار)ـە کە بەشی زۆری ئامۆژگاری و قسەی نەستەقە.

3- موزەفەرخانی رەزاو لە دەستنووسی (پاسداران مرز ایران= تاریخ اورامان)دا کەبەزمانی فارسی نووسیویەتی: پیرشالیار ناوی (باوا مستەفا کوڕی باوا خوادا)یە و گەیشتۆتە پایەی بەرزی پێگەیشتن.

4- مامۆستای (محەممەد بەهائوددین مەلاصاحب) لە کتێبی پیرشالیاری زەردەشتیدا نووسیویەتی: پیرشالیاری زەردەشتی کوڕی جاماسپی هەورامییە و لەسەر دینی زەردەشت بووە.

5- دکتۆر صدیقی بۆرەکەیی لە کتێبی (مێژووی وێژەی کوردی -بەرگی دووەم-دا نووسیویەتی:پیرشالیاری یەکەم لەسەراوەردی شاخەکانی بەرزی هەورامانەوە سەریهەڵداوە, بیرە جوانەکەی ئاوێنەیەکە بۆ دەروێشانی خواپەرست و لەسەدەی پینجەمی کۆچیدا ژیاوە.

6- مامۆستا محەممەد ئەمین هەورامانی لە دەستنووسی (مێژووی هەورامان)دا هەمان دەربڕینی دەستنووسەکەی (موزەفەرخان)ی خستۆتەڕوو.

7- هادی بەهمەنی لە کتێبی (پەیامی هەورامان)دا نووسیویەتی: پیرشالیاری یەکەم ناوی (خواداد جاماسب)ە لەشاری هەوراماندا هاتۆتە دنیاوە و هەر لەوێش مردووە.

8- مامۆستا عەلائوددینی سەجادی لە کتێبی مێژووی ئەدەبی کوردی - چاپی دووەم - دا هەمان قسەکانی مامۆستا رەشید یاسەمی دووبارەکردۆتەوە.

هەر لەم بوارەدا باس لەوەدەکەین هەندێك لەم سەرچاوانەی ناومانهێنان ناوی دوو پیرشالیار و هەشیانە ناوی سیٚ پیرشالیاری هێناوە, بەلاٌم هەموو سەرچاوەکان لەسەر ئەوە کۆکن کە پیرشالیاری یەکەم (دیندار, زانا, شاعیر و عارف) بووە, کتێبێکی لەشوێن بەجێماوە بەناوی (ماریفەتو پیشالیاری = ماریفەتی پیرشالیار).

لەسەر رۆشنایی هەندێك لەسەرچاوەکان (ماریفەتی پیرشالیار) بەشێوەزمانی هەورامی کۆن نووسراوەتەوە, وەك کتێبی (ئاوێستا) بەند بەندە و لای زەڕدەشتییەکان زۆر پیرۆزە, لە یەکێك لەبەندەکانیدا

وەروێـــوە وارۆ وەروە وەرێنـــە وەرێســە بڕیـۆ چـوار سەرێنــە کەرگیٚســیاوە هێڵــە چــەرمێنە گوشــلی مــەمێڕیۆ دوە بەرێنــە

فەرموویەتی:

دەربارەی ئەم شیعرە رازێکی دەماودەمی لە هەندێك لە ریشسپییەكانی هەورامانەوە هاتووە گوایا پیرشالیار پێشبینی سەرهەڵدانی دینی پیرۆزی ئیسلامی کردووە و لەم شیعرەدا مەبەستی ئەوە بووە, کە دینێك دێت هەموو دینەکانی پیش خۆی دەسرێتەوە و پاش کۆچی دوایی رابەرەکەشی چوار خەلیفەکەی جێیدەگرنەوە, هەروەها چۆن مریشکی رەش هێلکەی سپی دەکات پیغەمبەر لەناو قورەیشییەکاندا هەڵدەکەوێت, هەموو مرۆڤێکیش پاش مردنی یان بەهەشتییە یاخود جەهەنمی, بەڵام مێژوونووس (مەردۆخ) لە کتێبی (تاریخ مردوخ)دا نووسیویەتی: لەم شیعرەدا پیرشالیار داوای یەکگرتن و یەکدەستی لە هەورامییەکان کردووە و وتوویەتی ئەگەر یەکگرتوو نەبن وەك بەفر دەتوێنەوە و وەك گوریسێکتان لێدێت کە لەکاتی پچڕانیدا دەبێت بەچوار بەشەوە[1].

لە بەندێکی تری (ماریفەت)دا پیرشالیار فەرموویەتی:

داران گیانـــداران جـــەرگ و دڵ بەرگـــەن
گـــاهێ پڕبەرگـــەن گاهـــێ بێبەرگـــەن
کەرگـــە جـــە هێڵـــە و هێڵـــە جەکەرگـــەن
رەواس جـــە رەواس وەرگ جـــە وەرگـــەن

سەبارەت بەم شیعرەش لێکدانەوەی جیاجیای بۆکراوە و زۆربەی لێکدانەوەکانیش زیاتر رواڵەتین و وایانلێکداوەتەوە گوایا چۆن مرۆڤەکان دڵ و جگەریان هەیە, دارو درەختەکانیش دڵ و جگەریان هەیە کەگەڵا و رەگەکانیانن, وە مریشك لە هێلکەیە و هێلکەش لە مریشك پەیدا دەبێت , رێوی لە رێوی و گورگیش لە گورگە, (دکتۆر صدیقی بۆرەکەیی)یش نووسیویەتی: پیرشالیار لەم دوو بەیتییەدا دەڵێت: چۆن درەخت پێویستی بەڕەگ و ڕیشە هەیە, مرۆڤیش پێویستی بە خزم و یارمەتیدەر هەیە بۆ ئەوەی هەموویان پێکەوە بەکۆمەڵ بژین و ژیانێکی پڕ کامەرانی بەدەستبهێنن[1].

(هادی بەهمەنی)یش پێیوایە مەبەستی لەدارەکان هەورامییەکان بووە, بەوەی هەرچەندە تەلاتمی ژیان نەهامەتی بەسەر هێنابن بەڵام لە رووی دین و باوەڕەوە هەر پڕبەرگبوون, دینەکانیش وەك مریشك و هێلکە وان و هەریەکێکن ئیتر بۆ دینی موسایی و عیسایی و ئیسلام هاتن؟, دینی زەردەشت کە سەردەمانێك باشبووە بۆ لە کاتێکی تردا دەردناخوات؟.

ئێمەش وای بۆدەچین مەبەستی پیرشالیار لەم شیعرەدا پرسیارێکی عیرفانی گەورەیە, بەوەی لە کاتێکدا رێوی لە رێوی و گورگ لەگورگە, ئەی دەبێت هێلکە و مریشك کامیان بەر لەکامیان سەریانهەڵدابێت و لێرەوە ویستوویەتی باسێك لەگەشەکردنی ژیان بکات.

پیرشالیار زۆرجار پاش تەواوبوونی هەموو بەندێك لە فەرموودەکانی ئەم دێرەی دووبارە کردۆتەوە:

هۆشت جەواتەی پیشالیار بۆ گۆشت جە کیاستەی زانای‌سیماربۆ[1]

دەربارەی ئەم شیعرە (مەردۆخ) بە پیشت بەستن بە کتێبی (دبستان مذاهب)ی (ئەحمەد کوڕی ئەبووبەکر) دەڵێت: مەبەستی پیشالیار لە (زانای‌سیمار) زەردەشتە، چونکە ناوبراو بە (وەخسوور سیماری) ناویدەرکردووە[1].

لە هەندێك لەسەرچاوەکاندا تێکەڵاوی لەنێوان هەریەك لە پیرشالیاری یەکەم و پیرشالیاری دووەمدا کراوە، بەڵام خوالێخۆشبوو (عەلائوددینی سەجادی) دەڵێت: پیرشالیاری یەکەم ئەو پیرشالیارە نەبووە کە هاوزەمانی (شێخ عەبدولقادری گەیلانی) بووە و هاتۆتە سەردیینی ئیسلام[1].

بەوردبوونەوە لە سەرچاوەکان بۆماندەردەکەوێت کە پیرشالیاری دووەم لەنەوەی پیرشالیاری یەکەم بووە و پاش ئیسلامبوونی ناوی خۆی ناوە (مستەفای کوڕی خواداد) و دەستکاری کتێبی ماریفەتی کردووە و چەند بەندێکیشی لابردووە.

هەر لەم بوارەدا پێویستە باس لەوە بکەین هەندێك پێیانوایە چەند دێڕە شیعرێك کەبە شێوەزمانی هەورامی کۆن لەسەر پێستی ئاسك نووسراون و زیاتر لە سەد ساڵ لەمەوبەر لەئەشکەوتی (جێشانە)دا دۆزراونەتەوە شیعری (پیرشالیاری یەکەم)ن، بەڵام هیچ سەرچاوەیەك لەبەردەستدا نییە راستی ئەو بۆچوونە بسەلمێنێت، شتێکی ئاشکرایە ئەم شیعرانە کۆنترین تێکستی شیعری کوردین و پێدەچێت خاوەنەکەیان لەترسی گیانی ناوی خۆی ئاشکرانەکردبێت، ئەمانەی خوارەوەش ئەو شیعرانەن:

هورمزگان رمان ئاتران کژان
وێشان شاردەوە گەورە گەورەکان
زۆرکاری ئارەب کردنە خاپور
گناو پاڵەیی هەتا شارەزوور
شەن و کەنیکا وەدیل بشینا
مەرد ئازا تلی وەرووی هوینا
رەوشت زەردەشت مانۆ وەبێکەس
بزیکا نیکا هورمزد وەهیچ کەس[1]

شیعرەکان دەڵێن: پەرستگاکانی هورمزد رووخێنران و ئاگری ئاتەشگەکان کوژانەوە، گەورە گەورەکان مەبەستی لە (سەردارەکان، موغەکان، پیاوماقووڵەکان) خۆیان شاردەوە و عەرەبە زۆردارەکان هەر لەم لاپالانەوە

هەتاکو شارەزوور هەموویان خاپوورکرد, ژنان و کچان بەدیل گیران و پیاوە ئازاکان لەخوێنی خۆیان گەوزان, رەوشت و دیینی زەردەشت بەبێکەس دەمێنێتەوە و (هورمزد= ئاهورامەزدا) بەزەیی بەکەسدا نەهاتەوە.

لە بەندێکی تردا پیرشالیار فەرموویەتی:

یاران جە رێواس یاران جە رێواس پادشام پەیدا بی جەدانەی رێواس مەشیە و مەشیانە بەرئامان جە واس پەری ئازمایی میردان رەواس

ئەم شیعرانەی پیرشالیار باس لەوەدەکەن گوایا (شاخۆشێن) لەدانەی رێواس درووستبووە, باوەڕی درووستبوونی مرۆڤ لە گژ وگیا لەناو دیینەکانی (هیندۆسی, مانیی) و تەنانەت لای زەردەشتییەکانیش بەرچاودەکەوێت.

ئەو بازنانەی سان سەهاك لە گەورە موریدەکانی دەوروبەری درووستیکردوون

(سان سەهاکی بەرزنجی) پاش ئەوەی لە پەردیوەردا (خانوو, پەرستگە و جەمخانە)ی درووستیکردوون گەلێك مورید و شوێنکەوتووی لە دەور کۆبوونەتەوە, هاوکات رێوڕەچەکەی بەشێوەیەکی خێرا گەشەیکردووە و بە هەموو لایەکی دەوروبەریدا بڵاوبووەتەوە, نەك هەر ئەوانەی پێشتر لە سەر رێوڕەچەی یارسان بوون, بەڵکو ژمارەیەك لە گەورە مەلا و پیاوە ئاینییەکانی ئەو دەمە لە هەموو لایەکەوە روویانکردووەتە (پەردیوەر), دڵسۆزی و شوێنکەوتوویی خۆیان بۆ ناوبراو سەلماندووە, ئەو دۆخەش وایکردووە ئەرکە دینییەکان بە تایبەت لە رووی سەرپەرشتیکردنی موریدانەوە لە سەری گرانتر بن و تەنها بە خۆی نەچن بەرێوە, هەر بۆیە بۆ راپەراندنی ئەرکە دینییەکان چەند بازنەیەکی بەم ناوانە درووستردوون:

بازنەی یەکەم - هەفتەن = حەوت تەن: ئەم بازنەیە لای یارسانەکان پیپاندەوترێت (حەوت تەنی جاویدان= حەوت تەنی نەمران) و لەسەرەتای دونیاوە هەتاکو کۆتایی دونیا رۆحیان لە گەڕاندایە, بۆیان هەیە لە (تەن = جیسم)دا خۆیاندەرخەن و هێزی خواییان تێدایە, ناوەکانیان لەسەردەمی (سان سەهاکی بەرزنجی)دا بەم شێوەیەن: (پیربنیامین= پیرخدری شاهۆ, پیرداود= پیرداودی رەهبەر, پیرمووسا= روکنوددینی دیمەشقی,

ڕەمزبار= خاتوودایراك, مستەفادەودانی, شا ئیبراهیمی ئێوەت = مەلەك تەیار, باوا یادگار), سەبارەت بە هەریەکێك لەمانە و ڕۆڵیان لەو سەردەمەدا بەکورتی دەدوێین:

1- **پیر بنیامین:** یەکێکە لە فریشتەکانی دەورەی (سان سەهاکی بەرزنجی) و دەتوانین بڵێین ژمارە یەکە لە ناویاندا, ناوبراو لە سەردەمی (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) لە تەنی (سەلمانی فارسی) و لە سەردەمی (شاخۆشێن) لە تەنی (کاکارەدایی)دابووە و لە بنەڕەتدا خودی (جوبرائیل)ە, بۆ ئەم مەبەستە با لەم دێڕانە وردببینەوە:

ئەڤەڵ کە سەلمان کاکە ڕەزا بیْ

تەحقیق بزانەن جبرائیل ئەو بیْ

لە سەر ڕۆشنایی دێڕە شیعرێکی (ئەعلادین) ناوبراو ساڵی (633ك) لە لە (شاهۆ) لە دایکبووە,

ئەمەش ئەو دێڕە شیعرەیە:

ساڵ شەش صەد و سی و سیْ تەمام

بنیام جە شاهۆ پەیدا بی وەکام

(پیر بنیامین) پایەیەکی ڕۆحی بەرزی لای هەموو یارسانەکان هەیە, پێشتر و لە بنەمای (سەرسپاردن)دا باسمان لەوەکردووە, هەموو یارسانێك پێویستە سەربسپێرێت بە (پیر و دەلیل)ەوە, لەم بوارەدا خودی سان سەهاکی بەرزنجی (بنیامین)ی بە پیری خۆی هەڵبژاردووە,

سەبارەت بە پایەی ڕۆحی ناوبراو با لەم دێڕە وردببینەوە لە ناو ئەو (نزا)یەی کە (سەی محەممەدی گەورەسوار کوڕە گەورەی سان سەهاك) لە یەکەم جەمی (پەردیوەر)دا خوێندویەتی:

وە ئیشارەی شا وە فەرموودەی یار

وە شەرت بنیامین پیری سەرڤەتار

(پیر بنیامین) چەندین پارچە شیعری لە شوێن ماوە کە تیایاندا هەندێك ڕەویەی دینی یارسانەکان دیاریکراون, لە شعرێکیدا گەورەیی ڕۆژ و جەژنی باسکردووە و وتوویەتی:

کەسیْ کە ڕۆچەی پادشام کەل کەرۆ[110]
ئەر ڕۆژیْ سەد جار یانەش نوور وارۆ
پادشام جە تەقصیر گوناش نەویەرۆ
هەر کەس نەگێرۆ یەریْ رویْ یاران
سەر بەرزیش وە پای دیوان ناوەران
هەر کەس نەکەرۆ دەعوات شایی

بەشش نمەدۆ خـەرمان دۆچیایی[111]

له سەر رۆشنایی بیر و باوەڕی یارسانەکان (پیر بنیامین) هەمان (پیر خدری شاهۆ[112])یە, دیارە ئەوە بۆچوونی دینی خۆیانە و ئێمە کارێکمان پێوەی نییە, بەڵام ئەوەندە دەڵێین ئەو بۆچوونە بەدواداچوون و لێکۆڵینەوەی زۆری پێویستە هەتاکو لە رووی مێژووییەوە بە شێوەیەکی زانستی بسەلمێت.

واتای شیعرەکە بەم شێوەیە: هەر کەسێك رۆژووی (پادشام= سان سەهاکی بەرزنجی) کەلبکات = بەرۆژوو نەبێت, پادشام لە گوناهی خۆشنابێت, هەر کەسێك ئەو (3) رۆژ رۆژووەی بۆ یاران= یارسانەکان دیاریکراوە نەگرێت, لە دیوانی خوادا سەربەرزی بە دەستناهێنێت ئەگەر رۆژانە چەند جارێکیش نوور ببارێتە ماڵییەوە, هەر کەسێك پاش (3) رۆژەکە خواردنی تایبەت بە جەژن ئامادە نەکات, لە خەرمانی پاداشتدانەوەی رۆژی کۆتایی بێبەشدەبێت.

2- **داود کۆسوار = داودی دەلیل:** لە ناوەڕاستی سەدەی هەشتەمی کۆچی لە گوندی (دەودان[113]) لە دایکبووە و هەر لەوێش خوێندوویەتی پاشان چووەتە لای (سان سەهاکی بەرزنجی) و یەکێکبووە لەوانەی نەخشێکی زۆر گەورەی لە بلاوکردنەوەی رێوڕەچەی یارساندا گێڕاوە, لە سەر رۆشنایی (سەرەنجام) دووەم فریشتەی سەردەمی (سان سەهاکی بەرزنجی) و رێبەری یارسانەکانە بۆ رێگەی راست, لە سەردەمی (حەزرەتی عەلی)دا قەنبەر بووە و لە بنەڕەتیشدا (میکائیل)ە, وەك لەم دێڕەدا دەردەکەوێت:

دییەم کە قەنبەر زاتی میکائیل

ڤە راگەی راست ئەو مەبۆ دەلیل

واتای ئەم دێڕە بەم شێوەیە: دووەم فریشتە (قەنبەر) کە خودی (میکائیل)ە و بۆ رێگەی راست ئەو دەبێتە رێبەر.

(خودی سان سەهاکی بەرنجی) هەر چۆن (پیر بنیامین)ی بە پیری خۆی هەڵبژاردووە, (داودی رێبەر)یشی بە (دەلیل)ی خۆی هەڵبژاردووە, هەر سەبارەت بە رێبەری (داود) با لەم دێڕە شیعرەش وردببینەوە:

رەهبەر داڤیدەن چل تەنش وەشۆن

پەرچینەش ئەڵماس هەق وە دونادون

پایەی رۆحی داود لای یارسانەکان زۆر گەورەیە و بۆ ئاشنابوون بەو پایە رۆحیە با لەم دێڕانە لە سروودی ژمارە (6) وردببینەوە:

فەریاد ڕەس داڤێد فەریاد ڕەس داڤێـد

ڤـە کـل یارسـان فـەریاد ڕەس داڤێـد

ئەشخاصـی دیڤـان زەبردەسـت داڤێـد

چەرخچـی جیهـان زەبـر دەسـت داڤێـد

تەبەر زیـن ڤـە دەس میر شکار داڤێد

مـەحرەمی ئەسـرار سـاحیبکار داڤێـد

ئـەم سـرووە درێـژە و لـە بابـەتی تایبـەت بـە (سـروود و پەخشـانەکان) دەقەکـەی دەنووسـینەوە, لـە یاسوخواسـی (داود)دا دواجـار دەڵـێن: بـە پێـی بـڕوای یارسـانەکان سـووڕانی شـەو و ڕۆژ بـە دەسـتی (داود کۆسوار)ە و بە چەرخچی شەو و ڕۆژی ناودەبەن.

داود کۆسوار) ساڵی (798ک) کۆچی دواییکردووە و لە (کەلی داود) کە تەنها فرسەنگێك[114] لـە سـەرپێڵی زەهاوەوە دوورە بەخاکسپێردراوە.

3- **پیر مووسی = پیر موسا = ڕوکنوددینی دیمەشقی:** سێیەم فریشتەی سەردەمی (سان سەهاکی بەرزنجی)یە, لە سەردەمی حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب (حەزرەتی محەممەد د.خ) بووە و لە

سبنەڕەتیشدا خودی (ئیسرافیل)ە, وەك لەم دێڕانەی خوارەوەدا دەردەکەوێت:

سێیەم محەممەد زاتی ئیسرافیل

ڤە فەرمانی هەق جەباری جەلیل

بە پێی باوەڕی یارسانەکان (پیر مووسی) نووسەری تایبەت و دەفتەرداری (سان سەهاکی بەرزنجی) بووە, وەك لـەم دێـڕە شـیعرەی سـروودی (تـەڵقینی مـردوو)دا دەردەکـەوێت, هـەموو کردارێـك لـە چـاکە و خراپـە تۆمارکردنی لە ئەستۆی (پیر مووسی) دایە:

محاسب پیر مووسی صاحیب دەفتەرەن

قـیبلەی هـەڤـانیش نـە پـەردیوەرەن

پیرمووسی بە پێی دێڕە شعرێك ساڵی (639ک) لە وڵاتی شام و لە ناو بنەماڵەیەکی کورددا لە دایکبووە, ئەمەی خوارەوەش ئەو دێڕە شیعرەیە:

پـەی سەنەی ساڵ[115] پیر مووسی گیلاَم

جە دەفتەر شەش صەد سی و نۆ واناm

واتـای ئـەم دێـڕە بـەم شێوەیە: بـۆ سـاڵی لـە دایکبـوونی (پـیر مووسـی) گـەڕام, لـە دەفتـەردا سـاڵی (639)م خوێندەوە.

ناوبراو پاش تەواوکردنی خوێندن لە زێدی خۆیەوە کۆچیکردووە و سەرەتا هاتووەتە شارەزوور, لەوێشەوە چووەتە لای (سان سەهاکی بەرزنجی) و بووە بە نووسەر و دەفتەرداری, هەر بۆیە نازناوی (قەڵەمزەڕینی دراوەتیٚ).

(پیر مووسی) شاعیر و عاریفێکی زۆر گەورەبووە و لە شیعرەکانیدا تێڕوانینی گەورەی عیرفانی و پرسیاری جیدی خراوەتەڕوو, هاوکات خۆی زۆرجار وەڵامی پرسیارەکانی داوەتەوە, لە شیعرێکیدا باسی لە (شەریعەت, تەریقەت, حەقیقەت) کردووە و وتوویەتی:

شەرط شەریعەت تەوقیت حەقەن
تەریقەت چاوش خەلق خالقەن
حەقیقەت بەرپا شەریعەت لەنگەن
جیهان سەقامەر بەندەی یەك رەنگەن
ماریفەت مۆرەن جە پەردەی سرپۆش
بنایی یارەن جامەی تۆ وە نۆش

واتای شیعرەکە بەم شێوەیە: مەرجی (شەریعەت) سەرخستنی راستییە و (تەریقەت)یش بۆ ئەوەیە خەڵك باش خوای خۆیان بناسن, هەر کاتێك (حەقیقەت) بەرپابوو, (شەریعەت) ئیتر لەنگدەبێت و (مەعریفەت) دەبێتە مۆری گەیشتن بە نهێنییە پەردەپۆشەکان.

4-**خاتوو دایراکی رەمزبار:** هەر چەندە لە سەر رۆشنایی هەنتدێك سروود و تێکستی یارسان (خاتوو دایراکی رەمزبار) بە فریشتەی چوارەمی سەردەمی (سان سەهاکی بەرزنجی) لە قەڵەمدراوە, هاوکات سروودی تریش هەن (مستەفا دەودانی) وەك فریشتەی چوارەم دەردەخەن, بەڵام هەموو تێکستەکان لە سەر ئەوە کۆکن کە هەردووکیان لە بازنەی (هەفتەن= حەوتەن)ن,لێرەدا پێویستە کەمێك لەسەر ئەم باسە رامێنین, لەو حەوت دەورەیەدا کە رۆحی خوایی لە تەنی مرۆڤدا جێگیردەبێت, تەنها لە دەورەی (سان سەهاکی بەرزنجی)دا دەبینین کەسێك لەو چوار فریشتەیەی لە هەموو دەورەکاندا و هەر دەورەی بە ناوێکەوە دەناسرێن (ژن) بێت, من بەش بە حاڵی خۆم وەك کەسێك لە بواری رێوڕەچەی یارساندا دەخوێنمەوە و دەنووسم, ناتوانم ئەوە یەکالاٚ بکەمەوە کە کامیان فریشتەی چوارەمە, چونکە سەرچاوەکانی یارسان لەم بوارەدا تێکەڵ و پێکەڵن.

مامۆستا محەممەد ئەمین هەورامانی لە کتێبی (کاکەیی[116])دا خاتوو دایراکی رەمزباری وەك فریشتەی چوارەم دیاریکردووە, بەڵام وەك باسمکرد ئەم دیاریکردنە گەرەکییەتی زیاتر لێکۆڵینەوەی لەسەربکرێت, چونکە سروودەکان لەم بوارەدا یەکدەنگنین, سروودی وا هەیە (خاتوودایراکی رەمزبار)ی بە فریشتە لە قەڵەمداوە و هینی تریش هەیە بە تکاکاری رۆژی مەحشەر ناویبردووە:

ڤە کەردەی رەزبار فریشتەی فەردەن

ئیجاد جه عەرەق عەتر ویش کەردەن

لەم دێڕەدا دڵنیایی فریشتەبوونی (رەزبار) دراوە, ئەگەر لە سروودی (خۆشتن= وسڵدەرکردن) وردببینەوە (رەمزبار) بە خاتوون و تکاکاری مەحشەر لە قەڵەمدراوە:

وە ئـاب رەزبـار خـاتوون مـەحشەر

پاك و طاهیر بووم ژە پا تـا ڤەسەر

واتـاکەی بەم شێوەیە: بە ئاوی رەزبار کە خاتوونی مەحشەرە لەسەرمەوە هەتاکو پێم پاك و تەمیز بوومەوە.

5-**مسـتەفا دەودانـی= مسـتەفای قـابض:** سـاڵی (642ك) لـەدایکبووە و لـە لای (مەلائەلیاسـی شـارەزووری) خوێندوویـەتی, پاشـان چـووەتە لای (سـان سـەهاکی بـەرزنجی) و لـە یـارە نزیکـەکانی بـووە, بـە پێـی تێکسـتە پیرۆزەکـانی یارسـان نـاوبراو لـە بنەڕەتـدا (ئیزرائیـل)ە, ئاشـکرایە (ئیزرائیـل) ئـەرکی گیانکێشـانە هـەر لێـرەوە یارسانەکانیش پێیدەڵێن (مستەفای قابض), لەم بوارەدا ئەم دێڕە شیعرە بە نموونە دەهێنینەوە:

وە قەدری حشمەت مستەفای زۆردار

وە خدمەت کەردە پاك پیری رەزبار

لـەم دێـڕەدا (مسـتەفا) بـە زۆردار نـاویهێنراوە, ئـەم زۆردارییـەش لـە گـەڵ ئەرکەکەیـدا کـە گیانکێشـانە هاوجووتە.

هەروەها لە دوا دێڕی سروودی ژمارە (1)ی یارسانەکاندا نووسراوە:

چوڤارەم ئیزرائیل سری هەق وێشەن

حــوکمی قـابضی هەر هەقی وێشەن.

لێرەدا باس لەوەکراوە کە (نهێنی هەق) لای خودی ئیزرائیلە و گیانکێشانیش مافی خۆیەتی.

لە هەندێك دێڕی سروودەکاندا ناوی مستەفای دەودانی بە (مستەفای داوەر= دادوەر) هاتووە و مەبەستی لە داوەریەکەشی ئەوەیە هەر کەسێك لە فەرمانی (سان سەهاکی بەرزنجی) لایدابێت ئەم سزایداوە, لەم بوارەدا ئەم دێڕە بە نموونە دەهێنینەوە:

هەر کەس نە ئەمرت بەر بشۆ وەبەر

مـەئموور جـەزاش مستــەفـا داوەر[117]

(مستەفا دەودانـی) هـەتاکو کۆتـایی ژیـانی هـەر لـە (پـەردیوە ر و شـێخان)دا لـە خزمـەتی (سـان سـەهاکی بەرزنجی)دا بووە و هەر لەوێش بە خاکسپێردراوە.

6- **شـا ئیبراهیمـی ئێـوەت = مەلـەك طیـار:** نـاوبراو کـوڕی (سـەی محەممـەدی گەورەسـوار و کـوڕەزای سـان سەهاکی بـەرزنجی)یـە, یەکێکـە لـە بازنـەی (هەفتـەن= حەوتـەن) و لای یارسـانەکان کەسـێکی زۆر پیـرۆزە, (سـاڵی

(752ك) لە گوندی (شێخان) لە دایکبووە, لە سەر ڕۆشنایی چەند دێڕێك لە شیعرەکانی خۆی, ڕۆحی (شائیبراهیمی ئێوەت) چەند تەنێکی تر گەڕاوە لەوانە:

ئیبراهیم نەسەر ئیبراهیم نەسەر بەقای دەور دین یاریم کەفت نەسەر ئیبراهیم بیانم فرزەندی ئازەر بتم شکستدا بیم وە پیغەمبەر

واتای شیعرەکە بەم شێوەیە: کەوتمە بیرکردنەوە سەبارەت بە پێشینەی ڕێوڕەچەی یاری, من (ئیبراهیم کوڕی ئازەر) بووم و بتەکانم شکاند و بووم بە پێغەمبەر.

هەروەك خۆی باسیکردووە (شائیبراهیمی ئێوەت) لە دەورێکی تردا ڕۆحی لە تەنی (فەرەیدوون)دا بووە وبە زنجیرەی لەشکری (زوحاك) شکستیداوە, وەك لەم دێڕەدا دەردەکەوێت:

ئەز فەرەیدوون بیم گاوسەر وەدەست

سلسلەی سوپای ضحاك دام شکست[118]

ناوبراو لە دوونێکی تردا ڕۆحی چووەتە تەنی (شێخ ڕەش)ەوە, وەك لە تێکستەکاندا دەردەکەوێت:

ئەز ئەحمەدم شێخ ڕەش بی خۆنین

ئیبراهیم من کاکام بی سەمین

واتای ئەم دێڕە بەم شێوەیە: من (ئەحمەدی شێخ ڕەش)م, پێشتریش ئیبراهیم ناوم بووە و کاکیشم (سەمین) ناویەتی.

(شا ئیبراهیمی ئێوەت) کانییەکی هەڵکەندووە بە ناوی (هانەی تا= کانی تا), پیرۆزی ناوی ئەم کانییە, وەك پیرۆزی ناوی (کانی غەسلان) وایە لە گوندی (تەشار), ئەم دێڕانەش ئەو ڕاستییە دەسەلمێنن:

ئیبراهیم من زەلاڵ کەرد ماوا پەرێ یادگار کەردش هانەی تا ئاوش جاری کەرد سەراوش هامتا هام ڕەنگ غەسلان ئەم ڕێژە و ماوا

یارسانەکان هەم لە کاتی (وسڵدەرکردن) و هەم لە کاتی (مردوو شتن) و لە سروودەکانیاندا ناوی (شا ئیبراهیم) دەهێنن, لەم بوارەدا با لەم دێڕە لە سروودی خۆشتن وردببینەوە:

ڤە جام ئیبراهیم ئاینەی جیهان بین

ڤە ئیقراری شەرت شاه بنیامین[119]

لە نیوەدێڕی یەکەمی ئەم شیعرەدا دەردەکەوێت کە (ئیبراهیم) لە هەموو نهێنییەکانی جیهان ئاگادارە و وەك ئاوێنەیەکە کە هەموو شتەکانی جیهانی تێدا دیارن.

یارسانەکان پاش شتنی مردووەکانیان و خوێندنی نزای (بنیامین), (9) جامی گەورە ئاو دەکەن بە سەریاندا بەم شێوەیە:

(3) جام بەسەریدا, (3) جام بە لای راستیدا, (3)جام بە لای چەپیدا, ئەو جامەش گەورەیە و لە شەش رەتڵ زیاتر ئاودەگرێت, لە کاتی ئەم کارەیاندا سروودی شتنی مردوو دەخوێنن, لەو سروودەشدا ناوی ئیبراهیم) بەم شێوەیە دێت:

ڤە قەڵەم زەڕین پیر مووسی دەفتەردار

ڤە جام ئیبراهیم ڤە ئابی رەزبار

(شا ئیبراهیمی ئیوەت) پاش ئەوەی بە فەرمانی (سان سەهاکی بەرزنجی) لە شێخانەوە چووەتە (خانەقین) ماوەیەك لەوێ ماوەتەوە, پاشان بۆ (بەغدا) رۆیشتووە و لەوێ خەڵکی بۆ سەر رێوڕەچەی یارسان بانگکردووە, لە کۆتایی سەدەی نۆیەمی کۆچی لە (بەغدا) کۆچی دواییکردووە و هەر لەوێش بە خاکسپێردراوە.

7- باوا یادگار: سەبارەت بە لە دایکبوونی (باوا یادگار) رازێك هەیە کە یارسانەکان بە یەکێك لە پەرجووە دینییەکانی خۆیانی دەزانن, کورتەی رازەکە بەم شێوەیە:

(پیر مکایەڵی دەودانی) پاش ئەوەی دەبێت بە موریدی (سان سەهاکی بەرزنجی) و سەری پێدەسپێرێت, کچێکی خۆی بە ناوی (شارا) دێنێ بۆ خزمەتکردنی (سان سەهاك), رۆژێك (شا ئیبراهیمی ئیوەت) کە هێشتا منداڵبووە, دارێکی بە دەستەوەبووە, (سان سەهاکی بەرزنجی)یش دارەکەی لێوەرگرتووە و داویەتە دەستی (پیر ئیسماعیلی گولان), ئەویش لە باخی تازەدا ناشتوویەتی, دارەکە سەوزبووە و بووە بە دار هەنار و هەنارێکی گرتووە, بەری هەنارەکەیان بردووە بۆ (سان سەهاك) و ئەویش فەرمانیداوە کە (جەم)ببەستن و ئەوەش یەکەم (جەم) بووە کە لە (پەردیوەر) بەستراوە, لەو جەمەدا بەری هەنارەکەیان هێناوە بۆ بەردەم (سان سەهاك) بە مەبەستی (نیان), پاش خوێندنەوەی (نزا) لە لایەن (سەی محەممەدی گەورە سوار)ەوە, هەنارەکە لە لایەن (داود)ەوە بەسەر جەمنشیناندا دابەشکراوە, پاش تەواوبوونی (جەم)ەکە (شارا) هاتووە بۆ جەمخانە بە مەبستی گسکدانی, دنکێك هەنار کە لە جەمخانەدا بووە خواردوویەتی و پاش ماوەیەك سکی پڕبووە, پاشان دەنگووباسی سکپڕیەکەی لە ناو خەڵکدا بڵاوبووەتەوە و زۆر بە خراپی باسی لێوە کراوە, (شارا) لە رێی دەمیەوە کوڕێکی بووە, (سان سەهاکی بەرزنجی) بە (داود)ی وتووە کە ئەو منداڵە بخاتە ناو تەنوورێکی ئاگرەوە

و سەری بنێتەوە، پاش سێ ڕۆژ خۆی چووە بۆ لادانی سەری تەنوورەکە و دەستبەجێ منداڵەکە هاتووەتەزمان و سڵاوی لێکردووە، ئەم دێڕانەی خوارەوە بەشێکن لە سروودێکی دینی کە باسی ئەو سەرگوزەشتەیە دەکات:

یادگــار یــار ئەوســا بــیش ظهــور
پــەرێ نیشــانە نیــاش نەتــەنوور
نیــاش نــە تــەنوور نــە شــەرارەی نــار
فــەرما وە داود ســەر تــەنوور بنیــار
ســێ ڕۆژ ســەبرش کــەرد داود رەهبــەر
نیــازش وەرگــرد ئامــا ئــەو نــەظــەر
فــەرما وە داود نــە عــەینم بــاوەڕ
دیــش ئامــا وە ســەر پادشــای پــەردیوەر
یادگــار جــە تــەنوور وۆرێــزا ئــەو پــاە
وە لــەفظــی شــیرین ســەلام دا وە شــاە
بــەرگی خــود رەنگــی کــەرد وە خــەلاتش
تــەمام کوردســتان کــەرد وە بــەراتش

من کارم بەوەوە نییە ئەم رازە تا چ رادەیەك جێی باوەڕە، بەڵام ئەوە دووپاتدەکەمەوە کە یارسانەکان بە یەکێك لە (پەرجوو= موعجیزە) دینییەکانی خۆیانی دەزانن.

وەك لە شیعرەکانی خۆیدا دەردەکەوێت رۆحی ناوبراولە ئەنجامی (دوونا و دوون)دا چەندین جەستەی دیوە، لە دوونێکدا (حەزرەتی یووسف) بووە وەك لەم دێڕانەدا دەردەکەوێت:

نــوور ئیمــان بــیم نــوور ئیمــان بــیم
یادگارەنــــان نــــوور ئیمــــان بــــیم
یوســف فەرزەنــد پــیری کــەنعان بــیم
حوسنی کە داشتم مەولا میهمــان بــیم
کاکــام ئیــبراهیم مالــك بــی ئامــا
تــاجر باشــی بــی دەرم کــەرد نــەجا

من یادگار و نووری ئیمان بووم، یووسف کوڕی پیری کەنعان بووم، کاکەم شائیبراهیم کە باش بازرگان بوو لە ناو بیرەکەدا دەریهێنام[120].

هەروەك لە چەند دێڕێكی سروودی ژمارە (8)دا دەردەكەوێت (باوایادگار) لە چەند دوونێكی تردا دەركەوتووە, لەو دوونانە جارێك (سیاوەشی كیانی) و جارێك (حەزرەتی حوسێن كوڕی حەزرەتی عەلی)بووە, لەم بوارەدا ئەم دێڕانە بە نموونە دەهێنینەوە:

یادگاری یار یادگاری یار
دەخیلەن ئامان یادگاری یار
یا زاتی زاتپاك سەرداری سەركار
نازی ناز رەواج نە پەروەردگار
رەڤاجی هەر دین سەر هەڵقەی شاهان
جەمشێد جەم بەن شۆن بەرێ راهان
ئێرجی یەحیا سیا ڤەخشی كەی
حوسێن شەهید نە كەربەلا تەی

ئەم سرووده درێژە و لە باسی تایبەت بە سروود و پەخشانەكاندا هەمووی دەنووسینەوە.

وەك لە تێكستە پیرۆزەكانی یارساندا دەردەكەوێت (باوا یادگار)ساڵی (761ك) لە دایكبووە, پاش خوێندنی كتێبە سەرەتاییەكان ماوەیەكیش لە ژێر دەستی خودی (سان سەهاكی بەرزنجی)دا خوێندوویەتی, لە سەر فەرمانی (سان سەهاك) سەفەری (هینستان و پاكستان)ی كردووە, پاش گەڕانەوەی بۆ (شێخان) بە ماوەیەك رۆیشتووە بۆ گوندی (سەرانە) و لەوێ كوژراوە, ئەو گوندە ئێستا بە (باوا یادگار) بە ناوبانگە.

(د.صدیقی بۆرەكەیی) نووسیویەتی: مەولەوی تاوەگۆزی چووەتە سەر بارگەكەی باوا یادگار و چەند دێڕێك شیعری بەم شێوەیە پیاهەلداوە:

سەرشاری سەهبای بەزم مناجات
مەلجەی ئیلتجای ئەرباب حاجات
جای رجای جەرگەی پادشا و دەروێش
بارەگا و پەنا بۆ بێگانە و خوێش
سەر و سایەدار نیشاندەر وەلی
یەعنی یادگار مورتەزا عەلی[121]

(باوا یادگار) لە گوندی (تەشار) كانییەكی هەڵكەندووە بەناوی (غەسلان), لای یارسانەكان ئاوی ئەم كانییە ئاوی كەوسەرە, سەبارەت بە ئاوی (كانی غەسلان) با لەم دێڕانە وردبببینەوە:

یادگـــار مـــن رۆشـــنی بنیـــام
بـــاده غەســلاَنی کەوســەری نۆشـام
غەسلاَن یادگـار کەنـدش پـەرێ جـام
نە چەهر کەندمان پەی عـاد و ئـەیام

بازنــەی دووەم – هەفتەوانـــە = حەوتەوانـــە: بـەر لـەوەی بچـینە نـاو باسـکردنی ئـەم بازنەیـە, ئـەوە دووپاتدەکەینـەوە کـە تێکسـتە پیرۆزەکـانی یارسـان لـە هەنـدێك بابەتـدا جیـاوازی زۆریـان تێدایـە و یـەکێك لـەو بابەتانەش (بازنەی هەفتەوانـە= حەوتەنەوانـە)یە, بە پێی هەنـدێك سروودی دینی ئەم بازنەیە (سان سەهاکی بەرزنجی) لە حەوت کوڕی خۆی درووستیکردووە, ناوبراو ئەو حەوت کوڕەی بە نووری خۆی پاکیکردوونەتە و بوون بە بەپارچەیەك لە نووری خۆی, سەر هەڵقەیان کوڕە گەورەکەیەتی بەناوی (سەی محەممەدی گەورەسووار) و حەوتەوانـەش جێگـەداری (سـان سـەهاك)ن, ئەمانـەش ناوەکانیـانن: (سـەی محەممـەدی گـەورە سـوار, سـەی ئەحمـەد= میری سوور, سـەی مستەفا سفید پۆش, سـەی شـەهابوددین, سـەی حـەبیب شا, سـەی عەبدلوەفا= ئـەبولوەفا, سـەی باوەیسـی), (هەفتەوانـە) بـە فـەرمانی (سـان سـەهاکی بـەرزنجی) لـە پـەردیوەر و لـە ژێر سـاجی ئاگردا دەستگیری یەکتری بوون, سەبارەت بە (هەفتەن و هەفتەوانە) خودی سان سەهاك وتوویەتی:

وەصـــڵ و پێوەنـــا وەصـــڵ و پێوەنـــا
هـــا زات و نـــوورم وەصـــڵ و پێوەنـــا
نورمـــا هەفتـــەوان زاتم هەفتـــەنا
زات و نوور جە یەك چەشمە وێم هـەنا

مانـای ئـەم دێڕانـە بـەم شێوەیە: خـودم و نـوورم پێکـەوە (موتوربـە= ئەکلەمـە) کـراون, زاتم (هەفتـەن=حەوتـەن) و نووریشـم (هەفتەوانـە=حەوتەوانـە)یـە, سەرچاوەی هەردووکیشـیان خـۆمم, ئـەم دوو دێـڕە دڵنیاییدەدەن کە (هەفتەوانە) لە نووری (سان سەهاك) بەدیهاتوون.

هەنـدێك سەرچـاوەی تـریش هـەن وەك یاداشـتەکانی (قرنـدی = کرنـدی), باسـی لـەوە کـردووە, هەریەك لە (سـەی محەممـەدی گەورەسوا و سـەی میر ئەحمـەد= میری سـوور) کوڕی شێخ عیسـای بـەرزنجی بە مانـای بـرای (سـان سـەهاکی بـەرزنجی)ن, هاوکـات (سـەی شـەهابوددین)ی بە خـەڵکی ئاغجەلـەر لـە قەڵەمـداوە, هەروەها هەر یەك لە (سەی ئەبولوەفا و سەی مسەفای سفید پۆش)ی بە کوڕی (سـەی ئەحمـەدی شارەزووری) داناون, سەبارەت بە (سەی باوەیسی)یش بە خەڵکی سازان دراوەتە قەڵەم, سەبارەت بە (سـەی حـەبیب شـا)ش نـەوەك هـەر بـەکوڕی (سـان سـەهاك) دانـەنراوە بـەڵکو بـە (ژن) و بـە نـاوی (یـای حەبیبـە= سـەی حەبیبـەی شارەزووری)یەوە ناویهاتووە, بـەڵام هـەموو سەرچاوەکان لـە سـەر ئـەوە یەکدەنگن کـە لـە بازنـەی (هەفتەوانـەن= حەوتەوانە)ن.

لێرەدا پێویستە باس لەوە بکەین کاتێك (سان سەهاکی بەرزنجی) لە حەوت کوڕەکەی (هەفتەوانە = حەوتەوانە)ی پێکهێناوە, فەرمانیپێداون لە ژێر ساجی ئاگردا دەستگیری یەکتری بن.

بازنەی سێیەم - حەوت خەلیفە: لە سە رۆشنایی کتێبی پیرۆزی سەرەنجام, خاوەندگار گەورە بەر لە رسکاندنی مرۆڤ, حەوت فریشتەی بە ناوی حەوت خەلیفە بە مەبەستی دابەشکردنی ئەو قوربانییانەی لە بارەگای بەرزیدا دەکرێن ئافەریدەکردووە هەتاکو هەموو بەشەکان بە شێوەیەکی یەکسان دابەشبکەن, ئەم حەوت خەلیفە بە فەرمانی خاوەندگار لە سەدەی هەشتەمی کۆچی چوونەتە تەنی مرۆڤەوە, یەکەم کەسانێکیش بوون لە سەردەمی (سان سەهاکی بەرزنجی) گەواهییان بە (هەفتەوانە= حەوتەوانە) داوە, هەروەها لەو جەمانەی لە بەردەم سان سەهاکی بەرزنجی نزای قوربانیان خوێندوە و قوربانییەکانیان لە نێوان ئامادەبووانـدا بەشکردووەتەوە[122].

ئەم بازنەیە بەفەرمانی سان سەهاك لە ناو (72)پیرەدا هەڵبژێردراون بۆئەوەی بە سەرپەرشتی (داود) ببن بە دەلیلی یارسانەکان, ئەمانەش ناوەکانیانن: (پیر محی, پیرنەریمان, پیر عەبدولعەزیز, خەلیفە محەممەد, خەلیفە شەهابوددین, خەلیفە باپیر, خەلیفەجەبار).

بازنەی چوارەم - چلتەن: سەبارەت بە چلتەن لە کتێبی پیرۆزی سەرەنجامدا نووسراوە: خاوەندگار چل فریشتەی بە ناوی چلتەن بۆ رێنماییکمردن و هاوڕازی بەندەکانی ئافەریدەکردووە و بۆ سەر زەمینی ناردوون, ئەمانە لە سەردەمی سان سەهاکی بەرزنجی لە پەردیوەر دەرکەوتوون و لە یارانی سان سەهاك بوون.

بازنەی پێنجەم - حەوت خادم: لە سەر رۆشنایی سەرەنجام خاوەندگار پاش لە ئافەریدەکردنی حەوت خەلیفە, (حەوت خادم)یشی بۆ پاراستنی رێکخستنی ناوەوە و دەرەوەی دانیشتنە تایبەتەکان و جێبەجێکردنی رەویەکانی قوربانی هەر لە سەرەتاوە هەتا کۆتایی ئافەریدەکردووە, لە سەردەمی ژیانی (سان سەهاکی بەرزنجی)دا دەرکەوتوون و لە دابەشکردنی قوربانی لە جەمەکاندا بەشدارییانکردووە, لای یارسانەکان حەوت خادم رۆحیان زۆر بەرزە چونکە هەمیشە کاریان دابەشکردنی پارووەکانی قوربانییە, هەر لەوەوە بەناوی خزمەتگوزارانی دینەوە بە ناوبانگن, لە سەر یارسانەکان پێویستە رۆژانە ناویانیبهێنن و سرووددەکانیان بخوێنن[123].

بازنەی شەشەم - حەوت یاری قەوەڵتاس: لە سەر رۆشنایی کتێبی پیرۆزی سەرەنجام ئەمانە حەوت کەس بوون لە دونیای رۆحانییەوە بە (سان سەهاکی بەرزنجی)یەوە پەیوەستبوون, بە مەبەستی دیداری ناوبراو لە زێدی خۆیانەوە بەرە و هەورامان بە رێکەوتوون, گەیشوونەتە قولەی کیوی شاهۆ کە نزیکەی (12) فرسەنگ لە شاری (سنە)وە دوورە, لەوێ یەکێکیان وتوویەتی ئیتر رێپێوان بەسە و با لێرەدا بوەستین, ئەگەر (سان سەهاك) بە راستی بە ئێمەوە پەیوەستبێت ئەوە بە مەبەستی رزگاربوونمان سۆراخماندەکات, بە فەرمانی خودا باران و بەفر دایکردووە و هەر حەوتیان بون بە ژێر بەفرەوە, سێ شەو و رۆژ لە ژێر بەفرەکەدا ماونەتەوە, هەتاکو سان سەهاك فەرمانیداوە بچن رزگاریانبکەن و بۆ لای بیانهێنن و بەو شێوەیە لە مردن رزگاریانبووە, ناوەکانی یارانی قەوەڵتاس ئەمانەن: (قولی, شەهابەددین, شاکە, شا نڤر, شامراد, عیسا, پیر دلاوەر)[124].

بازنـــەی حەوتـــەم - هـــەفتی هەفتـــەوان: ئەمانــە (49) كـەس بـوون و هـەر لـە سـەرەتاوە خاوەنـدگار ئافەریدەیكردوون, لە گەڵ دەركەوتنی (سان سەهاكی بەرزنجی) ئەمانیش دەركەوتوون

چەند بازنەیەكی تریش لە سەردەمی ژیانی (سان سەهاكی بەرزنجی)دا بۆ بەڕێوبردنی كار وباری ڕێو رەچەی یارسان و سەرپەرشتیكردنی یارسانەكان لە رووی دینییەوە دروستكراون, وەك: (شەست و شەش غوڵامی كەمەرزێڕین, نەوەدونۆ پیری شاهۆ,...هتد) كە ناوەكانیان لە باسوخواسی (سان سەهاكی بەرزنجی)دا هاتوون, ئەمانەش هەریەك و ئەركی تایبەتی دینی خۆیان پێسپێردراوە و لە تێكستەكانیشدا ناویانهاتووە, بەلاّم گرنگترینی بازنەكان بریتین لەم بازنانەی كە لە سەرەوە باسمانكردن.

هەر لەم بابەتەدا بە پێویستی دەزانم شتێك سەبارەت بە پیرەكانی هەورامان و شاهۆ بڵێن, ئەگەرچی جیاوازی زۆر لە دیدویۆچوونەكان و سەرچاوە جیاوازەكاندا سەبارەت بەم پیرانە هەن, هەندێك لە سەرچاوەكان زۆربەی هەرە زۆری ئەو زاتانە بە پیاوی دینی دیار لە بواری خزمەتكردن بە دینی ئیسلام دەدەنە قەڵەم و چەندین راز و سەرگوزەشتە دەربارەیان دەخەنەڕوو, بەلاّم ئەوەی لە بەرهەمەكانی خۆیاندا لە شیعر و عیرفان بە تایبەت لە سەرچاوەكانی ڕێوڕەچەی یارساندا خراوەتەڕوو, بە جۆرێكی تر باسی پیرەكان دەكات و بە پیاوی دینی گەورەی ڕێوڕەچەكە لە قەڵەمیاندەدات, پاش ئەم چەند دێڕە دەچینە سەر باسێك سەبارەت بەو زاتانە.

لێرەدا سەرەتا ئاماژەیەكی خێرا دەدەین بە نووسینی هەندێك لەو سەرچاوانە و پاشان ئاوڕێك لە مێژووی ژیانی ژمارەیەك لە پیرەكان دەدەینەوە.

1- (**مامۆستای خوالێخۆشبوو محەممەد بەهائوددین مەلا صاحب ناسراو بەداناى هەورامی**) **لەكتێبی پیشالیاری زەردەشتیدا نووسیویەتی:** پەرستنی (هورمزد[125]) هەر پیاوە ئاینییە بەناوبانگەكان لەسەریان بووە بەو پیاوە ئاینییانەیان وتووە (پیر), ئەم پیرانەش زۆرن وەك دەڵێن (99) پیرەی هەورامان[126].

2-(**مامۆستا صدیقی بۆرەكەیی**) **لە كتێبی مێژووی ویژەی كوردی - بەرگی یەكەم** - دا ناوی ژمارەیەك لە پیرەكانی هەورامان و شاهۆی هێناوە و چەردەیەك لە ژیاننامە و شیعرەكانیانی خسئۆتە روو, هەر لەهەمان سەرچاوە و لەباسی (سان سەهاكی بەرزنجی)دا باسی لەوەكردووە كە (72) پیرە و (99) پیرەی شاهۆ هەموویان یار و لایەنگری ناوبراو و پیری ڕێوڕەچەی (یارسان= كاكەیی) بوون[127].

3-(**موزەفەرخانی رەزاو**) **لە دەستنووسی** (**پاسداران مرز ایران=تاریخ اورامان**)**دا كەبە زمانی فارسی نووسراوەتەوە دەڵێت:** دەگێڕنەوە (99) پیر لەهەوراماندا هەبوون, ئەوانەش دونیایان خستۆتە لاوە و سەراپای ژیانیان بۆ خواپەرستی تەرخانكردووە, هەندێك لە گفتوگۆی ئەوان كەبەشێوە زمانی هەورامانی كۆن گفتوگۆیانكردووە پێیوتراوە (ماریفەت)[128].

4- (**مامۆستا محەممەد ئەمین هەورامانی**) **لە دەستنووسی مێژووی هەوراماندا نووسیویەتی:** دەنگوباس وەهایە كە (99)پیر لەهەوراماندا بوون و هەندێكیان لە كۆنی كۆنەوە هەبوون, هەندێكی دیكەشیان لەسەردەمی سانە كۆنەكانی هەوراماندا ژیاون, بەمەبەستی پاككردنەوەی رۆحیان هەمیشە چلەیان كێشاوە, لێرەدا پێویستە باس لەوەبكەین ئەم نووسینە لەهەمان دەستنووسەكەی (موزەفەر خان)ەوە وەرگیراوە[129].

5- لە دەفتەرە پیرۆزەکانی (ڕێورەچەی یارسان)دا وەك: (سەرەنجام, بارگە بارگە, یاداشتەکانی کرندی = قرندی) دا باس لە مێژووی ژیانی پیرەکان کراوە و هەندێك لەبەرهەمە شیعریەکانیان نووسراونەتەوە, هاوکات ئەوە خراوەتە روو کەزۆربەیان یاری (سان سەهاکی بەرزنجی) بوون و لە سەدەکانی حەوتەم و هە\شتەمی کۆچیدا ژیاون.

6-(هادی بەهمەنی) لە کتێبی پەیامی هەورامانـدا نووسیویەتی: لە هەوراماندا (99) کەسی دیینی هەبوون, لە جیاتی موغ و پێشەوای دیینی زەردەشتی پێیانوتوون (پیر), هەر کۆمەڵێکیان یەکێك رابەریان بووە پێیوتراوە (پیرشالیار) بەمانی (شالیاری پیرەکان= وەزیری پیرەکان)[130]

7- لە کتێبی پیرۆزی (سەرەنجام)دا هاتووە (72) پیر دەستەیەك لە یارانی سان سەهاکی بەرزنجی بوون, لە شوێنە جیاجیاکانەوە هاتوونەتە خزمەتی و لە رەویەی دینی یاری بەهرەمەندبوون و لە لایەن (سان سەهاك)ەوە پلەی (پیر)یان دراوەتیێ, (بارگە بارگە) کە گرنگترین بەشە سەرەنجامە لە لایەن ئەم پیرانەوە هۆنراوەتەوە و بریتییە لە (72) بەند, پێویستە لێرەدا ئاماژە بەوە بکەین, (یەسنا)کان کە گرنگترین بەشی (ئاوێستا)ن بە هەمانشێوە لە (72) بەند پێکهاتووە, هەروەها (کوشتی زەردەشتی= پشتوێنی زەردەشتی) لە (72) تاڵە بەن دروستدەکرێت.

8- رازە دەماو دەمییەکانی خەڵکی ناوچەکەش هەموویان باس لە پایەی دیینی و کۆمەڵایەتی پیرەکان دەکەن, سەدان سەرگوزەشتەی سەیر و سەمەرە و شتی ئەفسانەیی[131] دەربارەیان دەگێرنەوە و هەندێکجار ئەوەندە گەورەیاندەکەن پایەیان دەگەیەننە پایەی پێغەمبەرەکان, دیارە ئەوەش لە قەناعەتی کەڵەکەبووی چەندین ساڵەی نەوە یەك لەدوای یەکەکانیانەوە هاتووە بەو زاتانە[132].

لێرەدا و بەرلەوەی بچینە ناو باسی مێژووی ژیانی ژمارەیەك لە پیرەکان باس لەوە دەکەین: (مامۆستا محەممەد ئەمین هەورامانی) بەپشتبەستن بە دووسەرچاوەی دەستنووس, یەکەمیان بەناوی (پاسداران مرز ایران= تاریخ اورامان) لە نووسینی (موزەفەرخانی رەزاو) و دووەمیشیان کە خۆی ناویناوە دەستنووسی (شین) گوایا خاوەنەکەی قایلنەبووە ناوی بهێنێت, ناوی چەند پیرێك و شتێك لە مێژووی ژیانی ژمارەیەکیانی خستۆتەڕوو, لە کتێبی پیرۆزی سەرەنجامیشدا ناوی پیرەکان و بەرهەمی شیعری ژمارەیەکیان خراونەتەڕوو, هەروەها دکتۆر صدیقی بۆرەکەیی بە پشتبەستن بە کتێبە پیرۆزەکانی یارسان, لە کتێبی _مێژووی وێژەی کوردی – بەرگی یەکەم)دا چەردەیەك لە مێژووی ژیان و بەرهەمی شیعری ژمارەیەك لە پیرەکانی خستۆتەڕوو, بەڵام ئەوەی جێی سەرنجە تەنها ناوی (پیرشالیار) لە ناو ناوی پیرەکاندا لەو ناوانەی مامۆستا محەممەد ئەمین هەورامانی نووسیونی لە ناو کتێبی پیرۆزی سەرەنجام و لای دکتۆر بۆرەکەییش دووبارە بوونەتەوە و بەدەر لەوە یەك ناوی تریان لەیەکناچن.

هەر لێرەدا پێویستە ناوی پیرەکان وەك لە کتێبی پیرۆزی سەرەنجامدا هاتووە و بە هەمانشێوە ناویان لای (مامۆستا محەممەدئەمین هەورامی) بهێنین.

ئەمانەی خوارەوە ئەو ناوانەن کە لە کتێبی پیرۆزی سەرەنجامدا نووسراون: پیر مکایەلی دەودانی, پیر نالی مۆردێنی, پیر شەمسی عەلەمدار, پیر روکەنەددین, پیر سمایەل سیستانی, پیر قابیلی سەمەرقەندی, پیرتایەری ئەسفەهانی, پیر کەماڵی ماموڵانی, پیر راستگۆی قەرەداخی, پیر تەقی شاهۆیی, پیر حەیدەری لۆڕستانی, پیر نەڕە باڵاموێی, پیر ئەحمەدی لوڕستانی, پیر تاجەدیینی فارس, پیر حوسێنی کاشانی, پیر مەحموودی بەغدایی, پیر ئەولعەزیزی بەسرایی, پیر ئیبراهیمی جاف, پیر سڵێمانی ئەردەلانی, پیر خالق ئەردەبیلی, پیر مەنسووری شۆشتەری, پیر عیسای شقاقی, پیر حەیدەر کەل مەیدانی, پیر مالیکی گۆران, پیر ناسری بەختیاری, پیر عیسای پساکانی, پیر خەلیلی موصلی, پیر جەعفەری کوردستانی, پیر هەمزەی بیری شایی, پیر حوسێنی ئەسەمولی, پیر ئەلیاسی مۆریاسی, پیر فەیرۆزی هیندی, پیر ئەیازی مەغریبی, پیر نگا دارتانی, پیر قەمەرسەراو قوماشی, پیر تاماسپی کرمانی, پیر تەیمووری هەورامانی, پیر رەحمەتی بەمبەیی, پیر قوبادی دیوانە, پیر کازمی کەنگاوەری, پیر دانیالی دالەهۆیی, پیر سەفەری قەلاجەیی, پیر مووسای میانەیی, پیر سوورە هیندۆلەیی, پیر سادقی مازیندەرانی, پیر نەعمەتی تەوەردار, پیر دلاوەری دەرەشیشی, پیر حەیاتی ماچینی, پیر قانوونی شامی, پیر حاتەمی هەمەدانی, پیر محەمەدی شارەزووری, پیر ناری هەورامی, پیر ئیسماعیلی گولانی, پیر نازداری شیرازی, پیر نەریمانی شاهۆیی, پیر تەیاری خۆراسانی, پیر عینوانی کەعبەیی, پیر ئەحمەدی گەنجەیی, پیر ئەحمەد بەرسایی, پیر نادر قەرەپاپاقی, پیر ماملی مایدەشتی, پیرشالیاری هەورامی, پیر مەحموودی لۆڕستانی, پیر نەجمەدینی فارسی, پیر نەقی تووکانی, پیر هاشمی رەژەوی, پیر مێردی هۆردینی, پیر بابا غەیبی هاواری, پیر فەتالی صەحنەیی, پیر عەزیزی هوانە, پیر رۆستەمی سو[133].

(موزەفەرخانی رەزاو و مامۆستا محەممەدئەمین هەورامان)یش ناوی ئەم پیرانەی هێناوە:

پیرمحەممەدی غەیبی, پیرشالیار, پیرصیاد, شالیارە سیاوە, پیرهەوتی, شێخ نیعمەتولا, پیر رۆحە لا, پیرنەدی, پیربابا, پیرمحەممەد, سەی محەممەد رۆسەم, پیرمحەممەد =باواخۆشێن, پیرقەلەندەر, پیرتەرجان, پیرژەنگەل, پیرسیاو, پیروەیسی, پیردانا, باواوەلیاد, باواحەیران, پیرکۆمسایی, مەلاجارولا, خالی خاتوون.

هەرچەند ئەمانەی لای مامۆستا هەورامانی هەندێکیان نازناوی پیریان نییە بەلام لەناو پیرانی هەوراماندا باسیکردوون.

پاش ئەم چەند دێڕەی سەرەوە دێینە سەر باسی مێژووی ژیانی ژمارەیەك لەپیرەکان بەم شێوەی لای خوارەوە:

1- پیر محەممەدی غەیبی:

بەپێی دەستنوویی (پاسداران مرز ایران) و دەستنووسی (مێژووی هەورامان), ئەم زاتە یەکێك بووە لە پیرەکان و خاوەن تەکیە و خانەقای رێورەچەی قادری بووە لەهەوراماندا و لەسەر ئەو رێو رەچەیە ئیرشادیکردووە, لەبەر ئەوەش ناونراوە (پیر محەممەدی غەیبی) چونکە گۆڕی نییە, لەو دوو سەرچاوەدا و لەباسوخواسی ئەم پیرەدا دوو راز خراونەتەڕوو, رازی یەکەمیان پەیوەستە بە زیندانیکردن و ئازادکردنی (پیر محەممەد و باوە خوادادی ئامۆزای) لەلایەن (بەکری سوور)ی حوکمڕانی ئەو دەمەی شارەزوورەوە, بەلام ئەوەی ئێمە مەبەستمانبێت رازی دووەمیانە کە دەڵێت: پاش ئەوەی (پیر محەممەد و باوا خواداد) لە زیندانی (بەکراوا)

www.pertwk.com

ئازادكراون رێگەی گەڕانەوەیان بەرە و هەورامان گرتۆتەبەر و نزیك عەسر گەیشتوونەتە نێوان هەردوو گوندی (هانەگەرملەٚ و کەیمنە)، بەمەبستی نوێژکردن لەو شوێنە لایانداوە و پاش نوێژکردن و کەمێك پشوودان، (پیرمحەممەد) بە (باوا خواداد)ی وتووە: هەتا دەچینەوە ماڵەوە ژنەکەی من و ژنەکەی تۆش هەریەکە و کوڕێکیان بووە، هینەکەی تۆ (باوا مستەفا) دەبێت و ئەوەی منیش (باوامحەممەد)، پاش ئەم گفتوگۆیە (پیر محەممەد) خۆیکردووە بەژێر خەرقەکەیدا و خەریکی وێردکردنبووە، پاش ئەوەی ماوەیەکی پێچووە (باوا خواداد) وایزانیوە خەویلێکەوتووە، پاش ماوەیەك بۆ ئەوەی درەنگیان پێنەبێت لێینزیکبۆتەوە و خەرقەکەی بەسەریەوە لابردووە، سەیریکردووە هیچی لەژێردا نییە، کاتێك گەیشتۆتەوە ماڵەوە رازەکەی بۆ خەڵکەکە گێڕاوەتەوە، وتوویەتی گوایا (پیرمحەممەد) غەیبی بووەتەوە و ئیتر خەڵکی ناوچەکە بە (پیرمحەممەدی غەیبی) ناویانهێناوە[134].

2- **شالیارە سیاوە = شالیارە رەشە:**

ئەو سەرچاوانەی باسیان لە مێژووی ژیانی ئەم پیرەکردووە شتێکی وایان نەنووسیوە، تەنها باسیان لەوەکردووە کە ناوبراو ناوی (حەیدەر) و لە شازادەکانی هیندستان بووە، جارێکیان بە (پیرشالیار)ی وتووە ئەگەر من لەلای خوارووی خاك و پای تۆوە بخریمە گۆڕەوە چیم بۆ دەبێت؟ ئەویش لە وەڵامدا وتوویەتی: من ئومێدەکەم تەمەنت درێژبێت، کاتێك (شالیارە سیاوە) مردووە (پیرشالیار) فەرموویەتی: پێویستە هەرکەسێك بەتوانای خۆی (گێتە مەژگیٚ= کولێرە بەکاکڵە گوێزەوە) ببات و لەسەر گۆڕەکەی دابەشیانبکات، ئەو کارە لەوسەردەمەوە تا ئێستا ساڵانە لەکاتی خۆیدا یاددەکرێتەوە و خەڵکی ناوچەکەش پێیدەڵێن (تۆشە= توێشوو)[135].

سەبارەت بەم زاتە (قاضی عەبدولاٚ شەیدا) نووسیویەتی: پاش ئەوەی ژمارەیەك لە خەڵکی هەورامان چوونەتە سەر دینی پیرۆزی ئیسلام، بە (شالیارە سیاوە)یان وتووە: بۆچی نابیتە موسڵمان، ئەویش لە وەڵامیاندا وتوویەتی: من هەمان ئەو خوایە دەپەرستم کە ئێوە دەیپەرستن، رۆژی پێنج جار نوێژدەکەم، باش دەشزانن ساڵانە (36) رۆژ بە رۆژوودەبم و پارە و ماڵیات بە گەنجینەی دەوڵەتی ئیسلام دەدەم، هەموو ئێوە بە برا و خوشکی خۆم دەزانم و ئیتر دەتانەویٚ لەمانە زیاتر چی بکەم[136]؟

3- **پیر تەیمووری هەورامی:**

لەسەر رۆشنایی کتێبی (سەرەنجام) ئەم زاتە یەکێکە لە حەفتاو دووپیرە، لەیارانی تایبەتی (سان سەهاکی بەرزنجی= سوڵتان ئیسحاقی بەرزنجی)یە و لەسەدەی هەشتەمی کۆچیدا ژیاوە.

(دکتۆر صدیقی بۆرەکەیی)ش بەپشتبەستن بە (یاداشتەکانی کرندی) نووسیویەتی: (پیر تەیمووری هەورامی) لە دوادوایی سەدەی حەوتەمی کۆچیدا لەدایکبووە، هەرلەمنداڵییەوە خراوەتەبەرخوێندن وبەفەقێیەتی لای زانایانی ئەو سەردەمە فێری لێکدانەوەی قورئان بووە، دواجار چۆتە (بەغداد) و لەویٚ خوێندنی تەواوکردووە و گەڕاوەتەوە زێد و مەڵبەندەکەی خۆی، پاش ماوەیەك چۆتە (گوندی شێخان) و چەند ساڵێك لای (سان سەهاکی بەرزنجی) ماوەتەوە و خەرقەی لێوەرگرتووە، پاشان بەرەو (شاری موصڵ) کەوتۆتەڕێ و پاشماوەی ژیانی لەو شارەدا بە وانە وتنەوە و رێنمایکردنی خەڵکەوە بردۆتەسەر.

پیر تەیموور شاعیرێکی تەڕدەست بووە و چەند پاچە شیعرێکی هۆنیوەتەوە و ئەم چەند دێڕەش نموونەیەکن لە شیعرەکانی[137]:

ئەو شارەزووری, ئەو شارەزووری
بارگەی شام وستەن ئەو شارەزووری
مێردان جەم بوان گرد وەروو سووری
بگەندی وەشوون پیر وە صەبووری
ها هەفتەوانەن شەمع و قەندووری
سکەی قەدیمەن والا مەندووری

ئەم شیعرە پیاهەڵدانە بە (سان سەهاکی بەرزنجی)داو دەڵێت: بارگەی شام لە شارەزوور دابەزیوە و یاران هەمووتان بە رووسوورییەوە کۆببنەوە و بکەونە شوێن پیرەکەتان, ئەوا حەوتەوانە وەکو مۆم تیشکدەدەنەوە و وەك دراوی کۆن باو برەویان هەیە.

پیر تەیمووری هەورامی ساڵی (782ك=1380ز) کۆچی دواییکردووە و هەر لە (موصل) بەخاکسپێردراوە.

4- **پیر ناری هەورامی:**

لەسەر رۆشنایی کتێبی (سەرەنجام) ئەم زاتە یەکێکە لە حەفتاو دووپیرە و لە یارانی سان سەهاکی بەرزنجی بووە و لەسەدەی هەشتەمی کۆچیدا ژیاوە, لەهەوراماندا لە دایکبووە و هەر لەوێش خوێندوویەتی و پێگەیشتووە, پاشان چۆتە گوندی شێخان لەخزمەتی (سان سەهاکی بەرزنجی)دا ماوەتەوە هەتاکو خەرقەی لێوەرگرتووە, پاشان خۆی تەرخانکردووە بۆ رێنمایی خەڵکی ناوچەکە.

(د. صدیقی بۆرەکەیش) لە مێژووی وێژەی کوردی –بەرگی دووەم)دا نووسیویەتی: لە (پیر ناری)یەوە گەلێك هۆنراوە بە یادگار ماونەتەوە کە زۆر شیرین و رەوانن, ئەمەش نموونەیەکە لێیان:

یاران مزگانی شام نە کۆی مێرەن
میرم نۆشزادەن سەرمایەی خێرەن
شاهم شاپوورەن پوور ئەردەشێرەن
پەریٚ دوژمنان چون وەچکە شێرەن
میرش سەنجنی وە چەشمەی یاری
نەبەرەش ئۆرمزد ویٚش دا دیاری

ئەم شیعرانەی پیر ناری لە رووی رواڵەتەوە گێرانەوەیەکی چیرۆکێکی شانامەیە کە باس لەوەدەکات (شاپووری یەکەم کوڕی ئەردەشێری ساسانی) رۆژێك چووە بۆ راو, لەناو باخێکدا چاویکەوتووە بەکچێك لەبیرێکدا بە دۆلکەیەکی زۆر قورس ئاوی هەڵکێشاوە کەچەند پیاو نەیانتوانیوە ئەو کارە ئەنجامبدەن, شاپوور کەچاوییپێکەوتووە زانیویەتی کچی میرێکە لە دوژمنانی باوکی و لە جەنگێکدا زۆربەی پیاوانی بنەماڵەکەی کوژراون, لەگەڵ ئەوەشدا حەزیلێکردووە و خواستوویەتی, پاشان کوڕێکی لێیلبووە ناوی ناوە (هورمز).

ئەگەر بەوردی لەم شیعرانە وردببینەوە بۆمان دەردەکەوێت مەبەست لێیان تەنها گێڕانەوەی چیرۆکەکە نییە, بەڵکو لە یەکچواندنی پایە و دەسەلاتی (سان سەهاك)ـە بە پایە و دەسەلاتی پالەوانی چیرۆکەکە و پیاهەڵدان و گەورەکردنێکی ئەو زاتەیە, ئەو پیاهەڵدان و گەورەکردنەش لە گەورەیی پەیوەندی رۆحی (پیر ناری) بە سان سەهاکەوە سەرچاوەیگرتووە.

5- پیر بابا غەیبی هاواری:

لەسەر رۆشنایی (سەرەنجام) لە دوادوای سەدەی حەوتەمی کۆچیی لە(گوندی هاوار) لە دایکبووە و یەکێکە لە حەفتاودووپیرە و لە یارانی (سان سەهاکی بەرزنجی) بووە, لە سەدەی هەشتەمی کۆچیدا کۆچی دواییکردووە, ئەمانەی خوارەوەش چەند دێرێکن لە شیعرەکانی:

ئەو فەرەنگ شارێ ئەو فەرەنگ شارێ
بارگەی شام وستەن ئەو فەرەنگ شارێ
نە هەرجا رەنگێ کەردەن ئظهارێ
دیبن یارانش نەکەرد ئاشکارێ
نە هیچ جامەیێ ئەی شەرت نەو جارێ
هەفتاو دو دینش سازا درکارێ[138]

6- پیر محەممەد = باواخۆشین = سەی ئەلوەندی:

لەسەر رۆشنایی دەستنووسی مێژووی هەورامان, ئەم زاتە لەنەوەی باباتایەری هەمەدانی و لەگوندێکی دامێنی (چیای ئەلوەند)دا نیشتەجێبووە, لەخەویدا بە خزمەتی (پیرشالیار) گەیشتووە و پاش خەوەکەی بەرەو هەورامان کەوتۆتەڕێ هەتا گەیشتۆتە (گوندی سلێن), چەند کەسێکیش لەگەڵ (پیرشالیار) چوون بەپیرییەوە هەتاکو (دووتفلە)ی بەرامبەر شاری هەورامان و بەرێزەوە پێشوازییان لێکردووە, ماوەیەك لە شاری هەورامان لە خزمەتی (پیرشالیار)دا ماوەتەوە, پاشان داوای لێکردووە جێگایەکی بۆ دیاریبکات بۆ ئەوەی خۆی بەئادابی گۆشەگیرییەوە خەریکبکات, (پیرشالیار)یش بڕیاریداوە بە هاوین لە (شلێران) و بە زستان لە (وەیساوا) نیشتەجێببێت, پیر محەممەد لەگەڵ ئەوەدا کەسێکی دیندار و زانا بووە, شارەزاییەکی باشی هەبووە لە

پزیشکیدا, بۆ چارەسەری نەخۆشییە جۆراو جۆرەکان داودەرمانی نواندووە[139], هەروەها لە ئیشی ئاسنگەریدا وەستایەکی باشبووە.

پیرەکان زۆرن و ئەگەر بمانەوێ سەبارەت بە هەموویان بنووسین کتێبێکی تایبەتی گەرەکە, لێرەدا ئەم چەند ناوەمان وەك نموونەیەك بۆ بەرهەمی شیعری پیرەکان هێنایەوە کە سەبارەت بە (ڕێوڕەچەی یارسان)ە.

پاش ئەوەی سەبارەت بە بازنەکانی سەردەمی (سان سەهاکی بەرزنجی) قسە و باسمانکرد, ئێستا دێینە سەر قسە و باس سەبارەت بە دابەشبوونی چینەکانی یارسان لە ڕووی بیر و باوەڕی دینییەوە.

لە کتێبی پیرۆزی سەرەنجامدا نووسراوە: یارسانەکان بە شێوەیەکی گشتی بە سەر (11) بنەماڵەدا دابەشدەبن, (7) بنەماڵەیان لە سەردەمی (سان سەهاکی بەرزنجی)دا دامەزراون و (4) بنەماڵەکەی تریان لە پاش (سان سەهاك)ەوە دامەزراون, بنەماڵەکانیش ئەمانەن:

بنەماڵەی شا ئیبراهیمی, بنەماڵەی باوا یادگار, بنەماڵەی خامۆشی, بنەماڵەی عالی قەلەندەری, بنەماڵەی میری سووری, بنەماڵەی سەی مستەفا, بنەماڵەی حاجی باوەیسی, بنەماڵەی زەنووری, بنەماڵەی ئاتەش بەگی, بنەماڵەی شا هەیاسی, بنەماڵەی باوا حەیدەری[140].

لەم بوارەدا (مامۆستا مەلاجەمیل بەندی ڕۆژبەیانی) نووسیویەتی: کاکەییەکان لە ڕووی بیروباوەڕی دینییەوە چوار چینن بەم ناوانە:

ا- **سەیدەکان:** خۆیان دەبەنەوە سەر (عەلی کوڕی ئەبی تالیب) و لە ڕووی ڕۆحی و عەشرەتییەوە سەرۆکایەتی کاکەییەکان دەکەن, خەڵکی ئەم ڕێوڕەچەیەش بە شێوەیەکی گشتی گوێڕایەڵیانن.

2- **باوە = بابا:** بە پلەی دینی لە پاش سەیدەوە دێت بەڵام لە ڕووی ڕەوشتی دینییەوە زۆرجار پێشیدەکەوێت, ڕێپێشاندەر و ئامۆژگارکەری یارسانەکانە و ئاگاداری کاروباری ڕێوڕەچەکەیە لە ڕووی دینی و مێژووییەوە, زۆربەی (باوە)کان سروودەکانی یارسان و هەندێك لە پەخشانە دینییەکانیان لە بەرن, لە ناو جەمە دینییەکاندا ئەو سروود و پەخشانانە دەخوێننەوە.

3- **مام:** لەو شوێنانەدا (باوە) نەبێت (مام) هەندێك لە ئەرکە دینییەکان وەك:(سەربڕینی کەڵەشێری جەژن, نەزردابەشکردن, مردووشتن)جێبەجێدەکات, ئەگەر باوەش ئامادەبوونی هەبێت لە ژێر چاودێری و سەرپەرشتی ئەودا ئەم ئەرکانە رادەپەڕێنێت.

4- **دەروێش,** یارسانەکان بە دەروێشەکانیان دەڵێن (سەرسپەردەگان), ئەمانەش زیاتر خۆیان بۆ خزمەتکردنی ماڵی (سەید, باوە) تەرخانکردووە[141].

سەبارەت بە هەمان ئەم بابەتە (هادی بەهمەنی)یش نووسیویەتی: خەڵکانی یارسانی بە پێی پلەی دینییان کراون بەم بەشانەوە:

1- **ئەو کەسانەی کە رۆحی خواییان تێدا جێگیربووە** و ژمارەیان (9) کەسە بەم ناوانە (بالوولی دانا, بابا سەرهەنگی دەودانی, شاخۆشێنی لوڕستانی, بابا ناوسی سەرگەتی, سوڵتانی ساق, شاوەیسقولی قرمزی, ئاتەش بەگ, شاهەیاسی, بابا حەیدەری).

2- **پیر:** دووەم پلەیە بۆگرنگی لایەنگران لە پیرکۆدەبنەوە و سەرپێیدەسپێرن.

3- **دەلیل:** رێڕۆشنکەرەوە و رێنموونیکەری بەرنامەی دینە بە پەیڕەوکاران و لە دواییدا بە پیریان دەسپێرێت.

4–سەرجەم: دوعا خوێنەر بەسەر ئەو شتانەی دەکرێن بە (خێر, نەزر, قوربانی).

5- **خەلیفە:** ئەمە رێکخە رو دابەشکەرە و ئەو گیاندار و شتانەی دەکرێن بە خێر ئەم دابەشیان دەکات بە (پشك= بەش)ی وەك یەکەوە بەقەدەر ژمارەی خەڵکەکە[142].

هەندێك لە یارسانەکان تێبینییان لەسەر ئەم دوودابەشکردنە هەیە و هیچیان بە تەواو نازانن, بەڕای ئێمە نووسینەکەی مامۆستا رۆژبەیانی نزیکترە لە واقعی دابەشبوونی دینی ئێستای یارسانەکانەوە, بۆچوونەکەی (هادی بەهمەنی)یش لەسەر دابەشبوونی دینی دێرینەی هەڵگرانی ئەم رێوڕەچەیە, هەردووکیشیان چینی (چاوەش)یان فەرامۆشکردووە کە زۆربەی یارسانەکان لەم چینەن.

بنەما دینییەکانی رێەڕەچەی یارسان

شتێکی ئاشکرایە هەر دینێك و رێوڕەچەیەکی دینی لەسەر ئەم گۆی زەوییەدا پەیڕەوکار و شوێنکەوتووی هەبن, یان لە کۆندا هەیبووبن, بنەمای خۆی هەن, ئەو بنەمایانەش زیاتر تێڕوانینەکانیەتی بۆ بابەتە گرنگەکان لەوانە: (دروستبوونی دونیا, رۆح, ئالوهیەت, مرۆڤ و پەیوەندی بە پەروەردگار)ەوە و بابەتەکانی تر, (رێوڕەچەی یارسان)یش لەم بوارەدا تێڕوانین و رەویەی خۆی هەیە, ئەم بابەتانە و چەندین بابەتی تریش لە ناو تێکستەکانیاندا بە شیعر و پەخشان بەم شێوەیە خراونەتەڕوو:

1- **تێڕوانینیان بۆدرووستبوونی دونیا:** یارسانەکان دەڵێن لەسەرەتاوە هیچ شتێك نەبووە, (مەولا[143]) دوربووە لەناو دەریا, لەگێژاوی دەریاوە هاتۆتە دەرەوە و دونیای هێناوەتە دی و ناوی خۆی ناوە (خاوەنگار), عەرش و کورسی درووستکردووە و (72) هەزار ساڵ لە کەناری دەریا بەتەنها بووە, پاشان (جوبرەئیل)ی درووستکردووە بۆ هامڕازی خۆی, ئینجا فریشتەکانی تری درووستکردووە وەك: (ئیزرائیل, میکایل, ئیسرافیل), کاتێك کە ویستوویەتی مرۆڤ درووستبکات فەرمانیداوە بە فریشتەکان خۆڵی کێوی (سەرەندیل)ی بۆ بهێنن, ئیزرائیل خۆڵەکەی هێناوە و خەمیرەیان لێدرووستکردووە, ئینجا لە شێوەی (مەولا عەلی)

قاڵبداریـژراوه و (خاوەنـدگار= خـوا) لەتـەنی (مەولاعـەلی)دا خـۆی ئاشـکراکردووه, فریشـتەکان هـەموویان کڕنووشیان بۆبردووه, هەیه ئەمەش چەند دێڕێکه له سروودی ژماره (1) لەو بارەیەوە:

حەفت دوونـەن بـەیان بـۆ ڤاچـان پێتـان
تـەحقیق بزانـان مـەعلوم بـۆ لێتـان
ئەوسـا نـەلەو بـی, نـە ئاریـا بـی
نەئەرش بی نه فەرش, جیهـان دەریـا بـی
مـەولا ڤـە دوڕ بـی دوڕ ڤـە تـەی دەریـا
ڤه دوڕ بـەر ئامـا, جیهـان کـەرد مەهیا
نـاو ڤـێش نیـا, ڤـە خاڤـەنگار
عەرش و قورش و فەرش, ئەوسا دا قـەرار
هەفتاد هـەزار سـاڵ تـاك و تـەنیا فـەرد
نـە رووی دەلیاڤـە چـۆگان بـازی کـەرد
نـە خـاکی بیسـات سـازا جیبرائیـل
تـا بـی ڤـە هـامراز خـالقی جـەلیل
ئەڤەڵ ئیجادکەرد چوار مەلەك هەر چوار
ئاسمـان زەمـین ئەوسـا دا قـەرار

ئەم سرووده زۆر درێژه له بابەتی تایبەت به (سروود و پەخشانەکان) هەمووی دەنووسینەوە.

2- **یارسـانەکان پێیانوایـه بەدرێـژایی دەورەی ژیـان:** خـوا حـەوت جار خـۆی دەخاتـه تـەنی مرۆڤەوه و هـەر جارێکیش چوار فریشتەی لەگەڵدایه[144], فریشتەکان هەر هەمان ئەو چوارەن, بەڵام هەر جارێك ناوێکیان هەیه, بـه واتـای رۆحەکـه یـەك رۆحـه و بەرجەسـتەبوونەکەی بـۆ نـاو تـەنی مـرۆڤ دەگۆڕێـت, هـەر لێرەشـەوه بۆمـان دەردەکەوێت, هەر فریشتەیەك لەوانه له قۆناغه جیاجیاکاندا تەنها ناوەکەی دەگۆڕێت, بۆ نموونـه, یـەك فریشـته لەو چواره له سەردەمه جیاوازەکاندا ئەم ناوانەی هەڵگرتووه:

له دهورهى ژیاندا (مهلهك ئامین)
له دهورهى خاوهندگاردا (حهزرهتى جوبرائیل)
له دهورهى حهزرهتى (عهلى كورِى ئهبى تالیب)دا (سهلمانى فارسى)
له دهورهى (بالوولى مایى)دا (باوا لورهى لورِستانى)
له دهورهى (باوا سهرههنگ)دا (باوا قهیسهرى ههورامى)
له دهورهى (شاخۆشێن)دا (كاكارهدائى)
له دهورى (سان سههاك)دا (پیر بنیامین= پیرخدرى شاهۆ).

ههر لهم بوارهدا لاى یارسانهكان (محهمهدى پێغهمبهر د.خ) یهكێكبووه لهو فریشتانهى لهگهڵ (عهلى كورِى ئهبى تالیب)دا هاتوون[145].

3- **دوونا و دوون:** یارسانهكان پێیانوایه مرۆڤ لهكاتى مردندا رۆحهكهوى له جهستهى جیادهبێتهوه, ههموو رۆحێك ههزار ویهك تهن دهگهرِێت و ئینجا دهچێته (دونیاى جاویدان= دونیاى نهمرى)یهوه بهمهش دهوترێت (دوونا و دوونى رۆحهكان), ئهم گهرِانى رۆحهش چوار جۆرى ههن بهم ناوانه: (نهسخ= لهمرۆڤهوه بۆ مرۆڤ, مهسخ=بۆ ناو لاشهى گیانلهبهر, رهسخ= بۆ ناو رووهك, فهسخ= بۆ ناو گیانلهبهرى چزوودار وهك مار و دووپشك), ئهمان دهڵێن مردن وهك ئهو مراوییه وایه له ئاودا خۆى نوقمدهكات و لهپرِ له شوێنێكى ترهوه سهردهردێنێت, ئهم باوهرِهیان لهگهڵ تێروانى هیندۆسهكان بۆ رۆح یهكدهگرێتهوه, چهندین سروود و پهخشانى دیینییان ههیه كه دوونا و دوونى رۆحهكانیان تێدا خراوهتهروو, ههر بۆنموونه (شاخۆشێن) وتوویهتى:

مامـــام جـــهلالىٚ كاكـــام رهنگینـــه **دوون وه دوون ئامـام چینه وه چـینه** **هــا ئیسـا یـۆرت و نـامم خۆشـێنه** **ههر كهس بشناسۆم پاكش مهو كینـه**

به واتاى دایكم ناوى (جهلاله) و كاكهم ناوى (رهنگین)هیه, رۆحهكهم له ناو چهند تهنێكدا گهرِاوه تاگهیشتوومهته ئهم تهنه و ئێستا ناوم (خۆشێن)ه, ههركهسێك به راستى بمناسێت هیچ كیینهیهك له دڵیدا نامێنێت.

ئهم دێرانه له تێكستى (دهورهى شاخۆشێن)دا بهم شێوهیه هاتوون:

مامـــــام جەلالــــــە كاكـــــام رەنگینـــــــە
دوون وەدوون ئـامــــــام چـــــینە وەچــــــینە
هـەر كـەس خـوای بشناسـۆ مـەوۆ پـاك بـەو كینـە
شاهســــوار مەكـــەینان شـــاهی مەدینــــە[146]

ئاشكرایە دێڕی دووەم لێرەدا بە تەواوی جیاوازە.

هەر لە بواری دوونا ودوونی رۆحەكاندا با لە چەند دێڕێكی تر لە (دەورەی شاخۆشێن) وردببینەوە:

شاه خۆشێن مەرمۆ= دەفەرمێ:

غولامـــان ئیقـــرار غولامـــان ئیقـــرار
وەعــدەی ظهــورەن بــەیان وە ئیقـرار
نــەرۆزی ئــەزەڵ بیــای ســاجی نــار
ئەی كام وەعدەم دان نە پەردیوەر شار
مــن جــە طــریقــەت ئــاوم بــی زەلاڵ
وە نــام خۆشــێن ئامــام وەرووی كــار
دوویست ساڵ نەی وەر نەدوونی مەولام
ئامــام وە بیســات وە شــیرین كــەلام

لێرەدا (شاخۆشێن) بە راشكاوی بەڵێنی ئاشكراكردنی (دینی یارسان) لە شاری (پەردیوەر)دا داوە, وەك لە سەرچاوەكانیشدا هاتووە (شاخۆشێن) ساڵی (467ك) لە دونیادەرچووە, شاری (پەردیوە)یش لە لایــەن (ســان ســەهاك)ەوە درووســتكراوە كــە وەك لــە كتێبــی پــیرۆزی (ســەرەنجام)دا هــاتووە لــە نێــوان ساڵەكانی (528-628ك)دا ژیاوە, كەواتە لێرەوە ئەوەمان بۆدەردەكەوێت كە (شاخۆشێن) دواتر لە تـەنی (سـان سـەهاك) و لـە (پـەردیوەر)دا ئـەو كـارە دەكـات, هـەروەها ئـەوەش دەردەخـات كـە ئـەو دووسەد ساڵێك لەوەوبەر لە دوونی (مەولام= مەولا عەلی))دا هاتووەتە سەر رووی دونیا.

4- بە پێی باوەڕی یارسانەكان هەموو مرۆڤێك خاوەنی گەردیلەی خودایيە, ئەو گەردیلانە لە مرۆڤی ئیماندار و چـــاكدا گەشــــەدەكەن و لـــــە مرۆڤـــی بێئیمـــان و خراپیشـــدا دەپووكێنـــــەوە, هـــــەر لێرەشـەوە دەڵـێن دوونـا ودوونـی رۆحـەكان لـە جەسـتەیەكەوە بۆجەسـتەیەكی تـر

لەسەر بنەمای ئیمان و کرداری خاوەنەکەیەتی, ئەگەر کەسێکی ئیماندار و کردار چاکبێت ئەوە رۆحەکەی بۆ جەستەیەکی پاکتر دەڕوات و بە پێچەوانەشەوە دەچێتە جەستەیەکەوە کە ئازار و ناخۆشی دەچێژێت, هەر لێرەشەوە دەڵێن رۆح هەزار و یەك تەن دەگەڕێت, لە کتێبی (سەرەنجام)دا هاتووە هەزار ویەکەمین تەن ئیتر بریتییە لە ژیانی هەمیشەیی.

هەر لێرەدا دوو دێڕ شیعری (باوا قەیسەری هەورامی) بە نموونە دەهێنینەوە:

گونای بێ شمار گونای بێ شمار
قەیسەرەنانێ گونای بێ شمار
گەورەم سەرهەنگا یورتشەن هەزار
چەنی هەزارە بیام وە شابار

واتای شیعرەکە بەم شێوەیە: ناوم قەیسەر و گوناهی زۆرم هەن کە لە ژماردن نایەن, (باوا سەرهەنگ) گەورەمە و رۆحەکەی ئێستا لە هەزارەمین تەندایە, رۆحی منیش لە گەڵ ئەودا دەچێتە دونیای نەمریەوە.

4- **رۆژو و نوێژ:** یارسانەکان ساڵانە سێ رۆژ بە رۆژوودەبن و پاش ئەو سێ رۆژە جەژندەکەن, خواردنی جەژنیش تایبەتە و بریتییە لە (کۆشتی کەڵەشێر بە کولاوی, برنج, شیرینی), خواردنی جەژن لای یارسانەکان نموونەی ئەو خواردنەیە کە (سان سەهاکی بەرزنجی) پاش سەرکەوتنی بەسەر لەشکری (چیچك)دا خواردوویەتی, (لەشکری چیچك= لەشکری براکانی کە لەئەشکەوتی نەوێ هێرشیانکردۆتەسەری بۆ لەناوبردنی و یارسانەکان بەلەشکری کوفار ناویدەهێنن).

دەربارەی کاتی رۆژ و جەژن سەیری ئەم دوو دێڕە بکە:

نەی چلەو زمسان نەی چلەو زمسان
داود رۆچەشان نەی چلەو زمسان
نییەتشان نەی چاردە مانگێ بو ئیحسان
جە حەڤدە و مانگێ گیریا چەپ دستان

سەبارەت بە نوێژیشەوە یارسانەکان نوێژناکەن و دەڵێن: ئێمە نیازیین نەك نمازی, بەو واتایە خەڵکی وێرد و پاڕانەوەن نەك نوێژکردن.[147]

4- **جەم:** سەرەتا باس لەوە دەکەین هەندێك کەس تا ئێستاش پێیانوایە (جەم) لە بنەڕەتدا وشەیەکی عەرەبییە و لە (جمع)ەوە هاتووە, سەبارەت بەم وشەیە (مامۆستا محەممەد ئەمین هەورامانی) نووسیویەتی: (جەم وشەیەکی ئاوێستاییە بە واتای کۆبوونەوە هاتووە, لە شارەزوور و هەورامانیشدا بە هەمان واتا بەکاردێت,

بۆ وێنە دەوترێ هەموویان جەمن, یان دەوترێ ئەو ئەقڵی تەواو جەمە, هەر لە درێژەی نووسینەکەیدا هاتووە: (جەم) وەك ناوی کەسێ لە زۆربەی ئەو بەرهامانەدا کە باسی مێژووی ژیانی (بێشدادی و کیانی)یەکان دەکەن, لە جیاتی ناوی (جەمشید) هاتووە و هەروەها (جەم) لای هیندییە کۆنەکان یەکێکە لە خواوەندەکانی خواردنەوە[148]).

(جەم) لای یارسانەکان زۆر پیرۆزە و بۆ هەر مەبەستێك ببەسترێت باو و برەوی خۆی هەیە, بۆ هەر ئەرکێکی دیینییان پێویستی بە کۆبوونەوە بێت وەك (جەژن, نیازکردن, سەرسپاردن), جەمدەبەستن, (جەم)یش چ وەك ئەو جێگایەی تێیدا دەبەسترێت, چ وەك کۆبوونەوە لە هەموو تێکستە پیرۆزەکانیاندا بایەخیدراوەتێ و قسەی لەسەرکراوە, بۆ نموونە: لەسروودی تەڵقینی مردوودا (جەم) بەپەناگە و جێگەی چاکان لە قەڵەمدراوە, وەك لەم دێڕانەی سروودی (جەم)دا هاتووە:

قیبلەی یارانەن قیبلەی یارانەن جەم کەعبەی شەریف قیبلەی یارانەن جەم غەزەب بەخشان رەحمەت ڤارانەن جەم یۆرت کردار نیاز دارانەن جەم یەعنی مەسجید یاری یارانەن جەم حەلی موشکیل مەتڵەبدرانەن[149]

لە سروودی تەڵقینی مردووشدا پیرۆزی (جەم) لای یارسانەکان بەم شێوەیە خراوەتەڕوو:

پەناگەش هەیبەت جەم راسانەن
جەم مەکانی هەق راگەی خاسانەن[150]

خودی (سان سەهاکی بەرزنجی) بەشێوەیەك باسی (جەم)ی کردووە گوایا کرنووشگەی یارانە و شوێنی یارانی چاکەکارە, هەر کەسێکیش لەوێدا دەستە و داوێنی ئەو بێتەوە ئەوە لە رۆژی لێپرسینەوەدا دیارە چونکە یەکێکە لە یارانی راست.

ئەمەش دەربڕینەکەی (سان سەهاکی بەرزنجی)یە :

هەر کەس نە جەم دا نە بیرۆ ئەرکان
وە راست بگێرۆ دامان سوڵتان
ئانە حەقیقەت مێرد یاریەن
جە رۆژ حساو وە دیاریەن[151].

یەکەم (جەم)یش لای یارسانەکان ئەو جەمە بووە (سان سەهاك) لە پەردیوەردا بەستوویەتی, هەموو یارسەکانیش لە سەر ئەو رایەن هەموو جەمێك نموونەی هەمان جەمی (سان سەهاك)ە.

5- **قوربانی:** هەڵگرانی ئەم رێورەچەیە بۆ رزگاربوون لە (تەنگ و چەڵەمە, باری گران و ناهەموار, بۆ بەدەستهێنانی بەرهەمی باش) قوربانیدەکەن, ئاژەڵی قوربانیش پێویستە تەمەنی لە شەش مانگ کەمتر نەبێت و لە هەموو روویەکەوە ساغبێت, بە دڵێکی پاك و پڕبڕواوە ئامادەبکرێت هەتاکو یارانی گیانی دڵپاك جەمی بۆبکەن, ئەمەش چەند دێرێکە لە سروودی قوربانی:

دۆستان قوربانی دۆستان قوربانی
بۆ واچە ئاداب ئایەی قوربانی
تەمام تەیار کەیم جەمی سوڵتانی
قەوڵ رۆزی ئەزەڵ شاهی مەردانی

بەو مانایە دۆستان قوربانیبکەن و سروودی قوربانی بڵێن هەتاکو جەمی سوڵتانی[152] تەواو تەیاربێت.

6- **سمێڵدرێژکردن:** یارسانەکان بە شێوەیەکی گشتی سمێڵیان دەهێڵنەوە و بەرسمێڵ ناکەن, بەڵام هۆی ئەم سمێڵدرێژکردنە تا ئێستا بەشێوەیەکی راست نەزانراوە, لەم بارەوە چەند رایەك بەم شێوەیە هەن:

ا- هەندێك پێیانوایە هۆکەی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە ئەو سێ دەروێشەی لە (ئەشکەوتی نەویٚ) هاوەڵی (سان سەهاك) بوون و لەگەڵ لەشکری (چیچك) جەنگاون, ریش وسمێڵدار و پرچ درێژبوون, گوایا ئەو دەروێشانە لە غەیبەوە بۆ یارمەتیدانی (سان سەهاك) هاتوون.

ب – هەندێکی تر دەڵێن: ئەم سمێڵدرێژکردنە لەسەردەمی صەفەویەکانەوە خوویانپێوەگرتووە, چونکە یارسانەکان هاوکار و یارمەتیدەری صەفەوییەکان بوون, شتێکی ئاشکرایە (شا ئیسماعیلی صەفەوی) سمێڵی زۆر درێژبوون و هەرگیز تیغی لێنەداون.

ج- (گردلێڤسکی) لەم بوارەدا رازێکی بەم شێوەیە خستووەتەڕوو, کاتێك پێغەمبەری گەورەی ئیسلام کۆچی دواییکردووە (عەلی کوڕی ئەبی تالیب) شتوویەتی, ئاو لە چاڵی ناوکیدا وەستاوە, (عەلی) ویستوویەتی ئەو ئاوە بخواتەوە, کاتێك دەمی ناوەتە ئاوەکەوە مووی ریش و سمێڵی تەڕبوون و دوای ئەوە ئیتر هەرگیز ریش وسمێڵی نەتاشیوە.

دیاره زۆربەی قزڵباشەکان بڕوایان بەم رازە هەیە, هەر لەم بوارەدا باس لەوە دەکەین قزڵباشەکان پێیانوایە هەر تاڵێك لە مووی ریش و سمێڵ پەرییەك خۆی پێدا هەڵواسیوە[153].

7- **سەرسپاردن:** پەیوەندیبەستنی نێوان کەسێکی یارسان و دوو پێشەوای دینییە, ئەو پەیوەندییە دوو لقە, لقێکی بە (پیر) و ئەویان بە دەلیلەوە, بۆنموونە خودی (سان سەهاك) پیرەکەی (بنیامین= پیرخدری شاهۆ) و دەلیلەکەشی (داود) بووە, لە رێوڕەسمی سەرسپاردندا ئەم شتانە ئامادەدەکرێن:

کەڵەشێرێك بەو مەرجەی تەمەنی لەشەش مانگ کەمترنەبێت لەگەڵ نیو مەن برنج و چارەکێك رۆنی ئاژەل بەنییەتی سان سەهاك, یەك گوێز بە نییەتی پیر بنیامین, دووجامی گەورە ئاو بە نییەتی ئاوی کەوسەر, یەك چرا بە نییەتی داود, چەقۆ بەنییەتی مستەفا دەودانی, شیرینی بە نییەتی شائیبراهیم, سکە بە نییەتی سەی محەممەدی گەورە سوار.

کەڵەشێر و برنجەکە لێدەنرین لە جەمخانە پیر و دەلیلیش ئامادەدەبن و سەرسپاردنەکە بەجێدەهێنرێت, پاش ئەوە ئیتر ژن و ژنخوازی لە نێوان سەرسپێرەکە و پیر و دەلیلەکەدا نامێنمێت, چونکە وەکو کوڕی خۆیان سەیریدەکەن, سروودی ژمارە چواری هەڵگرانی ئەم رێوڕەچەیە تایبەتە بە سەرسپاردنەوە و ئەمەش چەند دێڕێکیەتی:

گاڤیٚ بیٚ گاڤان بیٚ گاڤان گاڤیٚ
تاسەر نەسپارین کەردە ڤەلاڤیٚ
هەر سەریٚ نەلەوح ئەو حوضوری جەم
نەسوجدە ڤە دەست خەلیفە خادم
بیٚ شك ئەو سەرە ڤە تۆمار نییەن
نە رۆژی حیساب ڤە شومار نییەن
تومار پیر موسی قەلەٚم باقییەن
جەم چلانە بنیام ساقییەن
رەهبەر داڤدەن دەسی دامانگیر
تەگبیرچی باطن بنیامینی پیر
جۆز نە کەژنیژ نە عەرەق بنیام
ئاڤەرد ئەو جەم پەریٚ سەرئە نجام
جەم نەدلی جەوز جەوز نە دلی جەم
نیازش زات بیٚ چهار کەس دەرهەم[154]

ئەم سرووده درێژە و لە شوێنی تایبەت بە سروود و پەخشانەکانیاندا دەینووسینەوە.

www.pertwk.com

لەم سرووودەدا گەورەیی سەرسپاردن لای یارسانەکان دەردەکەوێت, سروودەکە باس لەوە دەکات چۆن (گا) بەبێ گاوان بلاّو و پەرتەوازە دەبنەوە, یارسانەکانیش ئەگەر سەرنەسپێرن بە هەمان شێوەیان لێدێت, هەر (سەرێك=کەسێك) لە ناو (جەم) ئامادە نەبێت و کرنووش بۆ (خەلیفە و خادەم) نەبات, بێگومان ئەو(سەرە= کەسە) لە ناو یارساندا تۆمار نییە و لە رۆژی لێپرسینەوەدا بە یارسان ناژمێردرێت, لەم سرووودەدا ناوی فریشتەکانی سان سەهاك هێنراوە و ئەرکەکانیان بەم شێوەیە خراونەتەڕوو: (پیر موسا) دەفتەردار, (داود رابەر) و (بنیامین)یش پیری خاوەن تەدبیری (باطنی)یە.

8- بە حەرامزانینی هەموو خواردنەوە سەرخۆشکەرەکان, تەنها لەکاتێکدا نەبێت بەرژەوەندی دینیانی تێدابێت, هەروەها (درۆ, دزی, خیانەت, سوێندی درۆ) بەتاوانی گەورە لەقەڵەمدەدەن).

9- **یارسانەکان بەشێوەیەکی گشتی پێویستە لەسەریان نهێنی بپارێزن**[155], دیارە ئەمەش بووەتە هۆکارێکی کاریگەر بۆ ئەوەی زۆربەی هەرە زۆریان بە هیچ شێوەیەك ئامادەنین بچووکترین شت سەبارەت بە دینەکەیان بدرکێنن, هەر لە بواری نەدرکاندنی نهێنییەکانەوە (سان سەهاکی بەرزنجی) وتوویەتی:

راز نەکەران فاش راز نەکەران فاش
هانا ئەی یاران راز نەکەران فاش
ئی واچە وە رەمز واچن پەریٚ تاش
نەکا سەرەنجام پختە بن نە داش[156]

ماناکەی بەم شێوەیە: رازە نهێنییەکان بلاّومەکەنەوە (حیکمەت) پێویستە بە هێما بە یاران و دۆستان بوترێت, نەوەك دوارۆژ لە کوورەی ئاگردا بسووتێن.

10- **هەموو یارسانێك شەوانە کە دەچێتەسەر نوێنی خەوتن،** پێویستە لەسەری تۆبەبکات لەهەرکردارێکی ناڕەوا کە کردبێتی و بڵێت:

ئەوەڵم یار ئاخرم یار ئیشارەتی
پیر پادشا[157]
ئەوەڵم یار ئاخرم یار داود کۆسوار.

سروودو پەخشانە پیرۆزەکانی یارسان

بەر لەوەی بچمە ناوەرۆکی ئەم بابەتەوە بە پێویستی دەزانم بگەڕێمەوە بۆ ئەوەی بڵێم: سەرچاوە و تێکستە پیرۆزەکانی (یارسان) زۆرن, پێشتر ئاماژەم بە ناوەکانیان داوە و ناچمەوە سەر ئەو باسە, بەلاّم لێرەدا بە پێویستی دەزانم باس لەوە بکەم, ئەگەر کەسێك بیەوێت هەرچی زانیاری ناو ئەو هەموو تێکستانە هەیە بخاتەڕوو, بە دڵنیاییەوە هەموو تەمەنی بەشی ئەو کارە ناکات و ناتوانێت ئەنجامیبدات, چونکە لە لایەوە

(وەدەستخستنی گشت سەرچاوە و تێکستەکان, لێکدانەوە و شیکردنەوە و راڤەکردنیان) ئەرکێکی تەواو گرانە, لە لایەکی تریشەوە ئەو کەسە پێویستە دەزگایەکی چاپکردنی لە بەر دەستدابێت, چونکە سەرەڕای ئەوەی سەرچاوە و تێکستەکان زۆرن, هاوکات دووبارەبوونەوەیەکی زۆریان تێدایە کە سەبارەت بە هەندێك بابەت دەگاتە رادەی جوینەوە, زانیاری وا هەیە بە شێوەیەکی تەواو جیاواز لە یەکتر لە چەندین تێکستدا دووبارە بووەتەوە.

من پێموایە ئەوانەی کە خۆیان یارسان نەبوون و سەبارەت بەم رێوڕەچەیە نووسیویانە بە شێوەیەکی گشتی, بەڵام بەدەر لە (پرۆفیسۆر فلادیمیر مینۆرسکی) لە خۆرهەڵاتناسان تا رادەیەك و (د. صدیقی بۆرەکەیی) لە نووسەرانی کورد, کەسێکی تر نەیتوانیوە بچێتە ناو کرۆکی وردەکارییە دینییەکانی یارسانەکان و تەنها لە پەراوێزی ئەم بابەتانەدا سووڕاونەتەوە, سەرکەوتنی ئەم دوو کەسەش ناومهینان هۆکارە سەرەکییەکەی ئەوەبووە کە یەکەمیان توانیویەتی هەندێك لە سروودەکانی یارسان بەدەستبهێنێت و دووەمیشیان توانیویەتی (سەرچاوە دینییە گەورەکەی یارسان= کتێبی سەرەنجام) دەستی خۆی بخات.

هەر لێرەوە دەڵێم ئەگەر کەسانی رۆشنبیر و شارەزایانی یارسان خۆیان سەبارەت بە رێوڕەچەکەیان دەستبدەنە نووسین, لە هەموو نووسەرانی نایارسان باشتردەبن, چونکە لە لایەکەوە پێدەچێت دەستخستنی سەرچاوە و تێکستە دینییەکان بۆیان ئاسانبێت, لە لایەکی تریشەوە دەمێکە وتراوە کەس ناتوانێت لە (شا) شاتربێت, بە واتا کەسێکی نایارسان ناتوانێت وەك یارسانێك بچێتە ناو وردەکارییە دینییەکانەوە, چونکە ئەو کەسە یارسانە خۆی رۆژانە هەڵسوکەوت لە گەڵ ئەو وردەکارییانەدا دەکات, هەر بۆ سەلماندنی ئەم بۆچوونەم دوو کتێبی نووسەرانی (یارسان) بە ناوی: (سروودی دینی یارسان و دەفتەری رمووزی یارسان) کە یەکەمیان لە لایەن (ماشەڵاّ سووری) و دووەمیشیان لە لایەن (سەی قاسمی ئەفزەڵی شائیبراهیمی))یەوە نووسراوە, ئەم دوو کتێبە لە گەڵ ئەوەدا هەڵەی چاپ و تا رادەیەکیش زمانەوانیان تێدان, بەڵام تەنها بە کۆکردنەوە و خستنەڕووی ژمارەیەك لە سروود و پەخشانەکانی (یارسان) توانیویانە پوختەیەکی فەلسەفەی دینی ئەم رێوڕەچەیە و بنەما و دیاردەکانی بۆ خوێنەر ئاشکرابکەن, ئەگەرچی هەردوو نووسەر لە هەندێك شت خۆیان پاراستووە, بەڵام تا رادەیەکی زۆرباش بە ناو سەرچاوە و کتێبە دینییەکانی خۆیاندا شۆڕبوونەتەوە و ئەوەی بە پێویستیان زانیوە خستوویانەتەڕوو.

دێمەوە سەر ئەوەی ئەو سەرچاوە و تێکستانەی لای منن ئەگەرچی زۆر شتیان سەبارەت بە (رێوڕەچەی یارسان) تێدان, بەڵام لە رووی بابەتی (فقهی)یەوە لاوازن و شتێکی وەهایان تێدا نییە کە تینوویەتی بشکێنێت, هەر ئەوەش وایکردووە لە من نووسینەکانمدا وەك (رێو ڕەچەیەکی دینی) ناوی یارسان دەهێنم, نەك وەك دین, چونکە کە باس لە دین دەکرێت پێویستە ئەو دینە خاوەنی بابەتی (فقهی) بێت, بە تایبەت ئەو بابەتانەی کە بە ژیانی کۆمەڵ لە هەموو رووەکانیەوە و پەیوەندی لە ناو تاکەکانیدا پەیوەستن, نەوەك تەنها بریتیبێت لە خستنەڕووی (پەرجووی دینی, بابەتی مێژوویی, سرووتی دینی, نزاو پارانەوە, ستایشی رابەران و گەورەپیاوانی دینەکە, شوێنی پیرۆز...هتد).

پاش ئەم چەند دێرە دەچمە ناوەرۆکی بابەتەکەوە کە پەیوەستە بە سروود و پەخشانە دینییەکانی یارسان و نووسینەوەی هەندێکیان وەك لە سەرچاوە جیاجیاکاندا دەرمهێناون, هاوکات ئەم خاڵانەی خوارەوەم بە گرنگ وەرگرتووە:

www.pertwk.com

1- ئەو سروود و پەخشانانەی یەك واتایان هەیە تەنها یەكێكیان دەنووسمەوە و زیاتریش پشت بە نووسینەوەی سروودەكان دەبەستم چونكە پێموایە لە رووی رێنووس و زمانەوە بۆ خوێنەر ئاسانترن.

2- هەوڵدەدەم بە پێی شارەزایی خۆم لە زمانی تێكستەكان, واتاكانیان شیبكەمەوە و لەم بوارەشدا وەرگێڕانی وشە بە وشە بە باش نازانم, بەڵكو هەتاكو بتوانم واتایەك دەدەم لای خوێنەر شیاوی تێگەیشتن بێت.

3- هەرچەندە نووسینەوەی سروود و پەخشانەكان بە پیتی لاتینی دەتوانێت واتاكانیان پڕبە پێستی خۆیان بدات, بەڵام لە بەر ئەوەی خوێنەرانی كورد بە شێوەیەكی تا رادەیەك گشتی لە خوێندنەوەی ئەم رێنووسەدا لاوازن, بۆیە ناچام بەو رێنووسە باوەی ئێستا لە ناوماندا بالأدەستە بیاننوسمەوە, ئەمەش تەنها لە پێناوی ئاسانكردنی خوێندنەوەیان.

4- سروود و پەخشانەكان لە هەر تێكستێكدا وەرمگرتبن هەر وەك ئەو تێكستە خۆی نووسیومنەتەوە و وەك ئەمانەتێك دەستكاریم نەكردوون, تەنها ئەوە نەبێت ئەگەر هەڵەیەكی ئیملایی لە وشەیەك, یان رستەیەكدا بووبێت, هەوڵمداوە بەراوردی چەند تێكستێك بكەم بۆ ئەوەی بگەمە راستی وشكە, یان رستەكە, هەر لێرەدا باس لەوە دەكەم لە كتێبی (سروودی دینی یارسان)دا پیتی (و) بە (ڤ) نووسراوە وەك: (داڤێد = داود, ڤە = وە, هەڤا = هەوا) منیش هەر بە هەمان شێوە نووسیومنەتەوە, بەڵام لە سەرچاوەی تردا بۆ نموونە (دەستنووسی سەرەنجام, سەرەنجدامەكەی دوكتۆر صدیقی بۆرەكەیی) كە بە (داود, وە, هەوا) هاتوون, ئەوانیشم هەر وەك خۆیان نووسیونەتەوە, بۆیە لە خوێنەرانی بەڕێز داواكارم ئەم شتە وەك خۆی تێبگەن, نەوەك وای لێكبدەنەوە كە من لێی بێئاگابووم.

5- لە هەندێك دێرە شیعری ناو سروودەكاندا وا دێتە پێشچاو كە لە رووی هونەری شیعر هۆنینەوە و كێش و سەرواوە ناتەواون, هاوكات شاعیری ئەو دێڕانە زۆر لە زمانی هۆنینەوەی شیعرەكان (هەورامی= گۆران) ئاگادار نەبووە, وەك ئەوەیە كە بە سەرپێیی فێری ئەو شێوەزمانە بووبێت.

6- ئەو سروود و پەخشانانەی كە (ماشەلأسووری) لە كتێبی (سروودی دینی یارسان)دا نووسیونی و ژمارەی داونەتێ, (11) سروود و (21) پەخشانن, بەڵام سرووده دینییەكانی یارسان لە سەرچاوە جیاجیاكاندا زۆر لەم ژمارەیە زیاترن, هەر بۆیە من بە پێویستم نەزانی ژمارەیان بدەمێ, هاوكات ئەوانەیان دەنووسمەوە كە بەلای خۆمەوە نووسینەوەیان بە پێویست دەزانم.

ئێستاش دێمە سەر نووسینەوە و مانادانەوەی سروودەكان بە جۆرێكیش مانایان دەدەمەوە كە خوێنەران پێیان ئاشنابن:

سروودی چۆنییەتی درووستبوونی دونیا: ئەم سرووده لە لایەن (خان ئەڵماسی لوڕستانی)یەوە هۆنراوەتەوە, ناوبراو كوڕی (محەممەد بەگی لوڕستانی)یە و ساڵی (1072ك) لە لوڕستان لە دایكبووە و دانەری یەكێك لە كەلأمەكانی یارسانە بە ناوی (كەلأمی خان ئەڵماس),

(خان ئەڵماسی لوڕستانی) پایەیەكی گەورەی لای یارسانەكان هەیە, هەر بۆنموونە (زولفەقاڕی گۆران) لە دێڕە شیعرێكدا وتوویەتی:

جە سەنەی هەزار صەد و سی و هەشت

خـان ئەڵمـاس لـوا ئـۆ دڵێ بە هەشت.

ئەم دێڕە شیعرە هاوكات بەڵگەیە بۆ ئەوەی ناوبراو ساڵی (1138ك) كۆچی دواییكردووە.

ئێستاش دێینە سەر نووسینەوەی سروودەكە :

هـەفت دوونـەن بـەیان بـۆ ڤاچـان پێتـان
نـە حەقیقـەت بزانـان عـەعلووم بـۆ لێتـان
تاكـە نـە چـینان ڤـە راگـەی شـەیتان
ئەوسـا نەلـەو بـێ نـە ئاریـا بـێ
نـە ئـەرش بـێ نەفـەرش جیهـان دەریا بـێ
مـەولا ڤـە دووڕ بـێ دووڕ ڤـە تـەی دەریـا
ڤـە دووڕ بـەر ئامـا جیهـان كـەرد مـەهیا
نـاوی ڤـێش نیـا ڤـە خاڤەنـدگار
عـەرش و ڤـورش و فـەرش ئەوسـا داڤـەرار
هـەفتاد هـەزار سـاڵ تـاك و تـەنیا فـەرد
ڤـە رووی دەلیاڤـە چـۆگان بـازی كـەرد
نـە خـاكی بسـات سـازا جبرائیـل
تـا بـی ڤـە هـامراز خـالقی جـەلیل
ئەڤەڵ ئیجاد كەرد چوار مەلـەك هـەر چوار
ئاسمـان زەمـین ئەوسـا دا ڤـەرار
لـە سـڕی ڤـودرەت درووسـت كـەرد عالـەم
هەفت تەبەق ڤە پشت مـاهی كـەرد مەحكـەم
ڤـە سـڕی ڤـودرەت خـالقی ئەكبـەر
چهار جەستە هـەر چهار ئاوەرد ئـەو نـەزەر
مـودەت عەهـدێ بـی ڤـە مابـەین ڤیـەرد
زەڕڕات عالـەم ڤـە خـەیاڵ ئـاوەرد
فـەرما مەلـەكم ئـەخی جبرائیـل
بچـن خـاك بـارن ئـەز كـۆ سـەرەندیل
بەلكـەی بونیـادی ئـادەمیزاد كـەیم
دڵـی ئـادەمی ڤـەی دنیـا شـاد كـەیم
مەلـەكان یـەك یـەك داخـڵ بـین ڤـە خـاك
ڤـە حـوكمی مـوعجیز پاشـای بـێ بـاك
خـاك حاشـا مەكـەرد مـەگرەڤا شـیڤەن
ئامانـەن تاڤـەت ئـادەمیم نیـەن

www.pertwk.com

مەلەکان یەك یەك ئەرز کەردەن ڤە شاه
خاك ئادەمی مەکەرۆ حاشا
فەرما ئیزائیل ڤە تاب و تاجیل
تۆ مەئmووری خاك ڤە کۆی سەرەندیل
ئیزرائیل ڤە قار داخلْ بی ڤە خاك
ڤە حوکمی موعجیز پادشای بیْ باك
خاك حاشا مەکەرد مەگرەڤا زار زار
بوەخشەم وناز بینای کردگار
ئیزرائیل زەڕڕیْ رەم ناوەرد ڤە دلْ
نیشی سەرکەجێش مەحکەم ڤست ڤە گلْ
قوڤەت دا شاپەڕ ڤە جا ڤڕێزا
بالْ دا ڤە هەم نیشت ڤە رووی هەوا
خاك ئاڤەرد نیا ڤە حزووری شاه
ڤادەی خزمەتم ئاڤەردەن ڤە جا
شاه ڤات مەلەکەن ئەخی جبرائیل
ئەو مشتی خاکە بکەن ڤە خەمیر
ئەو خاك تەیار خەمیرش بساز
ئادەم ئیجاد کەن ڤە صدقی نیاز
ڤە چهار عەناصر خەمیرش ساختەن
ڤە شکلی مەولام قالبش ساختەن
دەستی یەدوڵلاْ شای خاڤەندگار
ڤە دوونی مەولام ڤێش کەرد ئاشکار
مەلەکان بوڤاچەم یەك یەك ڤە جا
حازر و مەوجود ڤە حزووری شاه
ئەڤەلْ کە سەلمان کاکە رەزا بیْ
تەحقیق بزانەن جبرائیل ئەو بیْ
دییەم کە قەنبەر زاتی میکائیل
ڤە راگەی راست ئەو مەبۆ دەلیل
سێیەم محەممەد زاتی ئیسرافیل
ڤە فەرمانی حەق جەباری جەلیل
چوڤارەم ئیزرائیل سڕی هەق وێشەن
حوکمی قابضی هەر هەق ویشەن

www.pertwk.com

واتای ئەم سرووده بەم شێوەیە: حەوت دوونە وەرن با پێتان بڵێم هەتاکو بە رێگەی شەیتاندا نەچن, ئەوسا هیچکام لە (لەوح, عەرش, فەرش) نەبوون, ئەم جیهانە سەراپای دەریا بوو, (مەولا= خودا) دووڕ بوو لە ناو ئەم دەریاوە دەرهات و ناوی خۆی بە (خاوەنگار) نا, ئینجا (عەرش و قورش و فەرش)ی درووستکردن, حەفتا هەزار ساڵ بە تەنها بوو ئەوسا (جبرائیل)ی بۆ هامرازی خۆی درووستکرد, ئینجا چوار فریشتەکانی درووستکردن و بە هێزی نهێنی خۆی حەوت چینی جیهانی لە سەر پشتی ماسی دامەزراندن, کاتێك ویستی مرۆڤ درووستبکات , فەرمانیدا بە (جوبرائیل) بڕوات خاکی کێوی (سەرەندیل)ی بۆ بهێنێت, بەڵام هەم جوبرائیل و هەم فریشتەکانی تریش نەیانتوانی خۆڵەکەی بۆ بهێنن چونکە خاك وتبووی تاقەتی بوون بە (مرۆڤ)م نییە, هەر بۆیە فریشتەکان یەك لە دوای یەك گەڕانەوە بۆ لای (شا= خودا) و وتیان خاك لە بەمرڤبوون نکولیدەکات, ئینجا (شا= خودا) بۆهەمان مەبەست فەرمانی بە (ئیزرائیل)دا, ئەویش بە خێرایی ڕۆیشت و بەتووڕەییەوە چووە ناو خاکەوە, هەرچەندە (خاك) نکولیدەکرد و کردیە شیوەن و زاری, ئیزرائیل گەردیلەیەك بەزەیی پێدانەهاتەوە و لووتی بەزەویدا کرد و مشتێك خۆڵی دەرهێنا, لە جێگەی خۆیەوە هەڵسایەوە و باڵی بەیەکدادان و لە رووی هەواوە بۆ خزمەتی (شا=خودا) گەڕیەوە, (شا=خودا) فەرمووی برا (جوبرائیل)ئەو مشتە خۆڵە بکەن بە هەویر, هەویرەکە درووستکراو لە سەر شێوەی (مەولام= مەبەست حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب[158])ە قاڵب داڕێژرا, ئەوجا شای خاوەندگار لە تەنی مەولام خۆی ئاشکراکرد, فریشتەکان هەریەکەو لە جێی خۆی لە حوزووریدا ئامادەبوون, یەکەمیان (سەلمان کاکا رەدائی بە دڵنیاییەوە بزانن جوبرائیل ئەو بوو, دووەمیان قەنبەر خودی (میکائیل)ە و لە سەر رێگەی راست دەبێتە ڕێپێشاندەر, سێیەم (محەممەد) خودی (ئیسرافیل)ە و چوارەمیش (ئیزرائیل)ە کە سڕی خودایی لایەتی و مافی گیان کێشانی بەدەستە[159].

سرووودی سەرسپاردن: دانەری ئەم سرووده خودی (سان سەهاکی بەرزنجی)یە, یەکێك لە بنەما سەرەکییەکانی (یارسان) کە (سەرسپاردن)ە لە سەر ڕۆشنایی ئەم سرووده بەڕێوە دەچێت.

بێ گاڤان گاڤێ بێ گاڤان گاڤێ
گاڤێ بێ گاڤان بێ گاڤان گاڤێ
تا سەر نەسپارن کەردە ڤەلاڤێ
تا هەق نەشناسن دوور نە گشت باڤێ
هەر سەرێ نەلۆ وە حزوور جەم
نە سەنجۆ وە دەس خەلیفە و خادەم
بێ شك ئەو سەرە ڤە تۆمار نییەن
نە ڕۆژ حەساو ڤە شومار نییەن
تۆمار پیر مووسی قەڵەم باقیەن
جەم چلانە بنیام ساقیەن
رەهبەر داڤیدەن دەس دامان گیر
تەگبیرچی باطن بنیامینی پیر
جۆز نە کەژنیژ عەرەق بنیام

ئاڤــەردەن وەجــەم پــەریٚ ســەرئە نجام
جــەم نــە دلیٚ جــەوز نــە دلیٚ جــەم
نیــازش زات بــیٚ چــوار کــەس دەرهــەم

شــەرت دام وە بنیــام هــەق دام وە رەزبــار
دەفتــەر پــیر مووســی نــاز وە یادگــار
رەهبــەر داڤیــدەن چــل تــەنش وەشــۆن
پەرچینش ئــەڵماس هــەق وە دوونا دوون
نــەوا هــاوڕازیٚ بیــۆ بــە هامتــام
بنیــام مــەغز جــام جــام مــەغز بنیــام
زکــر کــەران نــە جــەم غوڵامــان تــەمام
نــە رای مــەغز دووڕ مــەولای خــاس و عــام
نــەوام عــەتر جــەوز عــەتر نــەوام
غوڵامــان گــردەن قــەوا وە قــەوام
جــۆزم شــکنا سەریچــم ســپەرد
پۆســم پاچــنا مــەغزم بەرئاڤــەرد

ئەمەی خوارەوەش واتای سروودەکەیە:

لــەم سرووودەدا (ســان ســەهاکی بــەرزنجی) باســی گرنگــی (ســەرسپاردن[160])ی کردووە و بــە راشــکاوی بــە شــوێنکەوتووانی ڕێوڕەچــەکەی وتــووە: هــەتاکو سەرنەســپێرن وەك (گــا)ی بێگــاوان دەمێننــەوە و شــپرزە و بڵاودەبنەوە، هەر یارسانێك سەرنەکێشێتە ناو (جەم)ەوە و لــە خزمــەتی (خــەلیفە و خــادم)دا هەڵنەســەنگێنرێت، ئــەو کەســە لــە نــاو دەفتەرەکــەی (پیرمووســی) کــە هــەردەم قەڵەمەکــەی دەمێنێتــەوە تۆمــار ناکرێــت و ڕۆژی لێپرسینەوە لــە نــاو (یارســان)دا حیســابی بــۆ ناکرێــت، هــەر لــەم سرووودەدا (ســان ســەهاکی بــەرزنجی) باســی چۆنیەتی دابەشکردنی ئەرکە دینیەکانی لــە نــاو ژمارەیــەك لــە گــەورە هاوەڵەکانیدا کردووە و پیرۆزی ئەوانیشی خســتووەتەڕوو، وەك ئــەوەی (بنیــامین) تەدبیرچــی ناخــە و هاوکــات ڕەویــەی (جــەم)ی بــە دەســتە و ئــاوی خوداپەرســتی بەسەرجەمنشــیناندا بەشــدەکاتەوە، (داود) ڕێبــەری یارســانەکانە و تکاکــارە بــۆ ئەوانــەی کــە دەستگیری دەبن و هەمیشە (چلتەن) وەك بــەرژینێکی پۆڵایین بەدواوەین، (پیر مووســی) دەفتــەردارە و (خــاتوو رەزبار) هەق لایەتی[161] و (نان)یش بە (باوایادگار) دراوە، هــەر لــەم سرووودەدا هــاتووە (گــوێز[162]) لــە کژنیژی ئارەقەی بنیامین درووستکراوە، کە دەهێنرێتە ناو (جەم)ەوە پێویستە بشکێنرێت و توێکڵەکەی لیٚ جیابکرێتەوە، کاکڵەکەی دەربهێنرێت بۆ جەمنشینان.

سروودی تەڵقینی مردوو: ئەم سرووودە لە لایەن (حاجی نیعمەتوڵای جەیحوون ئابادی)یەوە دانراوە، نــاوبراو کــوڕی (میر بــارامی مــوکری)یــە، ســاڵی (1288ك) لــە گونــدی (جــەیوون ئــاوا) لــە دایکبــووە، دانــەری یەکێکــە لــە

کەلأمەکانی (یارسان) بە ناوی (کەلأمی موجرم), ساڵی (13338ك) کۆچی دواییکردووە, ئەمەی خوارەوەش دەقی سروودەکەیە.

فلأنە کەس مەردەن فلأنە کەس مەردەن
یا شاە ئامانەن فلأنە کەس مەردەن
ئەگەر گوناکار ئەر کردار کەردەن
ڤە دینی یاری حەسرەتش بەردەن
پەنا وە دەرگای سوڵتان ئاوەردەن
وە شەرت بنیام سەرش سپەردەن
لوقمەی حەلاڵی حەقیقەت وەردەن
خیانەت وە دین یاری نەکەردەن
وە جەوز و ئیقرار دینشان مۆرەن
هەر ویّت مەزانی وە چە دەستوورەن
یا شا قبووڵ کەر لاڵە و رەجامان
بگوزەر وە تەقصیر جورم و گونامان
رۆحی فلأنە کەس وە فانی ویەرد
وە باریّ گوناە روو وە عوقبا کەرد
یا حەق نەکەری نەکەون عەزابش
هەر چە بپەرسۆن ئیّدەن جەوابش
ئەوەڵش یارەن ئاخرش یارەن
(پیر)ش بنیامین (شا)ش خاڤەندگارەن
دەلیلش داود راهنمای راهەن
کردارش چرا نە پیّش پاشەن
موحاسیب پیر مووسی ساحیب دەفتەرەن
قیبلەی هەقانیش نە پەردیوەرەن
شەفیع وە حەشر خاتوون رەزبارەن
دەستگیرش ئیبراهیم شاش خاوەندگارەن
حیساب کیتابش وە دووناودوونەن
صیراتش میزان وە شەرت و شۆنەن
پەناگەش هەییەت جەم راسانەن
جەم مەکانی هەق جاگەی خاسانەن
ئوصڵی دینش شەرتی ئیقرارەن
وە رۆژی حیساب هەفتەنش یارەن
هەفتەوان رەهبەر وە گردین کارەن
چل تەنان هادی رۆژی شمارەن

تـــەهوور یـــان زات کەوســـەر ســـیفاتەن
حـەیات بەخشـی جـان تـەمام مەماتـەن
ئۆمێـــدەن نەصـــیب کـــول یارســـان بـــۆ
ڕێگـــای ئـــاخیرەت لێشـــان ئاســـان بـــۆ
ئۆمێـدش هەقـەن هـەم هـەق یـارش بـۆ
هەبیـــەتی یـــاران پشـــتیبانش بـــۆ
مـوجرم یـە قـانوون تـەڵقین نمایـەن
بەشـــەرتی ئوصـــوڵ ڕای دیـــن نمایـــەن

فلاّنە کەس مردووە (لێرەدا ناوی کەسە مردووەکە دەهێنرێت)، پادشام ئامانە فلاّنە کەس مردووە، ئەگەر گوناکارە یان هەر تاوانێکی کردووە لەسەر دینی یارسان پەژارەیکێشاوە، پەنای بە قاپی (سوڵتان= مەبەست لە سان سەهاکی بەرزنجی)یە، هێناوە و بە مەرجی (بنیامین) سەریسپاردووە، پارووی حەلاّلی[163] ڕاستی خواردووە و هیچ پەیمانشکێنییەکی بە دینی یارسان نەکردووە، بە گوێز و دراو[164] دینەکەی مۆرکراوە و ئەوەش خۆت دەزانی ڕەویەکەی چۆنە، (پادشا) پاڕانەوەمان قبووڵبکە و لە کەموکوڕی و تاوانمان خۆشبە، ئەوە ڕۆحی فلاّنەکەسە بە بارێك گوناهەوە ڕووی کردە ڕۆژی دوایی، یا خودای ڕاستی نەکەی سزایبدەیت و هەرچەندسش لێی بپرسن هەر ئەمە وەلاّمییەتی: (ئەوەڵی یار و ئاخری یارە[165])، پیری بنیامین و (شا)ی خاوەندگارە، داود ڕێبەر و پیر مووسی دەفتەرداریەتی و قیبلەی ڕاستیشی (پەردیوەر)ە، ڕۆژی حەشر (خاتوو ڕەزبار) تکاکار و (شا ئیبراهیم) دەستگیر و (یادگار) یاوەریەتی، پەناگەی گەورەی (جەم)ی پیاوچاکانە و ڕۆژی لێپرسینەوە (هەفتەن) یارینی، (هەفتەوان) ڕێبەری هەمو کارەکان و (چل تەن) ڕێنماییدەکەن.

سروودی مردووشتن:

پەی غەسلی مەیت حاضر ڤە ئیقرار
ڤە حوکمی عەزیز شای خاڤەندگار
ڤە قەڵەم زەڕین پیر مووسی دەفتەردار
ڤە جامی ئیبراهیم ڤە ئابی رەزبار
ڤە قەدری حیشمەت موستەفا زۆردار
ڤە نازی ئەیڤەت مەلەکەی طیار
کەرەم ششتووش ڤە ئابی تەشار
پاك و طاهیر بویت ئەڤەڵ ئاخر یار

لەم سروودەدا لە گەڵ ئەوەی ئەرکی دینی هەندێك لە بازنەی (هەفتەن) وەك: (پیر مووسی دەفتەردار، شائیبراهیمی ئێوەت، خاتوو رەمزبار، مستەفای قابض) ئاماژەیانپێدراوەتەوە، باسیش لەوە کراوە کە مردووی یارسان بە ئاوی (تەشار) پاکدەبێتەوە، پێشتریش لە بابەتی شوێنەپیرۆزەکانی یارساندا باسمان لەوەکردووە، ئاوی (کانی غەسلاْن)ی تەشار لای یارسانەکان ئاوی (کەوسەر)یانە.

سروودی خۆشتن:

ڤە واتەی مێردان خەرقەی نوور نەوەر
ئاوم تەشارەن قیبلەم پەردیوەر
ڤە جامی ئیبراهیم ئایینەی جیهان بین
ڤە ئیقراری شەرت شاه بنیامین
ڤە رەزای داڤید رەهنمای رەهبەر
ڤە نوتقی نەفەس مووسی قەڵەمزەڕ
پاك و طاهیر بووم ژە پا تا ڤە سەر

واتای سروودەکە بەم شێوەیە: بە وتەی ئەوانەی پاڵتۆی نووریان پۆشیوە= (لێرەدا مەبەست لە پیرەکان و خەلیفەکانی یارسانە)، ئاوم لە تەشار و قیبلەم لە پەردیوەردان، بە جامی ئیبراهیم کە ئاوێنەیەکی جیهانبینە و بە مەرجی بنیامین، وە رەزامەندی داود کە رێبەری رێپیشاندەرە، بە قسەی مووسی قەڵەمزێڕین و بە ئاوی (رەزبار) کە خاتوونی رۆژی مەحشەرە لە سەرمەوە هەتاکو پێم پاکوتەمیزبوومەوە.

سروودی ململانێی نێوان (پیر میکائیلی دەودانی و سان سەهاکی بەرزنجی) کە بەسەرسپاردنی پیر میکائیل بە (سان سەهاك) کۆتایی پێهاتووە:

پیره مکایڵ دەودانی ماوا
چەنی شێخ سەهاك كەرد پەی دەعوا
مار كەرد ڤە قەمچی سوار بی ڤە شێر
شێرش مەڕانا ڤە خوازی دلێر
سوار بی ڤە شێر رانا ڤە هەی هەی
تا رەسی ڤە لەب سیروانی بێ پەی
ئاوازش كەرد هەی شێخ سەهاك
قەبووڵم نییەن تۆ نەی ماوا خاك
قەبووڵم نییەن تۆ نە پەردیوەر
بسازی یانە بنمانی هونەر
ئەو رۆژ یار داڤێد مەسازا دیڤار
شاه ڤات ڤە داڤێد سووار بۆ دیڤار
بچۆ ڤە راڤە بێ خەوف بێ ئەندێش
بزان میكائیل پەرێ چێش
سوار بی دیڤار داڤێدی دانا
ڤە جۆشی هەی هەی دیڤار مەڕانا
میكائیل ڤاتش شێچ سەهاك ئینە
ئەسپش دیڤارا مە نمانۆ وێنە
ڤە قەولی قەدیم تا حاڵ كێ دییەن
سەهاك سیحرباز جادووگەرییەن
ئاوازش كەرد ئەهای شێخ سەهاك
ڤە ئەسپت واچە پەرێم سوخەن پاك
داڤێد ڤات غوڵام سوڵتان سەهاكم
غوڵام یەك رەنگ شاهی بێ باكم
مكائیل ڤاتش بچۆ واچە پێش
وێش بەیۆ ئەحواڵ بپەرسم جەنێش
ڤە سڕی قودرەت ڤە زۆری خاوە
قەدەم رە نجنا ئاه هات ڤە راوە
ئەو رۆژكە سیروان چەمش كەفت ڤە شاه
شەوقی شاه مەولام سیروان خرۆشا
شاه ڤات میكائیل سیروان هات ڤە جۆش
ڤاچە ڤە سیروان دەنگش بۆ خامۆش
شاه سوڵتان سەهاك ڤە ئاڤازی بەرز

خورا ڤه سیروان و سیروان نیشت ڤه مەرز
شاه ڤه قاڵیچه نیشت ڤه رووی سیروان
چەنی میکائیل ڤه بێده بەستشان
میکائیل ڤاتش شای رۆزی ڤه دەسنوێژ
نەوسم فەرشیا فەرد فەریاد رەس
شاه سوڵتان سەهاك دەسش کەرد ڤه بەحر
ماهی بەرشته بەر ئاڤەرد ڤه بەر
ڤاتش میکائیل گۆشتش کەره نۆش
سوخوانش مەشکەن خەمدەری پڕ جۆش
یەك ماهی ژه بەحر سەر ئاڤەرد ئەو دەر
سەلام سەد سەلام ئەمیری سەفدەر
ڤه جوڤت سازنای دونیا بەحر و بەڕ
کوان جۆفتی من دەرکەندی خەییەر
جیفتم داینه تۆر ڤه پیر دەوەدانی
یا شاه جیفتم دەر شاهی مەردانی
شاه سوخان ماهی گرد ڤه بانی دەسنوێژ
ماهی زینده کەرد پادشای ئەلەست
ڤه سیڕی قودرەت نووری ئیلاهی
ماهی زینده کەرد پەی جیفتی ماهی
ئەو رۆژ میکائیل ئاوەرد ئی وەڵلا
ڤات هەقی تونی ئەلا ئی وەڵلا

ئەم رازە کە لەم سروودەدا هاتووە یارسانەکان بە (پەرجوویەك = موعجیزە)یەکی دینی دەزانن و لە خوارەوە واتاکەی دەنووووسین:

سروودەکە باس لەوە دەکات پاش ئەوەی (سان سەهاکی بەرزنجی) لە بەرزنجەوە بۆ هەورامان کۆچیکردووە و چووەتە (پەردیوەر), خاوەن زەوی و زارێکی ناوداری ئەو ناوچەیە بە ناوی (میکائیلی دەودانی[166]) کە پاشان بووە بە (پیر میکائیلی دەودانی) چووەتەسەری بۆ (پەردیوەر), سواری شێرێك بووە و مارێکی کردووە بە قامچی بۆ ئەوەی (سان سەهاکی بەرزنجی) بترسێنێت, کاتێك گەیشتووەتە لێواری ئاوی سیروان بە (سان سەهاکی بەرزنجی) وتووە: من بە هیچ شێوەیەك قایلنابم بەوەی تۆ لەم ماوایەدا بمێنیتەوە, نابێت لە (پەردیوەر)دا خانوو درووستبکەیت و هونەر بنوێنیت, لەو رۆژەدا (داود کۆسوار) لە پەردیوەر خەریکی دیوار درووستکردن بووە, (سان سەهاك) فەرمانیپێداوە لە دیوارەکە بخوڕێت و بزانتێت (میکائیل) چی دەوێت, (داود)یش لە دیوارەکەی خوڕیوە, میکائیل وتوویەتی: لەمە و پێش تا ئێستا کیٚ دیویەتی (سەهاك) جادووگەر

بێـت, ئینجـا دەنگـی بەرزکردووەتـەوە و وتوویـەتی بڵـێ بـە (ئەسـپت= مەبەسـتی داود)بـووە هـەتاکو قسـەم لـە گەڵدابکات, (داود)یش وتوویەتی: نۆکەری (سوڵتان سەهاك)م کە شایەکی بێباکە, (میکایەڵ) وتوویـەتی بـە داود بڕۆ پێی بڵێ با بێت خۆی قسەم لە گەڵدا بکات, لـە درێـژەی سـروودەکەدا هـاتووە: لـەو ڕۆژەدا لـە خۆشـی (سـان سەهاك)دا سیروان هاتووەتە جۆش و خرۆش, (سان سەهاك) وتوویەتی بە (میکـائیلی دەودانـی) بـە سـیروان بڵـێ با بێدەنگبێت, (میکائیل) وتوویـەتی کارێکـی وا لـە دەسـەڵاتی منـدا نییـە, (سـان سـەهاك) بـەدەنگی بـەرز بەسـەر (سیروان)دا خوڕیـوە, (سـیروان) ترسـی لێنیشـتووە و بێـدەنگبووە, (سـان سـەهاك) سـواری قاڵیچـەیەك بـووە و چووەتە سەر ئاوەکە, لەوێ دەستیکردووە بە ئاوەکەدا و ماسییەکی دەرهێنـاوە و بـە (میکائیـل)ی وتـووە گۆشـت ماسی بخۆ بەڵام ئێسقانەکان نەشکێنی, هەر لـەو کاتـەدا ماسـییەکی تـر لـە ئاوەکـە سـەریدەرهێناوە و سـڵاوی لـە (سان سەهاك) کردووە, پێیوتووە تـۆ جـووتی هـەموو بوونـەوەرێکت سـازاندووە ئـەی جـووتی مـن کـوانێ؟ (سـان سـەهاك)یش ئێسـقانی ماسـییەکەی خسـتەتە سـەر دەسـتی و زینـدوویکردووەتـەوە, (میکائیـل) کـە ئـەو هـەموو کارانەی لە (سان سەهاك) دیون پێیوتووە هەق لای تۆیە و من ئەلاّ ئێ وەلاّ.

سروودی پیرۆزی جەم و ڕێوڕەسمی جەمبەستن: جەم کۆبوونـەوەی دینـی یارسـانەکانە و پیرۆزییـەکی گـەورەی لایـان هەیـە, لـە بابـەتی (بنـەما سـەرەکییەکانی ڕێوڕەچـەی یارسـان)دا سـەبارەتی قسەمانکردووە.

قیبلـــەی یارانـــەن قیبلـــەی یارانـــەن
جـەم کەبـەی شـەریف قیبلـەی یارانـەن
جەم غـەزەب بەخشـەن ڕەحمـەت وارانـەن
جـــەم یـــۆرتی کـــردار نیـــاز دارانـــەن
جـەم خـە تمی تـەمام دۆعـاو ئامینـەن
جـەم نـە بیـای شـۆن پـیر بنیامینـەن
جەم داڤێد ڕەهبـەر هـەر وەقتـێ تەنگـەن
باجەن سەد دینار هەر کەس یـەك ڕەنگـەن
جەم سیفەت سەرمەشق پیر مووسـی پـیرەن
جـەم قـەول و قـەرار دەسـت دەسـتگیرەن
جـەم ڕەنگـین ڕەزبـار خدمـەت وە دەسـتەن
جەم فتوای شەربەت سەرمەستان مەسـتەن
جـــەم نـــەزر و نیـــاز کردارکەردەنـــەن
جـــەم جـــۆزی شـــادی ســـەر ســـپەردەنەن
جـــەم یـــەعنی مەســـجید یـــاری یارانـــەن
جـــەم حـــەلی موشـــکیل مەتڵـــەب دارانـــەن
جـــەم هـــو هومەســـتان ســـەدای یارییـــەن
جـــەم راگـــەی راســـتەن ڕەدای بارییـــەن
جـــەم ئـــەزەڵ ئـــەرکان دیـــدەی گیانییـــەن

جەم سازی سوحبەت ساز دیدەی گیانییەن
جەم جەماڵی شام ها وە جەمخانە
جەم سوڵتانی جەم ساحیب سەرانە
جەم جەمی یاری گەردی دۆستانەن
جەم لایق وە پۆل پۆختەی پۆسانەن
جەم فیکر و فورسەت قەلعەی یارییەن
پەناهبەر ئەو جەم ئەر بێدارییەن
جەم ئەو بەیابەس پادشا و پیرەن
جەم جامی دەلیل جەمی دەسگیرەن
جەم راگەی گوفتار بێ دەبیستانەن
هەق بین ژە ئەدەب رای هەق تەرسانەن
یاران یاوەران کول یا جەم کەران
جەمال نیازان ئەو جەم باوەران
مویێ نەلەخشەن وە جامی راسان
وە جەم نەکەن جەهر نەکێشن باسان
پەروانە ئاسا وەجەم پەڕان بۆ
زمانت وە زیکری داود چڕان بۆ
داڤێد زامندار ئاهو سەر زێدەن
هانا رەس داڤێد, داڤێد ئومێدەن
داڤێد خاس غولامی سوڵتانی تەختەن
داڤێد نیگەهدار وەختی بێ وەختەن
یار داڤێد رەهبەر رو دەریای سیمەن
داڤێد موشکڵ هەل داڤێد وە جەمەن
داڤێد سۆمای عەین رەدای دڵ پاکەن
داڤێد دەستە بار پەی جۆز تاکەن
داڤێد کوورەی نار گرانی تاوەن
سەد دینار وەنام داود حیساوەن
ئیسا وە سیفەت غافلان خواو
تاکە سەد دینار داڤێد کەن حیساو
وە هیمەتی جەم کل واچان ئامین
وە ئیشارەی شاه شەرتی بنیامین
وە رەدای داڤێد رەهنما و رەهبەر
وە قەڵەم مووسی کاتبی دەفتەر

وه کــەردەی فــەردان فریشــتەی فــەردەن
ئیجــاد ژە عــەرەق عــەتر ویــش کــەردەن

واتــای سروودەکه بەم شێوەیە: جەم قیبلەی یاران و کەعبەی شەریفە، جەم لابـەری تووڕەییییـە و لێبـوردەیی دەبارێنێت، جەم ڕۆحی کردەوەی نیازدارانە و بەرهەمهێنەری نزا و پاڕانەوەیە، شوێن پێهەڵگرتنی (پیر بنیامین) و لە کاتی تەنگانەدا ئامادەبوونی (داود)ە، جەم سیفەتی پیر مووسی پیرە و بەڵێن و بڕیاری دەستی دەستگیرانە، جەم ڕەزباری ڕەنگین و فەتوای نۆشکردنی شـەربەتی سەرمەستانە، جـەم شـوێنی نـەزر و نیازکردنـە و شـکاندنی گـوێزی سەرسـپاردنە، جـەم واتـای مزگـەوتی یـاران و چارەسـەرکردنی کێشـەی خـاوەن داواکانـەو جـەم جێگـەی (تەلیلە و هووهووی) ڕێگای ڕاستی یارسانەکانە، جەم شوێنی بیرکردنەوە و قەڵای یاری و پەناگەیە، هـەر کاتێك پێویستیکرد جەم شوێنی دەستووردانی پادشا و پیرەکانە و ئاوێنـەی ڕێپیشاندەرە، جـەم شـوێنی گفت و گۆی نەخوێندەوارانە و جێی قوتابخانەیان بۆ دەگرێتـەوە، یـاران وەرن هـەمووتان جەمببەستن جواننیـازان بهێننـە نـاو جەمەوە.

پێویستە ئەوە بڵێم لـە درێـژایی ئـەم سـروودەدا ستایشـی داود بـە چـەند دێڕێك کـراوە، پێویسـتینەکرد لـە سەریان بدوێم لەبەر ئەوەی سروودێکی تایبەت بە ستایشی (داود) هەیە.

سرووودی ڕێوڕەسمی قوربانیکردن: ئەم سروودەش لە لایەن (خان ئەڵماسی لوڕستانی)یەوە هۆنراوەتەوە:

دۆستان قوربانی دۆستان قوربانی
بواچم ئاداب ئایەی قوربانی
تەمام تەیار کەن جەمی سوڵتانی
قەوڵ ڕۆژی ئەزەڵ شاهی مەردانی
خۆرد نۆ صەد دەی سپای شاخۆشێن
وە عەشق داود چەنی بنیامین
نە وەخت تەنگی پەی ڕەفع بەلاٚ
وە ناچار قوربان بکەرۆن صەلاٚ
ئەو پەرێ عوقبا کەردش ناتاوە
ژ جوملە ڕشوە پێشکەش حەساوە
وە عالەم وەش حوسن ڕەزای دڵ
مەبۆ بکاڵین تۆم پەرێ حاصڵ
وە یەقینی پاك وە صیدقی ئیخلاٚص
ئەوەن قوربانی پەی ڕۆی ئیلتیماس
ئەوەڵ جوبرەئیل قۆچ نە غەیب ئاوەرد
وە جای ئیسماعیل قوربانیشان کەرد
ئیسم ئەو قوربان مەشهورەن نە عام
ئیسمش مەسانۆ جوملەی خاس و عام
دەهەم ذیلحەجە عید قوربانە
عالەم مەزانۆ وە شا عەیانە
پانی قوربانی کەڵەزەرد بۆ
گۆشت ماسی شەت میکاڵ وەردەبۆ
مەبۆ قوربانی وەشڕەنگ و تەیار
شەش مانگ ویەردە چاخ وەش ڕەفتار
جەم کەران چەند کەس یاران دڵ پاك
ئیخلاٚص نامەور شای سوڵتان سەهاك
پاك کەن دەست و پاش لووت و چەنی دەم
وە ئایەی ئەرکان باوەران وەجەم
بایەد جەم نشین گرد قەلب پاك بۆ
قابل وە حوزوور شاهی سامناك بۆ
دیدەی ناپاکان مەحرەم نین وە جەم
بوینۆن میزان خەلیفە و خادەم
چون ناپاکان وە کانی شەیتان

جۆ بۆ مەحرەم نین وە جەمی سوڵتان
وە رەسمی ئەزەڵ ئایەی سوڵتانی
جەم هیممەت بکەن چەنی قوربانی
وە ئەدەب ئەرکان قاعیدەی دۆستان
بەیان پێشانی قوربان بپۆسان
شیرین شوکرانەی باوەران وە پێش
کامش شیرین کەن وە شوکرانەی وێش
من بەعد وەردەران دەستی راستش
ئۆو چەنی سۆدای تیغی قەسابش
بوانان دۆعای شەرتی بنیامین
جەم هیمەت کەران وە ئایەی ئامین
وە ناز وەردەران قوربانی ئۆوجا
داخیڵ بکەن وە جای خەڵوەتگا
وەختێ قوربانی داخل مۆو زەمین
بایەد بواچین وە ناز بنیامین
خاس رەگی حەڵقش جیاکەن وە هەم
نەوا ببەرۆ گڵوش وەستەم
هەر وەخت مەکێشین تیغ وە بێ مەدار
بایەد بواچین ئەوەڵ ئاخر یار
خونی قوربانی برشێنن وە چاڵ
بکەن شوکری ذات بینای ذوالجلال
نمەك باش کەن بکەرن کەواو
تا بچۆ حوزوور شای بێ خورد و خاو
ناگاه وە کزەی جینس و مەل و مۆر
قوربان پۆختە بۆ بەرزۆ پڕ جەنوور
چەن تیرێ وە بێ بەرگ هەر چەن بیێو وەس
بەش وە بێ سەرپۆش مەدەرن وە کەس
بێ سەدا بێ دەنگ بناڵاَن وە دڵ
دڵ وە زاتی هەق مەکەران غافڵ
هەر وەخت بێ بەرگ مەدەران دیار
سەبتی کردارش نیەن وە تۆمار
بەڵێ ئەمانەت دۆستانی گیانی
پارە نەکەینان بەرگی قوربانی

بـەرگ باقیـەن دۆست نەکـەن شکسـتە
شکسـتە نـەدەن وە جـەمی بەسـتە
زەرفـی نـەفس پـاك کـەن بنیشـن وە جـەم
دەر خواسـت بەعیـدەن تـا نـەدای خـادەم
سـاحیبی قوربـان ئـەو چـون هـەم یـاران
سـەر بـەش بسـانۆ وێنـەی بـەش دەران
وە هەمچـوون گێـرۆ یـارانی یـاوەر
مـەعزوور نیـان وە ئـەو زەڕە زیادتـەر
پۆسـتی قوربـانی بـاوەران ئـەو جـەم
هەرچـی بـە هاشـەن سـەبز بکـەن دەر لـەم
گێـردە وە تـیریٚ وە چـل زیاتـەر
دوو شـاهی سـفید بـدەن سـەرفی سـەر
هیمـەت بسـانەن وە جـەم نشـینان
مـەردانی ئـیخلاص سـاحیب یـەقینان
خـەتم کـەرانیٚ ئـاداب مـەقامی عـەزیم
زیـارەتی جـەم وە رەسمـی قـەدیم
بەعـدش ئـاوی گـەرم بـاوەران وە جـەم
پـاك بشـۆرن تـەمام دەسـتی جـەم
تـا تەمامنـەو کـاری کـردارش
تـا قـەڵەم زەڕیـن سـەبت کـەن تۆمـارش
خـاس خـاس ئـەرکانش بـاوەران وەجـا
پـەی رووسـفیدی فـەردا رۆی عوقبـا

واتـای سروودەکە بەم شێوەیە: دۆستان وەرن با سـروودی قوربـانی بخـوێنین و جـەمی سـوڵتانی تەیاربکـەین، لە کاتی تـەنگی و بـۆ دوورکـەوتنـەوەتان لـە بـەلا قوربانیبکـەن، قوربـانی نابێـت وەك بەرتیلدان بـۆ جێبـەجێکردنی کارێـك بێـت، بـەڵکو پێویسـتە بـەبڕوای تـەواوەوە قوربانیبکرێـت چونکە ئـەوە تۆوکردنێکـە بـۆ بەرهـەمی ڕۆژی دوایی، بە نییەتی پاك و بەوپەڕی دڵسۆزییەوە قوربانیبکـەن، یەکەم قوربـانی ئـەوەبوو کـە جوبرائیل لـە غەیبـەوە قۆچێکی هێناو لە بری (ئیسماعیل) کرایە قوربانی، دیارە ئـەو قوربانییـە لـە هـەموو دونیـادا بـە ناوبانگـە و ڕۆژی دەیەمی مانگی ژی الحجەیە، دووەم قوربانیش کەڵە زەردە و گۆشـتی ئـەو ماسییەیە کـە سـان سـەهاکی بـەرزنجی دەرخواردی پیر میکائیلی دەودانی داوە.

پێویستە قوربانی تەمەنی لە شەش مانگ کەمترنەبێت، تەندرووست و پاك و ئامادەبێت، چەند کەسێك لـە یارانی دڵسۆز کۆببنەوە و جەمی لەسەر ببەستن، دەست و پێی و دەم ولووتی باش پاکبکرێتەوە و بە پێی ڕەویە

www.pertwk.com

بهێنرێت بە ناو جەم، پێویستە گشت جەمنشینان لە شیان پاکبێت و شایەنی ئەوە بن لە حوزووری (شای سامناك) بن، ئەوانەی پیس و پۆخڵن شایەنی ئەوە نین بێنە جەمەوە و دیدەی (خەلیفە و خادم) ببینن، ناپاکان لە کانی شەیتانەوە هاتوونەتە دەرەوە و شایانی ئەوە نین بێنە ناو جەمی سوڵتانەوە، بە پێی دەستووری سەرەتای جەمکردن دەبێت جەمنشینان بەڕێزەوە ناوچاوانی قوربانی ماچبکەن، دەمی شیرینبکەن و پاشان دەستی راستی بۆ پێشەوەی درێژبکەن، لە گەڵ ئامادەکردنی چەقۆی سەربڕیندا نزای (بنیامین) بخوێنن، قوربانی دەبێت لە خەڵوەتگە پاڵبخرێت و کاتێکیش دەخرێتە سەر زەوی پێویستە هەموو ئامادەبوان بڵێن: بە نازی پاکی بنیامین، ئینجا بە باشی رەگی قوڕقوڕاگەی ببڕن و کە چەقۆکە دەخرێتە سەر ملی بڵێن (ئەوەڵ ئاخر یار)، خوینی قوربانی دەبێت بکرێتە ناو چاڵەوە و سوپاسی خودای زولجلال بکرێت، قوربانییەك بەم شێوەیە بکرێت نەقدینەی پێدەوترێت، دەبێت گۆشتی قوربانی چاك خوێی پێوەبکرێت و بکرێت بە کەباب، گۆشتی قوربانی کە بەشدەکرێتەوە پێویستە بە داپۆشراوی بێت و نابێت بە دانەپۆشراوی بە کەس بدرێت، خاوەن قوربانی بۆی هەیە وەك ئەوانی تر بەشی خۆی ببات و هیچ کەسێکیش بۆی نییە بیانوی زیادە بگرێت، پێستەی قوربانیش بە پارە بخەملێنرێت و بدرێت بە هەژاران، دواجار ئاویگەرم بهێنرێتە ناو جەمخانە و هەمووجەمنشینان باش دەستوپلیان بشۆن، بەم شێوەیە قەڵەمزەڕین ئەو قوربانییە تۆماردەکا و رووسپییەتی رۆژی دوایی تێدایە.

سروودی ستایشی (**حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب**):

ئەوەڵ ئاخر یار ئەوەڵ ئاخر یار
بوانەم ثەنای ئەوەڵ ئاخر یار
یار یەعنی مەولام ساحیب زولفەقار
ئۆستادی ئەزەڵ جە بەڕ تا بە بار
میعماری کەونێن سەما سێ و چوار
سەمای چهار مەلەك پەیکی پەیخام ئار
یەك لۆمە نووری وەرا نام خۆوەر
قەراردا نەڕووی سەما چون گۆهەر

واتای سروودەکە بەم شێوەیە: با ستایشی یاری بەر و دوام بخوێنم، یار واتا مەولام کە خاوەنی (زولفەقارە)، دامەزرێنەری بنچینەی هەموو زەوی و دەریایە، هەروەها درووستکاری هەردوو کەون و ئاسمان و هەر چوار فریشتە پەیامبەر و پەیامهێنەرەکانە، ئەو رووناکیە مەزنەیە یە لە رووی ئاسماندا جێگیربووە و (خۆر)ی پێدەوترێت، ئەو رووناکیەیە مانگ و هەموو ئەستێرە جێگیر و گەڕۆکە بێشمارەکانەوە شەوی تاریك رۆشندەکەنەوە.

www.pertwk.com

سروودی ستایشی (باوا یادگار) و پاڕانەوە لێی:

یادگــــاری یـــــار, یادگـــــاری یـــــار
دەخیلـــــەن ئامـــــان یادگـــــاری یـــــار
یـــا زاتـــی زاتپـــاك ســـەرداری ســـەرركار
نـــــازی نــــاز رەواج ژە پـــــەروەردگار
چلانەی چـل تـەن سـەبز پۆش نوورپۆش
سـەرانەی بـاقی تێـژ هۆشـی تێـژ گـۆش
رەواجـی هـەر دیـن سـەر هەڵقـەی شـاهان
جەمشـید جـەم بـەن شـۆن بـەری راهـان
ئێرجـــی یـــەحیا سیاڤەحشـــی کـــەی
حوســـێنی شـــەهید نـــە کەربـــەلا تـــەی
عـــالی قەلەنـــدەر تـــاهیر قەلەنـــدەر
هـەنی چـێش واچـوم پـوری ئەسـکەندەر
یادگـــار دەخیـــل تـــۆ تـــاجی شـــاهی
تـــۆ تـــاجی تاجبـــەخش جیهـــان نمـــایی
یادگـــار وە هـــەق ســـوڵتانی ســـەرجەم
وە ئیسـمی سـوڵتان سـەد هـەزاران کـەم
وە هـــــەق داود رەهبـــــەرەن وە نـــــوور
وە هـەقی عیســـا, مووســـا کـۆهی تـوور
وە شـــای بـــەزەمل پـــیری رەنگینـــەن
پـیر ئـەو شـاهەن ئیسـمش سـەنگینەن
مەتڵـــەبی حاجـــەت فـــارغ رەوا کـــەر
وە ســـاحیب کـــەرەم ســـوڵتانی ســـەروەر

یادگاری یار دەستم بە دامێنت, ئەی یادگاری سەردار و سەرکار, ئەی ئەو کەسەی لای خودای گەورە نازت برەوداره, ئەی سەوزپۆشی نوورپۆش و تیژ هۆشی تیژ گوێ, ئەی رەواجپێدەری دینەکان و سەر ئەڵقەی هەموو شاهان, ئەی جەمشیدی جەم و ئێرەجی یەحیا و سیاوەشی کەیانی, ئەی حوسێنی شەهید لە کەربەلا, ئەی عالی قەلەندەر و تایەر قەلەندەر و هەرچی بلێم تۆ لەوە زیاتر و کوڕی (ئەسکەندەر)ی.

www.pertwk.com

لە چەند دێڕێکی کۆتایی سروودەکەشدا پاڕانەوەیەکە لە (باوایادگار) تیایاندا هاتووە: لە بەر خاتری گەورەیی (سان سەهاك) و پیرانی وەك (داود)، پێغەمبەرانی وەك (عیسا و مووسای کێوی گور، لای سوڵتانی سەروەر داواکاریم جێبەجێبکەیت.

سروودی ستایشی (داودی کۆسوار = داودی رەهبەر): پێشتر لە بابەتی (ئەو بازنانەی سان سەهاکی بەرزنجی) درووستیکردوون باسمان لە (داود) کردووە.

فەریادرەس داڤێد فەریادرەس داڤێد
ڤە کل یارسان فەریادرەس داڤێد
ئەشخاصی دیڤان زەبردەست داڤێد
چەرخچی جیهان شێری مەست داڤێد
تەبەرزین بەدەست میر شکار داڤێد
مەحرەمی ئەسرار ساحیب کار داڤێد
جای هانا دادرەس سوبح ئێڤار داڤێد
مەلەك موقورەب خاوەنگار داڤێد
قاهر و هۆش و جیلۆدار داڤێد
هامرازی یاران بەردەبار داڤێد
پەرێ یارسان رەجاچی داڤێد
ساحیبی شەش پەڕ ئەغماچی داڤید
مورغی سەحەرخێز ئاسمانی داڤێد
باخەبەر ڤە سڕ نیانی داڤید
تۆفانی دەریای ئۆمانی داڤێد
گوڵبانگی شەفەق بەیانی داڤێد
بیلالی حەڤەش بانگی سور داڤێد
سەردار و پێشرەو روی ظهور داڤێد
سڕی سەهمناك ساحیب زۆر داڤێد
عالەم یەکرەنگ کەر چەرخی تور داود
حەکەمی دیڤان رۆی ظهور داڤێد
خار و یار ڤە هەم سەڤاکەر داڤێد
نە گەردی یاران پێشەڤا داڤێد
ئاب رووی ئاتەش مستەفا داڤێد
طبیبی حاڵزان دەردەدار داڤێد
سەڤای حەیاتبەخش کل بیمار داڤێد
فەریادرەس هانای گلێم وەکوڵ داڤێد
رەهنمای رەهبەر راگەی کول داڤێد

شەریکی ئەمین جەمنشین داڤێد
هەم شەرتی ئیقرار بنیامین داڤێد
پەناگەی یاران دڵڕێشان داڤێد
شادی زۆقی دڵ دەرڤێشان داڤێد
مەتڵەب حاسڵکەر مرادی من داڤێد
مەرهەم زامان دەردی من داڤێد
سوڤار نەڕوویێ بای شەماڵ داڤێد
پەرچینی فولاد سەر و ماڵ داڤێد
ئەساسی فانی بەرباد کەر داڤێد
مەحبووسان ڤە بەند ئازادکەر داڤێد
دینی حەقیقەت رەڤاج کەر داڤێد
نەجات دەهەندەی ئەسیران داڤێد
حازر ڤە هانا فەقیران داڤێد
دەلیلی دەسگیر گوناهبەخش داڤێد
قەساس هوونی سیاڤەش داڤێد
زەلیل زەلیلان دەسگیر داڤێد
ساحیب زەبر بەخش جیهانگیر داڤێد
رۆشنایی قەلبی دیدەدار داڤێد
غولامی ئیخلاس خاڤەندگار داڤێد
ئەنیسی مونس بولبولان داڤێد
گوشادە حەلی موشکلان داڤێد
گەردشی سەقامی بار تابار داڤێد
مەقامی تەرتیب جەمینکار داڤێد
ئیسا دڵ تەنگم هانا یار داڤێد
مەڕەسین ڤە داد گوناکار داڤێد
رەجاکار قەڵای ساحیبکار داڤێد
باری یارسان بکەربار داڤێد

واتای سرووده‌که بەم شێوەیە: داود فریادڕەسی یارسانەکانە و بەرامبەر بە دێوەکان زەبروەشێنە, هەڵسووڕێنەری جیهان و شێری سەرمەستە, تەوەرزێن بە دەست و میری راوچیانە, پارێزەری نهێنییەکان و خاوەن کارە, شوێن هانابۆبردنی بەیانیان و ئێواران و فریشتەی نزیك پەروەردگارە, هۆشدار و جیلوەدار و هاوڕازی یارن و بۆیان تکاکارە, باڵندەی ئاسمانی سەحەرخێزە و بە نهێنییەکان پەیدەبات, لافاوی دەریای

عومان و کازیوەی بەرەبەیانە, بیلالی حەبەشی بانگدەر و سەردار و پێشڕەوی ڕۆژی ئاشکرابوونە, خاوەن نهێنی سامناك و هێز و توانا و هەڵسووڕێنەری (طورە), جیاکەرەوەی دۆست و دوژمنە و لە کۆکردنەوەی یاراندا پێشەوایە, پزیشکی حاڵزانی دەردەداران و بۆ بیمارەکانیش ژیانبەخشە, فریاد ڕەسی گلێم وەکوڵ و بۆ هەموانیش ڕێبەرە, هاوڕیی ئەمینی جەمنشینان و هاوڕاز و هاوبڕیاری (بنیامین)ە, پناگەی یارانی دڵڕێشە و بۆ دڵی دەروێشان شادیبەخشە, جێبەجێکاری داخوازی من (مەبەست لە من لێرەدا ئەو یارسانەیە کە ئەم سرووده دەخوێنێت), سواری پێشڕەوە و بۆ پاراستنی سەر وماڵ پەڕژینی پۆلاینە, ئازادکاری بەندکراوان و بۆ دینی ڕاستی ڕەواجدەرە, بە هانای هەژارانەوە دێت و ڕێبەری (یاران= یارسانەکان) دەکات, لە گوناکاران خۆشدەبێت و تۆڵە سێنەری خوێنی (سیاوەش)ە, بۆ بێدەسەلاَتان دەستگیر و ڕووناکی دڵی دیدەدارانە و بۆ خاوەندگار خولامێکی دڵسۆزە, هامنشینی بولبولانە و دڵی خاوەن کێشەکان گوشاددەکات, ئێستا دڵتەنگم وپەنام بۆ تۆ هێناوە کە بێیت بە دەم هانامەوە, تۆ تکاکاری یارسانەکانی لای (خاوەندگار) و گشت بارێکی یارسانەکان باردەکەیت.

سروودی عالی قەڵەندەر سەبارەت بە دووناودوونی ڕۆحی خۆی, بەلاَم بەر لەوەی بچینەسەر سروودەکە چەند دێڕێك سەبارەت بە ناوبراو دەنووسین:

(عالی قەڵەندەر) ساڵی (838ك) لە ناوچەی داڵەهۆ لە دایکبووە, هەر بە منداڵی خراوەتە بەر خوێندن و پاش ئەوەی چەند ساڵێك سەرقاڵی خوێندن بووە, هاتووەتە گوندی (شێخان) و لەوێدا سەرقاڵی درێژەدان بە خوێندنەکەی بووە, پاشان ڕۆیشتووە بۆ شاری (بەغدا) و وەك ڕێبەرێکی دینی ڕێنمایی یارسانەکانی کردووە و هەر لە (بەغدا)ش کوژراوە, پاش کوژرانی دوان لە یارەکانی بە ناوی (دەدە عەلی و دەدە حوسێن) بە ناوی (عەلی قەڵەندەر)ەوە بنەماڵەیەکی یارسانی دامەزراندووە.

ئەو کۆی سەراندیل ئەو کۆی سەراندیل
عالینان عالی ئەو کۆی سەراندیل
ژگاه سەندەن بەیانی زەلیل
هابیل بیانێ کوشتم کەرد قابیل

سەر وێم سەندەن سەر وێم سەندەن
عالینان عالی سەر وێم سەندەن
پەیکەرەی جامم هیچ کەس نەوەندەن
جەمشێد بیانێ جەم وێم بەندەن

گردی دوونا و دوون گردی دوونا و دوون
مەبۆ بوانیم گردی دوونا و دوون
ئامایم دوون وە دوون بگەندیم ئەو شۆن

ئـــيرەج بيـــانم پـــوور فەرەيـــدوون

مەستی مـەی نۆشـەن مەسـتی مـەی نۆشـەن
عالینـــان عـــالی مەســـتی مـەی نۆشــەن
هـەر وەخـت کـە جیهـان وەهـەم مەخرۆشۆ
چـــاکەی نـــاو دەم دا یاســـاقم کێشـــۆ
سیاڤەخشـــەنان هـــوونم مەجۆشـــۆ
قاف تـا قـاف جیهـان ڤـە هـەم مەخرۆشۆ

سـەر جـە وێمـەنان سـەر جـە وێمـەنان
عالینـــان عـــالی ســـەر جـــە وێمـــەنان

میهتـــەران گـــرد بـــەیان بـــدەیمێ گـــەوا
ئـــەز حوســـەینەنان پـــوری شاهنشـــا

تـەن ڤـە بـێ سـەرێ تـەن ڤـە بـێ سـەرێ
عالینـــان عـــالی تـــەن ڤـــە بـــێ ســـەرێ
جـــە ئـــەزەل پـــەرێ غـــەم ڤەســـتن بـــەرێ
ئـــەز ئیمـــام حوســـێن پـــور حەیـــدەرێ

شـام بـی ڤـە مهمـان شـام بـی ڤـە مهمـان
عالینـــان عـــالی شـــام بـــی ڤـــە میهمـــان
چـــەنی نۆهصـــەدە باشـــی ڤەلەنـــدەران
بابـــا تـــایر بـــیم مـــەردی هەمـــەدان

ئـەو کـۆ بەسـەڤی ئـەی کـۆ بەسـەڤی
عالینـــان عـــالی ئـــەو کـــۆ بەســـەڤی
بـــەرادەران چـــەنیم کـــەردن عـــەدووی

www.pertwk.com

یووسف بیانێ پوری یەعقووبی

مەست و دێوانە مەست و دێوانە
عالینان عالی مەست و دێوانە
یورت وە یورت یاوان یانە وەیانە
خۆشحاڵ ئەو گەلە عالی چۆپانە

ژا ئینا عالی ژا ئینا عالی
چاگا یادگار ژا ئینا عالی
تیغم بڕانان چا هەق مەناڵی
وەستێنیم ئەو سەد دیوانی کاڵی

کەڵی وەرگیلا ژە ساحیب زەمان
وێڵ وێڵ مەگێڵا چوون گورگی دەمان
پیشەی شەریفی نەمەندەن پێشان
گەڤان گەڤان بین ڤە خاچەپ وێشان

زەردەی کەمەندار زەردەی کەمەندار
عالینان عالی زەردەی کەمەندار
وە حوکمی خواجام ساحیب بەڕ و بار
دوونم نۆ وانەن بابا یادگار

یاری هەردوو سەر یاری هەردوو سەر
یادگارەنان یاری هەردوو سەر
سەندووقم پەڕەن ژە لەعل و گەوهەر
وەر ژگشت مێردانێ یەردەنم وەشار

یــــاری وەفـــــادار یــــاری وەفـــــادار
یادگارەنــــــان یــــاری وەفــــادار
جە گاهێ زەمین و ئاسمان نـەگرتبێ قـەرار
ئــەز مــن رابــیم ژە کارخانــەی یــار

ژ دەوڵەت یـــــــار نۆویم پووڵەکدار
سـەیدی مـــــــکین ژە گەردی ئاوار
شـــاهید وەر گـــیرەن گـــۆواهی دەرکـــار
تاکـــە مـــاوەران بـــەیون وە ئیقـــرار
ســـوڵتان مـــەرەمۆ وێمنـــان گـــۆواه
یادگـــاری وێمـــەن وە وێمـــەن گـــۆواه

ئـەو تەشـتی تـەلا ئـەو تەشـتی تـەلا
ســێ دوونم چـیەن ئـەو تەشـتی تـەلا
ئـــەوەڵ ســـیاوەش دووەمـــین یـــەحیا
ســـێیەمین حوســـەین پـــوری شاهنشـــا
وە تەشـــتی تـــەلا کـــەردەن نەخچـــیرم
جـــودا کـــەردەن رەئســـی مـــونیرم

واتـای سروودەکە بەم شێوەیە: من (عالی)م لە کێوی (سەرەندیل)دا پلە و پایەم بـەرزبوو, ویسـتم قوربانیبەکـەم و لە دەرگای یەزداندا ریسوانەبم, بەلاّم (هابیل) هیواکانمی خستەچاڵ و کوشتمی, ناوم (عالی)یـە و هـیچ کەسـێك وێنـەی جامی منـی نەخوێندووەتـەوە, (جەمشـید) بـووم و خـۆم کـوڕی (جـەم)م پێکهێنـاوە, دەمـەوێ چـۆنیەتی (دوونا و دوون)ی رۆحی خۆمتان بۆ بگێڕمـەوە, مـن لـە سـەرەتاوە (ئیرەجـی کـوڕی فەرەیـدوون) بـووم, مـن (عـالی) مەسـت و مەدهۆشـم, ئاسمـان و زەوی پێکـەوە دەخرۆشـێن و منـیش (سـیاوەش)م خـوێنم دێتـەجۆش, سـەرم بـە خۆمەوەیـە و لـە خـۆم بـە ئاگـام, بـا هـەموو سـەروەران بێن و گـەواهی بـدەن کـەمن حوسـێنی کـوڕی (شاهنشـا= مەبەستی حەزرەتی عەلی)یە, من عالیم و تەنم بێسەرە و هەر لـە سـەرەتاوە بۆ پـەژارە درووستبووم و مـن (ئیمـام حوسـێنی کـوڕی حەیـدەر)م, شـا بـوو بـە میـوانم (لێـرەدا مەبەسـت لـە شـا, شاخۆشـینی لۆڕسـتانی)یـە, نۆسـەد قەلەندەری لە گەڵدابوون و لەوکاتەدا من باباتایەری هەمەدانی بـووم,عـالیم و کەوتمـە کێـوی (بەسـەڤی) و براکـانم دوژمنکاریانکردم لەو کاتەدا من (یووسفی کوڕی یەعقووب) بووم, من (عالی) مەست و دێوانەم ماڵ بـە مـاڵ گـەڕام و ئەو رانە خۆشبەختە (عالی) شوانیەتی, لە هەر شوێنێکدا هـەق بناڵێنێت من لەوێدا تیغم بڕندەیە, بە حوکمی

گەورە و سەروەرم کە خاوەنی زەوی و دەریایە ئێستا لە تەنی (باوە یادگار)دام, یادگارم و یاری هەردوو سەرم, سندوقم لە (لەعل و گەوهەر) پڕە و بەر لە هەموو مێران گەیشتوومەتە شار.

لە درێژەی ئەم سروودەدا هاتووە: سێ تەنم چووەتە ناو تەنی (زێڕ)ەوە, یەکەمیان (سیاوەش) و دووەمیان (یەحیا) و سێیەمیشیان (حوسێنی کوڕی شاهنشا)یە, لە ناو تەشتی زێڕدا کردمیانە نێچیر و سەری نوورانیمیان جیاکردەوە.

سروودی بە هاوسەربوونی ژن و مێرد: ئەم سروودە لە لایەن (پیر مووسا)وە هۆنراوەتەوە و ئەمەی خوارەوەش سروودەکەیە:

نـــــەی جــــــەم وە هــــــەق شــــــەر
نـــــەی جــــــەم وە هــــــەق شــــــەر
حـەق وە حەقیقـەت نـە گـردین پاکتـەر
ئینـــا وانامـــان دوعـــای ئــەی مـەظهــەر
دوعـــای حـــەلاڵی جفـت مـــادە وەنـــەر
پــەی عشـوە فـانی چــەی دام وە بەشــەر
مــەجی نــەی دو دام کــافوور وە تەنکــەر
نــەی جــام دنیـــا مـــەزیم وەســـەفەر
جـــام فانیـــان رەنگـــین رنگـــین چـــون وەر
رەنـگ دەر وە رەنـگ جوانـەن چـون تیتـەر
ردوی مێــرد کـــەرۆ جـــەی پیلـــە گـــوزەر
تـــا زەمـــا و وەیـــوێ بـــەرۆ پـــەی تەشـــتەر
تـاکـە هـون و گۆشـن نـەوەرۆش سـەمەر
تاکـە مێـردانش وێـڵ نـەوان چـەی سـەر
تـــا کەســـێ نـــەبۆ جــە شـــا بـــا خەبــەر
تـــا وە ســـەر بـــەیان مـــەلان چـــەی حـــەزەر
هـــەم جـــەی راوبـــەرە بـــزاویم وە بـــەر
تـــا تـــوم پـــاکی پەیـــدا بـــۆ جەســـەر
جــە ســەراوباقی جـــەی فـــانی مـــەورام
باریکتـــەر جـــەمو رەنگینتـــەر نـــە جـــام
نەی مـەزە و عەسـەل شـیرینتەر چـی تـام
یـــەعنی حـــەلاڵی جفتتـــان مـــەبۆ ژام
پــەی ئاینــە ماچــمێ پــەی خومــار زام
مـــەوۆ رابـــەران تـــا وەســـەر دەوام
تـــا تـــۆم یـــاری ژینـــان بـــۆ بـــێ قـــام
بـــێ وێنـــا و خـــوار بونیـــەتان مـــەقام

ژیتـــان مـــەگنۆ وە نوتفـــە ناوكـــام
هامســـەریتان مـــەوۆ باطـــل و بـــەدنام
بـەر مەشـیت وە صـەف وە ئـەمر خواجـام
ئاشتان نە ظاهر ها مەبۆ بـی قـام[167]

ئەم سرووده زۆر درێژه و هەمووی نانووسمەوه, كورتەی ماناكەش بەم شێوەیە:

لەسەر رۆشنایی ئەم سرووده هەموو نێر و مێیەكی یارسان پێویستە لە سەریان كە گەیشتنە تەمەنی باڵقبوون, ژن و مێردایەتیبكەن و خێزان پێكەوه بنێن, ئەم كارەش بۆ بەردەوامبوونی رەگەزی مرۆڤە نەوەك بۆ هەوەسبازی, ژن و مێرد پێویستە لەسەریان لە گەڵ یەكترا ئەمەكداربن و هەمیشە راستی لە بەرچاوبگرن, هەروەها منداڵی چاك پەروەردەبكەن بۆ ئەوەی بۆ كۆمەڵ سوودبەخشبن, دەبێت بە دوربن لە كرداری خراپ و نارەوا, هەر یارسانێك بە هەر بنەماڵەیەك سەریسپاردبێت نابێت لەو بنەماڵەیە ژنبخوازێت, ئەو كچ و كوڕانەی بە یەكتری دەدرێن لە سەریان پێویستە لە رۆژێكی دیاریكراودا پێكەوه ببرێنە جەمخانە و لەوێ پەوەیستنامەی ژن و میردایەتی ببەستن, پاش ئەنجامدانی رێورەسمەكە سەید ئەم سرووده بۆ بووك و زاوا دەخوێنێتەوه و بۆشیان شیدەكاتەوه, هەروەها بۆ خوداپەرستی و داوێنپاكی و پێكەوه ژیان و ئەمەكداری رێنماییاندەكات.

سروودی مردووشتن:

پاكیـــا پـــاك بـــا پاكیـــا پـــاك بـــا
پـــەی جامعـــە و جەســـتە پاكیـــا پـــاك بـــا
ئـــی ئـــاوه پـــی چـــیم حـــەیات و حـــەیا
ئـــی پوســـتە ســـیفات زنـــدەگیش ئـــارا
ئـــەی ئاومـــان مـــەجی وەی ســـەر ســـفاتی
وەی قـــــابی رۆح بـــــاقیش حـــــەیاتی
جـــە هـــەزار و یـــەك دون بـــونش نـــەجاتی
ئاســـــوودەگیش بـــــۆ جـــــەی رای مـــــەماتی
رای دیـــــدەداریش بۆنـــــە نـــــەقینیاتی
قەڵـــەم وە روحـــش بزیـــۆ پـــەی زاتـــی
كـــەردش نـــە دەفتـــەر بـــونی ئیســـپاتی

نیشـــاگ یـــاریش بـــۆ جـــە حضـــوری
هـــەم پـــەرێ قـــاپی بـــداش دەســـتووری
خواجـــام بـــدەرۆش خـــەڵاتی نـــووری
نـــورش خـــەڵا ت بـــۆ پـــەی ئـــەم عـــازیز

پـــەی جـــام رەمزبـــار پـــاك دیـــن تـــەمیز
غەســـل صـــفا تمان دا پـــەی جـــام مریـــز
ئـــی ئـــاو فـــانی بـــاقیش بـــۆ لـــە زیـــز[168]

واتاکـەی بـەم شـێوەیە: سـیما و جەسـتەی تـۆ پـاك و تـەمیز بوونـەوە، ئـەم ئاوە بـە رووی ئـەم جەسـتەدا دەرژێنرێت کە خاوەنی خووی چاکە، ئیتر رۆحت بۆ هەمیشە دەمێنێتـەوە و لـە دوونـی هـەزار و یەکدا رزگاری بەدەستدەهێنێت و لە مردندا ئاسوودە دەبێت، کردارەکانت لە دەفتەردا تۆمارکراون، بە قاپی هەق رانماییکرێیت و خواجەم خەرقەی نوورت بداتێ، بە فەرمانی هەق خەرقەی نوور بپۆشیت و لە جامی خاتوو (رەمزبار)دا بادەی پاکی بنۆشیت.

سروودی چوار کۆڵەکە سەرەکییەکەی یارسان کە بـریتین لـە (پـاکی، راسـتی، بەخشـندەیی، خۆنەویسـتی)، ئەمـەی خوارەوەش سرووەدکەیە:

بـــاوەری وەجـــا بـــاوەری وەجـــا
یـــاری چـــوار چەشـــن بـــاوەری وەجـــا
پـــاکی و راســـتی و نیســـتی و ریـــدا
مـەبۆ بـار ویـت سـووك کـەی جـە دونیـا
چـــونکە ئـــەی دونیـــا جاگـــەی بـــوارەن
گـــا ســـەرە وبـــان و گـــا ســـەرەو خـــوارەن
مـــەبۆ وەپـــاکی و وە راســـتی و ریـــدا
گـــرد وات ویتـــان نیســـت کـــەن پـــەی
هـــــــــــــــــــــودا[169]

لەسەر بنەمای ئەم سرووە هەر کەسێك شوێنکەوتووی رێوڕەچەی یارسان بێت، لەسەری پێویستە:

1- (پاك) بێت، پاکی لە (جەستە، تەن، دڵ و دەروون).
2- لە هەڵسوکەوتیدا راست و درووست بێت.
3- بەخشندەبێت و بۆ بەدەستهێنانی رەزامەندی (خودا) بە خەڵکانی هەژار و نەدار کۆمەکبکات.
4- خود پەسەندنەبێت و لە خۆبایبوون بەدووربیبێت و شوێن هەوا و

هەوەسی نەکەوێت.

سروودی نزای خۆڵە پۆتی= تەیەمم: لەو شوێنانەدا کە ئاوی پێویست بۆ خۆشتن و خۆپاککردنەوە دەستنەکەوێت, یارسانەکان دەتوانن (تەیەمم)بکەن, بەوەی هەردوو دەست بخرینە سەر زەوی و بەباشی خۆڵەکە بتلنرێت بە هەردوو دیوی دەستەکانەوە و نزای (خۆڵە پۆتی= تەیەمم) بخوێنرێت, ئەم دێڕانەی خوارەوەش دەقی نزاکەیەن:

وەردم ئەی توربەت پاکی مطهر وە یاد کۆشك پادشای پەردیوەر وە شەت ئیقرار ئەو عەهد بنیام مالاًم ئەی توربەت وە صورەت تەمام وە رەدای داود خاوەن کۆچ و گەپ کەف دەس مالاًم پشت دەس چەپ وە قەلەم زەرین پیر مووسی ئیخلاص کەف دەس مالاًم پشت دەس راس وە خیدمەت کردەی پاك پیر رەزبەر پاك طاهر بووم جە پا تا وەسەر وە عەشق پادشای پاك بێ زەوال پاك و طاهر بووم جە ئاهو و خەیاڵ

واتای نزاکە بەم شێوەیە: بە یادی کۆشکی پادشای پەردیوەرەوە= مەبەست لە پادشای پەردیوەر (سان سەهاکی بەرزنجی)یە, بە مەرج و بڕیار و پەیمانی بنیامین, بەخەرقەی (داود) خاوەن وتە و کەلاًم لەپی دەستی راستم بەپشتی دەستی چەپمدا هێنا, بە قەڵەمی پیر مووسای دڵسۆز لەپی دەستی چەپم بە پشتی دەستی راستمدا هێنا, بە کرداری پاکی پیر رەزبار لەتەوقی سەرمەمەوە هەتاو پێم پاك و تەمیزبوومەوە, بە خۆشەویستی پادشای پاکی هەتا هەتایی لە پیسی و ئەندێشەی خراپ پاکبوومەوە[170].

سروودێکی (عابدینی جاف) سەبارەت بە بایەخدان بە سەرچاوەکانی بژێوی وەك:(کشتیاری, مەڕو و مالاًت بەخێوکردن) و هەندێك هەڵسوکەوتی کۆمەلاًیەتی, هۆنینەوەی ئەم سرووده لە لایەن ناوبراوەوە بۆ یارسانەکان بە مەبەستی ئامۆژگاریکردنیانە.

یارم فەرمووی دار بنێژن قسەی خاس کەن هەر خاس بێژن مەڕ و مالاًت خاوەن بکەن تا بە بەرشە مەشکەی بکەن سەگ و کەڵەشێر رابگرن بە سواری ئەسپ رێگە ببڕن

لــه تــەك گــێلا مەبنــە هــاورێ
دۆســی لــه تــەك گــێلا نــاكرێ
خۆتـــان لادەن لــــه شـــوكایی
بـــا تیـــا نەچـــن لـــه خـــۆڕایی
درۆ مەكـــەن هـــەر راس بێـــژن
درۆ چـــەس بـــۆ مەگـــەر گێـــژن
هـــەر كـــەس ئـــەبێ ژنـــێ بێنـــێ
بـــۆ خێزانـــی خـــۆی بنـــوێنێ
منـــداڵی بـــاش بـــه خێـــو بكـــا
نـــەكا قســـەی دزێـــو بكـــا
لـــه رێگـــای راســـتەوه بـــروا
بـه بـاوك و دایـك هـەییێ بـڕوا
لــه لەچـــەری خۆتـــان لادەن
دنیـــا بـــه لەچـــەر خـــۆ نـــادەن

هـــەوەڵێ یـــارە ئـــاخر یـــارە
وەگشـــت چـــتێ ئاگـــادارە[171]

لەسەر رۆشنایی یەكێك لە سروودەكانی (دەورەی گڵێم وە كۆڵ) كە بەشێكە لە كتێبی سەرەنجام هەر یەك لە (پیر بنیامین، مستەفادەودانی، پیر مووسی، پیر رەمزبار، باوایادگار، شائیبراهیمی ئێوەت) كە هەر شەشیان لە بازنەی (هەفتەن= حەوتن)ن، بۆ وڵاتانی یەمەن و میسر رۆیشتوون، پیر (بنیامین) كەوتووەتە (یەمەن) و لەوێ رووبەڕووی ستەم بوەتەوە، هەر چواردەورەیان داوە و بە كۆت و زنجیركراوی زیندانیكراوە، لە ناو زینداندا خاوەندگار بە (پیر بنیامین)ی وتووە: هیچ باكتنەبێت دەتوانیت رۆژانە یە سەڵتی بچیتە ناو بازارەوە و لەوێ بە ئازادی بژیت و شەوانیش بگەڕێیتەوە ناوزیندان، بەوشێوە ئیتر هەمووڕۆژێك تا ئێوارە ژیانی لە ناوبازاردا بە ئاوفرۆشتن و پارە گۆڕینەوەوە گوزەراندووە و شەوانیش گەڕاوەتەوە بۆ زیندان، كاتێك چەند كۆترێك لە (ئەسكەندەریە)وە بۆ لای هاتوون و مزگێنی گەڕانەوەیان بۆ وڵاتی خۆی داوەتێ، ئەو هیچ گوێیەكی بەو مزگێنییە نەداوە، بەڵكو گڵێمێكی گرتووەتە كۆڵ و هەر سەرقاڵی ریازەت و چلەكێشانی خۆی بووە، لەو كاتانەدا هەریەك لە پیر بنیامین و یارەكانی تری لە شێوە و بەرگی جیاجیادابوون و كەسیان ئەوی تریانی نەناسیوەتەوە، پیر بنیامین لە شێوە و بەرگی (میر حوسێن) و لە (یەمەن)دا ژیاوە، یارەكانی تریشی لە ناو كەشتیەكدا و بەم شێوەیە بوون: مستەفادەودانی لە شێوە وبەرگی (قەرچیل)، پیرمووسی لە شێوە وبەرگی كوڕی میرزای كەشتی، رەمزبار لە شێوە و بەرگی كوڕی كەشتیوان، باوایادگار لە شێوە و بەرگی هەژارێكی سەرنشینیكەشتی و (شائیبراهیم)یش لە شێوە و بەرگی (میرەی باش تجار= میرەی سەرۆك بازرگان)دا بوون،

شەوێك لە ناكاودا پەپووسلێمانەیەك هاتوەتە خزمەتی پیر بنیامین و سڵاوی لێكردووە, نامەیەیەك بە سەر دەنووكییەوەبووە كە بە ناوی خودا رازێنراوەتەوە و نامەكە هەواڵی رزگاری پیر بنیامینی تێدابووە, لە درێژەی ئەم گێڕانەوەیەدا هاتووە: ئەو كەشتییەی كە پیربنیامین و یارەكانی تێدابوون و كەسیان ئەوی تریانی نەناسیوەتەوە لە ناو گێژاوی دەریادا تووشی شەپۆلی شێتانەی دەریا بووە بە جۆرێك هەموو سەرنشینەكانی ترساون و ژیانیان كەوتووەتە مەترسییەوە, هەندێك لە سەرنشینەكان هۆكاری ئەو نەهامەتییەیان بۆ بوونی (گڵێم وە كۆڵ= پیر بنیامین) گێڕاوەتەوە گوایا لە بەر ئەوەبووە نوێژینەكردووە, هەر لەوەوە ویستوویانە بیخەنە ناو ئاوەكەوە, لەو كاتەدا (میرەی باش بازرگان) وتوویەتی: ئەم پیرەمێردە پیاوی خودایە و پێویستە ئێمە هەموومان تكای لێبكەین بۆ رزگاربوونمان لەم گێژاوی دەریایە نزابكات و بۆمان بپاڕێتەوە, ئەوانیش بە گوێیانكردووە و ئیتر (گڵێم وە كۆڵ= پیر بنیامین) دەستیداوەتە نزا و پاڕانەوە, (داودی كۆسوار) كە لە سەر فەرمانی (سان سەهاكی بەرزنجی) بۆ رزگاربوونی ئەو یارانە هاتووە, لە پڕ لە ناو ئاوەكەدا سەریدەرهێناوە و شەپۆلەكان كپ و ماتبوون, سەرنشینەكان بە جارێك دڵخۆشبوون و (داود)یان پارەباران كردووە و هاوكات داوایان لێكدووە بۆ رێگەی راستی رێنماییانبكات, ئەویش وتوویەتی: من رێپیشاندەری یارسانم و ئەم ئەركە لە ئەستۆی (پیر بنیامین)ە كە ئێستا لە ناوتاندایە, بەڵام ئەوان قسكەی (داود)یان پەسەندنەكردووە و وتوویانە تۆ لە ناو ئەم شەپۆلانەدا ئێمەت رزگاركرد, كەواتە كەسێكی دانشمەند و بە خۆشەویستی خودا سەرمەستیت, بۆیە هەر دەبێت تۆ ئەم كارە بكەیت, هەر بۆیە (داودی كۆسوار)یش پاش كەمێك بیركردنەوە و تێڕامان بە ناچاری رێنماییكردوون و لە سەردەستی ئەودا سەریانسپاردووە, كاتێك هەموویان پێكەوە گەڕاونەتەوە بۆ لای (سان سەهاك) لە سەر ئەو كارەی سەرزەنشتی (داود)ی كردووە, ئەم چەند دێڕەی خوارەوە بەشێكن لەو گێرانەوەی سەرەوە:

گڵیم وەكۆڵ مەڕەمۆ= گڵێم وەكۆڵ دەفەرمێ:

عـــازیز بەخشـــامان عـــازیز بەخشـــامان
عـــازیز وەڕای تـــۆ ئینـــە بەخشـــامان
میـــــزان و راســـــتی داود کێشـــــامان
هـــا پیاڵـــە و ئیمـــداد ئـــاویٚ نۆشـــامان
وە دەســـــتش گڵـــیٚم یـــاری پۆشـــامان

ئـــال وە کەشـــتی بـــار ئـــال وە کەشـــتی بـــار
پـــیٚ یـــار داودەن ئـــال وەکەشـــتی بـــار
بـــەڵام یـــەك چـــەردش بـــونی نـــەی بـــەیار
مبـــارکش بـــۆ ئـــەی خـــەلات و یـــار

خەڵك وەکەشتی گیر خـەڵك وە کەشـتی گـیر
بـەش وە داود بـۆ خـەڵك وە کەشـتی گـیر
عـــازیزم چـــەنەش بوەخشـــە تەقصـــیر
پـــیٚ ئیٚمـــە دەلیـــل پـــیٚ ئـــەوان بـــۆ پـــیر
ئـەوانیچ بـەی شـەرت هـانی چـەی مـونیر
ئینشـــالا هەقشـــان مەوۆنـــە دەســـگیر[172]

واتەی ئەم دێڕانە بەم شێوەیە: (ئەی خۆشەویستم = مەبەستی سان سەهاکی بەرزنجی)یە من لە پێناوی تۆدا ئەوم بەخشیوە، نەخشەی راستیم بۆ (داود) کێشاوە و بە دەستی ئەو خەرقەی (یارسان)م پۆشیوە، خەڵکی ناو کەشتییەکە روویا لە (داود)نا و ئەویش لەو شوێنەدا ئەو کارە ناڕەوایەی کرد، ئەوە پیرۆزبێت و داواکارم لەو تاوانەی خۆشبیت، ئەو بۆ ئێمە رێپیشاندەر و بۆ ئەوانیش (پیر)یانە، ئەوانیش هەر بەم شێوە پەیمانیان بەستووە و پشت بە خودا بە مافی خۆیان دەگەن.

لە ناو سروودەکانی (دەورەی چلتەن) کە بەشێکە لە کتێبی (سەرەنجام) سروودی زۆر سەبارەت بە (رووناکی و تاریکی) هەن، لە سەر رۆشنایی هەندێك سروودەکانی ئەم بەشە جیهان بەر لەوەی (خۆر، مانگ و ئەستێرەکان)ی تێدا دروستبێن، دوو گەوهەری تێدا بووە ئەوانیش رووناکی و تاریکی بوون، میری رووناکی (زەروان) بووە کە جیهانەکەی هەمووی (خۆشی و شادی، پاکی، راستی و دروستی)بووە، لەوێدا (مەرگ، ناخۆشی، جەنگ و جیاخوازی) نەبوون، (تاریکی)ش کە سەرداری (مەرگ، جەنگ و بەدکاری) بووە، بۆ ئەوەی حوکمڕانی لە دەستی بسێنێت هەمیشە دژی رووناکی جەنگاوە، بەڵام خاوەندگار دۆستایەتی لە گەڵ رووناکیدا کردووە، بۆیە (چلتەن)ی لە نووری خۆی دروستکردوون، ئیتر تاریکی و جەنگ و مەرگ هەڵهاتوون و بۆ قەڵەمڕەوی خۆیان گەڕاونەتەوە.

ئەگەر لەم بیروباوەڕەی سەرەوە رامێنین دەبینین لێکچوونێکی تەواوی لە گەڵ بیروباوەڕی دینی (مانی[173])یەکاندا هەیە.

لای شوێنکەوتوانی(دینی مانی) رووناکی نمایشکاری (چاکە, خۆشی و شادی)یە, بەڵام تاریکی نمایشکاری (مردن, جەنگ و بەدکاری)یە, حومکڕانی رووناکی (زەروان) و هینی تاریکیش (ئان)ە و هەریەکەیان لە قەڵەمڕەوی خۆیاندا حوکمڕانیدەکەن, لەم بوارەدا با لەم چەند دێڕەی شیعری (داودی کۆسوار) وردببینەوە.

نە هەیهات هو نە هەیهات هو صەف صەف مەنهۆ نە هەیهات هو چلتەن گرد ئامان بی وە قەواقو دونیا رۆشن بی وە فەرمان زو تاری مەرگ و شەڕ گرێزان چون دو یانە تاریکیش کەرد ژێر و رو چەنی چلتەنش نمانا ئەرجو

واتاکەی بەم شێوەیە: یاران بە وتنەوەی هوو هوو ریزیانبەستبوو, (چلتەن)یش بە هەمانشێوە هاتوون و هەیا و هوو دەکەن, دونیاش بە فەرمانی (زو= زەروان) رووناکبووەتەوە و تاریکی و مەرگ و جەنگ هەڵهاتن و خانەی تاریکی سەروبنکرا[174].

لە ناو سروودەکانی دەورەی (هەفتەوانە= حەوتەوانە), سروودێك سەبارەت بە ئافەریدەکردنی (هەفتەوانە) هەیە, ئەمانەی خوارەوەش چەند دێڕێکن لە سروودەکە:

بنیام صەداکەر بنیام صەداکەر بنیام غولامان وەیگا صەداکەر بەیا بوینان بمەدەرا هەدەر شەرت دڵی دوڕ دو هەم رائەسەر ئینە ئەو شەرتەن ئاوردم ئەو وەر بشماران گەوا بمەدەران خەوەر زات هەفت پورە ئامان وە نظر

واتای سروودەکە بەم شێوەیە: سوڵتان سەهاکی بەرزنجی بە (پیر بنیامین) فەرمانیداوە غوڵامان ئاگاداربکاتەوە و بانگیانبکات بۆ لای, تا بزانن چۆن (مەرجی ناو دور[175])ی بەجێهێناوەو و زاتی (هەفتەوانە)ی درووستکردوون.

هەر لە بواری خستنەڕووی هەندێك لە سروود و پەخشانەكانی (یارسان)دا, باس لەوە دەكەم لە كتێبی (سروودی دینی یارسان)دا و وەك پاشكۆیەك بۆ سروودەكەی (خان ئەڵماسی لوڕستانی) سەبارەت بە درووستبوونی جیهان, (11) دێڕ شیعر بە ناوی (قەباڵەی سڕ مەگۆ= قەباڵەی نەدركاندنی نهێنی) بڵاوكراونەتەوە, ئەگەرچی هەندێك نووسەریش لەوانە بەڕێز (محەممەد ئەمین هەورامانی) لە كتێبەكەیدا بە ناوی (كاكەیی) هەر بە هەمان ڕێچكەدا ڕۆیشتووە و ئەو شیعرانەی وەك پاشكۆ بۆ هەمان سروود نووسیونەتەوە, من لێرەدا و بە جیا ئەو دێڕە شیعرانە دەنووسمەوە و پێموایە هیچ پەیوەندییەكیان بە سروودەكەوە نییە:

پیرە زاڵێ بی ڤە عەهدی حەیدەر
جام ماسێ ئەو ڕۆ ئاورد ئەو شەهر
نۆشی جان مەكەرد شای دوڵ دوڵ سوار
ڕۆژی دەهەندەی صیغار و كیبار
فەرما ساحیب نوور ئی دژ ئەو باسە
ئەڕای قەباڵەی سڕ مەگۆ خاسە
تا نامە ڤەو ناو مەمالك نۆ كەرد
تا تەشریف ڤە ناو شاری كوفە بەرد
قەباڵە ڤە ژێر ستوونش گوزاشت
ستوونی مەسجید ڤە جاگە ڤەرداشت
فەرما ڤە فەردان ئینە بیا بەسانی
ڤە عەدەد ئەراچی غافڵ نەمانی
بێدار بوون ڤە خاو نەنیشن خەمین
تا سێ جار ئافتاب مەنیشۆ زەمین
ئەمانەت مەدەم ئەو ڕۆژە ڤە فەرز
مەكانی ئافتاب مەنیشۆ ئەو لەرز
ڤە سڕی قودرەت حازری مەوجوود
ئافتاب سێ نەوبەت مەكەرۆ سجوود
قەباڵەی مەگۆ باڤەرن ڤە دەر
تەحقیق بزانەن هەر ئینە حەیدەر
ڤە دەسی ئەوەن حەیات و مەمات
ئاشكار مەبۆ سڕی لاحەیات-مەمات
كەلاَم كەرد تەمام پادشای ئەبرار
ڤە گەردی مەردان ڤە عەهد و ئیقرار
خودا ڤە هەمڕای شاهەنشای یەكتام
(صلى الله) ڤە نوور جەمالی مەولام.

www.pertwk.com

کرۆکی شیعرەکانی ئەم قەواڵە ئەوە دەردەخەن گوایا پیرێژنێك جامی ماستی بۆ (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبو تالیب) هێناوە, ئەویش کە ڕۆژی گەورە و بچووکی بە دەستە ماستەکەی نۆشکردوە,خاوەنی ڕووناکی فەرمووی توێژی ئەم ماستە بۆ قەباڵەی (سڕمەگۆ) باشە, چووەتە شاری (کووفە) و قەباڵەکەی خستووەتە ژێر کۆڵەکەی مزگەوتەکەی (کووفە) و کۆڵەکەکە بۆ ئەو مەبەستە بەرزبووەتەوە هەتاکو قەباڵەکە چووەتە ژێریەوە, لەویٚ بە مەردانی وتووە: دەبێت ئەوە بزانن کە من دەچمە ناو خەوەوە و ئێوە دڵگرانن‌ەبن, ئەو کاتەی سیٚ جار خۆر دەنیشێتە زەوی و جێگای ڕۆژ دەلەرزیٚ و ڕۆژی سیٚ جار کڕنووشدەبات ئێوە قەباڵەی (سڕ مەگۆ) بهێننە دەرەوە, ئەو کاتە دڵنیابن لەوەی (حەیدەر) دێتەوە ناو ژیان و ژیان و مردن لە دەستیدا دەبن.

پاش ئەوەی ژمارەیەك لە سروودەکانی (یارسان)مان خستنەڕوو, ئێستاش دێینە سەر خستنەڕووی چەند پەخشانێك لە پەخشانە پیرۆزەکانیان:

لە کتێبی سروودهای دینی یارسان – گرد اورده وترجمە ماشاالله سووری – (21) پەخشان لە پەخشانە پیرۆزەکانی یارسان بلاۆکراونەتەوە[176], من بە وردبینییەوە ئەو پەخشانانەم خوێندنەوە و بۆ لێکدانەوەی ماناکانیشیان خۆم زۆر ماندووکرد, زۆرجار هەستم بە لەنگی و بێمانایی چەند وشە و دەستەواژەیەك دەکرد, هەروەها هەستمدەکرد هەندێك بابەتی سەرەکی لە هەردووکیاندا دووبارە بوونەتەوە, بۆیە بە ڕای من ئەو بابەتانەی لە سروودەکاندا هاتوون و ماناکانین لێکدراونەتەوە پێویستینەکرد جارێکی تر بە نووسینەوەی پەخشانەکانیان سەر لە خوێنەران تێکبدەم, لێرەدا تەنها ئەو پەخشانانە دەنووسم کە لە سروودەکاندا, یان تەنها ئاماژەیەکی بچووك بە بابەتەکانیان دراوە, یاخود هەر باسیان لێوە نەکراوە, بۆیە لە پەخشانی (پێنجەم)ەوە دەستپێدەکەم, چونکە پەخشانەکانی (4,3,2,1) بابەتەکەیان هەمان بابەتی سروودەکەی (خان ئەڵماس لوڕستانی)یە سەبارەت بە درووستبوونی دونیا.

پەخشانی پێنجەم: بەعد حەزرەتی ئادەم و حەوا ئیجادش کەردوە ئینس و جەننی ئیجادش کەردەبی, یەعنی شەش دۆرە هەن غەیر جە ئادەم سازنا وە فەناکەرد, وە بەعد ئەوان ئادەمش درووستکەرد کە ئەشرەف مەخلووقاتەن, کە هەق مایل داشت جیلوەی زات وە بەشەر باوەرۆ وە هەفتەن چهارتەن وە خودی هەق هەم وە سڕ بەیاو تەما و غولاٚمان هەم بەسەر یاوەرۆ ئاما وە دوونی بەشەروە زاتی میهمانی خەیلیٚ ئامان, تا دۆرەی (عەلی) زات وە بەشەر هەردوو داخلٚ کەرد و دینی شەریعەت مەحەممەد قەراردا, هەفتەن هەفتەوانە وە هەفتیٚ و دوو پیر هەم وە دۆرەی شەریعەت تەمام بین.

www.pertwk.com

واتای پەخشانەکە: دوای ئەوە (حەزرەتی ئادەم) وەك بەڕیزترین درووستکراو و (حەوا)ی درووستکردوون, (هەق= خودا) نیازی ئەوەی کرد جیلوەی خودی خۆی بگەێنێتە مرۆڤ, ئەمەش درێژەیکێشاوە هەتاکو دەورەی (عەلی) کە خودا خۆی خستووەتە تەنی (عەلی)یەوە و دینی شەریعەتی محەممەدی بڕیارداوە, حەفتەن و حەفتەوانە و حەفتا و دووپیر لە (دەورەی شەریعەت)دا تەواوبوون.

پەخشانی شەشەم: بەعد یاوا وە دوونی (شاخۆشێن) وە زات بەشەری هەم وە دۆرەی موفەسەڵی کەلاٌمش هەن, بەعد لوا وە دوونی (بابا نائۆ) دوو زات میهمانی, وە بەعد لوا وە دوونی (باباجەلیل) وە (باباسەرهەنگ) وە (بەهلوول) وە بابا بی وە دەروێش, تەمام وە زاتی میهمانی تا یاوا وە دوونی (سان سەهاك), وە زات بەشەری وە دەورەی (شاخۆشێن) یەکدەفعە وە دەر زەڕات هەم یەکدەفعە مەنزڵی وێش قەراردا, وە ساجی ناری دۆرەی زەڕات وێیەن وە ساجی نار دەورەی (شاخۆشێن) وە ژێر ساجی نار بەیانش کەرد, وە هەفتەوانە وە شکڵی وەز سازی, وە هەردوو هەفتەکە هەفتەن و هەفتەوانەن هەنەن, یەك یەك رەمزێ داروون کە گاهێ جیسم وە زات مەوۆ وە دوو زات, گاهێ هەفتەن گاهێ چوارتەن گاهێ سێ نەفەرەن, گاهێ یەکتەن یا چلتەن.

واتای پەخشانەکە: پاشان بە زاتی بەشەری چووە دوونی (شاخۆشێن)ەوە کە ئەمە بەدرێژی باسی هەیە, پاشان بە میوانی چووە دوونی (بابا ناوۆ= باوا ناووس)ەوە, دواتر چووە دوونی (باوا سەرهەنگ و بەهلوول)ەوە, تەواو بابا بووبە دەروێش بە زاتی میوانی تا چووە دوونی (سان سەهاك)ەوە, سەبارەت بە ساجی ئاگر و ژیر ساجی ئاگرەوە ئەمە لە دەورەی (شاخۆشین)دا باسی لێوە کراوە.

پەخشانی بیستەم: (عالی) ئارماش کەرد پەی شەمە هەم حاشا بکەرەن وە کەسانێ هەنەن بەعد لە ئی دەورە مەیۆ, ئیقرار باوەران وە ظهوری زات وە وێم مەهمانەن مەکەری تا وەعدەی هەزار هەن هەم زاتێ وێم هەم, زاتی سوڵتان عالەم یەکڕەنگ مەکەروم, ئەو وەخت نیشانەش هەن, ئانە حوزووری هەزار هەن بایەد چیهار نەفەر هەم ئەولادشان وە قودرەت تەمام موریدان شەمە بووەن ئینە ئەولاد هەم ژە نوور مەسازی, تا بۆ وە پیرشان وە کەشکۆڵێ ئاوەردوە ئەولادشان سازنا کەردش وەپیری ئەو چوار نەفەرەوە چوار نەفەر هەم زوڕیەتشان زیاد بی.

واتاکەی بەم شێوەیە: (عالی) وتی بۆ حاشادەکەن لە پاش ئەم دەورەیە یەکێکی تر دێت, من بۆ ماوەی هەزار جار وەك میوان خودی خۆم دەردەخەم, لەوەشەوە خودی خۆم و هینی سوڵتانی جیهان یەکڕەنگ دەکەم, ئەو کاتە نیشانەی خۆی هەیە.

پەخشانی بیست و یەکەم: بەعد لە ئەو دەورە زەڕەی زات لوا وە (شاوەیسقولی) وە تەجدیدی ئایین کەرد, بەعد لوا وە (شاه ئەیان), بەعد لوا وە (محەممەد بەگ), بەعد لوا وە (ئاتەش بەگ) وە بەعد وە (سەید فرضی), وە دەورەی (فرضی) وە ئاتەش زات وە هەفتەن وە هەفتەوانە وە چهل تەن و وە چلانە کە مامام میهمان بی زاتی (فرضی) وە لای (ئاتەش بەگ وە سەید فرضی) بی, بەعد لوا وە دۆرەی (بابا حەیدەر) وە (شا هەیاس) تا هەفت پشت میهمان بی, بەعد لوا وە (زولفەقار گۆران), بەعد لوا وە (سەید حەیدەر) کە مەشهورەن وە (سەید براکە).

ئەوەڵ ئاخرم یار

واتــای سرووده‌كه: پاشـان گه‌ردیله‌ی زاتم چوونه خـودی (شاوه‌یسـقولی)یـه‌وه كـه تـوانی ئـاین نوێبكاتـه‌وه, ئینجا چووه دوونی هه‌ر یه‌ك له (شا ئه‌یازی یه‌كه‌م) و (محه‌ممه‌د به‌گ)ه‌وه, دواتر چووه دوونـی (ئاتـه‌ش بـه‌گ) و دواتـریش دوونـی (محه‌ممـه‌د فـه‌رزی)یـه‌وه, ئینجا چـووه دوونـی (بـاوا حه‌یـده‌ر و شـا هـه‌یاس)ه‌وه و لای ئـه‌وان هه‌تاكو حه‌وت پشت بووبه میوان, ئینجا چووه دوونی (زوڵفه‌قاری گۆران) و دواجار دوونی (سـه‌ید حه‌یـده‌ره‌وه= سه‌ی براكه).

یه‌كه‌مین و دوایه‌مینم یار

وه‌ك پێشـتر وتم په‌خشـانه پیرۆزه‌كـان ژماره‌یـان (21) په‌خشـانه, بـه‌ڵام لێـره‌دا مـن تـه‌نها چـوار په‌خشـانم هێناوه, چونكه ئه‌وانی تریـان یـان دووبـاره بوونـه‌ی سرووده‌كان بوون, یـان بابه‌ته‌كانیانم به پێویسـت نـه‌زانین, بۆیه ئه‌م چوار په‌خشانه‌شم به‌گرنگ زانین سه‌باره‌ت به خستنه‌ڕووی دوو بنـه‌مای سـه‌ره‌كی (ڕێوڕه‌چـه‌ی یارسـان) كه ئه‌وانیش (ده‌ركه‌وتنی خودا له ته‌نی مرۆڤ و دوونا و دوونی رۆحه‌كانـه) ده‌دوێن, ئـه‌م دوو بنه‌مایـه‌ش كرۆكـی فه‌لسـه‌فه‌ی دینـی یارسـانه‌كانه, چـونكه هـه‌ر یـه‌ك لـه بنـه‌ما سـه‌ره‌كییه‌كانی تـر شـتێكیان لـه‌م دوو بنه‌مایـه‌وه وه‌رگرتووه.

به تێڕمان له‌م چوار په‌خشانه بۆمانده‌رده‌كه‌وێت:

1- یه‌كه‌م مرۆڤ كه له لایه‌ن (خودا)وه دروستكراوه (حه‌زره‌تی ئاده‌م) بووه و لـه سـه‌ر شـێوه‌ی (حـه‌زره‌تی عه‌لی كوڕی ئه‌بی تالیب) بووه, هاوكات (ئاده‌م) به ڕێزدارترین مرۆڤ ناویهێنراوه.

2- به‌رجه‌سته‌بوونی رۆحانییه و جیسمانییه‌ت بۆ یه‌كه‌مجار له ته‌نی (حه‌زره‌تی عه‌لی)دابووه.

3- پاشان ئه‌و به‌رجه‌سته‌بوونه له ته‌نی هه‌ریه‌ك له (بالوولی مایی, باوا سه‌رهه‌نگی ده‌ودانی, باوا ناووسـی جـاف, شاخۆشـێنی لوڕسـتانی, سـان سـه‌هاكی بـه‌رزنجی, عـالی= عـالی قه‌له‌نـده‌ر, شاوه‌یسـقولی قرمـزی)دا دووباره‌بووه‌ته‌وه و (شاوه‌یسقولی)یش به نوێكه‌ره‌وه‌ی ڕێوڕه‌چه‌كه له قه‌ڵه‌مدراوه.

4- له قۆناغـه‌كانی تریشـدا به‌رجه‌سـته‌بوونی رۆحانییـه‌ت و جیسـمانییه‌ت لـه دوونـی هـه‌ر یـه‌ك لـه (شـا ئه‌یازی یه‌كه‌م, محه‌ممه‌د به‌گ, ئاته‌شی بـه‌گ, محه‌ممـه‌د فـه‌رزی, باوا حه‌یـده‌ر و شـا هـه‌یاس, زولفـه‌قاری گـۆران, دواجاریش له ته‌نی (سه‌ی حه‌یده‌ر ناسراو به سه‌ی براكه)دا دووباره‌بووه‌ته‌وه.

5- له‌گـه‌ڵ هـه‌ر به‌رجه‌سـته‌بوونێكی رۆحانییـه‌ت و جیسـمانییه‌ت لـه تـه‌نی (مـرۆڤ)دا چـوار فریشـته‌كه و بازنه‌كانی (هه‌فته‌ن = حه‌وته‌ن, هه‌فته‌وانه = حه‌وته‌وانه) و هه‌ندێك جاریش (چلته‌ن) و چلانه = چلی چلته‌نان) له ڕێگه‌ی دووناودوونی رۆحه‌كانه‌وه دووباره‌بوونه‌ته‌وه.

هـه‌ر لـه بـواری خسـتنه‌ڕووی سـروود و په‌خشـانه‌كانی (یارسـان)دا پێویسـته له‌سـه‌ر چـه‌ند پارچـه شـیعر و سـروودێكی تـری ژماره‌یـه‌ك لـه (ڕێبـه‌ران, عاریفـان, شـاعیران)ی یارسـان بوه‌سـتین چـونكه بـوون بـه به‌شـێك لـه تێكسـته پیرۆزه‌كـانی شـوێنكه‌وتووانی ئـه‌م ڕێوڕه‌چـه‌یه و تێگه‌یشـتنێكی زیـاتر سـه‌باره‌ت بـه‌م ڕێوڕه‌چـه‌یه بـه ده‌سته‌وه‌ده‌ده‌ن له‌وانه:

1- **لـزا خـانمی جـاف:** لـه سـەر رۆشـنایی کتێبی (سـەرەنجام) ناوبراو یـەکێکبووە لـە گـەورە موریـدەکانی سەردەمی (شاخۆشێنی لۆڕستانی) و لە سەدەی پێنجەمی کۆچیدا ژیاوە, لە بنەڕەتدا خەڵکی شارەزوورە, بەڵام زۆربەی ژیانی لە ناوچەی لۆڕستاندا گوزەراندووە, لە شیعرەکانیدا وتوویەتی:

خوەشـێن بێـدار خوەشـێن بێـدار
پاشای بەڕ و بـار خوەشێن بێدار
ئەگـەر بفـەرمای قەبالـە بیـار
مـەلۆ مـاوەرۆش لـزای رەمزبـار

واتاکەی بەم شێوەیە: ئەی خۆشێنی وریا و بەخەبەر, پادشای وشکانی و دەریا, ئەگەر بە (لزای رەمزبار) فەرمانبدەیت بروات (قەباڵە= قەباڵەی یارێتی)ت بۆ بهێنێت, دەڕوات بۆتی دەهێنێت.

لە دوو دێڕی تردا باسی لە جوانی وەرزی بەهار و رازانەوەی دەشت و کێوی کردووە و وتوویەتی:

وەفران بی وە ئاو وەفران بـی وەئـاو
وەهار چـۆن ئامـا وەفـران بـی وەئـاو
گـوڵ و وەنەوشـە هـۆرێزان جـە خـاو
پـەرێ ئـارایش دەشـت و کـۆف و کـاو

واتاکەی بەم شێوەیە: بەفرەکان بوون بە ئاو و ئەوەش لە ئەنجامی وەرزی بەهارەوەیە, گوڵ و وەنەشە لە خەو هەستان و دەشت و کێویان ئارایشتکرد.

2- **سەی براکە:** ناوی سەی حەیدەری کوڕی سەی مەنسوور و نازناوی (سەی براکە)یە, لە سەر رۆشنایی کتێبی پیرۆزی سەرەنجام س(1210ك) لە ناوچەی کرماشان و لە گوندێکدا بەناوی (توت شام) لە دایکبووە, (سەی براکە) بە یەکێك لە رێبەرانی رێوڕەچەی یارسان و لەوانەی رۆحی خوداییان تێداجێگیربووە دەژمێررێت, ناوبراو توانیویەتی چەند یارێکی گەورە پەروەردە بکات کە لە ژیانی خۆیاندا بوونەتە رێبەر و شاعیری دیار و ناسراوی یارسان لەوانە: (شا تەیموری بانیارانی, دەروێش نەورۆزی سۆرانی, زولفەقاری گۆڕان), لە سەردەمی ژیانیدا لە لایەن نەیارانییەوە دژایەتیکراوە و هەر بەدەستی ئەوانیش لە تەمەنی (80) ساڵیدا کوژراوە و لە گوندی (توت شام) نێژراوە, شیعرەکانی (سەی براکە) پیرۆزییەکی گەورەیان لای یارسانەکان هەیە, هەم شیعرەکانی خۆی و هەم شیعری ژمارەیەك لە یارەکانی لە (دەورەی حەیدەری)دا نووسراونەتەوە, ئەمانەی خوارەوەش چەند دێڕێکن لە شیعرەکانی:

دەروێــش دەروێشــان دەروێــش دەروێشــان
دەروێــش مــەولا ئاغــەی دەروێشــان
وە رەمــز و رەوشــت ریــازەت کێشــان
وە جــەم و چــلتەن یــار نــە دلێشــان
هــەر کەســێ کــەرا وە یــار بزانــۆ
صــەڕافەن صــەڕاف کــە پــێش مــەوانۆ
مــەبۆ کــە صــەڕاف دانــە شــناس بــۆ
خــەوەر نــە ئەســرار خــاس و ناخــاس بــۆ
نــەك چــون لــێلاوان وێــڵ نــە هــەردە بــۆ
وێــڵ ســەرگەردان ڕا گــوم کــەردەبۆ

(سەی براکە) لەم دێڕانەدا ئەو مەرجانەی خستووەتەڕوو کە پێویستە لە دەروێشی (یارسان)دا هەبن, باسی لەوەکردووە ئەو دەروێشەی رێی خواپەرستی گرتووەتەبەر و تەنها بۆ ئەم مەبەستە دڵی کردووەتەوە, پێویستە جیاوازی لە نێوان باش و خراپ بکات و دانە شناس بێت, نەوەك سەرگەردان و وێڵی دەشت و کێوان بێت و رێی راستەقینە گومبکات.

عەجەو بە زمێ دیم عەجەو بەزمێ دیم
نەی وەقت شەفەق عەجەو بەزمێ دیم
وە مەیل چەند کەس مەگێڵیام مەشیم
تــا یــاوام وە پــای درەخــت عــەظیم
یــاوام وە بــازار بەنــد راســت بــەن
دیــام دیــم یــارم نــە رووم حــازرەن
مــەیۆ وە ڕاوە وێنــەی صــەوڵ صــاف
وەرگێڵیــا چــەنیم بــێ لاف و خــیلاف
روو کــەرد وە مۆبــەت وە شــیرین گوفتــار
گــا مــەیل وە کــەمین گــا راز بــەدکار

بەزمێکی سەیرم دی, لەم بەرەبەیانەدا بەزمێکی سەیرم دی, بە مەیلی چەند کەسێك هاتووچۆمدەکرد هەتاکو گەیشتمە بەردەم دارێکی مەزن, ئینجا سەرم لە ناو بازارەوە دەرکرد, سەیرمکرد یارم بە چەشنی سەوڵێکی ساف رێدەکات, و رووی لێمکرد و بە زمانی شیرین لە گەڵمدا کەوتە گفتوگۆ.

3- **زولفەقاری گۆران:** لە سەر رۆشنایی پەخشانی (21) لە پەخشانە پیرۆزەکانی (یارسان) ناوبراو یەکێکە لەوانەی کە رۆحی خودایيان تێداجێگيربووە, ساڵی (1172ك) لە گوندی (بانياران) لە دایکبووە, رێبەرێکی دينی گەورەی يارسان بووە و شيعرەکانيش گەواهی ئەوە دەدەن کە تا چ ئاستێك شەيدای رێورەچەکەی و گەورە رابەرەکانی بووە, ئەمانەی خوارەوەش پارچەيەکن لە شيعرەکانی کە تيايان‌دا باسی بازنەی (هەفتەن = حەوتەن)ی کردووە:

هەفت گەوهەرم دی هەفت گەوهەرم دی
يەك شەو نەخاودا هەفت گەوهەرم دی
زولاڵ بێگەرد پڕ جەوهەرم دی
بنيامين پير خاوەن وەرم دی
چەرخچی زەمان ساحيب بەڕم دی
ئۆسای راستی و شکۆ و فەڕم دی
شەفيعی ياران نە مەحشەرم دی
يار و ياوەر گرد بەشەرم دی

واتاکەی بەم شێوەيە: حەوت گەوهەرم بينی, شەوێك حەوت گەوهەری پاك و بێگەرد هاتنەخەوم, لەو خەوەدا (پير بنيامين)ی خاوەنی (خۆر)م بينی, هەڵسووڕێنەری سەردەم, خاوەنی زەوی, وەستای راستی و شکۆم بينی, تکاکاری رۆژی مەحشەری ياران و هاوڕێی هەموو مرۆڤەکانم بينی.

من هەفت لاڵم دی من هەفت لاڵم دی
شەوێ نە خاودا من هەفت لاڵم دی
لاڵ قيمەتی پڕ کەماڵم دی
داود دەليل سای جەماڵم دی
فريشتەی شەريف ساحيب ماڵم دی
نيگەهبان زام گرد عەبدالّم دی
شەماڵەی ئاهر بای شەماڵم دی
هەفت غەواصی خاس زێل زولاڵم دی

واتاکەی بەم شێوەيە: شەوێك لە خەودا حەوت چرام بينين,چرای بەنرخ و پڕ کەماڵم بيين, (داودی رێبەر)خاوەن جوانيی و فريشتەی سامان بە دەستم بينی, ئەو شماڵە ئاگراوييەم دی کە هەموو شوێنێکی رووناککردبوويەوە, حەوت دەرياوانی دڵپاکم بينين.

رەمزبـــــارم دی رەمزبـــــارم دی
ئـــارۆ نەخـــەودا رەمزبـــارم دی
گەوهـــەر زەڕ و هـــەم دینـــارم دی
رەنگا و رەنگ دەرهەم کۆی ئەنبارم دی
دەســـتگیر یـــار و شـــەهریارم دی
darووی دەردەدار هـــەم بیمـــارم دی
خاوەنـــد رەمـــز و رەزای یـــارم دی
گەوهـەر جـەلای ئـەو وە خـەروارم دی

واتاکەی بەم شێوەیە: ئەمڕۆ لە خەومدا (رەمزبار)م بینی لە بەردەمیدا ئەمبارێك گەوهەر و پارە و دینار هەڵدرابوونەوە, دەستگیری یاران و دەرمانی نەخۆش و دەردەدارانم بینی, خاوەنی هێماو نهێنی یارانم بینی کە بەلایەوە گەوهەر بە خەرواربوو.

قەڵـــەم زەڕم دی قەلـــەٚم زەڕم دی
شـــەویٚ نـــە خـــەودا قەڵـــەم زەڕم دی
دانـــای پـــڕ کـــەماڵ دەشـــت و بـــەڕم دی
دەفتەردارەکـــەی خاوەنـــد فـــەڕم دی
شـۆڵەی زات حـەق سـۆی ئەختـەرم دی
وەشـــی گـــرد یـــاران نـــە دەفتـــەرم دی
رمـــووز یـــاران هونـــەروەرم دی
ســـرۆش غـــەیبی هـــەم ســـەروەرم دی

واتاکەی بەم شێوەیە: قەڵـەمزێرینم بینـی و شـەوێك قەڵـەمزێرین هاتـە خـەوم, ئـەو دانا بەکەماڵـەی دەشـت و وشـکانی و دەفتـەردای خـاوەن فـەڕم بینـی, شـۆڵەی خـودایی و تۆمارکـاری خۆشـی و شـادی بـۆ یـارانم بینـی, سرووشی شاردراوە و سەروەرم بینی.

یــاران خــوانم دی یـــاران خـــوانم دی
ئــارۆ نــه خـهودا مـن هـهفت خـوانم دی
چـهشمهی ئـهنطهـوور جـۆی رهوانم دی
فــانۆس و فهنــهر گــرد شــهوانم دی
ئۆســای جه مخانــهی سرِ پــهنهانم دی
مــــورغ ئـــهزهڵی شـــا دهودانم دی
مایــهی زینــدهگی و فــهرِ زهمــانم دی
چهرخچــی چــالاك گــرد جیهــانم دی

واتاکهی بهم شێوهیه: ئیمرۆ له خهومدا حهوت خوانم بینی، سهرچاوهی خاوێن و جۆگهلهی رهوانم بینی، چرای رووناکی ههموو شهوانم بینی، وهستای جهمخانهی پرِ له نهێنی و باڵندهی نهمر (شای دهودانم دی = مهبهستی له مستهفای دهودانی)یه.

رۆجیـــــــارم دی رۆجیـــــــارم دی
شـــهوێ نـــه خـــاودا رۆجیـــارم دی
نهنــه ئێــوهت و شــا طیــارم دی
شـــا ئیـــبراهیم شاســـوارم دی
خاوهنـد بـاخچـهی وهشبۆی یـارم دی
زهمزهمــهی طیــور گــرد گــوڵزارم دی

(رۆژ)م بینی و شهوێك له خهودا (رۆژ)م بینی، شا ئیبراهیمی شاسوام بینی، خاوهنی باخچهی بۆنخۆشی خودایی و زهمزهمهی ههموو مهلی ههموو گوڵزارهکانم بینی.

زهرده بـــــامم دی زهرده بـــــامم دی
یــهك شــهو نــه خــهودا زهرده بــامم دی
یادگـــار شـــای هــــهردوو زامــم دی
نـــاز نـــاز رهواج مایـــهی کـــامم دی
ئـهو شـای سهرانسـهر خـاس و عـامم دی
جهمشـید جـهم قـهدر مـهی نـه جـامم دی
یــار هــهردوو ســهر صـوبح و شــامم دی
ســهر ههڵقــهی یــاران ســاحیب نـامم دی

www.pertwk.com

واتاكەی بەم شێوەیە: شەوێك لە خەومدا زەردەبابم بینی, شا یادگاری هەردوو دونیام و گشت خەڵكانم بینی, جەشیدی خاوەن ڕێز و مەینۆشی خودایم بینی, یاری بەیانی و ئێوارە و سەرئەڵقەی هەموو یارانی ناودارم بینی.

4- **دەروێش عەباسی كرندی:** یەكێكە لە شاعیر و عاریفە گەورەكانی یارسان, ساڵی (1221ك) لە (كرند) لە دایكبووە, شارەزاییەكی زۆری لە لێكدانەوەی تێكستە پیرۆزەكانی (یارسان)دا هەبووە, شیعرەكانی لە كتێبی (حەیدەری)دا بڵاوكراونەتەوە و ئەمانەی خوارەوەش نموونەیەكن لێیان:

سڕ حەق زانۆ سڕ حەق زانۆ
داخم پەی دۆستێ سڕ حەق زانۆ
وەڵێ ئەو سڕە پەی كەس نەوانۆ
تا وە ڕۆژی ئەلەست پەنەش مەمانۆ
هەر كەس سڕ حەق وانا پەی گشت كەس
حوكمن سەنگ ئەو بەحر مینای ئەو شكەس
میناش ڕێزە بی مەند وە سەرگەردان
راش كەفت ئەو تەوەن هەڵەت هەردان
بەڵێ ئەی دۆستان كەمەر بەستەی یار
فێشتەر بنیشان وە ئۆمێدەوار
وە دۆعا و ئامین وە شفاو لاڵە
شكت دەن وە تیپ پیا قەواڵە
بوانان دەفتەر سەرمەشق ژنەو
ناكەس فیرار دەن نە تۆی ئەرك ئەو
عەباس وەی مەگلەو خەیلێ رازیشەن
نە شاخەی درەخت طناب بازیشەن

ئەگەر بەوردی لەم دێڕە شیعرانەی (دەروێش عەباسی کرندی) رامێنین, ئەوەمان بۆ دەردەکەوێت کە ناوبراو سەبارەت یەکێك لە بنەما دینییەکانی (رێوڕەچەی یارسان) دواوە ئەویش نهێنی نەدرکاندنە, (دەروێش عەباسی کرندی) بە راشکاوی وتوویەتییارسانەکان لە سەریان پێویستە رازی نهێنی خۆیان لای کەس نەدرکێنن و تا رۆژی مردن نهێنی ئەو رازە بپارێزن, ئەوانەش نهێنی دینی خۆیان دەدرکێنن ئەوە ئاوێنەی دڵیان ورد و خاش دەبێت, هاوکات رێیٚ دینەکەیان ونەکەن و لێیٚ لادەدەن, پێویستە لەسەر یاران دڵیان پاکبکەنەوە و بە خوێندنەوەی کتێبە پیرۆزەکانیان و بە نزا و پاڕانەوە بەزەیی خودا بە دەستبهێنن, دواجار وتوویەتی: (عەباس= مەبەست خودی شاعیرە) لەم بوارەدا خەیلیٚ رەزامەندە و بە پۆپەی داری خوداپەرستییەوە دیلانیٚ دەکات.

ئەو سروود و پەخشانانەی تا ئێرە خرانە پێشچاو تێکەڵەیەکن لە ناو زۆربەی تێکستە دینییەکانی رێوڕەچەی یارسان کە لە سەردەمە جیاجیاکاندا نووسراون وەرمگرتووون, زیاتریش بە لای ئەوانەیاندا چووم کە باس لە فەلسەفەی دینی شوێنکەوتوانی ئەم رێوڕەچەیە و بنەما سەرەکییەکانی رێوڕەچەی یارسان و ستایشی هەندێك لە گەورە رابەرانیانی کردووە, لەمەلا و هەر لەم بابەتەدا چەند سرووێکی تر دەخەمەپێشچاو, بۆ ئەو مەبەستەش لە سروودەکانی (بارگە بارگە)وە دەستپێدەکەم کە بەشی یەکەمی کتێبی (سەرەنجام)ە.

لەم بەشەدا شیعری (72) پیرە و سان سەهاکی بەرزنجی و ژمارەیەکی تر لە رابەران و گەورە پیاوانی یارسان نووسراونەتەوە, پێویستە بڵێم ئەگەر بمەوێ هەموو سروودەکانی ئەم بەشە و بەشەکانی تری (سەرەنجام) بنووسمەوە و شیانبکەمەوە هەتاکو بۆ تێگەیشتن ئاسانبن, ئەوە کارێکی گرانە و لەم دەرفەتەدا بۆمناکرێت, بۆیە ناچارم تەنها چەند نموونەیەك لە سروودەکانی هەر بەشێك لە بەشەکانی سەرەنجام بنووسمەوە, بەڵام هاوکات ئەوە دەخەمەڕوو ئەگەر تەمەن و تەندرووستی بواریاندام, لە ئایندەدا هەوڵدەدەم کتێبی سەرەنجام بە هەموو بەشەکانییەوە بە چاپبگەیێنم, بۆ ئەوەی خوێنەرانی کورد زیاتر بە ئەدەبیاتی دینی رێوڕەچەی یارسان ئاشنابن.

ئێستاش دەچمە سەر ناوهێنانی ژمارەیەك لە هۆنەرانی سروودەکانی (بارگە بارگە) و خستنەڕووی نموونەیەك لە سروودەکانی هەر یەکێکیان بەم شێوەی خوارەوە:

1- **پیر شەمسوددینی عەلەمدار:** لە سەر رۆشنایی کتێبی پیرۆزی (سەرەنجام) (پیر شەمسوددینی عەلەمدار) یەکێکبووە لە بازنەی (حەفتاودووپیر)ە و لە سەردەمی ژیانی (سان سەهاکی بەرزنجی)دا ژیاوە, لە گوندی (شێخان)دا کۆچی دواییکردووە و هەر لەوێشدا بە خاکسپێردراوە, لە گەڵ ئەوەی پیرێکی قەڵەندەر بووە شاعرێکی زمان شیرینیش بووە, ئەمانەی خوارەوە چەند دێڕێکن لە شیعرەکانی:

یــار زەردەبــام یــار زەردەبــام
ئیـبراهیم وێش بێـیار زەردە بــام
ئەو چەنی نەمروود ستێزا نـەزام
بت و بتخانەش کەرد وە وەرد یـام
وە فەرمان شا وە ئـەمری خواجـام
بی وەگوڵستان ئاهر پـەی ئیبرام
مێردم گەرەکەن وێڵ نەبۆ سەرسام
چەنی گومراهـان نە پێچـۆ نـە دام
یــاری بــویز و وە کــۆچ و کــەلام
رای راست بگێرۆ بیاوۆ وە کام[177]

واتاکەی بەم شێوەیە: (ئیبراهیم) بەرەنگاری (نەمروود) بوویەوە و بتەکانی شکاند, کاتێك خستیانە ناو ئاگرەوە بە فەرمانی (خوجام= مەبەست خودایە) بوو بە باخچەی گوڵان و ئەویش رزگاریبوو, یارێکم دەوێ وێڵ و سەرسامنەبێت و نەکەوێتە داوی سەر لێشێواوانەوە.

2- **پیر تەقی شاهۆیی:** یەکێکبووە لە بازنەی (72) پیرە و ئەمەش چەند دێڕێکن لە شیعرەکانی:

ئـەو جومعـە کـەری ئـەو جومعـە کـەری
بارگەی شام[178] وستەن ئەو جومعە کـــــــــــــــــەری
دەســـتی مـــەوەری دەســـتی مـــاوەری
شـــام[179] نیـــا محەممـــەد وە پێغەمـــــــــــــــــەری
کـەس نـەجات نیـا هەرچـی مەکـەری
ســـوڵتان ئیســـحاقەن زات ئـــەنوەری
بەیا بەست نیا نـە پـەردیوەری[180]

واتاکەی بەم شێوەیە: بارگەی (شا)م لە (جومعەکەری) خستوویەتی, دەستێکی دەهێنا و دەستێکی دەبرد, (شا) محەممەدی نارد بە پێغەمبەری, (سوڵتان ئیسحاق= سان سەهاك) دەرکەوتەی خودی (ئەنوەر)ە کە لە (پەردیوەر) لە گەڵ یاراندا پەیمانیبەستووە.

3- **پیر ئیبراهی جاف:** یەکێبووە لە بازنەی (72) پیرە و ئەمانەی خوارەوە چەند دێڕێکن لە شیعرەکانی:

وست وە پەردیوەر وست وە پەردیوەر بارگەی شام ئاما وست وە پەردیوەر هەفتەوان چەوگا ئاورد وە نظر وێنەی ئەزەلی رژیا وە ئەنوەر پی سکە یارانە پیری کەرد یەکسەر فەرداش نە باقی ئیشان مەو سەروەر یار داود دەلیل مەولام[181] کەردەهبەر بنیام پەی یاران بی وە پێغەمبەر پەی شەفا خوازی جوملە نامەوەر[182]

واتاکەی بەم شێوەیە: کەوتووەتە (پەردیوەر), بارگەی (شا)م کەوتووەتە (پەردیوەر), هەفتەوانە کە هەر لە رۆژی بەراییەوە ئافەریدەکراون لەوێ لە تەنی مرۆڤدا کەوتنەپێشچاو, مەولام (داود)ی کرد بە رابەر و (بنیامین)ی کرد بە پێغەمبەر هەتاکو ببێت بە تکاکار بۆ هەموو یارسانەکان.

4- **پیر عیسای شقاقی:** یەکێکبووە لە بازنەی (72) پیرە و ئەمانەی خوارەوەش چەند دێڕێکن لە شیعرەکانی:

ئەو کۆی سەنایی ئەو کۆی سەنایی بارگەی شام وستەن ئەو کۆی سەنایی وەرگەرۆ تۆفان نەکۆی فەنایی مێردان بنیشان گرد وە حەیایی بکێشان تانە نە رۆی دونیایی تاکە باقی بۆ دەوری بەقایی تانەکێش مەلۆ ئەو وەردەرگایی[183]

واتاکەی بەم شێوەیە: بارگەی شام لە کۆی سەنایی خستوویەتی, خودا جیهانی کرد بە لافاو هەتاکو خەلکان بە شەرمەوە دانیشن, ئەوەش بۆ ئەوانەی هەر تەنها دونیایان مەبەستە پەند و عیبرەتە, لەبەر ئەوە یاران بە ئامۆژگارییەوە بەرە و بارەگای خوای بەر ز و بالآ دەڕۆن.

5- **پیرمالکی گۆران:** یەکێکبووە لە بازنەی (72) پیرە و ئەمانەی خوارەوە چەند دێڕێکن لە شیعرەکانی:

سـەراو دوو دەرە سـەراو دوو دەرە[184]
بارگـەی شـام وسـتەن سـەراو دوو دەرە
سـەلمان بنیامـا داود قەنبـەرە
پیر مووسی وەزیر کاکەی جابەرە[185]
سـەید مسـتەفا تـیرش خەتـەرە
فاتمـە رەمزبـار سـیرەش پـەروەرە
خالیـد[186] زەردەبـام زەردیـش جـە خـوەرە
بـیلال ئەیوەتـەن[187] مـەرد هـام شـەرە[188]

شاعیر لەم دێڕانەدا ناوی چەند رابەرێکی یارسانی هێناوە کە هەموویان لە بازنەی (هەفتەن)ن, هاوکات ئەوەی دەرخستووە ئەوانە پێشتر لە دوونی تردا بوون بەم شێوەیە:

بنیامین, پێشتر سەلمانی فارسی بووە.

داود, پێشتر قەنبەر بووە.

پیر مووسی, پێشتر کاکەی جابەر= کاکەی جاور بووە.

سەی مستەفا تیری مەترسیدارە, مەستی ئەوەیە کە مستەفا ئەرکی گیانکێشانی لە دەستدایە.

رەمزبار, پێشتر فاتمەی کچی حەزرەتی پێغەمبەر (د.خ)بووە.

یادگار, زەردییەکەی لە زەردی خۆرەوەیە, بە مانای پێشتر (حوسێنی کوڕی عەلی) بووە..

(ئەیوەت)یش پێشتر (بیلال)بووە.

6- پـیر جـافری کوردسـتانی: یـەکێکبووە لـە بازنـەی (72) پـیرە و ئەمانـەی خـوارەوەش چـەند دێـڕێکن لـە شیعرەکانی:

ئەو تـاش[189] هۆرێن ئەو تـاش هۆرێن
بارگـەی شـام وسـتەن ئـەو تـاش هـۆرێن
قەوالـەش نیـان نـە کـاوی سـەرین
پـەری ئازمـایش یـارانی مـوبین
هـەر کـەس بـەرئاوەرد ئـەوەن شاخۆشـێن[190]

واتاکەی بەم شێوەیە: بارگەی شام لە تاشی (هۆرێن)دا خستوویەتی, بۆ تاقیکردنەوەی یارسانەکان قەباڵەکەی لە ژێر ئەو تاشە بەردەدا شاردووەتەوە, هەر کەسێك ئەو قەباڵەیەی دەرهێنا , ئەوە خودی (شاخۆشێنە) لە دوونێکی تردا.

7- **پیر فەیرۆزی هیندی:** یەکێکبووە لە بازنەی (72) پیرە و ئەمانەی خوارەوەش چەند دێڕێکن لە شیعرەکانی:

ئەو بەحری جەیحوون[191] ئەو بەحری جەیحوون بارگەی شام وستەن ئەو بەحری جەیحوون ها پیر بنیامین گینیا وێش وە شۆن پەیداش کەرد نە سیر وەبێ چەن و چون[192]

بارگەی شام لە دەریای (جەیحوون) خستوویەتی, پیر بنیامین لە پەیجوری ئەوەدابوو لە جیهانی نهێنیدا پەیدایبکات.

8- **پیر دانیاڵی دالآهۆیی:** یەکێکبووە لە بازنەی (72) پیرە و ئەمانەی خوارەوەش چەند دێڕێکن لە شیعرەکانی:

میرزا ئەمانە میرزا ئەمانە بارگەی شام وستەن میرزا ئەمانە وە مبارە شا نامشان بەیانە ریدا بنیامین کەفت وە پیشخانە خوداد داود دەست وە چۆگانە سەی فەلەکەدین پیر مووسی وانە فەقیر مستەفا دەست وە کەمانە فاتمە لورە رەمزبارش وانە بابا بوزرگ ئێوەت هام جفتشانە

کـــالی نـــازار بـــی یـــار زەردەبانـــە
یانـە شـێخ جـە گـیر کـەردەن وێرانـە
وێرانەشان کـەرد وە کـەردەی تەقـدیر
بریشـان جامـە سەرشـان بـەرد نـەویر
یـــاران جـــە رەنگـــش شـــەك نـــاران
تـــــــــــەوفیر[193]

9- پـیر حـەیاتی ماچـینی: یـەکێکبووە لـە بازنـەی (72) پـیرە و ئەمانـەی خـوارەوەش چـەند دێـڕێکن لـە شیعرەکانی:

یـــاران هـــامڕا یـــاران هـــامڕا
رای راســـت بگـــیرن یـــاران هـــامڕا
یـــاری نەکـــەرەن وە جـــەنگ و هـــەرا
وێنـەی سـامری[194] خـەڵق کـەرن
گـــــــــــومڕا[195]

ئەی یارانی هاوڕێ, رێگـەی راسـت بگـرن و رێبازی یارسـان بە جـەنگ و هـەرا مـەگۆڕن و, وەکـو (سـامری) خەڵك فریمەدەن.

10- پـیر نـازداری شـیرازی: یـەکێکبووە لـە بازنـەی (72) پـیرە و ئەمانـەی خـوارەوەش چـەند دێـڕێکن لـە شیعرەکانی:

یـــاران یـــاوەران رای هـــەق راســـیەن
پـــاکی و دورســـتی و رەدا و خاســـیەن
هەر کەس وێش ناسـا محەممەد ئاسـا
بـــێ شـــك ئـــەو کەســـە مـــەولایچ
شناســـــــــــا[196]

واتاکـەی بـەم شـێوەیە: یـار و یـاوەران رێـی (هـەق= مەبەسـتی لـە رێوڕەچـەی یارسـان)ە رێگـەیـەکی راسـتە, کۆڵەکـەکانی (پـاکی, راسـتی, چـاکە و خۆنەویسـتی)ن, هـەر کەسـێك وەك (محەممـەد= مەبەسـتی پێغەمبـەری گەورەیە د.خ) خۆی ناسی, ئەوە بێگومان خوای گەورەشی ناسیوە.

11- **پیر مەحموودی لۆستانی: یەکێکبووە لە بازنەی (72) پیرە و ئەمانەی خوارەوەش چەند دێڕێکن لە شیعرەکانی:**

ئەو یانەی خونکار ئەو یانەی خونکار **بارگەی شام وستەن ئەو یانەی خونکار**[197] **چارەکی یەویش نویسنا کردار** **عوسمانە جۆلاش کەرد وە دەرەدار** **کەردش وە پادشا تەختی حوکم ئاثار** **نە چلەی زمسان ئەنگور**[198] **کەر طیار** **موعجیزەی ناوس**[199] **دووەم کەرد اظهار** **پەری ضعیفە خەستەی ئەزیەتبار**[200] **دووەم مەیلش کەرد ئەزیز سالار** **چەوگا مەنیەران نەعلەین پەی قەرار** **ئاوەردش وەجا شەرت نامە پەی یار** **ئاما پەردیوەر خواجای صاحبکار**
یاران بەیدێوە دەور بکەری حەصار **شەرت پەردیوەر باوەری وە گوفتار** **بێ بوغض و مەنا نەبۆتان ئازار** **داود موعجیزەش چەوکا کەرد اضهار** **هەر رۆ زیریی مەکەردش طیار** **ئەوسا ئاوەردش شرط نامە پەی یار** **هەتا مەیلش کەرد ئەزیزی سالار**[201].

واتاکەی بەم شێوەیە: بارگەی شام لە ماڵی (خوونکار) خستوویەتی, یەکێك لە چوار فریشتەکە کردارەکانی مرۆڤ تۆماردەکات, خاوەندگار (عوسمان جۆلا)ی کرد بە خاوەن پایە و دەسەلاّت و چووە سەر تەختی پادشایی, لە چلەی زستاندا ترێی ئامادەکرد و پەرجووەکەی (باباناووس)ی دووبارە ئاشکراکردەوە کە بۆ ژنە نەخۆش و ئازیەتبارەکەی نواند, پەیمانی خۆی بۆ یاران بە ئەنجام گەیاند و خواجەی خاوەنکار بۆ پەردیوەر هات, یاران وەرن وەکو پەروانە بەدەوریدا کۆببنەوە و مەرج و یاساکانی پەردیوەر جێبەجێبکەن.

(دەورەی هەفتەوانە) دووەم بەشی کتێبی (سەرە نجام)ە و لە خوارەوە ناوی ژمارەیەك لە هۆنەرانی سروودەکانی ئەم بەشە و نموونەیەك لە سروودەکانیان دەخەمە پێشچاو:

1- سروودی (سان سەهاکی بەرزنجی) سەبارەت بە پایەی (پیر بنیامین):

بنیـــام قەویلـــەن بنیـــام قەویلـــەن
بنیـــامین نـــازت نـــە جـــەم قەویلـــەن
هەرچـــی بواچـــی پەنـــەم نصـــویلەن
بیوت یار داود پەی گرد دەلیلەن[202]

واتاکەی بـەم شێوەیە: بنیـامین پەسـەندە, بنیـامین نیـازت لـە جەمـدا پەسـەندە, هەرچـی بڵێـت بـەلای منـەوە دەستوورە, یار (داود) بۆ هەموو یارسان رێپیشاندەرە.

2- سروودی(پیر بنیامین) سەبارەت بە ئافەریدەکردنی (هەفتەوانە) لە لایەن (سان سەهاکی بەرزنجی)یەوە:

شـایی هـەی شـایی شـایی هـەی شـایی
یـاران جـەم بـەردێ شـایی هـەی شـایی
شـام سـوڵتان سـەهاك رەزمـش نیـایی
شـــرط قـــەدیمی بـــەین ئامـــایی
بەیـــدی و بوینـــدی و بـــدان گـــەوایی
هـەفت کەسـە جـەنوور پـەردە لـەقایی
زاتشـــان نـــە ســـرە ئاشـــکار بیـــایی
تـــــەحقیق دەســـــــتگیرە ئـــــــەی
ســـــــــــــــــــەرووەرایی[203]

شـایی هـەی شـایی, یـاران کۆببنـەوە و شـایی بگێـڕن (سـان سـەهاکی) شـام پـەیمانی رۆژی بـەرایی بەجێدەهێنێت, وەرن ببینن هەفتەوانە لە نووری خۆی ئافەریدەدەکات و زاتیان لە نهێنییەوە ئاشرادەبێت.

3-چەند دێرێك لە سروودی (خەلیفە عەزیزی سلێمانی) سەبارەت بە ئافەریدەکردنی (هەفتەوانە):

نــامێم عــەزیزی نــامێم عــەزیزی
مــەدەی شــاهیدی نــامێم عــەزیزی
شـام نـە دون یـا کـەرد رەسـتاخیزی
نەژێر ساجی نار مێـردان کـەرد ڕێـزی
گیریـــا دیـــوان جـــەم تـــەمیزی
پیر و پادشا[204] یـەکتریان دیـزی

واتاکەی بەم شێوەیە: ناوم عەزیزە و گەواهیدەدەم ناوم عەزیزە, شام لە دوونی (یا[205])دا هەستانەوەی بەرپاکرد, لە ژێر ساجی ئاگریندا مێردانی ریزکرد و پیر و پادشا یەکتریان ناسیەوە.

4- سروودی پیرشالیاری هەورامی[206] سەبارەت بە گەورەیی هەفتەوانە و دەستەوداوێنبوونیان:

وە حــــــەدەرەوە وە حــــــەدەرەوە
بەیـــدی بنیشـــێم وە حـــەدەرەوە
کـەلام[207] بـوانیم وە شـەجەرەوە
وە نوخــت پادشــای پــەردیوەرەوە
دەسـتگیر هەفتـەوان جەی سـەربەرەوە
بەیـــدیٚ بوا نمشـــان وە پەمـــەرەوە
دامانشـــان بگـــریم نـــە بەشـــەرەوە
نـەو لاویـم ئـەی قـەول وە کـەدەرەوە

واتاکەی بەم شێوەیە: پەلەبکەن و وەرن بە پەلە دابنیشین, بە فەرمانی پادشای پەردیوەر کەلامبخوێنین, هەفتــەوان دەســتگیرن و دەبێــت ســەریان پێبســپێرین, دەســتەودامێنیانبین و پــەیمان و بــەڵێنیان بێهــوودە سەیرنەکەین.

5- سروودی (داودی کۆسوار) سەبارەت بە گوێڕایەڵی خۆی و یاران بۆ (سان سەهاکی بەرزنجی):

عـــازیز رەواجـــە عـــازیز رەواجـــە
عـــازیز ئـــەمر تـــۆ پـــەی گـــرد رەواجـــە
هەفت پۆرت هام شەرت هەفت کوفی ناجە
ئینتـــزارەنیم ئـــەمر وێـــت واچـــە
وانـان گـەواهی کوفـە و میعراجـە[208]

واتاکەی بەم شێوەیە: ئازیز ڕەواجدارە, فەرمانی تۆ بۆ هەموومان ڕەواجدارە, چاوەڕوانین و فەرمانت چییە بیڵێ, تا هەموو گەواهی بۆ ڕووداوەکانی (کوفە و میعراج) دەدەن.

6- **سروودی سەی مستەفا سفید پۆش سەبارەت بە دوونا و دوونی ڕۆحی خۆی:**

یۆرتمـــەن عـــەیان یۆرتمـــەن عـــەیان
نـــە یانـــە ئـــەزەڵ یۆرتمـــەن عـــەیان
نـــە ئـــەبو بەشـــەر موحەمـــەد زەیـــان
ئـەز بیـام چـەوگا پـەی ئـەو دیدەبان
هان مەدام ئەو کەلب وە شـەو پاسـەبان
فرزەنـــد ئـــادەم نامێمـــا شـــەعبان
بیانـــا شـــەعبان زیـــام وە چـــینە
ئـیبن جەعفـەر بـیم ئـەز نـە مەدینـە
سـەلیم بیانـا عـەلیم حـەق بینـە
ئیگـا نـەی پـەردە بیمـان ڕەنگینـە
وەکیـل شـرطم جـای بنیامینـە[209]

واتاکەی بەم شێوەیە: دوونم ئاشکرایە, لە ڕۆژی بەراییەوە دوونم ئاشکرایە, کە محەممەد لە شێوەی باوکی بنیادەمدا درووستبوو من پاسەوان و چاودێری ئەو بووم, سەردەمێك لە دوونی (شەعبانی کوڕی ئادەم)دا بووم, پاشان ڕۆحم چووەتە چەند دوونێکی ترەوە, لە شاری مەدینەدا کوڕی (جەعفەر) بووم, ڕۆژگارێکی تر (سەلیم) بووم و بەراستی (عەلی)م بینیوە, ئێستاش بە نووری هەق ڕەنگینبووم.

7- **سروودی (سەی میرئەحمەد) سەبارەت سەرسپاردنی:**

سـەر وێـم سـپەرد سـەر وێـم سـپەرد
ئەز نور ڕەسـتاخیز سـەر وێـم سـپەرد
عەنبـەر بیانـان ئـیبن سـاین مـەرد
نـە عەشـق حوسـێن کەلـەم بـی
وەگـــــــــەرد[210]

واتاکەی بەم شێوەیە: سەری خۆم بە نووری هەستانەوە سپاردووە, ناوم (عەنبەر) بوو کوڕی کەسێك بووم بە ناوی (ساین), لە خۆشەویستی (حوسێن) سەرم بو بە تۆز و گەرد.

8- **سروودی (سەی محەممەد) سەبارەت بە سەربەختکردنی:**

سەر وێم باختەن سەر وێم باختەن
نە بەهر موراد سەر وێم باختەن
عەلی ئەكبەر بیم تیرشان پیم داختەن
نە عەشق حوسێن ئیقرارم ساختەن

واتاكەی بەم شێوەیە: سەری خۆم بەختكردووە, بۆ گەیشتن بە ئاوات سەری خۆم بەختكردووە, (عەلی ئەكبەر) بووم و تیرێكیان لێدام لە خۆشەویستی (حوسێن) گیانی خۆم لە دەستدا.

(دەورەی گلێم وە كۆڵ), بەشێكە لە كتێبی (سەرە نجام) و لە خوارەوە چەند سروودێكی دەنووسینەوە:

1 - **سروودی (سەی میر ئەحمەد) سەبارەت بە (داودی دەلیل).**

تاویاوە بە تاو تاویاوە بە تاو شام ئینا داود تاویاوە بە تاو چا كورە و قودرەت ها بیا وە ئاو تا سەنگ وە حەجەر تەخت ماهی وە گاو زەڕەی داودت ناجۆش بیا ئاو چواردە دەقیقەش تەمامەن حەساو مەنەن وە ئەمرت وە سشەن عەزاو عازیز بێ داود نیە نمان هەناو رۆشنایی و رامان داودەن چراو وە بێ یار داود یار نیا خراو قەوزەی جەم بێ مهر هیچ جا نیەن باو[211]

واتاكەی بەم شێوەیە: توایەوە بە تاو, پاشام ئەوەتا داود توایەوە, لەو كوورەی هێزی خودایەدا بوو بە ئاو, بە فەرمانی تۆوە وابەستەیە و ئازاردانی بەسە,ئەی خۆشەویستمان بێ یار داود هیچ تاقەت و توانایەكمان نییە و داود چرای رۆشنكەرەوەی رێگامانە, بەبێ یار داود یاران هەموویان تێكدەچن و خراپدەبن, كۆمەڵێك كە (مهر)یان نەبێت هیچ رەواجێكیان نییە.

2- **سروودی (سان سەهاكی بەرزنجی) سەبارەت بە سەرزەنشتی (داود):**

داودم تەقصیر داودم تەقصیر
گوزەشتم نیا کەردەنت تەقصیر
مەدەرێت زاخاو چا کورە و موجیر
مەبۆ بتاونوت نا سەنگ و حەریر
تا ژەنگ و گونات پاك بۆ جە خەمیر
هەنی نەشانۆ کەس گام وە
کەویر[212]

واتاکەی بەم شێوەیە: ئەی داود تۆ تاوانت هەیە و لە کارەکەتدا کەمو کوریتکردووە, پێویستە لەو کورە زاخاوتبدرێتەوە, تا ژەنگی تاوانەکەت پاکببێتەوە.

3- **بەشێك لە سروودی (سان سەهاکی بەرزنجی) سەبارەت بە (هەفتەوانە):**

هەفت فرزەن ئەصڵ هەفت فرزەن ئەصڵ
رەجاشان وانان هەفت فرزەن ئەصڵ
ریشەو جەرگمەنێ جە ئەصڵ مور فضلَ
جەرگم ها سرەن جەتۆی سرە نەسڵ
نەی چواردە حەوزە یاران مەدەی غەسل
[213]

واتاکەی بەم شێوەیە: حەوت کوڕی رەسەن, حەوت کوڕی رەسەن تکادەکەن و دەپاڕێنەوە, ئەوان هەر لە رۆژی بەراییەوە بەشێك لە نوور و خودی منبوون, دەروونم لە نهێنی پڕە, هەفتەن و هەفتەوانە بە یەك بنەڕەتەوە پەیوەستن, لەسەر یارنیش پێویستە لەم چواردە حەوزەدا خۆیان بشۆن, مەبەست لە خۆشتنی یاران لەو چواردە حەوزەدا ئەوەیە کە پێویستە یارسانەکان لە رێی وتە و رێنمایی (هەفتەن و هەفتەوان)ەوە دەروونی خۆیان پاکبکەنەوە.

4- **چەند دێڕێکی (سان سەهاکی بەرزنجی) سەبارەت بە (رۆژووی یارسان).**

ئەی چلەی زمسان ئەی چلەی زمسان
داود رۆچەشان ئەی چلەی زمسان
نیەتشان نە چوادە ومانگیٚ بو ئیحسان
جە هەڤدە و مانگیٚ بگیٚرا چەپ دەسان
عیدشان پەی تۆ بونی سەرمەسان
نیەت رۆچەشان پەی قەوەڵتاسان
قەوەڵتاسا نما یاران و خاسان[214]

ئەی (داود) رۆژووی یارسانەکان لە چلەی زستاندایە, رۆژی چواردەی مانگ نیەتدەهێنن و لە حەڤدەی مانگدا بە خۆشییەوە جەژندەکەن, پێویستە بە ناوی یارانی (قەوەڵتاس)ەوە نیەتبهێنن, چەنکە قەوەڵتاسەکان لە یارە چاکەکانی ئێمەن.

(دەورەی چلتەن), بەشێکە لە کتێبی سەرەنجام و لە خوارەوە چەند سروودێکی دەنووسینەوە:

1- سروودی بنیامین سەبارەت بە (سان سەهاك):

ویٚش سەیدەوان بیٚ ویٚش سەیدەوان بیٚ
یار داود مەولام ویٚش سەیدەوان بیٚ
چا لەوح سەنگین هەفت کەشتیوان بیٚ
جە بالای حەجەر لەوح هەفتەوان بیٚ
هەفتەوان نە سەر لەوح زەیدەوان
بیٚ[215]

واتاکەی بەم شێوەیە: خۆی سەرگەورە و پارێزگاری سەیدان بو, ئەی (داود) مەولام[216] خۆی سەرگەورە و پارێزگاری سەیدان بوو, لە دەریای نهێنییەکاندا کەشتیوانبوو, لە هەر کەشتییەکیشدا حەوت پاسەوان هەبوون, هەفتەوانەش لە جیهانی مەلەکووتدا سنوورپارێزبوون.

شتێکی ئاشکرایە ئەم سروودانە سروودی عیرفانین, تەنها لە ماندانەوی رواڵەتییاندا ناوەرۆکیان بۆ خوێنەر باش دەرناکەوێت, هەر بۆ نموونە مەبەستی (بنیامین) لەم سروودەدا ئەوەیە کە (هەفتەوانە) لە دەریای خواپەرستیدا مەلەوانی کەشتین و (سان سەهاکی بەرزنجی)یش سەرگەورە و کەشتیوانیانە.

2- سرودی (دەمام[217]) سەبارەت بە دوونی خۆی و گەورەیی (بنیامین).

نامێم بی قیطر[218] نامیم بی قیطر
نە قولەی ئەلەست نامێم بی قیطر
ئەوەل هەڵقە بیێم نە دیجلەی بیۆ دەر
دایرەی زنجیر بیوند بیم نەوەر
نەوی رۆ زنجیر پاسبان بیام
چەوگا وارنامان قەدەم پەی وەردام
ئامانم نە چین چل نە یەك زمام
نە مەولای ئەنگشت ئازیز مەولام
هەر چل زیانمیۆ نە یەك شەصت كام
حال نە پەردیوەر نامێما دەمام
چی فەرش و سەنگە گرتنمان مەقام
دزاوەرمانەن ئەو ریشە و دەوام
پەی ئەو كلیل و ئاسمان و جام
قوفڵ باطنی میفتاحی مینام
مایەی كەوسەری ئەز مەدەریش تام
مەنۆشام ئاو نۆش دایرەی خواجام
ها دزاوەران هام لف مەولام
كوك پەنجەمانەن ئاوشەن بنیام
بنیام خانیا ئاوش ئەز نۆشام
ئاوش نەوی لێڵ نە هیچ تۆز و
تام[219]

ناوم (قەیتەر) بووو لە رۆژی بەراییدا ناوم قەیتەر بوو, یەكەم كەسبووم لە دەریای بێبنی نهێنی خوداییدا یارانم بۆ یەكتاپەرستی بانگدەكردن, پاشان هەموومان پێكەوە زنجیر بەندبووین و پێكەوە لكاین, دەستمان بە ستایشی خودای گەورە و یاران كرد, لەو شوێن و كاتەدا من رێبەر و پاسەوانی ئەو چل كەسە بووم, ئێستا لە (پەردیوەر)دا ناوم ە(دەمام)ە, لەگەڵ یارانمدا لەم شوێنە سەخت و بەردەلاّنەدا نیشتەجێین و لە (دزاوەر) ریشەمان داكوتاوە, (بنیامین) سەرچاوەیە بۆ خوداپەرستی و منیش لەو سەرچاوەدا ئاوم نۆشكردووە, ئەو ئاوە بە هیچ تۆز و گەردێك پیس و لێڵ نابێت.

3- سروودی (شەمام[220]) سەبارەت بە (بنیامین):

هـام لـف مێـردان[221] ئازیزمـەن
بنیـــــــــــــــــــــام
دزاوەر مانــەن ریشــە گــرد غــولاٚم
بنیـــامین ئانــا رۆژش کــەردەن لام
چەمەی زولاڵەن مەی کەردەن نـە جـام
ئـاوەرد دا پێمـان نـەی بخـار و دام
ئێمــە نۆشـــامان بـــە شـــەوق
خواجـــــــــــــام[222]

واتاکەی بـەم شێوەیە: بنیامینیخۆشەویستم هاوریزی مێردانە, دزاوەر بووە بە شوێنیهەموو غولاٚمان, بنیامین لە لای ئێمە رۆژگاری بەسەردەبات و وەك سەرچاوەیەکی زولاڵ مەی دەکاتە جامی ئێمەوە, ئەو مەی هێنا و دایە دەستمان, ئێمەش بە خۆشی خواجام خواردمانەوە.

4- سرووودی (رەمزبار) سەبارەت بە (چلتەن):

پــەی دەرون شـــاد پــەی دەرون شـــاد
شـام رۆشـنیش وسـت پـەی دەرون شـاد
ئەو کۆی چل نورش هەرکە کـەرد ئیجـاد
چـل مەشـعەلش دا وە ئۆسـای ئیرشـاد
نـە لـەوح حەجـەر شـا کـەرش بنیـاد
ئاز و تـاریکی گوریزان چـون بـاد[223]

واتاکەی بەم شێوەیە: بۆ دەروونی شاد, شام روناکی خستە دەروونمانەوە و شادبووینەوە, ئەو کاتەی (چلتەن)ی ئافەریدەکردن و چل مەشخەڵی رێنمایکردنی دایە دەستیان, چاوچنۆکی و تاریکی لە بەردەمیاندا هەڵهاتن.

(دەورەی عابدینی جاف), بەشێکە لـە کتێبـی (سەرەنجام) و لـە خوارەوە چـەند سروودێکی دەخەینە پێشچـاو, پێشـتر باسمـان لـەوەکردووە سروودەکانی (دەورەی عابـدینی جـاف) بـە شـێوەی قسـەکردنی جافـەکانی دەشـت و بنـاری شـارەزوور هۆنراونەتەوە, بۆیە پێویست بە لێکدانەوەی ماناکانیان ناکات.

سەهاك ئێژێ شای گەردونم
دانەی دیدەی ژێر جە یحوونم
ئەو راس ئێژێ ئەزیش سونم
دەتان مژم بە سنوونم
ئەو هەودایە و من مەجنوونم
شێتی ئەوم چاوە رونم
جا ئێوەش بێن هەر وەك من ون
لە تەك دوژمنا دوژمن ون
خواران دەركەن لە ناو خۆتان
تا رێ رۆشن ببێ بۆتان
راسگۆ بن و هەر راس بێژن
خەریك چەن مەگەر گێژن
لە راستیا سەرئەكەفن
رۆژێكیش لە خاك ئەخەفن
شا هەر راستی ئەوێ لێتان
ئەگەر راست بن نەرمە جێتان
درۆ مەكەن هەتا ماون
چونكە ئەوانە بەد ناون
بەدناوی كارێكی پیسە
بەدناو هەمیشە خۆ سیسە
هەوەڵ یارە ئاخر یارە
وە گشت چتێ ئاگادارە[224]

دێوان دەركەن لە ناو خۆتان
تا رێ رۆشنۆ بێ بۆتان

دەرهـــــات وەك خـــــوەر گڕیـــــا
چـــوار فریشـــــتەی وە دی هێنــــا
خـــۆر و مـــانگی وە ســـەرمان نــا
زەوی و ئـاسمـــانی سیرشـــت کـــرد
چـــتی کـــوتکی درشـــت کـــرد
ئەوســا مەشــیەی[225] لــە خــاك
خوڵقـــــــــــــــــان
دار و بەریشـــــی بـــۆ لـــــەقان
ماشــیۆی[226] داهێنــا لــە دەنــی
مەشــیە لـــە خۆشـــیا پێکـــەنی
هـــەردوکیانی بـــردە بەهەشـــت
تـــاکو تیایــا بـــژین بـــە گەشـــت
ئەهریمـــەن هـــەڵیانی خـــڕان
کـــلاوی بـــەختیانی فڕانـــد
یـــار دەریـــانی کـــرد بـــۆ ســـەر زام
تـــا مێردانیـــان لێ کەوتـــە دام
هـــەوەڵ یـــارە ئـــاخر یـــارە
وە گشـــت چـــتێ ئاگـــادارە[227]

وەرزکـــــار دەبـــێ تـــۆم بکێڵـــێ
لـــە زەوی بـــدا چـــەند هێڵـــێ
گـــەنم یـــا جـــۆ بێنێتـــە بـــەر
ســـودی ببـــێ لـــەناو رۆزیـــار

ئەوەنـد کـار کـا تـا شـام شـاد بـێ
هەمیشـــش شـــامی لـــە یـــاد بـــێ
قـــۆڵی بـــۆ کشـــتوکاڵ هـــەڵکا
خـــاس بکـــا لـــە تـــەك خـــەڵکا
درۆ مەکـــــــەن درۆ گەســــــــە
درۆزن گـــــــەلێ ناکەســـــــە
ئەوانـــــە وا خـــــاوەن هێشـــــن
نـــابێ خۆیـــان هـــەڵ بکێشـــن
ئـــەبێ کارکـــەن لـــە دەشـــت و کێـــڵ
تـــا لـــە رەو هـــیچ نـــەبن وێـــڵ
ئـــەوەی خـــاوەن مـــەڕ و شـــەکە
شـــا ئـــەم کەســـانەی گەرەکـــە
چـــونکە ئەمانـــە بـــە کـــەڵکن
مایـــەی شـــادی و خۆشـــی خـــەڵکن
هـــەوەڵ یـــارە ئـــاخر یـــارە
وە گشـــت چـــتێ ئاگـــادارە[228]

مـن گەرەکمـە گـاس[229] بخـوێنم
نـــەك وەك ئێـــوە خـــۆم بنـــوێنم
گاســـــی مـــــن دیـــــداری یـــــارە
یـــاری جـــوانم لـــە مـــن دیـــارە
ئێـــــوە رەوا کـــــەن خـــــوێنم
منـــیش هـــەقی خـــۆم ئەســـێنم
کـــەس دی نیـــە بکـــا لـــۆمم

بۆ خەڵك ئەمن وەكو مۆمم
بدەن بتواچ چەن و چۆنم
بێژن زەندی بە مەزمونم
موسی چادر من هەستونم
داود ئاكار رەهنمونم
ئاشكار دەكا نە خشنەی دونم
من بۆ ئێوە بای سەبونم
میوەی باغی گونا و گونم
ئێوە یۆرتاك ئەمن سونم
ئێوە دانن من ئاسیاوم
لەلای گشت كەسێ ناسیاوم
هەوەڵ یارە ئاخر یارە
وە گشت چتێ ئاگادارە[230]

هەبو نەبو هیچێ نەبو
نە ژن نەكوڕ كچێ نەبو
نە زەوی نە ئاسمان نەبو
نە پیر و خان و مان نەبو
یار لە دوڕ بو دوڕ لە دەریا
لە دوڕ دەرهات وەك خوەر گڕیا
چوار فریشتەی وە دی هێنا
خۆر و مانگی وە سەرمان نا
زەوی و ئاسمانی سیرشت كرد
چتی كوتكی درشت كرد
ئەوسا مەشیەی[231] لە خاك خوڵقان
دار و بەریشی بۆ لەقان
ماشیۆی[232] داهێنا لە دەنی
مەشیە لە خۆشیا پێكەنی
هەردوكیانی بردە بەهەشت
تاكو تیایا بژین بە گەشت
ئەهریمەن هەڵیانی خراں

www.pertwk.com

کـــلاّوی بـــەختیانی فرانـــــد
یـــار دەریـــانی کـــرد بــۆ ســەر زام
تـــا مێردانیــــان لیٚ کەوتـــە دام
هــــەوەڵ یــــارە ئـــاخر یـــارە
وە گشـــت چـــتیٚ ئاگـــادارە[233]

شوێنە پیرۆزەکانی شوێنکەوتووانی ڕێوڕەچەی یارسان

وەك لە زۆربەی سەرچاوە و تێکستەکاندا دەردەکەوێت (ڕێوڕچەی یارسان) ڕێوڕەچەیەکی دینی کوردییە و زۆربەی شوێنە پیرۆزەکانی لە کوردستاندان, ژمارەیەکی زۆر لەو شوێنانە لە ناو سروود و پەخشانەکانیاندا ناویانهاتووە, ئەگەرچی ئەگەر بمانەوێ ناوی هەموو ئەو شوێنانە بهێنین, دەبێت نیوەی ئەم کتێبە بۆ ئەو مەبەستە تەرخانبکەین, بەلاّم دەکرێت ناوی گرنگترینی ئەو شوێنانە بهێنین.

1- **پــەردیوەر:** دەکەوێتــە نزیـك گونـدی (دەودان), لــە ڕووی پیرۆزییــەوە گـرنگترین شـوێنی یارسـانەکانە چونکە هـەم قیبلەیانـە و هـەمیش شـوێنی نیشـتەجێبوونی (سـان سـەهاکی بـەرزنجی) بـووە, کاتێك نـاوبراو لـە (بەرزنجە)ەوە بۆ هەورامان کۆچیکردووە, لە (پەردیوەر) دابەزیوە, لـەویٚ (مـاڵ و جەمخانـە)ی درووسـتکردوون و یارانی لە دەوری خۆی کۆکردوونەتەوە, لە هەندێك سرووددا بە (پـەردیوەر شـار) نـاویهێنراوە, لـەم بوارەدا بـا لـەم دێڕانە وردببینەوە:

غولاٌمـــان ئيقـــرار غولاٌمـــان ئيقـــرار
وەعـــدى ظهـــورهن بـــەيان وە ئيقـــرار
نـــە رۆژى ئـــەوەلٌ بيـــاى ســـاجى نـــار
ئـــى كـام وەعـدم دان نـە پـەرديوە رشـار

قيبلەبوونى پەرديوەر لاى يارسانەكان لە ناو زياتر لە سروودێكدا دووبارە بووەتـەوە, هـەر بۆ نموونـە لـە (سوودى خۆشتن)دا هاتووە:

ڤە واتەى مێردان خەرقەى نوور نـەوەر
ئـــاوم تەشـــارەن قيبلـــەم پـــەرديوەر

واتـاى ئەم دێڕە بەم شێوەيە: بە پێى وتـەى ئـەو مێردانـەى خەرقـەى نووريـان پۆشـێوە= مەبەسـتى رابـەران و پيرانى يارسانە, ئاوى كەوسەرم لە تەشار و قيبلەم (پەرديوەرە)ە.

هەروەها لە سروودى (تەلٌقينى مردوو)دا هاتووە:

محاسيب پير مووسى ساحيب دەفتـەرەن
قيبلـــەى هـــەڤانيش نـــە پـــەرديوەرەن

واتـاى ئەم دێڕە بەم شێوەيە: پير مووسى دەفتەردار و قيبلەى راستى لە پەرديوەردايە.

ئێستا (پەرديوەر) وەك شار, ياخود دێ نەماوە و تەنها شوێنەوارەكەى ماوە.

2- **هـــاوار:** گونـــدى هـــاوار شـــوێنى هانـــابۆبردنى يارســـانەكان بـــووە و پيرۆزييـــەكى گـــەورەى لاى شوێنكەوتووانى ئەم ريوەڕەچەيە هەيە, كاتى خۆى (سان سەهاكى بەرزنجى) فەرمانيداوە بە (داودى كۆسوار= داودى دەليل) كە بڕوات بۆ هاوار وەك لەم دێڕەدا دەردەكەوێت:

داود ئۆ هاوار داود ئۆ هاوار
داود هـەوالٌەن بلۆ ئۆ هـاوار

ئەم گوندە يەكێكە لە گوندەكانى شوێنكەوتووانى رێوڕەچەى (يارسان) لـە هـەورامانى لهۆنـدا, دەربـارەى ناوەكەى دەوترێت: هاوار بۆ ماوەى زياتر لە (800) سالٌ شوێنى دالٌدەدانى يارسانەكان بووە, بە واتا هـەر كەسێكيان لە هـەر شوێنێكى ترەوە زۆرى بۆهاتبێت, هانايهێناوە بۆ خەلٌكى ئەم گوندە و ئەمانيش چوون بە هانايەوە, لێرەوە ئيتر گوندەكە ناوى (هاوار)ى لێنراوە.

www.pertwk.com

هاوار ئاو و هەوایەکی خۆشی هەیە, لە هەر چوار لاوە شاخی بەرز دەوریداوە وەك: (شنرویّ, ئەشکەدۆڵ= ئەشکەهۆل, رووتاوا, مەکۆی ماغە), رووبەرێکی زۆر باخی رازاوەی تێدایە میوەی جۆراوجۆریان تێدا بەرهەمدەهێنرێت وەك: (گویز, هەنار, هەنجیر, تریّ....هتد), ژمارەیەك (کانی و ئەستێڵ)یش لە ناو هاوار و دەوروبەریدا هەن لەوانە: (وێشەیی, کانی درێژ, کانی وەزگێل, کانی گۆیژەگەڵوەزان, کانی باخچەی جانیّ), ئاوی ئەم کانییانە بۆ خواردنەوەی مرۆڤ و ئاژەڵ و ئاودانی باخەکان سوودیان لێوەردەگیرێت.

چەند شوێنەوارێکی مێژوویش لەدەوروبەری گوندەکەدا هەن, (قەلاّی هاوار) یەکێکە لەو شوێنەوارانە و مێژوویەکی دێرینی هەیە, لەسەردەمی (بێگە بەگی ئەردەلاّنی)دا ئاوەدان و پۆشتەکراوەتەوە, چەند مەزارگەیەکی گەورەپیاوانی کاکەیی لە گوندی (هاوار) و دەوروبەریدان, لەوانە: (داودی رەهبەر, مەزاری میر ئەسکەندەر, کاکەی جاور).

خەڵکی هاوار بەشێوەیەکی گشتی بەسەر چەند بنەماڵەیەکدا دابشدەبن بەم ناوانە :

(بنەماڵەی کوێخاکان, بنەماڵەی وسێن, بنەماڵەی ئەحمەد), ئەم بنەماڵانەش پێکەوەدەژین و لەخۆشی و ناخۆشیدا هاوکاری یەکتری دەکەن, چەندین کەسێتی دیار و پیاوماقووڵی سەردەمی خۆیان لەم گوندەدا هەڵکەوتوون, لەوانە (خەلیفە رەشیدی هاواری) کە پیاوێکی (دیندار, بەسەلیقە, خاوەن هەڵوێست) و خۆشەویستی خەڵك بووە, هەروەها (کوێخا تۆفیقی هاواری) کە لای هاوارییەکان بە (مامۆتۆفیق) بەناوبانگبووە, ناوبراو پیاوێکی (ئازا, خاوەن هەڵوێست, ژیر و بەسەلیقە, پزیشکی میللی) بووە, بەدرێژایی تەمەنی سەرقاڵی خزمەتکردنی خەڵك و چارەسەرکردنی شکستەکانی لاشەیان بووە, چەندین کەسی لە کەمئەندامی و شکستی دەست و قاچیان رزگارکردوون.

هاوارییەکان شۆڕشگێر و قارەمانن, هاوکاری (شێخ رەشیدی عەبابەیلیّ)یان کردووە لە بەرەنگاربوونەوەی سوپای ئینگلیز و گەورەترین داستانی قارەمانانەیان لە (دەربەندی ئەشکەهۆڵ)دا تۆمارکردووە, لەئەنجامی ئەو هەڵوێستەیاندا (هاوار) سووتێنراوە, ژمارەیەکی زۆری خەڵکەکەی دەستگیرکراون و خراونەتە زیندانی کەرکووکەوە, لێرەدا پێویستە باس لەوەبکەین لە داستانی (دەربەندی ئەشکەدۆڵ)دا چەند کەسێك رۆڵی قارەمانانەیان گێڕاوە, لەوانە: (کوێخا تۆفیقی هاواری, حەمەعەلی بەیجانی رێشاوی, حەمەسەعید زەردۆیی), جەنگاوەرێکی هاواری بە ناوی (مارف ئەحمەد) کوژراوە و سوپای ئینگلیزیش (70) کوژراویان لە گۆڕەپانی جەنگەکەدا جێهێشتووە, یەکێکیان پلەی (کاپیتان) بووە.

لە شۆڕشی ئەیلوول و شۆڕشی نوێی گەلەکەماندا (هاوار) بەردەوام جێژووانی پێشمەرگە بووە, لەگەڵ ئەوەدا خەڵکەکەی هاوڕاز و هاوکاری شۆڕشەکان بوون, ژمارەیەکیشیان کادر و پێشمەرگە بوون, چەندین شەهیدی قارەمانیشیان بە کاروانی سەرفرازی گەلەکەمان بەخشیوە لەوانە شەهیدان: (کەمال هاواری, سەیفەدین هاواری, سەریاس هاواری).

پاش ئەوەی رژێمی لە گۆڕنراو هاوارییەکانی گواستووەتەوە بۆ کۆمەڵگەی زۆرەملێی (عەنەب) و گوندەکەیان بووە بە ناوچەی قەدەغەکراو, چەند کەسێکیان بەردەوام بە نهێنی هاتووچۆی هاواریان کردوە و ئاوی باخەکانیان دێراوە, کاتێکیش کە بە ناوی قەرەبووکردنەوەی زەرەر و زیانەوە پارەیداوە بە خەڵکانی ناوچە راگێزراوەکان, ژمارەیەکیان بە هیچ شێوەیەك قایلنەبوون پارە وەربگرن, دیارە ئەوەش بەڵگەیەکی گەورەی نیشتمانپەروەرییانبووە.

سەرچاوەی بژێوی هاوارییەکان بە شێوەیەکی گشتی بریتین لە: (باخداری, بنێشتکردن, ئاڵووێردکردنی سەرسنوورە) و ژمارەیەکیشیان کارمەندی فەرمانگە دەوڵەتییەکانن, ئێستا زۆربەیان لە (کۆمەڵگەی عەنەب) نیشتەجێن و چەندین خێزانیشیان لە (هەڵەبجەی تازە, سلێمانی) و شوێنەکانی تردا دەژین, بەڵام هاوینان زۆربەیان بنەباخ دەبەنەوە باخەکانیان و لە ساباتییاندا دەحەوێنەوە.

هەر ئەوە ماوە بڵێین هاوارییەکان بە شێوەیەکی گشتی باوەڕی پتەویان بە ڕابەرەدینییەکانی خۆیان و ئەو کەسانەش هەیە کە خۆیان بۆ خزمەتی کاروباری دینی ڕێوڕەچەکەیان تەرخانکردووە, راز و بەسەرهاتەکانی ئەو کەسانە بە لایانەوە پیرۆزن و زۆربەیان بە (پەرجوو=موعجیزە) لە قەڵەمدەدەن, لەم بوارەدا باس لەوە دەکەن گوایا لە ناوەڕاستی پەنجاکاندا یەکێك لە (سەرسپەردەگان)ی کاکەیی بە ناوی (دەروێش حەبیب) لە ناو کاکەیەکانی ئێرانەوە هاتووەتە (هاوار) و چەند ساڵێك لە ناویاندا ماوەتەوە, ناوبراو لەو ساڵانەدا هەم وەك کەسێکی دینی و هەم وەك پزیشکێکی میللی کاریکردووە, لە گژوگیای ناوچەکە دەرمانی جۆروجۆری دروستکردووە و چەندین نەخۆشی چارەسەرکردووە, سەرپەرشتی دروستکردنی (جەمخانە)کەی هاواری کردووە و لە رووی مادیشەوە کۆمەکیکردووە, لە بواری پێشبینیکردندا چەند شتێکی سەیری لێوەدەگێڕنەوە, بۆ نموونە دەڵێن: جارێکیان بزنێکی کابرایەکی هاواری دزراوە و بۆ دۆزینەوەی پەنایبردووە بۆ (دەروێش حەبیب), ئەویش ناوی دزەکەی بۆ ئاشکراکردووە و هاوکات ناردوویەتی بە دوایدا بۆ ئەوەی پێیبڵێت بزنەکە بداتەوە بە خاوەنەکەی, کاتێك بزن دز هاتووەڕوو سەرەتا نەچووەتە ژێرباری دزیەکەی, بەڵام کە زانیویەتی سوودی نیە ناچار بڕیاریداوە بزەکە بداتەوە بە خاوەنەکەی, بە (دەروێش حەبیب)یشی وتووە: ئەمە دواجارت بێت لە گەڵمدا ئەگینا شەوێك سەرتدەبڕم, دەروێش لە وەڵامدا پێیوتووە: بریا تۆ سەرتببڕیمایە چونکە دواجار من هەر سەرمدەبڕن, ساڵی (1961ز) پێشبینییەکەی هاتووەتەدی و لە مەزاری (شائیبراهیمی ئێوەت) کە یەکێکبووە لە (حەوت تەنی جاویدان)ی سەردەمی ژیانی (سان سەهاکی بەرزنجی), لە لایەن زیرگەوانی ئەو مەزارەوە سەربڕدراوە.

3- **شنروێ:** لە دەفتەرەکانی یارساندا بە (شندروێ) ناویهاتووە, شاخێکە دەکەوێتە خۆرهەڵاتی شاری هەڵەبجەوە و نزیکەی دوو فرسەنگ لەو شارەوە دوورە, بە پێی تێکستە پیرۆزەکانی (یارسان) کاتێك (خاتوو جەلالێی دایکی شا خۆشێن), بە فەرمانی باوکی براکانی بردوویانە بیکوژن, (کاکە رەیا= کاکا رەدائی) لە دۆڵی (شنروێ)دا چاوەڕوانی لە دایکبوونی (شاخۆشێن) بووە, هەر لەوێشدا چاوی بە (خاتووجەلالێ) کەوتووە و ئەم وتووێژە لە نێوانیاندا روویداوە:

کاکە رەیا سواری دانا
یە حوکمێ ئاما جە حەوت ئاسمانا
خەڵکی لوڕستان بە زۆڵاش زانا

واتای شیعرەکە بەم شێوەیە: کاکە ڕەیا سواری دانا, حوکمێك لە حەوت ئاسمانەوە هات و سکپڕبووم, ئێستا خەڵکی لوڕستان بە (زۆڵ)ی دەزانن.

(کاکە ڕەیا = کاکا ڕەدائی)یش بەم شێوەیە وەڵامی دەداتەوە:

نەمامەی تۆ زۆڵ نیەن بە زۆڵش مەزانا **ساحیب هەفت تەوەق زەمین هەفت ئاسمانا** **ئێمەی کەرد و میهمان یانەی میرزا ئامانا**

واتای شیعرەکە بەم شێوەیە: ئەو نەمامەی تۆ زۆڵ نییە, بەڵکو خاوەنی هەر حەوت چینی زەوی و هەر حەوت ئاسمانە و ئێمەی کردە میوانی ماڵی (میرزا ئامان= مەبەست لە باوکی خاتوو جەلالێ)یە.

(سان سەهاکی بەرزنجی) هاوینان چووەتە شنرویێ و لەوێ خێوەتی هەڵداوە, تا ئێستاش بەو شوێنە دەوترێت چادرگە, لێرەدا ئەم دێڕانە بە نموونە دەهێنینەوە:

عەزمم سەیوانا بە سەیر و سەوێ **غولامان بیروی راگە سەر هەوێ** **وەرگێردێ چادر هەفتاد و دوێ** **پەی سەرکەل و شندرویم ڕەوێ**

هەر لە بواری پیرۆزی (شنرویێ) لای یارسانەکان با لەم دوو دێڕە لە شیعرەکانی (عابدینی جاف[234]) وردببینەوە:

بۆرێ وەیانە بۆرێ وەیانە
وستە نمان پوورە زاتی یەکدانە
شنرویێ بەرزا مدیۆنە هاوار
ئەحمەد عابدین بەرۆ وە دەوار[235]

واتاكەی بەم شێوەیە: وەرە بۆماڵەوە چونكە لە (زاتی یەكدانە= مەبەستی سان سەهاكی بەرزنجی)یە پووروەمانداوە, شنرویٚ بەرزە و دەڕژێتە هاوارەوە, ئەحمەدیش بە راكردن (عابدین) دەباتە نێو دەوارەوە.

4- **تەشار:** گوندێكە لە هەورامانی لهۆن و لەرووی ئیدارییەوە سەر بە قەزای (پاوە)یە, پیرۆزی (تەشار) لای یاریسانەكان لەوەدایە كە باوا یادگار (كانی غەسلاٚن)ی تێدا هەڵكەندووە, وەك لە سروود و تێكستەكانیشدا دەردەكەوێت ئاوی ئەو كانییە ئاوی كەوسەری یارسانەكانە, لەم بوارەدا با لەم چەند دێڕەی سروودی (مردوو شتن) وردبینەوە:

پەی غەسلی مەیت حاظر ڤە ئیقرار
ڤە حوكمی عەزیز شای خاڤەندگار
ڤە قەڵەم زەڕین پیر مووسی دەفتەردار
ڤە جام ئیبراهیم ڤە ئاب رەزبار
ڤە قەدری حیشمەت مستەفا زۆردار

ڤە نازی ئەیڤەت مەلەكەی طیار
كەرەم ششتووش ڤە ئابی تەشار
پاك و طاهیر بوڤیت ئەڤەڵ ئاخر یار

لەم سروودەدا و لە دوادێڕیدا بە راشكاوی باس لەوە كراوە, مردووی یاریسان كاتێك دەشۆرێت بە نیەتی ئاوی (تەشار) پاكوتەمیز دەبێتەوە, هەر لێرەدا پێویستە باس لەوە بكەین (یارسانەكان) لە هەر شوێنێك و لە هەر كاتێكدا خۆیان بشۆن بە تایبەت ئەو خۆشتنەی لە ئەنجامی جووتبوونی ژن و مێردەوەیە= كاری سێكسی, وە یاخود شتنی مردووەكانیان پێویستە بە نیەتی ئاوی (تەشار)ەوە بێت.

5- **سەرگەت:** یەكێكە لە گوندە دێرینەكانی هەورامانی لهۆن و لە رووی ئیدارییەوە سەر بە ناحیەی (بیارە)یە, سەبارەت بە ناوەكەشی دوو بۆچون بەم شێوەیە هەن:

ا- هەندێك پێیانوایە لە بەر ئەوەی دانیشتوانی ناوچەكە پێش سەرهەڵدانی ئیسلام لە سەر دینی زەردەشتی بوون, ژمارەیەك لە پیاوە دینییەكانی زەردەشتی لەم دێیەدا ژیاون, بە پێی رەویەی دینی خۆیان (گاتاكان)ی زەردەشتیان خوێندووە و ئەو شوێنە (سراگاتا)ی پێوتراوە, بە درێژایی رۆژگاریش ناوەكە گۆڕانی بەسەردا هاتووە و بووە بە (سەرگەت)[236].

ب- هەندێكی تر دەڵێن: لە بەر ئەوەی لە سەردەمی حوكمڕانی هەردوو دەوڵەتی (عوسمانی و صەفەوی)دا, هێڵی جیاكەرەوەی سنووری نێوانیان لە نزیك ئەو دێیەدابووە پێیوتراوە (سەرخەت), پاشان ناوەكە گۆڕانی بەسەردا هاتووە و بووە بە (سەرگەت).

ج- مامۆستا (محەممەد ئەمین هەورامانی)یش نووسیویەتی: گوایا (سەرخەت) سەر سنووری پایتەختی زستانەی (خان ئەحمەد خانی ئەردەلانی) بووە کە وەختی خۆی (شاری زەڵم) بووە[237].

(سەرگەت) شوێنی ژیان و نیشتەجێبوونی هەریەك لە (باوا ناوسسی سەرگەتی, دایە خەزانی سەرگەتی, قازی نەبی سەرگەتی) بووە, دیارە (باوا ناوسسی سەرگەتی) یەکێکبووە لە پێنج رابەرە دینییە گەورەکەی یارسان و هەریەك لە (دایە خەزان و قازی نەبی)یش گەورە عاریف و شاعیری (یارسان) بوون, هەر لێرەشەوە پیرۆزییەکی دینی گەورەی لای شوێنکەوتووانی (رێورەچەی یارسان) هەیە.

سەبارەت بە پیرۆزی (سەرگەت) لای یارسانەکان با بچینە ناو تێکستە پیرۆزەکانیان و چەند دێڕێك بە نمونە بهێنینەوە:

کەفتم ئەو سەرگەت کەفتم ئەو سەرگەت
کەم کەم نزدیك بیم کەفتم ئەو سەرگەت
چون مەیل هەق بیٚ وەی نەویم هیلاك
وە حوکمی ناوس شیرە بی وەتاك.

کەم کەم نزیکبوومەوە هەتا کەوتمە ناو (سەرگەت)ەوە, چون ویستی خوا بوو هیچ ماندوونەبووم, بە حوکمی (ناوس) شیرە[238] تاکبوویەوە.

6- **مۆردین:** گوندێکی رازاوەیە و دەکەوێتە سەر سنووری فەزای هەڵەبجە لە گەڵ کوردستانی خۆرهەلات و دەڕوانێت بە سەر (زێی سیروان)دا, ئەم دێیە شوێنی ژیان و نیشتەجێبوونی (پیر نالی مۆردێنی)یە, لە سەر رۆشنایی دوو دێڕ لە شیعری (پیر نەرە بالآمۆیی) هەر یەك لە (پیر بنیامین و پیر عالی) لە (مۆردین) لە سەر پلە و پایەی دینییان لە بواری خوداپەرستیدا زۆرانبازییانکردووە, (پیر بنیامین) توانیویەتی (پیر عالی) بە زەویدابدات, وەك لەم دێڕانەدا دەردەکەوێت:

ئەو مۆردینەوە ئەو مۆردینەوە
بارگەی شام وستەن ئەو مۆردینەوە
سڕ ها وەسینەی بنیامینەوە
پیر و پیر عالی یەك یەك دینەوە.

لەم گوندەدا قەڵایەك هەیە بە ناوی (قەڵای مۆردین), هەم گوندەکە و هەم قەڵاکەش بە لای یارسانەکانەوە پیرۆزن.

7- **قەڵای سیمان:** ئەم قەڵایە بەسەر لوتکەی شاخێکی بەرزەوەیە لەپشت گوندی (سیمان)ی خۆرهەلاتی کوردستان و بەرامبەر بە هەردوو گوندی (مۆردین) و (چناری کۆکۆیی)وەیە, هەندێك گێڕانەوە هەیە گوایا ئەم

قەلایە یەکێکبووە لە قەلای ئاشوورییەکان و لە سەردەمی حوکمڕانی (سەمیرامس)دا درووستکراوە, قەلای سیمان بە پیرۆزی ناوی لە شیعرەکانی (یارسان)دا هاتووە, (پیر خالیقی ئەردەبیلی) لەم بارەوە وتوویەتی:

وست ئەو کۆی سیمان وست ئەو کۆی سیمان
بارگەی (شام) لوا وست ئەو کۆی سیمان
دەرمـانی دەردم داڕوی حـەکیمان
راگەی یارییـەن وە دیـدە و گیـان
ئـی دیـن بەر حەقـەن باوەرمێ ئیمـان[239]

واتای شیعرەکە بەم شێوەیە: **بنەو بارگەی** (شام= لێرەدات مەبەست سان سەهاکی بەرزنجی)یە, رۆیشت و لە کێوی (سیمان) هەڵیداوە, چارەسەر و دەرمانی دەردم چوونە سەر (رێو ڕەچەی یارسان)ە.

6- **تە پەسوو = تە پی سەفا:** گردێکە لە شارەزوور, دەکەوێتە سەر شاڕێی نێوان (پردی زەلم و ناوەندی ناحیەی سیروان), لە نزیکی و لە دامێنیدا دوو گوند بە ناوی (تەپی سەفای سەروو, تەپی سەفای خواروو) هەن, ئەم شوێنە لای یارسانەکان زۆر پیرۆزە و پیرۆزییەکەشی لە رازێکی دینییەوە هاتووە کە یارسانەکان بە پەرجوویەکی دینی دەزانن, کورتەی رازەکە بەم شێوەیە:

کاتێک (شێخ عیسای بەرزنجی) گەیشتووەتە تەمەنی پیری, سێ دەروێش لە پیاوچاکانی خودا چوونەتە لای و پیانوتووە بۆ دووەمجار ژنبهێنێت, شێخ عیسا سەرەتا بە داواکارییەکەیان قایلنەبووە, بەلام ئەوان پێیانداگرتووە و لە ئەنجامدا قایلیانکردووە و پێیوتوون (دایراک خاتوونی کچی میر محەممەدی جاف)ی بۆ بخوازن, لە درێژەی رازەکەدا هاتووە: دەروێشەکان کاتێك چوون بۆ لای (میر محەممەدی جاف) و قسەیان لە گەڵداکردووە, زۆر تووڕە بووە و فەرمانیداوە بە پیاوەکانی لەتوپەتیانکردوون, بەلام هەر دەستبەجێ چاکبوونەتەوە و ئەو کردارەش چەند جارێك دووبارەکراوەتە, هەرچەندە دواجار (میر محەممەد) بۆیدەرکەوتووە ئەو دەروێشانە (پەرجوویەکی خودایی) لە پشتیانەوەیە, بەلام هەر ویستوویەتی ئەو کارە رێکنەکەوێت بۆیە بیانووی مارەییەکی زۆری گرتووە بەم شێوەیە:

ا- رێی نێوان تەکیەی (شێخ عیسا) هەتاکو بەردەم ماڵی (میر محەممەد) بە فەرشی گرانبەها یرفەرشبکرێت.

ب- هەزار بار ئێستر زێر.

ج- دەهەزار سەر حوشتر و هێندەی ئەوانیش (ئەسپ, ماین, مەڕ و بزن).

ع- پێویستە مارەییەکەش لە ماوەی سێ رۆژدا دابینبکرێت.

دەروێشەکان رۆیشتوون بۆ (تەپەسۆ= تەپی سەفا) و لەناو گردەکەدا قاپی گەنجینەیەکی نهێنیان کردوەتەوە و هەموو داواکارییەکانیان لەو شوێنەدا دەرهێناوە, بۆ سبەینێ زوو گەیاندوویانەتە بەردەم ماڵی (میر محەممەد), ئەویش ئیتر هیچ بیانوویەکی نەماوە و ناچار کچەکەی داوە بە (شێخ عیسا)[240].

لە چەند سروودێکی (یارسان)دا ناوی (تە پەسوو= تە پی سەفا) هاتووە:

داود تـــە پـــەسۆ داود تـــە پەسۆ
داودی رەهبـەر پـــەریَ تـە پەسۆ
پیـر رۆستەمی بـار بەیۆوە رەجۆ
بزا نمیَ ساوام چە شەرعیَ ماچۆ

لـەم دێڕانـەدا ئـەوە ئاشـکراکراوە کـە یـەکێك لـە کوڕەکـانی (سـان سـەهاکی بـەرزنجی) لـە فـەرمانی بـاوکی یـاخیبووە و چـووە بـۆ (تەپەسـۆ)، سـان سـەهاکی بـەرزنجیش فەرمانیـداوە بـە (داود) بچـێت بـە شـوێنیدا و بیهینیتەوە بۆ لای هەتاکو بزانێت چی دەڵێت؟.

7- **شارەدێی تەوێڵە:** یەکێکە لە شارەدیَ زۆر دێرینـەکانی هـەورامانی لهۆن و لـە رووی ئیدارییـەوە سـەر بـە ناحیەی بیارەیە، من لە بەرگی یەکەمی کتێبی (هەورامان)دا بە درێـژی باسم لـەم شارەدێیە کردووە بۆیـە لێرەدا بەو باسەدا ناچمەوە، ئەم شارەدێیە لای شوێنکەوتوانی ڕێوڕەچەی یارسان زۆر پـیرۆزە مـەزاری (باواسـەرهەنگی دەودانی) لێیە وەك پێشتر لە بابەتی (پێنج رابەرە گەورەکەی ڕێوڕەچەی یارسـان)دا باسمـانکرد، مـەزاری نـاوبراو دەکەوێتە خوار دێی تەوێڵەوە و دەوروبەری مەزارەکەش گۆڕستانی تەوێڵەییەکانە.

بێجگە لە مەزاری (باوا سەرهەنگی دەودانـی)و دوو مـەزاری تـر لـە تەوێڵـەدا هـەن لای یارسـانەکان پـیرۆزن، یەکـەمیان دەکەوێتـە پشـت گـەڕەکی (مالێـدەر)ەوە و پێیـدەوترێت (بابـا ئەسـکەندەر)، دووەمیشـیان لـە نزیـك سەیرانگەی (ئاوێسەر)دایە و خەڵکی ناوچەکە بە (پیری وەزەسوور= پیری گوێزەسوور) ناویدەبەن، بەش بەحاڵی خۆم لە هیچ سەرچاوەیەکدا ناوی ئەم (پیرە)م بۆ ساغنەبوویەوە، بەڵام لێرەدا باس لـەوە دەکـەم دارێك وا بەسـەر مەزارەکەیـەوە خـەڵك بـەو دارە دەڵـێن (وەزە سـوور= گوێزەسـوور)، لـە هـیچ شـوێنێکی تـری تەوێڵـەدا داری لـەو چەشنە نییە و هەر لە کۆنەوە و ئێستاشی لە گەڵدابێت سەبارەت بەو دارە ئەفسانەیەك لە ناو خەڵکەکەدا هەیـە، دەڵێن گوایا هەرکەس تیغ، یـانو بـەردی لێبـدات خوێنی لێدەردەچێت، هـەر لـەوەوە کەسـێك لـە خـەڵکی ناوچـەکە ناوێرێت کارێکی وا بکات.

8- **کەلی داود = دووکـانی داود:** شـوێنەوارێکی دێرینـە و مهرابەیـەکی میترائـی تێدایـە، دەکەوێتـە باشـووری خۆرهەڵاتی (سەرپێڵی زەهاو) و تەنها سیَ کیلۆمەتر لێیەوە دوورە، لەم شوێنەوارەدا پەیکەری مرۆڤێکی لـە بـەرد تاشـراوی تێدایـە کـە دوو گـەڵا خورمـای بەدەسـتەوەن و لـە دۆخێکـی پارانـەوە و نزاکردندایـە، بـە پێـی هەنـدێك سەرچـاوەی مێـژوویی ئـەم شـوێنەوارە بـۆ سـەردەمی مادەکـان دەگەڕێتـەوە[241]، (کـەلی داود= دووکـانی داود) یەکێکە لە شوێنە پیرۆزەکانی یارسان و مەزاری (داود کۆسوار= داودی دەلیل)ی تێدایە.

9- **تـاشی هۆرێن:** پیرۆزی (تاشەبەردی هۆرێن) لەوە هاتووە گوایا (شاخۆشێنی لوڕسـتانی= موبـارەك شـا) کاتێك ماڵئاوایی لە دونیا کردووە، قەباڵەیەکی لـە ژێـر ئـەو تاشـەبەردەدا شاردووەتەوە، هـەر کەسـێك لـە قۆنـاغی دواتردا ئەو قەباڵەیەی دەرهێنایەوە ئـەوە خـودی (شاخۆشـێن)ە، بـەڵام لـە تـەنێکی تـردا هـەر وەك لـەم سـروودەدا هاتووە:

ئـەو تــاش هــۆرێن ئــەو تــاش هــۆرێن بارگـەی شـام وسـتەن ئـەو تــاش هــۆرێن پــیری قەباڵــەش نیــا نــە ســەرین هــەر كــەس بــەرئاوەرد ئــەوەن خوەشــێن

10- **مەڕی نەویٚ = ئەشكەوتی نەویٚ:** نەویٚ یەكێكە لە گومدە دێرینەكانی شارەزوور و گەلێك شوێنەواری مێژوویی تێدایە وەك: (قەڵا, زیندان, كورەی نانكردن), خەڵكی ناوچەكە ئەو شوێنەوارانە بە (قەڵای زوحاك= قەڵای هاشمار, زیندانی زوحاك) ناودەبەن, سەرەڕای ئەم شوێنەوارانە شوێنەواری نیشتەجێبوونی دێرین بەدەوروبەری گوندەكەدا بە رووپێوێكی فراوان هەیە, هەروەها شوێنەواری چەندین (ئاشی ئاو) تا ئێستاش ماون, خەڵكی نەویٚ دەڵێن دێكەیان لە سەردەمی دێریندا (99) ئاشی ئاوی تێدابووە, دەچینەوە سەر (مەڕی نەویٚ= ئەشكەوتی نەویٚ) كە پیرۆزییەكی گەورەی لای یارسانەكان هەیە چونكە (سان سەهاكی بەرزنجی) و یارەكانی كاتێك لەشكری (جیجك=چیچك) شوێنیانكەوتوون لەم ئەشكەوتەدا سیٚ رۆژ خۆیان شاردووەتەوە, ناوی ئەم ئەشكەوتە لە شیعر و سروودەكانی (یارسان)دا هاتووە هەر بۆ نموونە:

ئــەو مــەڕی نــەویٚ ئــەو مــەڕی نــەویٚ بارگـەی شـام وسـتەن ئـەو مـەڕی نـەویٚ

واتاكەی بەم شێوەیە: بۆ ئەشكەوتی نەویٚ چونكە بارگەی (شام= مەبەست سان سەهاكی بەرزنجی)یە كەوتووەتە ئەشكەوتی نەویٚ.

11- **ئەحمەد بڕندە:** گوندێكە لە سنووری ناحیەی (وارماوا) و دەكەوێتە لای چەپی ئەو شاڕێیەی لە زەڕایەنەوە بۆ شاری دەربەندیخان دەچێت, لە ناو ئەم گوندەدا مەزارێك بە ناوی (ئەحمەدبڕندە) هەیە, شتێكی ئاشكرایە ناوی گوندەكەش لەم مەزارەوە هاتووە, (یارسانەكان) مەزاری (ئەحمەد بڕندە) بە پیرۆز دەزانن چونكە پێیانوایە ناوبراو كاتی خۆی بە فەرمانی (شاخۆشێن= موبارەك شا) چووەتە ئەویٚ و لە سەردەمی (سان سەهاكی بەرزنجی)دا بە ناوی (داود كۆسوار)ەوە ژیاوە.

12- **دەرەشیش:** یەكێكە لە گوندەكانی سەر بە قەزای هەڵەبجە, وەك لە هەندێك سەرچاوەدا هاتووە (تیرەی كەمانگەر) سەرەتا لەم گوندەدا ژیاون و لێرەوە بۆ شوێنەكانی نیشتەجێبوونی ئێستایان لە (ئافریان, ماویان, كۆرەدەرە, تفین, تاودۆڵاو...هتد) لە خۆرهەڵاتی كوردستان رۆیشتوون[242].

لە شیعر و سروودەكانی یارساندا ناوی دەرەشیش هاتووە و هاوكات یەكێك لە (72)پیرەش بە ناوی (پیر دلاوەر) خەڵكی ئەم گوندە بووە, ئەم دێڕەی خوارەوە نموونەیەكە سەبارەت بە پیرۆزی (دەرەشیش) لای یارسانەكان:

www.pertwk.com

زولاڵ دەرەشـــیش زولاڵ دەرەشـــیش
یادگـــار مـــن زولاڵ دورەشـــیش

13- **مەزاری شێخ رەش:** ئەم مەزارە دەکەوێتە نزیك گوندی (شەشکی دوومالّە= شەشکی حاجی سا) لە ناوچەی شارەزوور و پیرۆزییەکی گەورەی لای یارسانەکان هەیە, شوێنکەوتووانی ئەم ریۆرەچەیە پێیانوایە, (شێخ رەش) پێشتر و لە سەردەمی (سان سەهاکی بەرزنجی)دا لە تەنی (شا ئیبراهیمی ئیۆەت)دا بووە, وەك لەم سروودەدا هاتووە:

ئـــەز ئەحمـــەدم شـــێخ رەش بـــیَ خـــۆنین
ئیـــبراهیم مـــن کـــاکم بـــیَ ســـەمین
هـــەق ئـــەزش ســـەن نـــە کـــۆی هـــەفتین
شـێخ رەشـش کوشـتە چـەنەش سـەن نگـین

14- **میری سوور:** گوندێکە دەکەوێتە بناری شارەزوور و هاوسنووری هەورامانە, ئەم دێیە بە ناوی (سەی ئەحمەدی میر سووری کوڕی سان سەهاکی بەرزنجی)یەوە ناونراوە و پیرۆزییەکی گەورەی لای یارسانەکان هەیە, (سەی ئەحمەدی میر سوور) یەکێکبووە لە بازنەی (هەفتەوانە= حەوتەوانە.

15- **کاکەی جاور:** مەزارێکی پیرۆزی یارسانەکانە و دەکەوێتە نێوان هەردوو گوندی)هاوار و پالاًنیا)وە.

16- **مەزاری باوا یادگار=** ئەو شوێنەی ئەم مەزارەی تێدایە لە هەندێك سەرچاوەدا بە (دێی سەرانە) و لە هەندێکی تریشدا بە (دێی بان زەردە[243]) ناویهاتووە, پیشتر باسی گەورەیی (باوایادگار)مان لە بابەتی (ئەو بازنانەی سان سەهاکی بەرزنجی درووستیکردوون) کردووە.

17- **شـــارەزوور[244]:** بەشێوەیەکی گشتی لای یارسانەکان پیرۆزە و پێیانوایە دونیای نەمرییان لە شارەزووردایە, لە شیعرەکانیاندا ناوی شارەزوور هاتووە لەم بارەوە پیر تەیمووری هەورامی وتوویەتی:

ئـــەو شـــارەزووری ئەوشـــارەزووری
بارگـەی شـام وسـتەن ئـەو شـارەزووری
مێـردان جـەم بـوان گـرد وە رووسـووری
بگنـــدیَ وە شـــۆن پـــیر وە صـــەبووری
هـا هەفتەوانـەن شـەمع وە قەنـدووری
سـکەی قەدیمـەن والا مەنـدووری[245]

18- **دزاوەر:** ئەم گوندە لای یارسانەکان زۆر پیرۆزە, لە سەر رۆشنایی زۆربەی سروودەکانی دەورەی (چلتەن) کە بەشێکە لە کتێبی سەرەنجام, ئەم گوندە شوێنی نیشتەجێبوونی (بازنەی چلتەن)بووە, لەم بوارەدا با لەم دێڕانە وردبببینەوە:

هام لف مێردان ئازیزمەن بنیام
(دزاوەر)مانەن ریشە گرد غولام
بنیامین ئانە رۆژەش کەردەن لام
چەمەی زولاڵەن مەی کەردەن نە جام[246]

(دزاوەر) گوندێکی هەورامانی (لهۆن)ە و دەکەوێتە خۆرهەلاتی شارەدێی تەوێڵەوە, سروشتێکی رازاوە و ئاو و هەوایەکی فێنکی هەیە, مەزاری (شێخ شەهابەددینی دزاوەری) لێیە, ئەو مەزارە پیرۆزییەکی گەورەی لای خەڵکی هەورامان هەیە, تا ئێستاش ژنانی ناوچەکە ئەو مندالانەیان تووشی نەخۆشی (کۆکەڕەشە) دەبن, دەیانەبەنە سەر ئەو مەزارە بە مەبەستی چاکبوونەوەیان.

بێجگە ئەم شوێنانە دەیان شوێنی تر هەن لە هەورامان و دەرەوەی هەوراماندا کە لای یارسانەکان پیرۆزن لە خوارەوە وەك نموونە نەوەك سەرژمێر ژمارەیەکیان دەنووسین وەك:

چادرگە لە شاخی شنرویٚ, گوندی دەودان, گوندی شێخان کە شوێنی سان سەهاکی بەرزنجی بووە و مەزاری دەیان پیر و رابەری دینی یارسانی تێدایە, کرند مەزاری (پیر بنیامین و پیر مووسیٚ)ی تێدایە, مەزاری (شێخ بابا تایەر) لە مەندەلی و گوندی دوو شێخ هەر لەو ناوچەیەدا, مەزاری (باوە مەحموود) لە خانەقی, پیرە مەگروون, هەمەدان کە مەزاری بابا تایەری هەمەدانی و سەی ئەبولوەفای کوڕی سان سەهاکی بەرزنجی) تێدایە.

ئایا یارسانەکان نوصەیرین؟

پێشتر لە بابەتی (بۆچی ڕێوڕەچەی یارسان تەمومژاوییە)، ئاماژەم بەوە کرد کە ئەو دابڕانە جوگرافییەی لە ناو شوێنکەوتووانی (ڕێوڕەچەی یارسان)دا هەیە، یەکێکە لەو هۆکارە کاریگەرانەی کە (یارسان)ەکان لە شوێنی جیاجیا و سەردەمی جیاجیادا کەوتوونەتە ژێر کاریگەری هەندێك لە دین و ڕێوڕەچە دینییەکانی دەوروبەریانەوە، هاوکات هەندێك لە خەڵکانی شوێنکەوتووی ڕێوڕەچەکە لە خەڵکانی دیار و نووسەریان، هەندێکیشیان لە ئەنجامی بەدحاڵیبوون و تێکەڵ و پێکەڵی کردن، یاخود ناشارەزاییان لە تایبەتمەندییەکانی ریوڕەچەکەیان لەم بوارەدا زەمینەخۆشکەربوون، لەم بابەتەدا دەمەوێ لەوە بدوێم ئایا ڕێوڕەچەی یارسان هیچ پەیوەندییەکی بە (ڕێوڕەچەی نوصەیری)یەوە هەیە.

سەرەتا لەوە دەستپێدەکەم (نوصەیری)یەکان دەستەیەکی ناسراون لە (شیعە)، بیر و باوەڕی دینیان لە سەر خودابوونی (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) دامەزراوە، لەم بوارەشدا پشت بە ئەفسانەیەکی دەماودەمی خۆیان دەبەستن، لێرەدا دەقی ئەو ئەفسانەیە دەنووسینەوە:

ڕۆژێك لە ڕۆژان (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) بە مەبەستی چوون بۆ جەنگ خەڵکانی خۆی لە دەوری کۆکردوونەتەوە، لەپڕ چاوی بە پیرەژنێکی پەککەوتە لەناو خەڵکەکەدا کەوتووە کە بەکوڵ گریاوە، ئەو پیرە ژنە دایکی یەکێك لە جەنگاوەرەکان بە ناوی (محەممەد کوڕی نوصەیر)بووە و ترسی بەشداریکردنی کوڕەکەی لە لەشکرەکەی (حەزرەتی علی)دا خستوویەتییە گریان، (حەزرەتی عەلی)ش بۆ هێورکردنەوەی پیرەژنە، پێیوتووە دڵنیابە کوڕەکەت بە بێوەی دەگەڕێتەوە. شەوێك لە کاتی ڕۆیشتنی لەشکرەکە بەرەو شوێنی مەبەست ڕێیان لێ تێکچووە، (حەزرەتی عەلی) فەرمانیداوە بە (محەممەدی کوڕی نوصەیر) بچێت تا لێواری ڕووبارێك کە لە تەنشتیانەوە بووە و هەواڵی ڕێگەکە لە ماسیەکی ناو ئەو ڕووبارە بەناوی (گرگر) بپرسێت، پاش ئەوەی نوصەیر گەیشتووەتە لێواری ڕووبارەکە و ناوی (گرگر)ی هێناوە، چەندین ماسی گەورە لە ناو ڕووبارەکەوە سەریان دەرهێناوە، پێکەوە وتوویانە هەمووومان ناومان (گرگر)ە و مەبەستت کامانە؟ (نوصەیر) گەڕاوەتەوە بۆ لای (حەزرەتی عەلی) و بەسەرهاتەکەی بۆ گێڕاوەتەوە، ئەویش فەرموویەتی ئەمجارە بڕۆ بڵێ (گرگرِ ابن گرگرِ) مەبەستمە، (نوصەیر) دووبارەوە گەڕاوەتەوە بۆ لێواری ڕووبارەکە و پرسیاری (گرگرِ ابن گرگرِ)ی کردووەو هەمان ماسییەکانی جاری پێشوو سەریان لە ئاوەکەوە دەرهێناوە، یەکێکیان کە لە هەموویان جوانتربووە وتوویەتی: من سەرم لە ساویلکەیی تۆ سووڕدەمێنی، کەسێك کە نهێنییەکانی دەریا و ناوی ڕەچەڵەکی ماسییەکان بزانێت چۆن ڕلایگەی لێ گومدەبێت، گوایا بەو وەڵامە و ئەو ئاماژە عاریفانەیە نوورێکی سەیر دڵ و هەموو تەنی (نوصەیر)ی داپۆشیوە، دەستبەجێ بۆ لای (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) گەڕاوەتەوە و وتوویەتی تۆ خوای، حەزرەتی (عەلی)یش یەکسەر شمشێرێکی داوە لەسەری و لەلەشی جیای کردووەتەوە، بەڵام ئەو بەڵێنەی کە داویەتی بە دایکی کە (نوصەیر) بە سەلامەتی دەگەڕێتەوە هاتووتە بیری و

زیندویکردووەتەوە, (نوصەیر) وتوویەتی: من پێشتر نەمردبووم وتم تۆ خودای, ئێستا کە بەدەستی تۆ مردم و زیندووبوومەوە هیچ گومانێکم لەوە نییە کە تۆ خوای.

ئەم ئەفسانەیە بە هەنێك شێوەی تر هەم لە شیعری چەن شاعێرێکی یارسان و هەم لە رازە دەماودەمییەکانی یارسانەکاندا باسی لێوەکراوە, لە گەڵ ئەوەی جیاوازی لە نێوان دەقە ئەفسانەکە و شیعر و رازە دەماودەمییەکاندا هەن, بەڵام هەموویان یەك ناوەڕۆکیان خستووەتەڕوو.

لە خوارەوە هەندێك لەو جیاوازییانە دەخەینە پێشچاو:

1- لە شیعرەکاندا (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) بۆ گەشتی بیابان چووە, نەوەك جەنگ و لەشکرکێشی, وەك لەم دێڕەدا هاتووە:

یك رۆژ شای مردان وبی مدارا

دڵدڵ طلب کرد پیٚ عزم سارا

2- ناوی ماسییەکان کە لە ئاوەکە سەردەهێننە دەرەوە و قسە لە گەڵ (محەممەدی کوڕی نوصەیر) دەکەن بە (قرقر) هاتووە نەوەك (گرگر).

3- (حەزرەی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) حەفتاجار (محەممەدی کوڕی نوصەیر)ی کوشتووە و زیندوویکردووەتەوە, وەك لەم دێڕەدا دەردەکەوێت:

کشتش مکرر مـوات چ طـوری

نصیر هر موات خودای نوصیری

لە کتێبی شاهنامەی حەقیقەت و لاپەڕەکانی (234-239)دا حاجی نیعمەتوڵای جەیحوون ئاوایی ئەم ئەفسانەیەی بە شیعر گێڕاوەتەوە, بەڵام بەم شێوەی خوارەوە:

ئەو شوێنەی (حەزرەتی عەلی) و هاوەڵەکانی بۆی چوون وڵاتی (میسر) بووە و رووبارەکەش رووباری (نیل) بووە.

(جەمیل ئەفشار) لە سەر رۆشنایی ئەو زانیارییانەی لەم بوارەدا لە کتێبی (فتوحات المقدس) وەریگرتوون نووسیویەتی:

رۆژێك (عەلی) لە شاری بەغداوە لە گەڵ یارەکانیدا بۆ لێواری رووباری (فوڕات) چووە, ناوی ماسییەکانیشی بە (جمجمە) هێناوە[247].

پاش خستنەڕووی ئەفسانەی (محەممەدی کوڕی نوصەیر), دێینە سەر ئەوەی بزانین پەیوەندی (رێوڕەچەی یارسان) بە رێبازی نوصەیرییەوە چییە و ئایا یارسانەکان نوصەیرین؟ بەڵام بەر لەوەی بچینە سەر ئەو باسە پێویستە قسەیەك لەوە بکەین هەندێك بۆچوون هەن (نوصەیرییەکان) بە پەیڕەوکاری (عەبدوڵای کوڕی سەبەو) لە قەڵەمدەدەن و (محەممەد کوڕی نوصەیر)یش بە شوێنکەوتووی ئەو دەزانن, کەچی زۆربەی ئەو

سەرچاوانەی سەبارەت بە (شیعەی نوصەیری) نووسیویانە) لە سەر ئەوە یەکدەنگن کە هەرچەندە (محەممەد کوڕی نوصەیر) لە سەردەمی ژیانی (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب)دا نەژیاوە, بەڵام دامەزرێنەری رێبازی (نوصەیری)یە و شوێنکەوتووانی ئەو رێبازەش (حەزرەتی عەلی) بە خودا و (محەممەدی کوڕی نوصەیر) بە پەیامهێنەری ئەو دەزانن.

دێینەوە سەر باسەکەمان و ئەم خاڵانە دەخەینەڕوو:

1- یارسانەکان کە پیرۆزییەکی گەورە دەدەنە (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) و بە بەرجەستەبوونی رۆحی خودایی دەزانن لە تەنی مرۆڤدا, هاوکات هەر یەك لە (بالوولی مایی, باواسەرهەنگی دەودانی, شاخۆشێنی لوڕستانی= موبارەك شا, سان سەهاکی بەرزنجی..هتد), بە هەمان شێوەی (عەلی کوڕی ئەبی تالیب) رۆحی خوداییان تێدا جێگیربووە بەڵام هەریەکە و لە قۆناغێکی مێژوویی جیاوازدا, کەچی نوصەیرییەکان لە ناو ئەمانەدا تەنها (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) بە خودا و (محەممەدی کوڕی نوصەیر) بە پێغەمبەر دەزانن, ئیتر هیچ باسێك لەم زاتانەی تر ناکەن کە ناومانهێنان.

2- پێشتر لە بابەتی (بۆچی رێوڕەچەی یارسان تەمومژاوییە؟) باسمان لەوەکرد کە رێوڕەچەی یارسان هەوڵدانبووە بۆ زیندووکردنەوەی ئەو دینە هەمۆجینەی لە ئەنجامی لەناو یەك توانەوەی میترائی و زەردەشتییە کۆنەکاندا لە خۆرئاوای ئێران و راستەوراستیش لە هەوراماندا سەریهەڵداوە, بەڵام (محەممەدی کوڕی نوصەیر) هیچ پەیوەندییەکی بەو دینەوە نەبووە.

3- لە تێکست و سەرچاوە کۆنەکانی یارساندا بە تایبەتی ئەوانەیان بۆ سەردەمی (بالوولی مایی, باوا سەرهەنگی دەودانی, باوا ناووسی جاف, سان سەهاکی بەرزنجی) دەگەڕێنەوە هیچ باس و ئاماژەیەك سەبارەت بە (محەممەدی کوڕی نوصەیر) نەکراوە, تەنها لە تێکست و شیعری قۆناغەکانی زۆر دواتردا ناوی هاتووە.

4- هیچ ماکێکی کوردی بە رێبازی (شیعەی نوصەیری)یەوە دەرناکەوێ, لە کاتێکدا دەبینین (یارسان) ریوڕەچەیەکی دینی کوردییە, هەموو (سروود و پەخشان)ەکانی کوردین, شوێنە پیرۆزەکانی لە کوردستاندان و هەموو رابەرە گەورەکانی کوردن.

5- ئەگەر کەسێك لە یارسانەکان لەو بڕوایەدا بێت, ئەو (محەممەد)ەی لە دەورەی (حەزرەتی عەلی) و لە ناو تێکستەکانیاندا وەك یەکێك لە چوار فریشتەکە ناویهاتووە, (محەممەدی کوڕی نوصەیر)ە ئەوە زۆر بە هەڵەدا چووە, چونکە تێکستەپیرۆزەکانی یارسان ئەوەیان بە (محەممەدی کوڕی عەبدولاَّ د.خ) لە قەڵەمداوە, بۆ سەلماندنی ئەمەش با لەم دێڕە پەخشانە وردببینەوە:

(تا دۆورەی عەلی زات وە بەشەر هەردوو داخڵ کەرد وە دینی شەریعەت محەممەد قەراردا=تا دەورەی عەلی خوا چووە تەنی مرۆڤەوە و دینی شەریعەتی محەممەدی بڕیاری لە سەردرا).

شتێکی ئاشکرایە (حەزرەتی محەممەد د.خ و حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب) لە یەك سەردەمدا ژیاون, هەر چەندە (حەزرەتی محەممەد د.خ) بە تەمەن لە حەزرەتی عەلی گەورەتر بووە, بەڵام (محەممەدی کوڕی نوصەیر) لە سەردەمی ژیانی ئەو دوو زاتەدا نەژیاوە.

پاش خستنەڕووی ئەم خاڵانەی سەرەوە دەتوانم بە دڵنیاییەوە بڵێم: هەر نزیکخستنەوەیەکی ڕێوڕەچەی یارسان لە ڕێـازی شـیعەی نوصـەیری, بـەدەر لـە پـیرۆزی (حـەزرەتی عـەلی) لای هـەردوو لایـان هەڵەیـەکی گەورەیـە و شـێواندنی تایبە تمەندییەکانی ڕێوڕەچەی یارسانە, بۆیە هەق نییە هیچ کەسێکی یارسان بە ئاکاری ئەو نزیکخستنەوەیەدا کاربکات.

بۆ نووسینی ئەم کتێبە سوودم لەم سەرچاوانەوەرگرتووە:

1- سەرە نجام- دەستنووس- لە لایەن (کاکا رەدائی)یەوە ساڵی (1315کۆچی) نووسراوە.
2- تاریخ اورامان-دەستنووس- ملا عبدللە قاضی اورامانی.
3- دەورەی شاخۆشێن - دەستنووس.
4- دەفتەری شندروێ- دەستنووس.
5- پاسداران مرز ایران- تاریخ اورامان- دەستنووس- موزەفەرخانی رەزاو.
6- مێژووی هەورامان- دەستنووس- محەممەد ئەمین هەورامانی.
7- نامە سرا نجام- کلام خزانە- یکی از متون کهن یارسان- تحقیق و تفسیر از (دکتر صدیق صفی زادە (بۆرەکئی)- انتشارات هیرمند 1375.
8- حق الحقایق یا شاهنامە حقیقت -حاج نعمت اللە جیحون ابادی- تصحیح دکتر محمد مکری- کتابخانە طهوری - چاپ اول -1361 تهران. تهران- 1366.
9- سروودهای دینی یارسان-گرد اوردە و ترجمە (ماشاءللە سووری)-تهران- 1366.
10- ایین پر رمز و راز میترایی- اسرار ایین میترا- فرانتس کومن- ترجمە و پژوهش -هاشم رضی.
11- بزرگان یارسان- اهل حق-صدیق صفی زادە (بۆرەکئی) - مطبوعات عطائی - چاپ اول 1361 تهران.
12- برهان الحق- نور علی اللهی- تهران 1343.
14- همبستگی میان تصوف و تشیع- د. کامل مصطفی شبیبی- ترجمە دکتر علی اکبر هاشمی - انتتشارات دانشگا تهران.
15- سرسپردگان- سید محمد علی خواجە الدین- کتابخانە منوچهری- چاپ سوم- 1362 تهران.
15- قیام ونهضت علویان زاگرس-(تاریخ تحلیلیی اهل حق)- جلد اول- محمد علی سلطانی-نشهر سها کرمانشاە- چاپ اول- (مێژووی بەسەرەوە نییە).
16- راستی علی کیست - تالیف جمیل افشار-چاپ اول- 1376- انتشارات هیرمند تهران.
17- اسطورە اهل حق- ایرج بهرامی- چاپ اول تابستان 1378.
18- دانشنامە ناو اوران یارسان- - صدیق صفی زادە (بۆرەکئی)- انتشارات هیرمند - چاپ اول 1376 تهران.
19- تاریخ و شناخت ادیان- جلد (2)- دکتر علی شریعتی.
20- (تاریخ ایران باستان)- جلد (1-2)- نوشتە (حسن پیر نیا = مشیر الدولە)- نوبت چاپ- نهم 1378- ناشر انتشارات افراسیاب.
21- (تاریخ دە هزار ساڵە ایران)-جلد (1-2-3-4) نویسندە (عبدالعظیم رضایی)-نوبت چاپ- دهم 1378.
22- ایلات وطوایف کرمانشاهان) جلد (۱)- تالیف- (محمد علی سلطانی)- نوبت چاپ- اول 1372 تهران.

23-(فرهنگ جامع سیاسی)- محمود طلوعی-چاپ دوم 1377- چاپخانه حیدری.
24- كرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او- رشید یاسمی- چاپ اول تهران- انتشارات كتابخانه سقراط تهران
25- سفرنامه ابن بطوطه- ترجمه محمد علی موحد- تهران 1377.
26- سفرنامه الموت (لرستان و ایلام)- فریا استارك- ترجمه علی محمد ساكی- انتشارات علمی- چاپ اول - 1364 تهران.
27- سفرنامه راولنسن- (گذر از زهاب به خوزستان)- ترجمه سكندر امان اللهی بهاروند- انتشارات اگاه- چاپ اول 1363 تهران.
28- خاطرات لیدی شیل- ترجمة دكتر حسین ابو ترابیان- نشر نو- چاپ اول 1362 تهران.
29-(تاریخ ادیان ومذاهب در ایران)- تالیف (عباس قدیانی)- چاپ اول 1374.
30- دبستان المذاهب- جلد (2)- كیخسرو اسفندیار بن اذر كیوان باهتمام رحیم رضا زاده- كتابخانة طهوری- چاپ اول طهران.
31- مجموعة راهنمایی جامع ایرانگردی (19)- حسن زیندةدل- تهران 1379.
32-الكاكائیة فی التاریخ0-المحامی عباس العزاوی- شركة التجارة و الطباعة المحدودة-بغداد 1949.
33-الكرد والكردستان فی الوثائق البریطانیة- د. ولید حمدی- لندن 1991.
34- (ایران فی عهد الساسانیین)-تالیف- (ارثر كریستنسن)- ترجمة (یحیی الخشاب)5مراجعة (عبدالوهاب عزام)- مطبعة لجنة التالیف والترجمة و النشر-القاهرة 1957.
35- (مروج الذهب)-جلد-4 – تالیف- (ابو الحسن علی بن حسین المسعودی)-القاهرة 1938.
36- التراث الكردی فی المؤلفات الایطالیین- میریلا غالیتی- گۆڤاری كۆڕی زانیاری عێراق- دەستەی كورد- بەرگی هەشتەم- 1981.
37- (الدین والمجتمع)- تالیف- (ادیب صعب), دار النهار بیروت-1983.
38- الخلافة ونشاة الاحزاب الاسلامیة)- تالیف (د. محمد عمارة)-المؤسسة العربیة للدراسات والنشر-بیروت-1977.
39- (النزعة العقلیة فی فلسفة ابن الرشد)-تالیف- محمد عاطف العراقی-الطبعة الثالثة- 1968 دار المعارف بمصر.
40- (الاسلام والسلطة الدینیة)-تالیف-(الدكتور محمد عمارة)- الطبعة الثانیة- المؤسسة العربیة للدراسات والنشر-بیروت 1980.
41- تاریخ الطبری- محمد بن جریر الطبری- مطبعة القاهرة 1939.
42- تاریخ العصور القدیمة -د. جیمس هنری برستید- 1926بیروت.
43- كرد- ترك- عرب)-تالیف-(سیسل جون ادموندز)- ترجمة- (جرجیس فتح الله)- مطبعة التایمس 1971.

44- (الاكراد)-باسيل نيكتين- دار الروائع-بيروت 1985.
45- (مجتمع جديد او الكارثة)-تاليف- (الدكتور زكى نجيب محمود)- دار الشروق-بيروت 1978.
46- بندنيجين = مندلى فى التاريخ قديما وحديثا), ماموستا مەلا جەمیل بەندی رۆژبەیانی گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق-دەستەی کورد- بەرگی حەوتەم- چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق بەغداد 1980.
47- (کاکەیی)-نووسینی (محەممەد ئەمین هەورامانی)-بەغداد 1984ز.
48- (مێژووی وێژەی کوردی)-بەرگی یەکەم-بەرگی دووەم- نووسینی (د.صدیقی بۆرەکەئی)- چاپخانەی چهر- تبریز 1370.
49- ژیانی ئافرەتی کورد-هێنی هارۆڵد هانسن- وەرگێڕانی لە ئینگلیزییەوە - عەزیز گەردی- چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق- بەغداد- 1981.
50- مێژووی هاوچەرخی کورد- بەرگی یەکەم- دێڤید ماکداوڵ- وەرگێڕانی ئەبوبەکر خۆشناو- سلێمانی 2002- چاپخانەی روون.
51- سەرچاوەکانی کوردناسی- د. فەرهاد پیربال-لە بڵاوکراوەکانی بنکەی ئەدەبی و رووناکبیری گەلاوێژ.
52- مێژووی کورد و کوردستان- شێخ محەممەد مەردۆخی کوردستانی- وەرگێڕانی عەبدولکەریم محەممەد سەعید- چاپخانەی ئەسعەد- بەغدا-1991.
53- (رەخنەسازی-مێژوو و پەیڕەویکردن)-دانانی (د.کامل حەسەن عەزیز ئەلبەصیر)چاپخانەی کۆڕی زانیاری عێراق- بەغداد 1403کۆچی=1983زایینی.
55- (پەیامی هەورامان)-چاپی یەکەم-نووسینی (هادی رەشید بەهمەنی) 2001ز=2701 کوردی.
56- (کورد)- نووسینی فلادیمێر مینۆرسکی-وەرگێڕانی بۆ عەرەبی (د.مارف خەزنەدار)-وەرگێڕانی بۆ کوردی (حەمەسەعید حەمەکەریم)-1984.
57- (خولاصەیەکی تاریخی کورد و کوردستان) بەرگی یەکەم- نووسینی (محممەد ئەمین زەکی بەگ) چاپی نوێ, سلێمانی 2000.
58- (مێژووی ئایینی زەردەشت)- نووسینی (عەبدولا موبلیغی ئابادانی)-وەرگێڕانی (وریاقانیع)- چاپی دووەم- خانەی چاپ و بڵاوکردنەوەی قانیع-سلێمانی 2004.
59- (کورد و باکووری کوردستان لە سەرەتای مێژووەوە هەتا شەڕی دووەمی جیهان)-بەرگی یەکەم-نووسینی (محەممەد رەسووڵ هاوار)- چاپی یەکەم-2000.
60- (مێژووی ئەدەبی کوردی)-(نووسینی عەلائوددینی سەجادی)- چاپی دووەم ساڵی 1971.
61- (مێژووی هەورامان)-نووسینی (محەممەد ئەمین هەورامانی)-انتشارات بلخ-1380.
62- (هەورامان)-بەرگی (1-2) نووسینی- (ئەیوب رۆستەم)- چاپی یەکەم-سلێمانی-لە بڵاوکراوەکانی مەڵبەندی رۆشنبیریی هەورامان 2004.
63- (پیشالیاری زەردەشتی)- نووسینی (محەممەد بەهائەدین مەلا صاحب) بەغداد-ساڵی 1968.

64- پیر نالی شاعرێكی گومناوی كورد- وتارێكە لە نووسینی - ناميق هەورامی- گۆڤاری هەورامان ژمارە (1) ساڵی 2003.

65- چەند وتار و لێكۆڵینەوەیەكی خۆم سەبارەت بە (یارسان - كاكەیی) لە رۆژنامە و گۆڤارەكانی (كوردستانی نوێ, ئاڵای ئازادی, رێبازی ئازادی, پەیڤین, رێبەری پێشمەرگە, هەورامان)دا بلاَوكراونەتەوە, هەروەها بابەتی چەند كۆڕ و سیمینارێك كە سەبارەت بە هەمان بابەت لە شارەكانی (سلێمانی, كەركووك, هەڵەبجەی شەهید, هەڵەبجەی تازە) بۆم سازدراون.

لە رووی ئەمەكدارییەوەو لە كانگای دڵمەوە سوپاسی ئەم بەڕێزانە دەكەم؟

هیوادارم هەمیشە سەرفرازو تەندروستبن.

- كاك جەمیل هەورامی – سەرەنجامەكەی د. صدیقی بۆرەكەیی پێدام.
- مامۆستا عوسمان محەممەد هەورامی بەرگی پشتەوەی كتێبەكەی بە رێنووسی لاتینی بۆ نوسیم.
- مامۆستا رەفعەتی موورادی سیدییەكی بۆ هێنام چەند وێنەیەكی بەنرخی تێدابوون.
- مامۆستا مەلا قادری قادری كتێبی (كەلاَم خامۆش)ی بۆناردم
- كاك حەمە سەلیم فتولاَ تەوێڵەیی سیدییەكی تایبەتی بە جەژنی پیرشالیاری بۆناردم
- مامۆستا سەفەر كەریم دەرە توێیی سیدییەكی پێدام چەند وێنەیەكی سەرزەمینی پیرۆزی كاكەییەكانی تێدابوون.
- كاك كۆساری شاعیر وێنەیەكی گوندی (هاوار)ی بۆ ناردم كە ساڵی (1977) گیرابوو.
- كاك عبدولی شەشكیو كاك محەممەد ئەحمەد عومەر سەبارەت بە مەزاری (شێخ رەش) زانیارییان پێدام.
- كەژاڵ خان نەخشەسازی كتێبەكەی گرتە ئەستۆ.
- كاك دارا چاوشین وێنەو بابەتەكانی خستنە سەر سیدی.

---

[1] - عەلائەددینی سەجادی -مێژووی ئەدەبی كوردی - چاپی دووەم - لاپەڕە (15).

[2] -د. فەرهاد پیرباڵ - سەرچاوەكانی كوردناسی - لاپەڕە (21-40)

[3] - هەریەك لە (مەلا حەسەنی قازی هەورامانی و مەلا عەبدولاَی قازی) سەبارەت بە مێژووی هەورامان نووسیویانە.

[4] - محمود طلوعی - فرهنگ جامع سیاسی - ص (27).

[5] -شێخ محەممەد مەردۆخی كوردستانی - مێژووی كورد و كوردستان - لاپەڕە (44).

[6] - مێـژووی ئێـران پـێش سـەرهەڵدانی ئیسلام لـە سـەدەی هەشـتەمی پـێش زایـین و لـە سـەردەمی درووسـبوونی دەوڵـەتی (مـاد)ەوە دەسـتپێدەکات، پاشـان یەکخسـتنی سـەرزەمینی مـاد و پـارس کـە لـە ژێـر دەسـتی (هەخامەنشـییەکان)دا یـەکخراوە و سـاڵی (330 پ. ز) کەوتووەتە ژێر دەستی (ئەسکەندەری مەکدۆن)یەوە، بە مردنی (داریوشی سێیەم) دوا پادشای هەخامەنشییەکان کۆتـایی بـە دەوڵەتەکـەیان هاتووە، (پارتەکان = ئەشکانییەکان) کە نەتەوەیەکی رەسەنی ئێرانی بوون ساڵی (250پ. ز) دەستیانداوەتەوە فراوانکردنـی دەسـەڵاتەکەیان و لـە دەوروبـەری (140 پ. ز) بـەرەو وڵاتـی میزۆپۆتامیـا پێشـڕەوییانکردووە و دەوڵـەتێکی بـەهێزیان دامەزرانـدووە، پـاش ئـەوەی مـاوەی (450) ساڵ حوکمڕانییانکردووە، لە دوا ساڵەکانی دەسەڵاتیاندا بە هۆکـاری گەنـدەڵی و دووبـەرەکی نـاو خۆیـان (ئەردەشـیری بابکـان) سـاڵی (226ز) شاری (تەیسفوون)ی گرتووە و بەناوی زنجیرەی ساسانییەوە حـوکمڕانی دامەزرانـدووە، ساسـانییەکانیش بـە درێـژایی (420) سـاڵ حوکمیانکردووە، ساڵی (641ز) سوپاکەیان لە جەنگی نەهاوەند بەرامبەر سوپای ئیسلام تێکشکاوەو (یـەزدەگوردی سـێیەم) شـار بەشـار لـە ترسی دەستگیرکردنی لە لایەن سوپای ئیسلامەوە رایکـردووە، دواجـار سـاڵی (651ز) لـە (مـەرۆ) بـە دەسـتی ئاشـەوانێك کـوژراوە و بـەوەش زنجیرەی حوکمڕانی ساسانییەکان براوەتەوە.

[7]-محمود طلوعی - فرهنگ جامع سیاسی - ص (27).

[8]-ایلات و طوایف کرمانشاهان - جلد (1) - محمد علی سلطانی - لاپەڕە (23).

[9] - رشید یاسمی - کرد پیوستگی نژادی و تاریخی او - ص (28).

[10]-پرۆفیسۆر سپایزر - اقوام میزوپوتامی - لاپەڕە (99).

[11]-باسیل نیکیتین - الاکراد - ص (16-18).

[12]-ئەمین زەکی بەگ - خولاصەیەکی تاریخی کورد و کوردستان - بەرگی یەکەم - لاپەڕە (34).

[13]-هێنی هارۆڵد هانسن - ژیانی ئافرەتی کورد - لاپەڕە (18-19).

[14]-لێکۆڵینەوەی (سێرسیدنی سمیث) - خولاصەیەکی تاریخی کورد و کوردستان - بەرگی یەکەم - لاپەڕە (42-48).

[15]-میریلا گالیتی - التراث الكردی فی المؤلفات الایطالیة - ترجمە د. یونس حبی-گۆڤاری کۆڕی زانیاری -1981ز.

[16]-باسیل نیکیتین - الاکراد-ص (17-20).

[17]-وتارەکەی مینۆرسکی لەو کۆنگرەیەدا سەبارەت بە (کورد) ساڵی (1938ز) وەك نامیلکەیەك بلاْوکراوەتەوە.

[18]-موشیر الدولە حسن پیرنیا - تاریخ ایران باستان-جلد (1) - ص (65).

[19]-ابن خلدون - تاریخ ابن خلدون - ص 155-قاهرە-(808ھ).

[20] - د. ولید حمدی - الكرد والكردستان فی **الوثائق البريطانية** - ص (295).

[21]-محمد بن جریر الطبری - تاریخ الرسل والملوك - ص (187).

[22]– عەلادینی سەجادی –مێژووی ئەدەبی کوردی – چاپی یەکەم – لاپەڕە (17).

[23] - سەرەنجام - کتێبی پیرۆزی یارسان - لاپەڕە (31-32).

[24] - هەمان سەرچاوە - لاپەڕە (188).

[25] - هەمان سەرچاوە - لاپەڕە (310).

[26]-دەورەی چلتەن - لاپەڕە (391).

[27]-سـەبارەت بـە گیـای (هـوم) بـە پێـی سەرچـاوەکان کـاری خولْقانـدنی تـەنی (زەردەشـت) بـە دوو (یـەزد)ی سـپێردراوە بـەناوەکانی (ئەمرداد=یەزدی ئاو) و (خورداد=یەزدی گیاکان)، ئەم دوو یەزدە پاش ئەوەی کاری خۆیـان لـە ئاسمانـدا تـەواوکردووە باریونەتـە سـەرزەوی، (تەنی زەردەشت) یان لەناو رەگی گیادا چەقاندووە، پاش ئەوەی ئـەو گیایـە رواوە (پوورووشەسـپ)ی بـاوکی زەردەشـت بـەرێنمایی (ئـەمرداد و خورداد) شەش مانگای خۆی بردۆتـە دەشت بەمەبەسـتی لەوەڕانـدنیان، کاتێك مانگاکان لـەو گیایـەیان خـواردووە گوانـەکانیان پڕبـوون لـە (شیر)، (دەغدۆ)ی هاوسەری (پوورووشەسپ) مانگاکانی دۆشیون و هاوسەرەکەشی لە گیای (هوم=Hauma) کەپێشتر بردوویەتییـە ماڵەوە و

رۆحی زەردەشتی تێداجێگیرکراوە وشکیکردۆتەوە, وەراندویەتیە ناو شیرەکەوە و لەگەڵ (دەغدۆ) لێانخواردۆتەوە, پاش ماوەیەك (زەردەشت) لە دایكبووە[27]

بڕوانە كتێبی (تأریخ دەهزار سالە ایران – جلد اول) لاپەڕە (70) نووسینی (عەبدولعەزیمی رەزائیی).

[28] - شاری هۆرمزگان - یەکێکبووە لە شارە گەورە و قەڵبالغەکانی شارەزوور و چەند ئاتەشگەیەکی تێدابووە, لە كاتی لەشکرکێشی ئیسلامدا بە تەواوی وێرانکراوە, بە پێی کتێبی سەرەنجام لە نزیك (موان)ی ئێستادا بووە.

[29]-هەمان سەرچاوە - لاپەڕە (492-493)

[30]-هەمان سەرچاوە - لاپەرە (552-580).

[31] - ئەم کتێبە بە (دەفتەری دەورەی زوڵاڵ)یش ناویهاتووە.

[32] - لە گوندی (چناری کۆکۆیی) سەر بە قەزای هەڵەبجەی شەهید ئەشکەوتێك هەیە پێیدەوترێت ئەشکەوتی زولفەقار, ئەم ئەشکەوتە لە کانی ناو دێکەوە و بەشێوەیەکی نهێنی ئاوی بۆ راکێشراوە, دەوترێت شوێنی کۆبوونەوە دینییەکانی ئەم زولفەقارە بووە.

[33]-موجرم - نازناوی شیعری (حاجی نیعمەتولای جەیحوون ئاوایی)یە.

[34]-دەفتەری ڕمووزی یارستان کۆکراوەی چەند دەفتەرێکی ترە.

[35]-شاهنامە حقیقت-تالیف (حاج نعمت الله جیحون أبادی) باهتمام (دكتر محمد مكری) - تهران - 1366.

[36]-بۆ ئاگابوون لەم ڕاستییە دەتوانرێت تەماشای بەرهەمەکانی (د.صدیقی بۆرەکەیی) بکرێت.

[37]-(محەممەد ئەمین زەکی بەگ)-خوڵاصەیەکی تاریخی کورد و کوردستان-بەرگی یەکەم-لە بڵاوکراوەکانی چاپ و پەخشی سەردەم-سلێمانی-2000.

[38]-نامیق هەورامی - گۆڤاری هەورامان - ژمارە (1) - زستانی (2003).

[39]-ڤلادیمێر مینۆرسکی - کورد - لاپەڕە (120) - وەرگێرانی بۆ عەرەبی (د.مارف خەونەدار) وەرگێڕانی بۆ کوردی (حەمەسەعید حەمەکەریم).

[40]-ئێدمۆندز-(کرد-ترك-عرب) - لاپەڕە-177-وەرگێرانی بۆ عەرەبی (جەرجیس فەتحوڵا).

[41]-لیدی شل - خاطرات لیدی شل - ترجمە - د. حسێن ابو ترابیان - ص 156.

[42]-دیڤێد ماکداوڵ - مێژووی هاوچەرخی کورد - بەرگی یەکەم - لاپەڕە (29-30) - وەرگێرانی ئەبووبەکر خۆشناو.

[43]-هێنی هارۆڵد هانسن - ژیانی ئافرەتی کورد - لاپەڕە (346).

[44]-لەم بوارەدا پێویستە ئاماژە بکەین بە هەوڵەکانی هەریەك لە (سەی قاسمی ئەفزەلی شائیبراهیمی, ماشەڵاسووری, حاجی نیعمەتولای جەیحوون ئاوایی, حاجی نوور عەلی ئیلاهی).

[45]-مینۆرسکی - کورد - وەرگێرانی بۆ عەرەبی (د. مارف خەزنەدار) - وەرگێرانی بۆ کوردی (حەمەسەعید حەمەکەریم).

[46] - ئێدمۆندز نووسیویەتی: شەبەکەکان کاکەیی نین و قزڵباشی کوردن, بەڵام ناوی حەوت گوندی هێناوە کە دەکەونە ئەو شوێنەی (خازەر) دەڕژێتە ناو زێی گەورەوە, چواریان لە کەناری لای ڕاست و سیانیشیان لە کەناری لای چەپی زێکەوەن, دەڵێت ئەوانە هەموویان کاکەیین.

ئێدمۆندز - (کرد-ترك-عرب) لاپەڕە (178-179), وەرگێرانی بۆ عەرەبی (جەرجیس فەتحوڵا).

[47] - ئەیوب ڕۆستەم-هەورامان-لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی کولتوورییە-بەرگی یەکەم-لاپەڕە (102-103).

[48] - (د.محمد علی سلطانی) – ایلات وطوایف کرمانشاهان - جلد (1) - ص 320 و 421.

[49] - محەممەد ئەمین هەورامانی - کاکەیی - لاپەڕە (32).

[50]-دەفتەری ڕمووزی یارستان لە لایەن (سەی قاسمی ئەفزەڵی شائیبراهیمی)یەوە لە کۆمەڵێك دەفتەر و تێکستی پیرۆز کۆکراوەتەوە.

[51]-من وەك خۆم پێموایە (سان سەهاکی بەرزنجی) ڕێکخەرەوەی ڕێوڕەچەی یارسانە نەوەك داهێنەری, بە پێی تێکستە پیرۆزەکانی خۆیان (بالوولی مایی) نزیکەی (500) ساڵ بەر لە لەدایکبوونی (سان سەهاك) هەوڵی دامەزرانی ئەم ڕێوڕەچەیەی داوە.

[52]-سەرەنجام - دەورەی حەوتەوانە-دەستنووس.

www.pertwk.com

[53]-حاجی نیعمەتولاّی جەیحوون ئاوایی - شاهنامه حقیقت - باهتمام دکتر محمد مکری-تهران.

[54]-هادی بەهمەنی –پەیامی هەورامان0 لاپەڕە (414).

[55]-بە وردبوونەوە لە تێکستەکانی یارسان و هەندێك لە سروود و پەخشانە دینییەکانیان بۆماندەردەکەوێت ناوی (یارسان) چوار سەدە بەر لە دەرکەوتنی (سان سەهاك) لە ناو سروودەکانیاندا هەیە, هەر بۆ نموونە با لەم دوو دێڕە شیعرەی (شاخۆشێنی لوڕستانی= موبارەك شا) وردببینەوە کە لە نێوان ساڵەکانی (406 - 467ك) ژیاوە لە شیعرەکەیدا وتوویەتی:

یـارسان وەڕا یارسان وەڕا

رای هـەق راسیەن براناں وەڕا

پـــاکی و راستی و نیکی و ڕەدا

قەدەم وە قەدەم تا وە مەنزڵگا

[56]- دەوترێت شێخ موسا وەجاخکوێر بووە و منداڵی نەبووە, کەچی لە هەندێ سەرچاوەشدا باس لەوەکراوە, پیر مکایەڵی دەودانی کوڕی ئەم زاتە بووە.

[57]- رازی درێژبوونی دارەکە لە ناو یارسانەکاندا بە (پەرجوو= موعجیزە)یەکی دینی لە قەڵەمدەدرێت, هەر لەم بوارەدا دەڵێن: ئەو موعجیزەیە کە لە سان سەهاك دەرکەوتووە بووە بە هۆی ئەوەی لای باوکی زیاتر بایەخی پێبدرێت و براکانیش لێی دڕدۆنگبوون, هەر ئەوەش بووە بە هۆی کۆچکردنی بۆ هەورامان, گوایا براکانی هەوڵێ کوشتنیانداوە و لە کاتی کۆچەکەشیدا لەشکریان کردوەتەسەری و ئەو لەشکرە بە لەشکری (چیچك) و لەشکری (گومڕا) ناودەبەن.

[58]-من پێموایە گێڕانەوەی ناوی (کاکەیی) بۆ سەردەمی سان سەهاك بۆچوونێکی کورتبینە, ئەم ناوە زۆر لە سەردەمی ناوبراو کۆنترە و (مەسعوودی) لە ساڵی (934ز کە بەرامبەرە بە ساڵی 323ك) ناوی هۆزە کوردە چیانشینەکانی بە (کاهکاهی) هێناوە.

مسعودی-مروج الذهب - جلد-4 - (ص76-77).

[59]-حسێن کوڕی مەنسوور ناسراو بە مەنسووری حەلاج, ساڵی (859ز) لە گوندێکی نزیك شاری شیراز لە دایکبووە, بۆ خوێندن چووەتە شارەکانی (بەغداد, بەسرا) و ماوەیەکی زۆر لای (حەسەنی بەسری) خوێندوویەتی, پاشان حەجیکردووە و سەردانی چەند هەرێم و وڵاتیشی کردووە لەوانە: (سیستان, خۆراسان, ماوەڕائەنەهر= ئۆزبەکستانی ئێستا), پاشان گەڕاوەتەوە بۆ زێد و مەڵبەندەکەی خۆی دەستیداوەتە داهێنانی ڕێوڕەچەیەکی سۆفیگەری, ناوبراو باسی لەوەکردووە گوایا لە خواپەرستیدا گەیشتووەتە دواقۆناغ کە ئەویش توانەوەیە لە خۆشەویستی خوای گەورەدا, فەرموویەتی: مادام خوا لە هەموو شوێنێك و لە هەموو شتێکدا هەیە, کەواتە لە منیشدا هەیە, هەر لێوەشەوە ڕوویکردووەتە خوای گەورە و شیعرە بە ناوبانگەکەی وتووە بەم شێوەیە:

مزجت روحك فی روحی کمزج الخمر فی ماء الذلال **کل ما یصیبك یصیبنی فانا ذاتك فی کل الاحوال**

هەر لەسەر ئەو دەربڕینانەشی ساڵی (922ز) لە سێدارەدراوە.

[60]-ئافتاب= خۆر

[61]-محەممەد ئەمین هەورامانی - کاکەیی-لاپەڕە (92).

[62]- ئیرەجی بەهرامی - اسطوره اهل حق-لاپەڕە (102).

[63]-وەك شوێنکەوتووانی بیری ماتریالیستیو فەلسەفەی زانستیو ژمارەیەك لە فەیلەسووفە وجودییەکان لەوانە: (سارتەر, هایدگەر, ئەلبێر کامۆ).

[64]-وەك شوێنکەوتووانی بیری ئادیالیستی و لاهوتییەت.

[65]-قورئانی پیرۆز - سوورەتی فاتیحە – ئایەتی (4) - لێرەدا ئاماژە بەوە دەکەین (سوورەتی فاتیحە) بە (بسم الله)وە حەوت ئایەتە , (بسم الله) لای ئیمامی شافیعی ئایەتێکی جیاواز نییە, بەڵام لای ئیمامی حەنەفی بە ئایەتێکی جیاواز لە قەڵەمدەدرێت.

www.pertwk.com

[66]- هادی بەهمەنی – پەیامی هەورامان - بەرگی یەکەم - پەراوێزی لاپەڕە (332).

[67]-د. کامیل حەسەن عەزیز ئەلبەصیر - رەخنەسازی - لاپەڕە (16).

[68]-دزکی نجیب محمود- مجتمع جدید او الکارثة - ص26

[69]-موشیر ئەلدەولە حەسەن پیرنیا - تاریخ ایران باستان - جلد اول - ص 164-165 .

[70]-محەممەد ئەمین زەکی بەگ - خولاصەیەکی تاریخی کورد و کوردستان-بەرگی یەکەم - لاپەڕە (149).

[71]-سەرچاوەی پێشوو - هەمان لاپەڕە.

[72]-عەبدولعەزیمی رەزائی - تاریخ ده هزار ساله ایران - جلد - (1) - ص67.

[73]-ساسانییەکان: لە ساڵەکانی دوادوای سەدەی دوومی زایینیدا (ساسان) کە یەکێکبووە لە رۆحانییە نەجیبزادەکانی (فارس) و لە شاری (اسگخر)دا ژیاوە, لە بواری پارێزگاریکردن لە دابونەریتە دینییەکاندا ناوبانگییەکی زۆری پەیداکردووە, هەر ئەو ناوبانگی پەیداکردنەش بووە بەهۆی ئەوەی رۆژ لە دوای رۆژ دەسەلاتی زیادیکردووە و خەلکێکی زۆر گوێڕایەڵیبوون, پاش کۆچی دوایی (ساسان) کوڕێکی بە ناوی (بابەك) بووە بە جێنشینی و توانیویەتی لە رێی کوودەتایەکەوە دەسەلات لە دەستی (گوتچهیر)ی میری (بەرزنگیان) دەربهێنێت.

کوڕی دووەمی (بابەك) بە ناوی (ئەردەشێر) ساڵی (226ز) توانیویەتی (ئەردەوانی پێنجەم)ی پادشای (پورپ=پارت=ئەشکانی) بکوژێت و کۆتایی بەحوکمڕانی ئەشکانییەکان بهێنێت, لەوێوە ئیتر لەسەر تەختی حوکمڕانی دانیشتووە و بووە بەسەر دەستەی پادشایانی دەوڵەتی ساسانی, پاش ئەردەشێری بابکان کوڕەکەی بەناوی (شاپوور) لەسەر تەختی حوکمڕانی دانیشتووە, پادشای ناوبراو زۆر هەڵیداوە هەرێمەکانی ژێر دەسەلاتەکەی ئاوەدانبکاتەوە , بەشێوەیەکی گشتی زنجیرەی پادشایانی ساسانی بەم شێوەیە بووە:

(ئەردەشێری بابکان, شاپووری یەکەم, هۆرمزدی یەکەم, بارامی یەکەم, بارامی دووەم, بارامی سێیەم, هۆرمزدی دووەم, ئازەرنەرسی, شاپووری دووەم, ئەردەشێری دووەم, نەرسی, شاپووری سێیەم, بارامی چوارەم, یەزدەگوردی یەکەم, بارامی پێنجەم, یەزدەگوردی دووەم, هۆرمزدی سێیەم, فەیرۆز, بلاش= وڵخش, قوبادی یەکەم, خەسرەوی یەکەم= ئەنۆشیروان, هۆرمزدی چوارەم, خوسرەوی پەروێز, قوبادی دووەم, ئەردەشێری سێیەم, یەزدەگوردی سێیەم).

دەوڵەتی ساسانی یەکێکبووە لە دەوڵەتە هەرە بەهێزەکانی خۆرهەلات و خاوەنی ژیار و شارستانێتێکی پێشکەوتوو بووە, چەندین شوێنەواری سەردەمی ساسانی گەواهی ئەم راستیە دەدەن, هەر بۆ نموونە نەوەك سەرژمێر ناوی ئەمانەیان دەهێنین:

1-دیواری ساسانی, فەرهاد تراش, پردی خوسرەو لە بێستوون.

2-پەیکەری تاج لەسەرنانی خوسرەوی پەروێز, پەیکەری تاج لەسەرنانی ئەردەشێری دووەم, دیواری خوسرەو لە تاقەوسان.

3-تەلاری خوسرەوی لە قەسری شیرین.

4-قەلای سەرماج 5 - کۆشکی باتاق لە دەربەندی باتاق 6 - پەرستگەی ئەناهیتا.

ساسانییەکان بە درێژایی (428) ساڵ حوکمڕانییانکردووە, زمان و نووسینی رەسمی دەوڵەتەکەیان (پەهلەوی فارسی)بووە, نازناوی حوکمڕانی پاشاکانیشیان (کیسرا)بووە, شکستە یەك لە دوای یەکەکانی لەشکری ساسانییەکان لەبەردەم لەشکری ئیسلامدا لە جەنگی گەورەی (قادسیە) لە ساڵی (14ك=635ز) و دواتر لە جەنگی (جەلەولا) و (حەلوان) لە ساڵی (16ك=637ز) و دواجار لە جەنگی نەهاوەند لە ساڵی (21ك=641ز)دا بووە بە هۆی هەرەسهێنانی دەوڵەتەکەیان و برانەوەی زنجیرەی حوکمڕانییان.

(ارثر کرستنسین) - ایران فی عهد الساسانیین - ص120 - ترجمة - (د.یحیی الخشاب).

[74]- ئیرەجی بەهرامی - اسطوره اهل حق) –ل(80).

[75]-لەم بوارەدا (محەممەد ئەمین زەکی بەگ) نووسیویەتی: خەلکی کوردستانی خۆرهەلات لە خۆرئاوای (هەرات)ەوە, پێش سەرهەڵدانی ئیسلام بیر و باوەڕی سەیریان هەبووە, پاش ئەوەش دینی ئیسلامیان وەرگرتووە وازیان لە بیروباوەڕی کۆنیان نەهێناوە, بەلام هەندێك گۆڕانیان تێدا کردووە, خەلکی (ئەرنیل) کاتێك کە بوون بە موسڵمان بە ئالوهییەتی حەزرەتی عەلی ویستوویانە عەقیدەی پێشوویان زیندووبکەنەوە.

محەممەد ئەمین زەکی بەگ - خولاصەیەکی تاریخی کورد و کوردستان - بەرگی یەکەم-لاپەڕە 201.

[76]-د.علی شریعتی) تاریخ وشناخت ادیان - جلد(2) - ل198-199.

[77] - لیدی شل - خاطرات لیدی شل - ترجمة - د. حسین ابو ترابیان-ص 156.

سەبارەت بە پیرۆزی (مهر) لای یارسانەکان چەندین بەلگە لەبەردەستدان , ئەم دێرە شیعرەش یەکێکە لەو بەلگانە:

نامیما میهرە نامیما میهرە

نەقولەی ئەلەست نامیما میهر

ئیرەجی بەهرامی - اسطورە اهل حق - ل (57).

[78]-دکتر (کامل مصطفی شیبیی) - همبستگی میان تصوف و تشیع - ص (69-70) - ترجمة (دکتر علی اکبر شهابی) - انتشارات دانشگا تهران-تهران 1353.

[79]-(ئەفسانە= میثۆلۆژیا)هەر چەندە ئەم زاراوەیە بەو ئەفسانانە دەوترێت کە بە بالأی خواوەندەکاندا هەلدراون, بەلأم لە بەر ئەوەی زاناکان سەبارەت بە پەیدابوون و چۆنیەتی هێمای ئەفسانە قسەیانکردووە بە زانستەکەش هەر (میثۆلۆژیا) دەوترێت, ئەم زانستە لە ناو یۆنانییەکاندا سەرچاوەی ئیلهامی فەیلەسووفەکان بووە, فەیلەسووفەکانی (ئەیۆنا) وتوویانە: ئەفسانە هێما و نیشانەیەکە بۆ ئەو شتە سایکۆلۆژی و ئەخلاقییانەی لە مرۆڤدا هەن, بیروباوەڕی فەیلەسووفەکانی (ئەسکەندەریە)ش وەکو (ئەفلۆتین) لە هینەکانی (ئەیۆنا)وە دوور نییە, لە سەدەی چوارەمی (پ. ز) بیروباوەڕێکی تر بە ناوی بیروباوەڕی (بۆهمیرۆس) سەریهەلداوە, ناوبراو وتوویەتی (ئەفسانە) تەنها هەندێك قسەی ئەندێشەیین بۆ ئەو کارەساتانەی لە مێژوودا روویانداوە, هەروەها وتوویەتی: ئەو خوداوەندانە و ئەو پیاوانەی لە ئەفسانەکاندا باسیانکراوە, ئەوە ئەو پادشا و پالەوانانەن کە مردوون, تەنانەت پیاوەکانی کلێسەش لە مێژووی کۆن و سەدەکانی ناوەڕاستدا بۆ ئەوەی بەربەرەکانی بتپەرستەکان بکەن شوێن ئەم رایەی (بۆهمیرۆس) کەوتوون.

لە چاخی راپەڕین و لە ئەورووپادا بیری ئەفسانە پەردەیەکی تری بەسەردا هاتووە, لە سەردەمانی دۆزینەوەی ئەمەریکا و ئەفەریقا و هەندێك لە دوورگەکانی ئۆقیانووسەکاندا, زاناکانی ئەو سەردەمانە چەند ئەفسانەیەکی ساویلکەیان دەستکەوتووە و کردوویانن بە نموونەی بۆ چۆنییەتی دەربڕینی ئەفسانەی کۆن, هەندێك دەربڕینی تر هەن بە شێوەیەك باسیان لە ئەفسانە کردووە گوایا مرۆڤی زۆر کۆن نەیتوانیوە لە راستی شتەکانی وەك: (رۆژ, مانگ), یان هێزە سرووشتییەکانی تر بگات, لە ترسانا ئەو هێزانەی پەرستوون و بە چیرۆك و ئەفسانە رازاندوونیەتەوە.

[80]-لەشوێنێکی تری ئەم کتێبە و لە بابەتی (ئایا یارسانەکان نوصەیرین) سەبارەت بە دامەزرێنەری ئەم رێبازە (محەممەدی کوڕی نوصەیر) قەسەوباسمان هەیە.

[81]-فریا ستارك - سفرنامە ص123.

[82]-(سان یاگۆ) یەکێکبووە لە هاوڕێیانی حەزرەتی عیسا و ساڵی (44ز) کوژراوە, فەڕەنسییەکان پێیدەڵێن (سان جاك).

[83]-(سان جۆرجیۆ) یەکێکبووە لە نەجیزادەکانی رۆمی کۆن, چووەتە سەر دینی مەسیحی و ساڵی (303ز) کوژراوە.

[84] - کیخسرو اسفندیار بن اذر کیوان– دبستان المذاهب– باهتمام– رحیم رضا زاد - مجلد اول- چاپ- اول - ص 267.

[85]-شاوەیسقولی قرمزی - بە پێی بیروباوەڕی یارسانەکان یەکێکبووە لەوانەی رۆحی خوایی تێداجێگیربووە.

[86]-صدیق بورکئی- بزرگان یارسان ص(90).

[87]-ئیرەجی بهرامی- اسطورة اهل حق- لاپەرە (94-95).

[88]- محەممەد ئەمین هەورامانی- کاکەیی- لاپەڕە (248).

[89]-بێجگە لە بالوولی مایی چەند بالوولێکی تریش هەبوون وەك:

1-بالوولی خارجی, ناوی کەسارەی کوڕی شەیبانی و یەکێکبووە لە سەرانی خەوارج, گوایا لە کوردەکانی دەورووبەری (موصڵ) بووە.

2-بالوولی شۆلی, خەڵکی لوڕستان و پیاوێکی قەلەندەر بووە, (ابن بطوطة) لە گەشتەکەیدا ئەوی لە لوڕستاندا دیوە.

(د.صدیقی بۆرەکەیی- مێژووی وێژەی کوردی- بەرگی دووەم- لاپەڕە (49) .

هەر لەباسی ئەم (بالوولی مایی)دا پێویستە باس لەوە بکەین تاوبراو بە (باڕۆڵی دانا) و (باڕۆڵە شێت)یش ناوی هاتووە, بە پێی هەندێك ڕازی دەماو دەمی بێسەرو بەریش بە نای ناهەق کراوە بە برای هاروونە ڕەشید, بەڵام بە پێی سەرچاوە و تێکستە خۆماڵییە کۆنەکان ئەم ڕازە فری بەسەر ڕاستییەوە نییە.

[90]-سەرەنجام-بارگەبارگە- لاپەڕە (23).

[91] - (ئیمام جەعفەری صادق کوڕی ئیمام محەممەد باقر) ساڵی (83ك= 702ز) لە شاری (مەدینە) لە دایکبووە, زانا و بیریارێکی گەورەی سەردەمی خۆی بووە و لە هەموو زانستەکانی ئەو سەردەمەدا مامۆستایەکی کەمهاوتا بووە, پاش کۆچی دوایی باوکی بووە بە ئیمامی شیعە و بەدرێژایی (34) ساڵ ئیمامەتی کردووە, دە کوڕی هەبووە و گەورەی هەموویان ناوی (ئیسماعیل) بووە, سەرچاوەکان باس لەوە دەکەن پاش کۆچی دوایی (ئیمام جەعفەری صادق) لە ساڵی (148ك=765ز)دا شوێنکەوتووانی بوون بە سێ دەستەوە بەم ناوانە:

1-شوێنکەوتووانی (ئیسماعیل)ی کوڕە گەورەی پێیانوتراوە (شیعەی ئیسماعیلی).

2-شوێنکەوتووانی (ئیمام موسای کاظم) پێیانوتراوە (شیعەی دوانزدە ئیمامی).

3-دەستەی سێیەمیان پێیانوتراوە (شیعەی موعتەزیلە), شایانی باسکردنە دەسەڵاتدارانی (دەوڵەتی بوەیهی) کە توانیویانە لە نیوەی دووەمی سەدەی دەیەمی زایینیدا (بەغدا) بخەنە ژێر دەسەڵاتیانەوە لەم دەستەیە بوون.

[92]-ئیرەجی بەهرامی – اسطورە اهل حق- ل(89).

[93] - سەرچاوەی پێشوو هەمان لاپەڕە.

[94] - فرانتس کومن- دین پر رمز و راز میترایی = اسرار دین میترا- ترجمە و پژوهش- هاشم رضی- ل 155.

[95] - عەبدوڵا موبلغی ئابادانی- مێژووی ئاینی زەردەشت- لاپەڕە (26) وەرگێڕانی (وریا قانیع).

[96]-بەپێی باوەڕی یارسانەکان (جەلالە خانم) ڕۆژێك بەرامبەر خۆر دانیشتووە, تاڵە دەزوویەك لە تیشکی خۆر جیابۆتەوە و لەسەر زەوی نیشتۆتەوە و بەدەمیدا چۆتە ناو سکییەوە, لە ئەنجامی ئەوەدا (سکیپڕبووە= دووگیانبووە) و (شاخۆشین)ی بووە, کەواتە ناوبراو وەکو (حەزرەتی عیسا) بێباوك لە دایکبووە.

[97] - سەرەنجام - بارگە بارگە - لاپەڕە (24).

[98]-کتێبی پیرۆزی سەرەنجام- دەستنووس.

[99]-نوور علی اللهی- برهان الحق- ل(225).

[100] - د. صدیقی بۆرەکەیی= مێژووی وێژەی کوردی- بەرگی یەکەم- لاپەڕە (127).

[101]شێرە - دەکرێت ناوی کوڕەکەی بووبێت, یان لە ئازایەتیدا بە شێرە ناویبردبێت.

[102] - مەبەست لە (بلە) باوا ناووسە چونگە کورتکراوەی ناوی (ئیبراهیم)ە و ناوبراو خۆیشی لە هەندێك شیعریدا بە (بلە) ناوی خۆی هێناوە.

[103] - (گەور)- دیارە خەڵکی کوردستان بەگشتی پاش سەرهەڵدانی دینی پیرۆزی ئیسلام و گەیشتی پێیان, ئیتر هەر کەسێك لە سەر باوەڕی ئەوان نەبووبێت پێیانوتووە (گاور), مەبەست لە (گەور) لێرەدا ئەوە نییە (باواناووس) مەسیحی بووبێت, بەڵکو مەبەستی (دایە خەزان) ئەوەیە کە ناوبراو لە سەر باوەڕی دینی ئەو نەبووە.

[104] - ئێدمۆزندز نووسیویەتی:(دایراك خاتوون کچی میر محەممەدی سەرۆکی جاف) بووە, دەربارەی خواستنی لەلایەن (شێخ عیسا)وە ڕازێك هەیە و گوایا ئەو ژنهێنانەی (شێخ عیسا) لەتەمەنی پیریدا لەئەنجامی سەردانی سێ ئەولیابووە کە خۆیان لەبەرگی دەروێشدا پیشانداوە و داوایانلێکردووە ناوبراو بخوازێت.

بە پێی کتێبی سەرەنجام ئەم خانمە کچی (حسێن بەگ جەڵد)ەیە و لە شاری (حەلوان) لەدایکبووە.

بڕوانە: سەرەنجام- بارگە بارگە-لاپەڕە (17)-تالیف و تفسیر صدیق صفی زادە (بۆرەکئی).

[105]-(پەردیوەر) نزیکە لە هەردوو گوندی (شێخان) و (دەودان) لە سەرڕۆخی سیروان و لەسەرەتاوە ئاوەدانی تێدا نەبووە, کاتی کۆچکردنی (سان سەهاك) بۆ ئەوێ لە سەر (سیروان) پردێکی بەستووە (خانوو, جەمخانە)ی درووستکردووە, هەرچەندە ئێستا هیچ ئاوەدانییەکی تێدا

نەماوە بەڵام مەزاری سان سەهاکی لێیە وقبیلەی یارسانەکانە, سەبارەت بە خەڵکی ناوچەکەشەوە بە شێوەیەکی گشتی بە پیرۆزی دەزان, لەم بوارەدا تا ئێستاش هەندێك لەو ژنانەی منداڵیاننابێت دەچنە ئەوێ بەنیازی ئەوەی منداڵیانبێت.

[106] - دەربارەی کۆچی سان سەهاك لە بەرزنجەوە بۆ هەورامان, بیروڕای جیاواز هەیە, (د. صدیقی بۆرەکەیی) نووسیویەتی: ساڵی (754ك=1353ز) پاش کۆچی دواییی باوکی لە ئەنجامی ناکۆکی لەگەڵ براکانیدا بەناچاری روویکردۆتە هەورامان, بڕوانە (مێژووی وێژەی کوردی)- بەرگی یەکەم- لاپەڕە (159).

(هادی بەهمەنی) دەڵێت: خێزانێ شێخ عیسا ناسراو بە خێزانێکی ئەولیا هەڵکەوتنی بیرێکی وەك بیری سان سەهاك ناباوبووە بۆ شان و شەوکەتی بنەماڵەکەیان, ئەویش لەسەر رای خۆی وازینەهێناوە و لەوانەیە باوکی پێیوتبێت برۆ لە شوێنێکی تر ئەو بیروڕایەت بلاّوبکەرەوە.

بڕوانە (پەیامی هەورامان)- لاپەڕە (427) نووسینی (هادی بەهمەنی).

(ئێدمۆندز)یش هۆی کۆچکردنەوەی گێڕاوەتەوە بۆ رازی راکێشان و درێژبوونی دارەکە لە کاتی نوێکردنەوەی (مزگەوتی بەرزنجە)دا, گوایا ئەو مەسەلەیە بووە بەهۆی زیاتر نزیکخستنەوەی (سان سەهاك) لە باوکی و لە ناو خەڵکیشدا رێزی زیاتری پەیداکردووە, ئەوەش بۆتە هۆی رقئەستووری براکانی و دژایەتییانکردووە.

(کرد, ترك, عرب) لاپەڕە (171) نووسنی (ئێدمۆندز).

[107]-کەلاّمی پەردیوەری- لاپەڕە (22-23).

[108] - (شا) مەبەستی (سان سەهاکی بەرزنجی)یە.

[109]-مەبەست لەم (دەعوەت پادشایی) ئەوەیە: لە ماوەی ئەو سێ رۆژەدا کە (سان سەهاك) و یارانی لە (ئەشکەوتی نەوێ)دا جەنگاون هیچیان نەخواردووە, پاش سەرکەوتنیان بەسەر ئەو لەشکرەدا خوانێکی غەیبیان بۆ هاتووەتە خوارەوە, ئەو خوانە بە (دەعوەت پادشایی) ناودەبرێت.

[110] - کەلکەرۆ = کەلبکات, تا ئێستاش لە هەوراماندا ئەوانەی هەموو رۆژەکانی رەمەزان بە رۆژوودەبن دەڵێن: (کەلەم نەکەردێنە), مەبەستی پیر بنیامین ئەمەیە پێویستە لە سەر هەموو یارسانەکان رۆژووی تایبەت بە دینەکەی خۆیان بگرن.

[111] - سەرەنجام - وردەسەرەنجام - لاپەڕە (572).

[112] - سەبارەت بە پیرخدری شاهۆ رازێکی دەماودەمی لە هەوراماندا هەیە سەرچاوەکەی بۆ (سەی عەبدولصەمەدی تووداری) دەگێڕنەوە, گوایا ناوبراو لە کتێبی (نور الانوار)دا وتوویەتی: (پیر خدری شاهۆ) کە هاتووەتە کوردستان سەرەتا لە (گەنجەویەی پاوە) نیشتەجێبووە و خەڵکی ناوچەکە زۆربەیان لە دەوری کۆبوونەتەوە, هەر بۆیە (قازی ابونجیب الدین) کە قازی (میر مقرب الدین) بووە, فەرمانیداوە ئاگرێکی گەورەیان کردووەتەوە و بە زۆر پیرخدریان خستووەتە ناویەوە, بەلاّم پاش ماوەیەکی زۆر ناوبراو بە ساخی لە ناو ئاگرەکە هاتووەتە دەرەوە, ئەوەش بووە بە هۆی پەشیمانی (قازی) لە کارەکەی و حوکمڕانی ناوچەکەش گوندێکی بە ناوی (قوتڵئاوا)ی پێبەخشیوە, ناوبراویش هەتاکو کۆتایی ژیانی لەو شوێنەدا ماوەتەوە.

[113]-(دەودان) گوندێکە لە سەر رووباری سیروان بەرامبەر بە گوندی (شێخان)ە, لە رووی ئیدارییەوە سەر بە (جوانڕۆ)یە.

[114]-فرسەنگ نزیکەی شەش کیلۆمەترە.

[115]- ئاشکرایە (سەنە و ساڵ) یەك واتایان هەیە, دیارە شاعیر بۆ کێشی شیعرەکە پەم شێوەیە هێناونی, ئەگینا دڵنیام لەوەی زۆر بەباشی زانیویەتی کە (سەنە)ی عەرەبی بە کوردی (ساڵ)ی پێدەوترێت, بۆیە دڵنیاشم چونکە زۆربەی شاعیرە یارسانەکان زانای گەورە بوون و باش لە زمانی عەرەبی شارەزابوون.

[116]-محەممەد ئەمین هەورامانی - کاکەیی - لاپەڕە (145).

[117]-دەفتەری گەواهی غولاّمان - لاپەڕە (36).

[118]-صدیق بۆرەکەیی - مێژووی وێژەی کوردی - بەرگی یەکەم-لاپەڕە (182).

[119]-ماشەلاّسووری - سروودی دینی یارسان - لاپەڕە (159).

www.pertwk.com

[120]-ئەم وشەی کاکەیە بەو مانایە نایەت کە ((شا ئیبراهیم) بـرا گـەورەی (بـاوا یادگار) بووبێت, چونکە لـە تێکستـەکانی یارسـاندا بـاس لەوەکراوە (شا ئیبراهیم کوڕی سەی محەممەدی گەورەسوار و کوڕەزای سان سـەهاکی بـەرزنجی)یـە, هـەروەها باسـیش لـەوە کـراوە کـە (بـاوا یادگار) لە خاتوو (شارا) و بێباوك لە دایکبووە.

[121]-د.صدیقی بۆرەکەیی - مێژووی وێژەی کوردی - بەرگی یەکەم - لاپەڕە (184).

[122]-سەرەنجام-دەورەی هەفتەوانە - لاپەڕە (199).

[123]-هەمان سەرچاوە و هەمان لاپەڕە.

[124]-دەورەی هەفتەوانە - لاپەڕە (200).

[125] - مەبەستی لە هورمزد (ئاهورامەزدا)یە کە خوای زەرەدەشتییەکانە.

[126]-محەممەد بەهائوددین مەلا صاحب ناسراو بەدانای هەورامی-(پیشالیاری زەردەشتی) -بەشی یەکەم - لاپەڕە (5).

[127]-د. صدیقی بۆرەکەیی-مێژووی وێژەی کوردی -بەرگی یەکەم - لاپەڕە (159).

[128]-موزەفەرخانی رەزاو-(پاسداران مرز ایران= تاریخ اورامان).

19-مامۆستا محەممەد ئەمین هەورامانی-دەستنووسی مێژووی هەورامان - بەشی دووەم - پیرانی هەورامانی تەخت - لاپەڕە (1).

20–هادی بەهمەنی - پەیامی هەورامان -چاپی یەکەم - لاپەڕە (407).

[131] - بەبڕوای ئێمـە ئـەو هـەموو رازە ئەفسووناویانەی لـە مێـژووی ژیـانی هەنـدێك لەپیرەکانـدان, بەدەسـتی مەبەسـت ئاخنراونەتـە نـاو دووتـوێی ئـەو (مێـژوو)وە و بـۆ ئـەوە بـووە رۆشـنایی نەخرێتـە سـەر ئـەو هـەموو زانسـت و عیرفانـەی کـە هەیانبووە. (نووسەر)

[132] - لـەبارەی بـاوەڕی هەورامییـەکان بـەپیرەکانیان دەگێڕنـەوە رۆژێـك کۆمـەڵێك لەهەورامییـەکان دانیشـتوون و بـاسی پێشـینەی خۆیـان کردووە, یەکێکیان بەریشسپییەکی تەمەن بەساڵاچووی وتووە: (ئەری مامۆ فورونی قەدیما یان ماریفەتو پیری بـەمانای ئـەری مامـە فورئـان کۆنە یان ماریفەتی پیرشالیار), ئەویش لەوەڵامدا وتوویەتی: (ماریفەتوپیشالیاری فرە قەدیما فورۆنی هیزی وپەرێ گوشایشە کوری ئـاوردەن پێوریە, بەمانای ماریفەتی پیرشالیار زۆر کۆنە فورئان دوێنی و پێرێ گوشایشـە کـوێر هێناویـەتی بـەم نـاوەدا), لێـرەدا پێویسـتە بـاس لـەوە بکەین مەبەستی مامە پیرەی هەورامی لە گوشایشەکوێر (مەولانا گوشایشی کوڕی پیر محەممەدی هەورامی)یە, کە رۆڵێکی گـەورەی گێـڕاوە لەبانگهێشتکردنی خەڵکی ناوچەی هەورامان بۆسەردینی ئیسلام و دوورخستنەوەیان لە دینی زەردەشتی), ناوبراو بـاپیرە گـەورەی هـەموو بنەماڵە شێخەکانی (دەگاشێخان, تەختـەیی, قزلباڵاغـی, هـەزارکانیان, سـنە, ناوچـەی قـەرەداغ, دەورووبـەری سلێمانی)یـە, سـاڵی (873ك= 1498ز) کۆچی دواییکردووە.

[133]-سەرەنجام-کتێبی پیرۆزی یارسان-لاپەڕە (31-32).

[134] - موزەفەرخانی رەزاو - پاسداران مرز ایران= تاریخ اورامان - دەستنووس - لاپەڕە (20هەتا 24) .

محەممەد ئەمین هەورامانی - مێژووی هەورامان - بەشی یەکەم - دەستنووس - پیرانی هەورامانی تەخت لاپەڕە (3 - 6).

[135]-هەمان سەرچاوەکانی پێشوو.

[136]-قاضی عبدللە شیدا – تاریخ سلاطین اورامان - بە کوشش احمدی نزیری - ص (46).

[137]-د.صدیقی بۆرەکەیی - مێژووی وێژەی کوردی -بەرگی دووەم - لاپەڕە (269 ,270).

[138]-سەرەنجام - بارگە بارگە - لاپەڕە (85-86).

[139] - موزەفەرخانی رەزاو - (پاسداران مرز ایران= تاریخ اورامان - دەستنووس) لاپەڕە (35).

[140]-سەرەنجام-بارگە بارگە - لاپەڕە (25-28).

[141] - مامۆستا جەمیل بەندی رۆژبەیانی-مندلی فی التاریخ قدیما وحدیثا - گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق - دەستەی کورد - بـەرگی حەوتـەم - ساڵی (1980ز) لاپەڕە (426, 427, 428).

[142]-هادی بەهمەنی-پەیامی هەورامان - لاپەڕە (418).

[143] - مەولا= خودا.

[144]-بڕوانە کتێبی (الاکراد) - بەشی دەیەم - حیاه الاکراد الروحیه_ اهل حق - لاپەڕە (213) نووسینی (باسیل نیکیتین).

[145] - بڕوانە کتێبی (کورد) - لاپەڕە (121) نووسینی (مینۆرسکی).

[146]-(دەورەی شاخۆشێن –لاپەڕە-(5).

[147] - من وەك خۆم لە هیچ تێکستێکیاندا شتێکم سەبارەت بە (نوێژ) بەرچاونەکەوتووە.

[148]-محەممەد ئەمین هەورامانی - کاکەیی - لاپەڕە (120, 294).

[149]-ماشەڵا سووری - سروودی دینی یارسان - لاپەڕە (156).

[150]-ماشەڵا سووری – سروودی دینی یارسان - لاپەڕە (204).

[151]-کەلامی پەردیوەری - لاپەڕە (4).

[152] - (جەمی سوڵتانی) مەبەستی لە (جەمی سان سەهاك)ـە, ئەمەش ئەوە دەسەلمێنێت (جەم) لە هەر شوێنێك ببەسترێت هەمان جەمی سان سەهاکە.

[153]-محەممەد رەسووڵ هاوار - کورد و باکووری کوردستان لە سەرەتای مێژووەوە هەتا شەڕی دووەمی جیهان - لاپەڕە (93-94).

[154]-سروودی ژمارە (4) - دەفتەری رموزی یارسان.

[155]-بڕوانە (**بندنیجین= مندلی فی التاریخ قدیما وحدیثا**) نووسینی (مامۆستا مەلاجەمیل بەندی رۆژبەیانی), گۆڤاری کۆڕی زانیاری عێراق -دەستەی کورد - بەرگی حەوتەم - ساڵی (1980ز) لاپەڕە (435).

[156]-سەرەنجام - بارگە بارگە - لاپەڕە (22).

[157]-مەبەست لە (پیرپادشا) پیر بنیامینی شاهۆییە کەیەکێکە لە بازنەی (حەوتەن) لەسەردەمی سان سەهاکدا و لەسەردەمی حەزرەتی عەلیشدا (سەلمانی فارسی) بووە, دەبارەی پایەی پیر بنیامین لای یارسانەکان چەندین شیعریان هەیە, هەربۆنموونە با لەم دێڕە لەسرووودی تەڵقینی مردوو وردببینەوە:

ئەوەڵش یارەن ئاخرش یارەن   پیرش بنیامین شاهش خاوەندگارەن.

ماشەڵاسووری - سروودی دیینی یارسان - لاپەڕە (204).

[158]-یارسانەکان پێیانوایە (یەکەم مرۆڤ =حەزرەتی ئادەم) کە خودا ئافەریدەی کردووە لە شێوەی (حەزرەتی عەلی کوڕی ئەبی تالیب)دا بووە.

[159]-ئەرکی چوار فریشتەکە لەو حەوت قۆناغەی بەرجەستەبوونی رۆحی خودایی لە تەنی مرۆڤدا کە پێشتر لە بابەتی (بنەما سەرەکییەکانی رێوڕەچەی یارسان)دا باسمانکردووە هەر هەمان ئەرکە و تەنها ناوەکانیان گۆڕانیان بەسەردادێت.

[160]-سەرسپاردن- یەکێکە لە بنەما سەرەکییەکانی رێوڕەچەی یارسان و لە بابەتی ئەو بنەمایانەدا باسی لێوەکراوە.

[161]-مەبەست لە (هەق) کە لای (خاتوو مرەزبار)ە, ناوبراو مافی ئەوەی هەیە رۆژی قیامەت تکاکاری یارسانەکان بێت.

[162]-پێشتر لە بابەتی (سەرسپاردن)دا باسی ئەوەمان کردووە کە هەر یارسانێك سەربسپێرێت پێویستە لەسەری هەندێك شت ئامادەبکات لە ناویاندا گوێزێك بە نیەتی (بنیامین).

[163]-مەبەست لە (پارووی حەڵاڵ) ئەو پاروە گۆشتەیە بەسەر جەمنشیناندا بەشدەکرێتەوە.

[164]-دراو - یەکێکە لەو کەرەستانەی لە کاتی سەرسپاردندا ئامادەدەکرێن.

[165] - (ئەوەڵم یار ئاخرم یار ئیشارەتی پیر پادشا, ئەوەڵم یار ئاخرم یار داود کۆسوار), ئەمە شایەتومانی یارسانەکانە, شەوانە کەدەچنە سەر نوێنی خەوتن دەیخوێنن و لە چەند سروودێکدا هەمووی, یان نیوەی دووبارە دەبێتەوە.

[166]-دەودان - لای خەڵکی هەورامان و جوانرۆ و دەوروبەریان, هەروەها لای خودی یارسانەکان بە (دەوان) ناودەبرێت, ئاشکرایە (دەودان) لە کاریگەری زمانی فارسییەوە هاتووە.

[167]-سەرەنجام - وردە سەرەنجام - لاپەڕە (560 - 561).

[168]-سەرەنجام - وردە سەرەنجام - لاپەڕە (577-578).

[169]-هەمان سەرچاوە - لاپەڕە (573).

www.pertwk.com

[170]-هەمان سەرچاوە - لاپەرە (575).

[171]-دەورەی عابدینی جاف - بەندی (19) - لاپەڕە (511 - 512).

[172] - دورەی گلێم وە کۆڵ - بەندی (24) - لاپەڕە (339-340).

[173]-(مانی کوڕی فاتك) لە نەوەی یەکێك لە بنەماڵە گەورەکانی ئەشکانی بووە لە هەمەدان, باوکی لە هەمەدانەوە کۆچیکردووە بۆ وڵاتی (بین النهرین=عێراقی ئێستا), (مانی) ساڵی (215ز) لە (بابل) لە دایکبووە, هەر لە منداڵیەوە خراوەتە بەرخوێندن, پاشان لە بوارەکانی فەلسەفە و عیرفاندا قووڵبووەتەوە, لە رووی دینییەوە لە دینەکانی (زەردەشتی, بودایی, مەسیحی, یۆنانی) بەهرەمەندبووە, لە تەمەنی (24) ساڵیدا پێغەمبەری خۆی راگەیاندووە, هاوکات لەگەڵ چوونەسەرتەختی (شاپووری یەکەم) دەستیداوەتە بانگهێشتکردنی خەڵك بۆ سەر دینەکەی, بەهاوکاری و یارمەتی (پەروێز)ی برای شاپوور گەیشتووەتە بارەگای شا و یەکێك لە کتێبەکانی خۆی بە ناوی (شاپوورگان)پێشکەش بە ناوبراو کردووە, لە ئەنجامدا (شاپوور) دینی مانی پەسەندکردووە و فەرمانیداوە خەڵکی قەڵەمڕەوەکەی بچنەسەر ئەو دینە, لەسەردەمی حوکمڕانی (بارامی یەکەم)دا رۆحانییە زەردەشتییەکان لە تەشەنەکردن و بڵاوبوونەوەی دینی مانی) بێزاربوون, داوایانکردووە لە (بارامی یەکەم) رووبەڕووبوونەوەیەکی دینی لە نێوان ئەوان و (مانی)دا سازبدرێت بۆ ئەوەی بەڵگەی پێغەمبەرایەتی خۆی بخاتەڕوو, لەو رووبەڕووبوونەوەدا (مانی) شکستیهێناوە و بە فەرمانی (بارامی یەکەم) خراوەتە زیندانەوە, سەرچاوەکان وا دەگێڕنەوە گوایا ساڵی (276ز) لە ناو زینداندا بە زیندوویی کەوڵکراوە.

بڕوانە (تاریخ دە هزار سالە ایران)-جلد دوم - لاپەڕە (105-106) نووسینی (عەبدولعەزیمی رەزائی).

[174]-دەورەی چلتەن - بەندی (57) - لاپەڕە (487).

[175]-(مەرجی ناو دوڕ) ئەو مەرجەیە کە لە ناو دوڕی ناو دەریاکەدا بە (پیربنیامی)ی داوە کە (حەوتەوانە) ئافەریدە دەکات هەتاکو بەبن بە ڕێنماییکاری دەستگیری یارسانەکان.

[176]-ماشا الله سووری - سروودەهای دینی یارسان - گردآوردە و ترجمە - تهران -1366.

[177]-بارگە بارگە - بەندی (69) - بڕگەی (2) - لاپەڕە (86-87).

[178]-مەبەست لە (شا) لەم نیودێڕەدا (سان سەهاکی بەرزنجی)یە.

[179]-مەبست لە (شا) لەم نیودێڕەدا (ئیمامی عەلی کوڕی ئەبی تالیب)ە.

[180]-بارگە بارگە - بەندی دەیەم - لاپەڕە (51).

[181]-مەبەست لە (مەولام) لەم نیوەدێڕەدا (سان سەهاکی بەرزنجی)یە.

[182]-بارگە بارگە -بەندی (18) - لاپەڕە (54).

[183]-هەمان سەرچاوە - بەندی (22) لاپەڕە - (56).

[184]-(سەرا و دوودەرە) گوندێکە لە گوندەکانی ناوچەی کەنگاوەر, (12کم) لەو شارەوە دوورە.

[185]-(کاکەی جابەر) یەکێکبووە لە رێبەرانی یارسان و مەزاری لەسەر رێگەی نێوان هەردوو گوندی (هاوار و پاڵانیا)دایە, هاوارییەکان (کاکەی جاور)ی پێدەڵێن, دەوترێت (کەلام)ێك بە ناوی ناوبراوەوە هەیە, لەو تێکستانەی لەبەردەست منداندان هیچ (کەلام)ێك بەو ناوەوە نییە, من پێموایە کاکەی جاور یەکێك لە دوونەکانی (میکائیل)ە.

[186]-وشەی (خالد) کە لێرەدا هاتووە (د. صدیقی بۆرەکەیی) وای لە قەڵەمداوە مەبەست (خالیدی کوڕی وەلید)ە, گوایا دەبێت (باوایادگار) پێشتر لە تەنی ناوبراودا بووبێت, بەڵام لە زۆربەی تێکستەکانی یارساندا بە سرووددەکانی خودی (باوایادگار)ەوە, باس لەوەکراوە (باوا یادگار) لە سەردەمی ژیانی (حەزرەتی عەلی)دا لە دوونی (حەزرەتی حوسێن کوڕی عەلی)دا بووە, نەوەك خالیدی کوڕی وەلید, ئەوەش دڵنیایەدەدا کە ئەو وشەی (خالد)ە لە سروودەکەدا هاتووە مەبەستی (خالیدی کوڕی وەلید) نییە ئەوەیە دەڵێ (یادگار) زەردییەکەی لە زەردی خۆرەوەیە, ئاشکرایە لای یارسانەکان رۆحی (عەلی کوڕی ئەبی تالیب) لە ناو خۆردایە.

[187]-ئەیوەت= مەبەست شائیبراهیمی ئێوەتە.

[188]-بارگە بارگە - بەندی (24) - لاپەڕە - (57).

[189]-(تاش= تاشەبەرد).

[190]-بارگە بارگە - بەندی (29) - لاپەڕە - (58).

[191]-(دەریای جەیحوون) رووبارێکە لە سەرچاوە جوگرافییە کۆنەکاندا بە (ئەکسۆس) ناویهێنراوە, ئەم رووبارە لە لوتکە بەر ز و بەستەڵەکەکانی (بۆچیمار)ی ئاسیاوە سەرچاوەدەگرێت.

[192]-بارگە بارگە - بەندی - (33) -لاپەڕە-(59 - 60).

[193]-هەمان سەرچاوە - بەندی - (42) - برگەی (1) - لاپەڕە (65 - 66).

[194] - (سامری) ئەو کەسەیە لە کاتی رۆیشتن چل رۆژییەکەی (حەزرەتی مووسا) بۆ کێوی (گور) یارەکانی مووسای رووە و گوێرەکە پەرستی بردوون.

[195]-بارگە بارگە - بەندی -(49) - برگەی (2) - لاپەڕە (70).

[196]-هەمان سەرچاوە - بەندی-(55) - برگەی (2) - لاپەڕە - (75).

[197]-(خونکار) یەکێکبووە لە یارانی (باوا سەرهەنگی دەودانی) و لە سەدەی چوارەمی کۆچیدا ژیاوە.

[198]-ئەنگور= ترێ.

[199]-(ناوس) مەبەست (باوا ناووسی جاف)ە.

[200]-مەبەست (دایە خەزانی سەرگەتی)یە, کە لە یارانی (باوا ناوسی جاف)ە..

[201]-بارگە بارگە - بەندی -(63) - لاپەڕە (82-83).

[202]-دەورەی هەفتەوانە, بەندی (2) - لاپەڕە (207).

[203] - هەمان سەرچاوە - بەندی (10) - لاپەڕە (210).

[204] - پیر و پادشا, مەبەستی (پیر بنیامین و سان سەهاکی بەرزنجی)یە.

[205]-(یا) لای یارسانەکان یەکەمین پەیکەری خاوەندگارە, لەم بارەوە (دەروێش قولی کرندی) نووسیویەتی:

وە دون یایی وە دون یایی

ئەوسا پادشام وە دون یایی

ماواش نە دۆڕ بێ دوڕ نە دەریایی

نە یار نە یاوەر تاك و تەنیایی

بڕوانە د. صدیقی بۆرەکەیی - سەرەنجام - پەراوێزی لاپەڕە (255).

[206] - شتێکی ئاشکرایە لە هەورامانا چەند (پیشالیار)ێك هەبوون و لە سەردەمی جیادا ژیاون , ئەم زاتەتە لە سەدەی هەشتەمی کۆچیدا ژیاوە و بە (پیشالیاری سێیەم) بە ناوبانگبووە, وەك لە سەرچاوەکاندا دەردەکەوێت ناوبراو لە نەوەی پیشالیاری یەکەمە و لە بازنەی (72)پیرەیە, عاریف و شاعرێکی گەورە بووە و لە شیعرەکانیدا ستایشی زەردەشت و دینەکەی کردووە, لەم بوارەدا ئەم دوو دێڕە نموونەن:

ئەو ئاهرخانە ئەو ئاهرخانە

بارگەی شام وستەن ئەو ئاهرخانە

زەردەشتش کیاست پەرێ فەرمانە

بەرگوزیدەش کەرد نە رووی زەمانە

[207]-(کەلام) مە بەست لە کتێبی پیرۆزی سەرەنجام و سروودەکانی ژمارەیەك لە رێبەران و عاریفانی یارسانە.

[208]-دەورەی هەفتەوانە-بەندی (44) - لاپەڕە (238).

[209]-هەمان سەرچاوە - بەندی (49) - لاپەڕە (239).

[210]-هەمان سەرچاوە - بەندی (56) - لاپەڕە (243).

[211]-گڵێم وەکۆڵ -بەندی (20) - لاپەڕە (375).

[212]-هەمان سەرچاوە - بەندی (11) - لاپەڕە (366).

[213]-دەورەی گڵێم وەکۆڵ - بەندی (8) - لاپەڕە (324 - 325).

[214] - هەمان سەرچاوە - بەندی (29) - لاپەڕە (345).

[215]-دەورەی چلتەن - بەندی (9) - لاپەڕە (399).هە

[216] - مەبەست لە مەولام (سان سەهاکی بەرزنجی)یە.

[217]-(دەمام) ناوی ساڵح کوڕی ئەحمەد و نازناوی (دەمام)ە, ساڵی (674ك) لەدایکبووە, بە پێی سروودەکانی خۆی سەرئەڵقەی بازنەی (چلتەن) و لە یارە نزیکەکانی (سان سەهاکی بەرزنجی)بووە, ساڵی (757ك) کۆچی دواییکردووە و مەزاری لە گوندی (شێخان)دایە.

[219]-دەورەی چلتەن - بڕگەی (12) - لاپەڕە (401).

[220]-(شەمام) ناوی عەبدولقادری کوڕی شەمسەددین و نازناوی (شەمام)ە, لە سەر ڕۆشنایی کتێبی سەرەنجام ساڵی (663ك) لە هەورامان لە دایکبووە, یەکێکبووە لە بازنەی (چلتەن) و ساڵی (758ك) کۆچی دواییکردووە.

[221] - مەبەست لە (مێردان) گەورە پیاوانی خواپەرستی یارسانە.

[222] - مەبەست لە (خواجام) سان سەهاکی بەرزنجییە.

[223]-دەورەی چلتەن - بەندی (58) - لاپەڕە (431).

[224]-دەورەی عابدین - بڕگەی(3) - لاپەڕە (496-497).

[225]-مەشیە= مەبەستی (باوا ئادەم)ە.

[226] ماشیۆ - مەبەستی (دایە حەوا)یە.

[227]-دەورەی عابدین - بڕگەی (18) - لاپەڕە (510-511).

[228] - (دەورەی عابدین) - بڕگەی (4) - لاپەڕە (497 - 498).

[229]-(گاس) مەبەستی سروودی دینییە, هەر لێرەدا دەڵێم سروودە دینییەکانی زەردەشت (گاسا= گاتا)کانیان پێدەوترێت.

[230]-هەمان سەرچاوە - بڕگەی (7) - لاپەڕە (500 - 501).

[231]–مةشية= مةبةستى (باوا ئادةم)ة.

[232] ماشيؤ– مةبةستى (داية حةوا)ية.

[233]-دةورةى عابدين– برِطةى (18)– لاثةرِة (510–511).

[234]-(عابدین کوڕی مەلا نووروڵای جاف) ساڵی (730ك) لە گوندی (سازان)ی سەر بە قەزای هەڵەبجە لە دایکبووە, هەر لە منداڵییەوە لە حوجرە خوێندوویەتی, پاشان چووەتە لای (مەلا ئەلیاسی شارەزووری) و لە ژێردەستی ئەو زانا پایەبەرزەدا فقهی ئیسلامی خوێندووە, ماوەیەکیش لای (مەلا غەفووری شارەزووری) فەلسەفەی خوێندووە, پاشان لە هەندێك شوێنی تری کوردستان خوێندوویەتی هەتاکو بووە بە مەلایەکی زانا, ئەو سەردەمە ڕێوڕەچەی یارسان لەسەردەستی (سان سەهاکی بەرزنجی) لە برەودابووە, باوکی (عابدین) چووەتە شێخان و سەری بە ناوبراو سپاردووە, (عابدین) ماوەیەکی زۆر رکابەری یارسانەکان بووە, هەتاکو دواجار کەمەنکێشی (سان سەهاك) بووە و چوەتە سەر ڕێوڕەچەی یارسان, (عابدین) بووە بە یەکێك لە یارە نزیکەکانی (سان سەهاك) و چەندین پارچە شیعری بۆ ستایشی ئەم ڕێوڕەچەیە داناوە, شیعرەکانی ناوبراو بوون بە بەشێك لە کتێبی (سەرەنجام) بە ناوی (دەورەی عابدینی جاف).

ئەمانەی خوارەوە چەن دێرێکن لە شیعرەکانی:

من عاشقی خاوەندگارم — عەشقی یارە وا بێ عارم
ئەمن گراو شاو چوار یارم — نوختەی مووسی وا لە زارم
ئەز کە وێل بووم لە جێ و شارم — بەڵەدمی کرد شای شاسوارم
کە منی خستە سەر ڕێی راسی — هەتا بژیم بەبێ کاسی
من (عابدین)ی کاکەییم — ئاخر بە یاری خۆم گەییم

[234]-دەفتەری شندرۆێ - لاپەڕە (65).

[236]-چاوپێکەوتن لە گەڵ (مامۆستا عەدنان سەرگەتی) لە کاتی بەرنامەی تەلەفزیۆنی (سۆزی هەورامان)دا.

[237]-محەممەد ئەمین هەورامانی - کاکەیی - لاپەڕە 263.

[238]-شێرە= مەبەست لە کوڕەکەی (دایە خەزاتی سەرگەتی)یە, ناوبراو پێش سەرسپاردنی دایکی لە لایەن دایکییەوە بۆ کۆشتنی (باوا ناووس) راسپێردرابوو.

[239]-کتێبی پیرۆزی سەرەنجام - بارگە بارگە - بەندی بستەم-لاپەڕە (55).

[240]-سیسل جۆن ئێدمۆندز - کرد-ترک - عرب-ص (170).

[241]- حسن زندەدڵ و دستیاران - مجموعە راهنمایی ایرانگردی-19 - ص 82 .

[242]محمد علی ساطانی - ایلات وطوایف کرمانشاهان - جلد (1) - ص (284).

[243]-حسن زندە دل و دستیاران - مجموعە راهنمایی جامع ایرانگردی (19) - ص (178).

[244]-شارەزوور لەدێر زەمانەوە شوێنی نیشتەجێبوونی گەلە زاگرۆسییەکان بووە وەك (گۆتی, لۆلۆ), سەرچاوە مێژووییەکان باس لەوەدەکەن (لۆلۆکان) لەهەزارەی چوارەمی پێش زایین لەشارەزوور ژیاون وحوکمڕانییانکردووە, ساڵانی (1959-1960ز) لە گەرمەی هەڵکەندنەکانی (گردی قۆرتاس) لەلایەن (بەڕێوەبەرێتی شوێنەوارە کۆنەکان)ـەوە, چینێك دۆزراوەتەوە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ نزیکەی (4500ساڵ پ.ز) بۆ ئەوسەردەمەی کە بە (چەرخی کۆیلایەتی) ناونراوە, لەسەردەمی ئاشوورییەکاندا شارەزوور مەڵبەندی وڵاتی (زاموا) بووە, ئەوەی بەشارەزووردا گوزەر بکات ژمارەیەکی زۆر تەپ و گردۆلکەی دەستکرد سەرنجیڕادەکێشن, گومانی تێدا نییە ئەوگردانە زۆربەیان قولە وقەلا و شوێنی حوکمڕانی ودانیشتنی دەسەڵاتداران بوون و بایەخی گەورەیان بووە, دەربارەی ناوی شارەزوور چەند بۆچوونێك هەن لەم نووسینەدا ئاماژە بەهەندێکیان دەکەین:

1-(حەمدوڵای مستەوفی قەزوینی) نووسیویەتی: شارەزوور واتای شاری هێز و زۆر دەگەیێنێ, زۆربەی کاتەکان حوکمڕانەکانی کوردبوون, بەهێز و دەسەڵاتدار بوون, هەریەکێکیشیان لاواز و بێدەسەڵات بووبێت, یەکێکی تری بەهێز دەسەڵاتی لێسەندۆتەوە و لەشوێنی بووە بە حوکمڕان.

2-(ئیبن خەلەکان) نووسیویەتی: شاری شارەزوور سەرەتا لەلایەن (زووری کوڕی زوحاك)ەوە درووستکراوە بۆیە پێیوتراوە شارەزوور, لە (ئەنجومەن ئارای ناصری)یشدا هەمان ئەم بۆچوونە خراوەتەڕوو.

3-یاقووتی حەمەوی لە (معجم البلدان)دا نووسیویەتی: شارەزوور سەرزەمینێکی فراوانە لە نێوان (ئەربیل و هەمەدان)دایە و خەلچکەکەی کوردن.

4-(ابن خورداژبە) لە کتێبی (المسالك و الممالك)دا نووسیویەتی: شارەزوور وڵاتی (فەهلەوی) زمانانە.

5-هەندێك لە مێژوونووسان پێیان وایە, شارەزوور سەرەتا لەلایەن (قوبادی کوڕی فەیرۆزی ساسانی)یەوە بنیاتنراوە و ناوی (سیازوور) بووە, لەیەکێك لەنامەکانی (قەیسەر)دا بۆ کوڕی پیرانی (ڕۆما) ناوی (سیازوور) هاتووە, مەلیکی ئاشووری (ئاشوور ناصر پاڵی سێیەم) لەساڵەکانی (884-880)پێش زایین چەندهێرشێکی کردۆتەسەروڵاتی (زاموا) و(قەڵای موغان)ی کردووەبەبنکەیەکی سەرەکی بۆ سەرپەرشتیکردنی جموجووڵە سەربازییەکانی, (ئەسکەندەری مەکدۆنی) لەسەدەی چوارەمی پێش زایین شارەزووری داگیرکردووە, ساڵی (628) زایینی لەکاتی هێرشەکەی (هەرقل)ی قەیسەری ڕۆم بۆسەر وڵاتی (فارس) و راونانی (خوسرەوی پەروێز), شارەزوور ڕووبەڕووی سوتاندن و وێرانکاری بۆتەوە, ماوەی (11) ساڵ لەژێر دەستی ڕۆمانەکاندا بووە.

فارسەکان بە شارەزووریان وتوە (نیم را) یان (نیم ئەز رای) لەبەرئەوەی لەنیوە ڕێی بەینی (تەختی سلێمان) و (مەدائن) دابووە.

گەڕیدە و توێژەرەوە عەرەب و ئەورووپییەکان لەسەر دەستنیشانکردنی (مەڵبەندی شارەزوور= کۆنەشاری شارەزوور) یەکدەنگ نین وجیاوازی بەرچاو لە بۆچوونەکانیاندا هەیە, هەندێکیان پێیانوایە ئەو مەڵبەندە (خورماڵ)ی ئێستابووە, هەندێکی تریشیان (گردی یاسین تەپە) یاخود (گردی بەکراوا)یان بەمەڵبەندی شارەزوور زانیوە, هەشیانە دەڵێت (یاسین تەپە) شوێنی حوکمڕانی دەسەڵاتدارانی (ساسانی) بووە و هیچ پەیوەندییەکی بەمەڵبەندی شارەزوورەوە نییە.

لەسەردەمی دەسەڵاتی هەرسێ دەوڵەتی (بەنی دولەف, حەسنەویە, عەیارییەکان) و(میرایەتی ئەردەڵان)دا شارەزوور بایەخی گەورەی هەبووە, لەململانێ دوورودرێژ و خوێناوییەکەی هەردوو دەوڵەتی (عوسمانی) و ئێرانی)یشدا هەمیشە شوێنی لەشکرکێشی وجەنگەکانیان بووە, شارەزوور یەکێك بووە لە ویلایەتە گەورە و ئاوەدانەکانی دەوڵەتی عوسمانی, شاری(کەرکوك) مەڵبەندی ویلایەتەکە بووە.

www.pertwk.com

دەشتی شارەزوور دەشتێکی پان و بەرینە, رووبەرەکەی نزیکەی (675) کیلۆمەتر دووجایە, بەپیتترین دەشتی کوردستانی عێراقە, شوێنێکی بەمێرگ و پاوان و ئاودارە, ساڵانە رێژەیەکی باش بارانی لێدەبارێت و لەچوارچێوەی ئەو ناوچانەدایە کە بارانیان مسۆگەرە, ئاوی (تانجەرۆ) وچەندین چەم وکانیاوی گەورە زەوییە بەراوەکانی ئاودەدەن لەوانە (چەمی زەڵم, چەمی ریشێن, ئێلاّنقۆز, چەمی دۆمان, چەمی بێستانسوور, چەمی کانیپانکە, سەرچاوەکانی سەراوی سوبحان ئاغا), سەدەها جۆگە لە (تانجەرۆ) ولەو چەمانەوە هەڵدەکرێن بۆ ئاودانی گێڵگە بەراوەکانیشارەزوور,

شارەزوور لە ئێستادا ژمارەیەکی زۆر شارۆچکە لەئامێز دەگرێت وەك (سەیسایەق, سیروان, عەربەت, هەڵەبجەی تازە, زەرایەن) ئەمانە سەرەرای ئەو هەمووگوندەی کە شارەزووریان ئاوەدانکردۆتەوە.

شارەزوور هەمیشە مەڵبەندی تێکۆشان و بەرخودان بووە, چەندین هێرش و شالاّوی درندانە و وەحشییانەی داگیرکاران لەسەردەمە جیاجیاکاندا لەسەر زەوی شارەزوور تێکشکێنراون و خەڵکە قارەمانەکەی شێرانەجەنگاون.

شارەزوور ژمارەیەکی زۆر کەسێتی دیار و زانای ئاینی وعاریف و شاعیری گەورەی تێدا هەڵکەوتووە کە رۆڵێکی گەورەیان لەژیانی کۆمەلاّیەتی, سیاسی, رۆشنبیری, هەروەها رووداوەکانی سەردەمی ژیانی خۆیاندا گێڕاوە,

لەوانە هەر بۆ نموونە نەوەك سەرژمێر: (ئەبو ئەحمەدی شارەزووری, ئەم کەسێتییە ناودارەی سەردەمی خۆی باوەگەورەی هەموو قازییەگانی شارەزوور, موصڵ, شام و جەزیرە بووە. ئەبو محەممەد عەبدولاّ ناسراو بە (قاچی مرتچی, شێخ مەحیەددینی شارەزووری, شێخ شەهابەددینی شارەزووری, ئیبن سەلاحی شارەزووری, مەلا ئەلیاسی شارەزووری, مەلا شەفیعی شارەزووری, مەلا سوورە, ئێلبەگی شارەزووری, مەلا نوسوور, مەلا قودور, مەولانا خالیدی شارەزووری, نالی شارەزووری...هتد).

[245]-کتێبی پیرۆزی سەرەنجام - بارگە بارگە - بەندی (38) - برگەی دووم - لاپەرە (63).

[246]-دەورەی چلتەن - برگەی (14) - لاپەرە (402).

[247]-جمیل افشار - راستی علی کیست - ص55 - 57.

---

[8] – دەفتەری دەورەی شاخۆشێن– لاپەرە (4) دەستنووس.